ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL VIII

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI IMPRIMERIA NAŢIONALĂ | DEPOZITUL GENERAL CARTEA ROMÂNEASCĂ B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREŞTI
1936—38

CUPRINSUL

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREŞTI ÎN PATMOS

DE

MARCU BEZA
MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 13 Martie 1936

La o depărtare mică de portul insulei Patmos este peştera, în care s'a fost scris *Apocalipsul*. Mai sus, printre îngrămădiri de case albe, se ridică impunătoare în vechimea zidurilor întărite mânăstirea cu hramul presupusului autor al *Apocalipsului*, Sfântul Ioan Teologul. Având faima locului însuși, susţinută încă din veacul al XI-lea de Impăratul Alexe I Comnenul, firesc era ca mânăstirea să fi atras și binevoitoarea luare-aminte a Domnilor români.

In pomelnicul unui diptih al bisericii se află trecute numele:

> Despina Doamna, Moisie Voevoda, Vlad Voevoda, Constantin Basaraba, Maria Doamna, Mihail Voevoda...

Intr'un alt diptih am dat de următoarea însemnare:

> *Aceste nume le aduse Părintele Ghedeon din Valahia la 16 Iulie 1698, mai aduse şi marea icoană a Teologului şi sfânta evanghelie împodobită şi o cană şi un potir şi un trimorf, şi scriem aci pe milostivitorii din locuri diferite ale Valahiei.*

Icoana Sfântului Ioan Teologul, amintită mai sus, e și astăzi în partea dreaptă a iconostasului. Am văzut de asemeni și evanghelia, frumos legată, în scoarțe grele, aurii, înfățișând

pe întâia față Adormirea Maicii Domnului, cu inscropția dedesupt:

> *S'a dăruit dumnezeeasca și sfânta evanghelie Mânăstirii și Sfântului și Renumitului Apostol și Evanghelist Ioan Teologul în Insula Patmos prin milostenia evlavioșilor creștini și ostenelile Monahului Ghedeon, 1697* [1]).

Pe fața dindos a evangheliei se arată, potrivit tradiției, Iisus întinzând o mână iertătoare lui Adam. Intre figurile ce privesc cu pioasă mirare scena, îmi pare a recunoaște și pe aceea lui Constantin Brâncovanu, căruia i se închină și o strofă de proslăvire într'un manuscris al bibliotecii mânăstirii — că e lumina Valahiei, puternic și înțelept; că iubește pe oamenii cărții; că a înălțat nespus gloria moștenită din străbuni:

Κοίρανε καρτερόφρων Βλαχίης φάος, ὅς ῥα κλεΐζῃ,
Εὐγενίης εὖχος κ' εὐσεβίης τρόφιμος,
Ἱστορίας φιλέεις, λάτρεις Μουσῶν περιθάλπεις,
Αἰεὶ τ' ἀμφαγαπᾷς μυστιπόλους σοφίης,
Οὔνομα καὶ κῦδος τεὸν ἄφθιτον. Ἡ δέ γε δόξα,
Ὕψιστ' ἐκ προγόνων ἔσσετ' ἀπειρέσιος [2])

Un an înaintea morții lui Brâncovanu, la 1713, a luat ființă în Patmos o școală ce avea să aibe o înrâurire binefăcătoare asupra întregului răsărit ortodox. Intemeietorul ei, Macarie Calogherà, învățase la Constantinopol, bucurându-se de ocrotirea Mavrocordaților. De aceea și găsim pe un manuscris al mânăstirii o însemnare de mâna însăși a

---

[1]) *Ἀφιερώθη τὸ θεῖον καὶ Ἅγιον Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῇ Νήσῳ Πάτμῳ διὰ ἐλέους τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ πόνων Μοναχοῦ Γεδεὼν ΑΧΥΖ*

[2]) No. *ΥΝΔ'*. E scris de Chrisant Notarà din îndemnul lui Constantin Brâncovanu și poartă titlul: « *Κιταΐα Δουλεύουσα, ἤτοι βιβλίον περιέχον τὸν πόλεμον ὁποῦ οἱ Τάταροι τῆς Μπογδόας ἐσύκωσαν κατὰ τῶν Σινῶν, δηλαδὴ Κιταϊτῶν, καὶ ἐκυρίευσαν ἅπαν τὸ βασίλειον αὐτῶν· ἔτι καὶ τίνας ἔχουσι συνηθείας εἰς τοὺς πολέμους, καὶ ὁποῖα φορέματα ἐνδύνονται· πρὸς τούτοις καὶ καθολικὴ περιγραφὴ τῶν ἐν οἷς καὶ πάντες ἁπλῶς οἱ Τάταροι τόπων κατοικοῦσι, καὶ περὶ τῆς θρησκείας αὐτῶν, τοῦ το παρ' αὐτοῖς Δαλὰκ Λαμᾶ, καὶ περὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγὼγ* ».

lui Nicolae Vodă, din vremea când nu ajunsese încă Domn în Valahia:

Proprietatea mea, Nicolae Mavrocordat Constantinopoliteanul, transcrisă cu cheltueli proprii de pe o carte necorectată, puține îndreptări aduse prin alăturarea de alte copii. Și dacă vreodată, făcându-se voea lui Dumnezeu și căpătând binecuvântarea la lucru, voi da de cartea veche păstrată la Sfântul Munte, am să adaug și lipsurile; și, prin cercetări exacte și multe silinți împlinind astă carte, ca pe un tezaur am s'o trec celor după mine. 1707 Iunie 20 [1]).

Un alt manuscris în biblioteca mânăstirii Patmosului, cuprinzând sfaturi către Evrei, se referă tot la Mavrocordați:

S'au lămurit din porunca Inălțimii-Sale Constantin Nicolae Mavrocordat Voevoda, Principe a toată Ungrovlahia de către doctorul Petrachi Depasta [2]).

Intre elevii mai însemnați ai școlii din Patmos, ar fi de menționat: Daniil Monahul, dascăl în casele Ipsilanților și Calimahilor; Alexandru al Târnovei Tesaliote, director la școala grecească din București, unde a și murit în anul 1761; Daniil Pántuva, Mitropolitul Sebastiei, care a petrecut un timp în Valahia; Gherasim Grigorini, ajuns profesor al beizadelelor Moruzi. Legăturile strânse ale acestor învățați cu familiile domnitoare și cu pătura cărturărească în Țările Românești explică parte din darurile aflătoare aci. Insăși lacra de argint ce închide moaștele ziditorului mânăstirii, Sfântul Christodul, arată să fie lucrare valahă. O evanghelie

---

[1]) « *Κτῆμα ἐμοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου Κωνσταντινουπολίτου, μεταγραφὲν ἰδίαις δαπάναις ἔκ τινος ἀδιορθώτου βιβλίου, τῇ δὲ πρὸς ἕτερα ἀντίγραφα παραθέσει διορθωθὲν ὁπωσοῦν. Εἰ δέ ποτε, Θεοῦ τὴν αἴτησιν πληροῦντος καὶ τὴν εὐχὴν εἰς ἔργον προάγοντος, τῷ ἐν ἁγίῳ Ὄρει φυλαττομένῳ παλαιῷ βιβλίῳ ἐπιτύχοιμι, προσθήσω καὶ τὰ ἐλλείποντα, καὶ δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως καὶ λιπαρᾶς ἐπιμελείας καταρτίσας τήνδε τὴν βίβλον, οἷον θησαυρόν τινα παραπέμψω τοῖς μετ' ἐμέ. 1707 Ἰουνίου 20* ». Manuscrisul No. *ΥΛΒ'*, cu titlul *Ἀμφιλόχια*, cartea lui Fotie, Patriarhul Constantinopolului.

[2]) « *Ἐξηγήθησαν διὰ προσταγῆς τῆς Αὐτοῦ Ὑψηλότητος Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου βοεβόδα αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας παρὰ ἰατροῦ Πετράκη Δεπάστα* ». Pe întâia filă a manuscrisului No. *ΦΞΖ'*.

cu scoarțele bogat împodobite are pe o față, sub crucea răstignirii, inscripția:

> *S'a adus cinstitei Mânăstiri a lui Ioan al Apocalipsului, Teologul, de către umilul Mitropolit al Sebastiei Daniil, București 1787* [1]).

Un vas aurit în formă de potir, conținând cara Sfântului Apostol Toma, s'a trimis de Arhon Serdari Sava Patmiotul, 1817, Iașii Moldaviei.

O candelă atârnătoare în pronaos, dinaintea icoanei Sfântului Ioan Teologul, mărturisește să fie a lui Grigorie Balașa, a spătarului, Domniței Elena Șuțu și copiilor, 1784, București [2]). Alte două candele mai mari, aninate la iconostas, tot în argint ca și precedenta, poartă stema Valahiei cu slovele grecești.

ΙΩ *ΜΧ*
ΚΣ *ΣΣ*
ΒΒ

Adică Io Mihail Constantin Suțu Voevoda. Aceleași slove, dar altfel orânduite:

Ι *Ω*
Μ *Χ*
Κ *Σ*
Β *Β*

se citesc și pe două sfeșnice afierosite Mitropolitului Daniil al Sebastiei, împreună cu o paterință de os și abanos, mâneru-i în capete de smeu zmălțuit verde-azuriu, având de o parte stema Valahiei cu inițialele domnitorului Suțu, iar de alta:

> *Δωροῦμαι σοι τῷ ἐμῷ Δανιὴλ*
> *τῆς Σεβαστίας 1785.*

Aceluiași nume de Suțu se adaugă și al Mariei Ghica pe o perdea de altar, trimisă mânăstirii [3]). Un omoforiu,

[1]) *Ἐκομίσθη τῇ κατὰ Πάτμον σεβασμίᾳ Μονῇ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου διὰ τοῦ ταπεινοῦ Μητροπολίτου Σεβαστείας Δανιήλ, Βουκουρέστιον 1787.*

[2]) *Γρηγορίου Παλάσα καὶ τοῦ Σπαθάρη Ἑλένης Σούτσου Δομνήτσα καὶ τῶν τέκνων, 1784 Βουκουρέστιον.*

[3]) *Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Σούτζου καὶ Μαρίας Γκίκα.*

luxos brodat pe fond argintiu și împodobit cu mărgăritare, este iarăși donația lui Mihail Suțu.

Un chivot de argint, al cărui înflorit capac reprezintă doi îngeri ținând stema Valahiei, are inscripția de rugă a întregii familii Suțu [1]).

Același domnitor ajuta cu o sumă anuală și școala Patmosului, cum reese dintr'un manuscris, datat 1787 [2]). Hrisovul acstei danii a dispărut. Avem în schimb o seamă de hrisoave românești mai vechi: al lui Duca Vodă pentru 4.500 de aspri pe an; al lui Antioh și Dimitrie Cantemir pentru 4.000 de aspri; al lui Grigorie Ghica din 1730. Osebit interes prezintă hrisovul lui Antonie din Popești, cu data de 1670, în care spune:

Datori ne rânduim marei și sfintei biserici ce să chiamă Patmul, unde iaste minunatul și marele sfântu Ivan Bogoslov... intru toți anii vieții noastre să fim datori cu bani 3000, care sumă ne făgăduim fără de toată indoiala a o da.

Dar legăturile cu Patmos se întind cu mult mai departe în trecut, până la Ștefan-cel-Mare. In veșmântăria mânăstirii se află un omoforiu aidoma cu acela descris de d-l Tafrali în *Le trésor Byzantin et Roumain du Monastère de Poutna* [3]). Dăruitorul nu e chiar Ștefan-cel-Mare? Intrebarea e foarte îndreptățită, căci am găsit la Patmos două ripide aurii, minunat lucrate în filigran, cu inscripția următoare:

н
† Іѡ̃ стефа воевода бж̃їею м̃лтїю. гп въземли молдавскои. снъ

богдана воеводи сътвори сїа моа репида - въ храмѣ ст̃го велико

ψ ρ
мика геѡгїа ∵ въ монастири ѡ зграфиж ѡ ст̃ои горѣ ∵

юлїа л̃ в л̃тѡ з̃чѕ

---

[1]) *Δέησις τοῦ Εὐσεβεσιάτου καὶ φιλοχρίστου Αὐθέντου, Μιχαὴλ, Κωνσταντίνου Σούτζου Β: Β: Σεβαστῆς Δομνης καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν: Ἰω: Γρηγορίου: Ἀλεξάνδρου: Ἑλένης: Ραλοῦς: Εὐφροσύνης: Κατερίνης: Μαρίας: οὓς κε διαφύλαξον ταῖς πρεσβείαις τῶν ἐν τῷ Κιβωτίῳ Ἁγίων.*

[2]) *Ἡ Πατμίας Σχολή* de M. H. Malandrachi, Atena 1911, p. 117.

[3]) No. 107, pp. 66—67, Paris, 1925.

Adică:

Eu, Ştefan Voevod, prin mila lui Dumnezeu gospodar al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am făcut această ripidă a mea la mânăstirea Zugrafu cu hramul marelui mucenic Gheorghie a Sfântului Munte.

Iulie 30 leatul 6996 (= 1488).

Inscripţia ne desvălue faptul, că Ştefan-cel-Mare avea şi la Sfântul Munte meşteşugari iscusiţi de artă.

Astfel, evangheliei însăşi a lui Ştefan-cel-Mare ce am găsit-o la Muntele Athos, cât şi săbiilor dela Eschi-Serai în Stambul, adaug astăzi — nu cu puţină mulţumire sufletească, şi două ripide preţioase ale aceluiaşi Mare Voevod.

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREŞTI ÎN SIRIA, ATENA ŞI INSULA HIOS

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 9 Octomvrie 1936

Am găsit la Damasc, în biblioteca Patriarhiei Antiohiei, un codice, cuprinzând mulţime de scrisori ce ne privesc ale Patriarhului Silvestru, între anii 1748—1754. Dar Silvestru fusese în Moldova şi Valahia înainte de această perioadă. La 10 Februarie 1739, adresându-se Mitropolitului Ungrovlahiei, îi aminteşte de zilele frumoase, petrecute la curtea lui Nicolae Mavrocordat, şi-l roagă să nu uite datoriile apăsătoare şi anevoinţele Patriarhiei Antiohiei, despre cari un trimis al său, Hagiul Ioan, avea să-i spue şi prin viu graiu [1]). In acelaşi sens sunt şi scrisorile către Grigoraşcu Ghica şi Stolnicul Roset — amândouă în biblioteca Sfântului Mormânt; împreună cu tâlmăcirea hrisovului moldovenesc din 3 Mai 1745, prin care se dă Patriarhiei Antiohiei un ajutor de 300 groşi pe an [2]).

Scrisoarea lui Silvestru către Mitropolitul Ungrovlahiei, 10 Februarie 1739.

Πανιερώτατε, καὶ θεοσεβέστατε μητροπολίτα τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως οὐγκροβλαχίας ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πλαγινῶν, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφὲ καὶ συλλητουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὴν ὑμετέραν

[1]) Codicele 124, No. 65, în biblioteca Sfântului Mormânt.
[2]) Acelaşi codice 124, p. 101, No. 75 şi No. 71.

πανιερότητα ἀδελφικῶς ἀσπαζόμενοι ἐξ ὅλης καρδίας εὐχόμεθα δεώμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ νὰ διατηρήσῃ καὶ νὰ περιφρουρῇ αὐτὴν ἐν ὁλοκλήρῳ ὑγείᾳ μακροζωΐᾳ, καὶ εἰρηνικῇ καταστάσει ἐπὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς ποίμνιον, μετ' ἀπανσιδαλμονεστάτης στερεώσεως καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως τοῦ ὑψηλοτάτου μας αὐθέντου· ὑπὸ πολλῶν ἀκούοντες τὸ θεοσεβές, τὸ ὅσιον καὶ ἐλεημονιτικὸν αὐτῆς ὄνομα, ὑπερβαλλόντως ἐχάριμεν ὁποῦ δὲν διαλείπωσιν στρατιῶται καὶ ἱεράρχαι πρέποντες τῇ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀοιδίμου αὐθέντου Νικολάου βοεβόδα, διατρίψαντες ὀλίγον ἐν Βουκουρεστίῳ διὰ τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας καὶ χρείας τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀποστολικοῦ θρόνου μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῆς ἀοιδίμου μητροπολίτου οὐγκροβλαχίας, ἐγνωρίσθημεν καὶ ἐκατάλαβεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος ποιμὴν τὰ βαρύτατά μας χρέη, καὶ τοὺς παντοτινοὺς κινδύνους ὁποῦ τραβοῦμεν ἀκαταπαύστως ἀπὸ τοὺς Λατινόφρονας ἑτεροδόξους, τὰ ὁποῖα εἶναι πασίδηλα τοῖς πᾶσι, ὅθεν καὶ ἡ ὑμετέρα πανιερότης ὡς ζηλωτὴς τῆς εὐσεβείας, καὶ ποιμὴν θεσπέσιος, δὲν θέλει λείψῃ καὶ πόρρωθεν ἡ δυνατή της συνδρομὴ καὶ βοήθεια ἀπὸ τὸν ἁγιώτατον καὶ ἀποστολικόν μας θρόνον καὶ θέλει ἔχει ἡ ὑμετέρα ἀδελφικὴ ἀγάπη αἰώνιον τὸ μνημόσυνον παρὰ τοῦ μισθαποδότου θεοῦ, εἰς καλὰ γνωρίζομεν ταῖς ἀνωμαλίαις καὶ δυστυχίαις τοῦ καιροῦ, ὅμως ἡ ἀνάγκη μᾶς βιάζῃ νὰ παρακαλοῦμεν τοὺς ἐλεοῦντας ἡμᾶς, ὁ δὲ τὸ παρὸν ἐπιφέρων λογιότατος ἄρχων Χατζῇ κὺρ Ἰωάννης ὁ κατὰ πνεῦμα υἱὸς καὶ πρόσωπον τῆς ἡμῶν μετριότητος κατὰ τύχην περνῶντας ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ ἀποστολικοῦ μας θρόνου, ἴδεν καὶ ἐβεβαιώθη εἰς πόσον ἀνυπόφορον χρέος εὑρισκόμεθα, αὐτόθι ἔχωμεν καὶ τὸν πανιερότατον ἅγιον Σταυρουπόλεως κύριον Ἰωαννήκιον, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν ἐπιτρέπουμεν καὶ ἤτι προαιρεῖται ἂς δωθῇ εἰς τὴν πανιερότητά του, ἢ εἰς τὸν ῥηθέντα ἐπίτροπόν μας κὺρ Χατζῇ λ' ἔχοντες ὁμοῦ καὶ τὸ ἀδελφικὸν αὐτῆς γράμμα, τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας πανιερότητος εἴησαν παρὰ κυρίου πλεῖστα καὶ πολλῶν ἀγαθῶν γέμοντα.

Scrisoarea lui Silvestru către Grigorașcu Ghica, 10 Februarie 1739.

Εὐσεβέστατε, ὑψηλότατε, καὶ μεγαλοπρεπέστατε αὐθέντα καὶ ἡγεμὸν πάσης μολδοβλαχίας κύριε κύριε γρηγοράσκη γκίκα βοεβόδα, κατὰ πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὲ ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος τὴν ὑμετέραν θεοσεβεστάτην ὑψηλότητα ἀπὸ βαθέων καρδίας εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν. μετὰ παντὸς τοῦ ἐκλάμπρου της παλατίου.

δεόμενοι ἐκτενῶς τοῦ ἐν ὑψίστοις ἁγίου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάττῃ, καὶ περιφρουρῇ τὸ θεοσεβὲς αὐτῆς ὕψος ἐν ἄκρᾳ ὑγείᾳ μακροζωΐᾳ τε, καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως ἐπὶ τὸν ἡγεμονικὸν καὶ ὑψηλότατον αὐτῆς θρόνον· ἅπαξ καὶ διὰ κατὰ τὸ ἀπαραίτητον ἡμῶν χρέος ἐγράψαμεν τῇ θεοσεβεστάτῃ αὐτῆς ὑψηλότητι, τανῦν δὲ διατρίβοντες ἐν καισαρείᾳ τῆς καππαδοκίας καὶ μελετῶντες θείῳ ἐλέει ἀπελθεῖν εἰς τὸν ἁγιώτατον καὶ ἀπο-

στολικὸν θρόνον, κατὰ πάροδον ἔτυχεν χάριν πραγματείας, καὶ ὁ τιμιώτατος κὺρ Ἰωάννης προσκυνητὴς μὲ τοῦ ὁποίου τὴν ἔλευσιν δὲν ἐλείψαμε καὶ αὖθις νὰ κατασπαθῶμεν νοερῶς καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας νὰ εὐχηθοῦμεν τὴν ὑψηλότητά της, καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τῆς αὐτοῦ τιμιότητος θέλει ἐμφοριθῇ τὰ καθ' ἡμᾶς πολυώδεινα καὶ βαρύτατα χρέη, καὶ τοὺς συνεχεῖς κινδύνους, καὶ μάλιστα τώρα ἐν τοιαύτῃ ἀνωμαλίᾳ τῆς κυκλικῆς περιφερείας, τὸν ὁποῖον παρακαλοῦμεν νὰ ἔχῃ εἰς τὴν ἡγεμονικήν της περίθαλψιν καὶ καταφυγὴν ὡς τίμιον καὶ πιστότατον δοῦλον τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος, καὶ πρόσωπον τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὸ δὲ θεοσεβὲς αὐτῆς ὄνομα πάντοτε μνημονεύοντες παρρησίᾳ καὶ εἰς ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς ἀναιμάκτους ἡμῶν μυσταγωγίαις ὑπὲρ ὑγείασι στερεώσεως καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως τῆς ὑψηλότητος, παρακαλοῦντες νὰ μὴν μᾶς ἀπολίπωσι τὰ ἐκλαμπρά της γράμματα, καὶ ἡμῖν εἰς τὰ μάλιστα πολυτίμητα, ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡ δὲ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχὴ καὶ εὐλογία εἴη μετὰ τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος.

Scrisoarea lui Silvestru către Stolnicul Roset, 10 Februarie 1739.

Ἐνδοξότατε, πανευγενέστατε καὶ συνετότατε ἄρχον μέγα ποστέλνικε, κατὰ πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὲ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος, κύριε μιχαλάκη, τὴν ἐνδοξότητά της ἐξ ὅλης καρδίας εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν, μὲ ὅλον της τὸ πανευγενὲς αὐτῆς ἀρχοντικόν· ἀκούοντες ὑπὸ πολλῶν τὸ τίμιον, καὶ χριστιανικὸν αὐτῆς ὄνομα, καὶ τὸν ἔιθεον αὐτῆς ζῆλον ὁποῦ ἔχει εἰς τοὺς ἁγιωτάτους πατριαρχικοὺς θρόνους, ἀναγκάσθημεν μὲ τὸ παρὸν νὰ προσφέρομεν τὰς ἀπὸ βαθέων καρδίας εὐχὰς καὶ εὐλογίας, παρακαλοῦντες νὰ μὴ λείπῃ ἡ διὰ λόγου αὐτῆς συνδρομὴ καὶ βοήθεια εἰς τὸν ἀποστολικόν μας θρόνον, ἐπειδὴ γνωρίζει ἡ ὑμετέρα ἐνδοξότης, καὶ ἐξ ἀκοῆς ἄκουσεν, καὶ ἐβεβαιώθη τὰ ἀνυπόφορα χρέη μας, καὶ τοὺς κινδύνους ὁποῦ πάσχωμεν ἀκαταπαύστως ἀπὸ τοὺς ἑτεροδόξους πολεμούμενοι, διωκόμενοι, κατατρεχόμενοι ὑπ' αὐτῶν, κατὰ πάροδον περνῶντες ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ ὁ τιμιότατος καὶ κατὰ πνεῦμα υἱὸς ἡμῖν κυρίτζη σπαντωνὴς προσκυνητὴς εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς ταῖς καταδρομαῖς ὁποῦ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν, καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τῆς λογιότητός του θέλει τὰ ἐμφορισθῇ σαφέστερον, ὡς γνωστὸς καὶ πιστὸς αὐτῆς θεράπων, τὴν ἐντδοξοτάτην, καὶ πανευγενεστάτην ἀρχόντισσαν, κυρίαν μητέρα της, τὴν κατὰ πνεῦμα θυγάτηρ ἡμῖν σὺν τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι μέγα κομίσῃ κυρίῳ Ἰωάννῃ, τῷ φιλοστοργοτάτῳ της πατρί, ἀπὸ βαθέων καρδίας εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν, παρακαλοῦμεν νὰ ἔχωμεν ἔνδοξον αὐτῆς γράμμα, τῆς ἐφετῆς ἡμῖν εὐεξίας, ἡ δὲ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχὴ καὶ εὐλογία, εἴη μετὰ τῆς ὑμετέρας εὐγενείας ἐν βίῳ παντί.

Tâlmăcirea grecească a hrisovului moldovenesc din 3 Mai 1745.

'Επειδὴ ἀπὸ ὅλας τὰς εὐποιΐας ὁποῦ κάμῃ τινάς εἰς τὰ ἱερὰ μοναστήρια, εἶναι πλέον ψυχοφελεστέρα ἡ ἐλεημοσύνη, διότι βέβαια αὐτὴ εἶναι ὡσὰν μία πηγὴ ὁποῦ ἀναβρύει ἀπὸ τὴν εὐλάβειαν τῶν ἡγεμόνων, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ ἀρδεύει αὐτά, δὲν βοηθοῦσι τοσοῦτον τὰ ἱερὰ μοναστήρια ἄλλοι τρόποι κυβερνήσεως, ὅσον ἡ ἐλεημοσύνη, ἥτις καὶ ἀνέκαθεν ἐφύλαξε, καὶ φυλάττη διὰ παντὸς αὐτά, ὡς ἄνωθεν προστισθεῖσα εἰς φύλαξιν καὶ ἐπίσκεψιν αὐτῶν, λοιπὸν ἐπειδὴ προεβιβάσθημεν καὶ διεδέχθημεν τὸν θρόνον τῆς περιφήμου ταύτης τζάρας μολδαβίης· καὶ ἀπὸ τὴν ἄκραν εὐλάβειαν ὁποῦ ἔχομεν εἰς τὰ θεῖα, ἀπαραίτητον χρέος πρόκειται ἡμῖν νὰ ἐλεήσωμεν αὐτὰ ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, καὶ ὁλοψύχως ἐλκίσαμε τὸν ἁγιώτατον θρόνον τῆς θεουπόλεως ἀντιοχείας, ὅστις εὑρισκόμενος μεταξὺ πολλῶν ἀλλοεθνῶν, κινδυνεύει καθ' ἑκάστην ἀπὸ τὰς καταδρομὰς αὐτῶν, ὡσὰν ἕνα καράβι μέσα εἰς τὸ εὐριχορώτατον πέλαγος, καὶ μάλιστα ἐπιδημῶν ἐνθάδε καὶ ὁ μακαριώτατος πατριάρχης ἀντιοχείας κὺρ Σίλβεστρος καὶ φανερώνωντας τὰ ἄνωθεν εἰρημένα ἐστοχάσθημεν ὁμοῦ μὲ τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην κὺρ Νικηφόρον, καὶ μὲ τοὺς θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους, καὶ μὲ τοὺς ἐνθάδε εὑρισκομένους ἡμῶν ἄρχοντας καὶ ἐλεήσαμεν αὐτὸν τὸν ἁγιώτατον θρόνον, νὰ λαμβάνῃ ἀνὰ ἕκαστον ἔτος ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴν ὄκναν γρόσια τριακόσια, καὔτε ἤθελε πουληθῇ, καὔτε ἤθελε δοθῇ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἄρχοντας μὲ ἐμπιστοσύνην, αὐτὰ τὰ ἄσπρα νὰ ἔχῃ νὰ τὰ λαμβάνῃ ὁ θρόνος, οἱ δὲ κατὰ καιρὸν διαδεξάμενοι πατριάρχαι τὸν ἁγιώτατον θρόνον νὰ ἔχουσι χρέος νὰ παρακαλοῦσι τὴν θείαν παντοδυναμίαν διὰ αὐτὴν τὴν Τζάραν, καὶ διὰ τοὺς μακαρίους προπάτοράς μας, καὶ διὰ λόγου μας, καὶ δι' ὅλους τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας ἵνα καὶ ὁ πανάγαθος Θεὸς δεχόμενος καὶ ἐνωτιζόμενος τὴν πρὸς αὐτὸν δέησιν τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, θέλει διαφυλάττει καὶ περισκέπει τὴν πολιτείαν ταύτην ἀπὸ παντὸς κακοῦ, καὶ λοιπὸν εἰς αὐτὰ τὰ θεάρεστα ἔργα παρακαλοῦμεν καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς ἐσομένους αὐθέντας νὰ μὴν ἀνατρέψωσι τὸ παρόν μας χ ρ υ σ ό β ο υ λ λ ο ν, καθὼς καὶ ἡμεῖς τῶν πρὸ ἡμῶν ἐφυλάξαμε, καὶ ἀνακαινίσαμε καθὼς τὰ εὑρήκαμε, εἰ δὲ καὶ τινὰς ἤθελεν ἀποκοτίσῃ νὰ τὸν ἀνατρέψῃ καὶ νὰ τὸν διασείσῃ θέλει ἀποστρέψει ὁ Θεὸς τὸ πρόσωπόν του ἀπ' αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὑπεσφραγίσθη δὲ τὸ παρὸν χ ρ υ σ ό β ο υ λ λ ο ν μὲ τὴν βουλὴν τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων δηλονότι σάνδουλου στούρζε μεγάλου λογοθέτου, ἀνδρέου ῥουσέτου βόρνικου τῆς κάτω τσάρας μανολάκη κωστάκη μεγάλου βόρνηκος τῆς ἄνω τζάρας, κωστάκης ῥάδουλ χάτμανος καὶ περκαλάμπος τῆς σουτζιάβαις, ἀντωνάκης ῥαμανδιάνου μεγάλου ποστελνίκου, ἀριστάρχου μέγα σπαθάρη, βασιλείου ῥουσέτου μεγάλου μπάνου 'Ιωάννου μπογδάνου μέγα παχαρνίκου, θεοδώρη παλάτη μεγάλου βιστιάρη, λούπουλου μεγάλου στόλνικου 'Ιωάννου γουλιανοῦ μεγάλου κομίσου, καὶ τῶν ἐπιλοίπων ἀρχόντων.

In codicele Damaschian Patriarhul Silvestru, referindu-se la o scrisoare a lui Chiril V, notează undeva: « Intâia epistolă

ce am primit, venind din Valahia »[1]). Data Octomvrie 1748. Intr'aceeaşi lună avem o altă scrisoare către Chiril V, Patriarhul Ecumenic, din partea lui Grigorie Ghica. Voevodul îşi exprimă părerea de rău, că, din pricina greutăţilor nouii domnii, n'a putut ajuta în măsura dorită pe Silvestru; că a mijlocit pe lângă prietenul său Ismail Paşà, guvernatorul Alepului, să sprijine drepturile lui Silvestru, primejduite de intensa mişcare catolică; şi la urmă vorbeşte de numeroase cărţi eclesiastice, tipărite pe arăbeşte în Valahia şi nu cu puţine cheltueli:

Παναγιώτατε, καὶ Θειότατε ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης, καὶ Οἰκουμενικὲ πατριάρχα, κύριε κύριε Κύριλλε ἡμέτερε ἐν Χριστῷ πάτερ σεβασμιώτατε, τὴν παναγιότητα αὐτῆς εὐλαβῶς προσκυνοῦμεν, καὶ τὴν σεβασμίαν αὐτῆς δεξιὰν ἀσπαζόμεθα, δεόμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἵνα διαφυλάττῃ αὐτὴν ἐν ἄκρᾳ ὑγείᾳ καὶ εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος.

Ἡ αἰτία τοῦ παρόντος μου εἶναι, νὰ ἐρωτήσωμεν περὶ τῆς ἐφετῆς ὑγείας της, καὶ νὰ δηλοποιήσωμεν τῇ παναγιότητί της ὅτι ὅσην χαρὰν μᾶς προεξένησεν ἐν τῇ σὺν Θεῷ μεταθέσει μας ἡ ἐνταῦθα διατριβὴ τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι σεβασμιωτάτου ἡμῶν πατρὸς τόσην ἀθυμίαν μᾶς προξενεῖ τώρα ἡ ἀποδημία τῆς αὐτοῦ μακαριότητος καὶ μάλιστα ὁποῦ καὶ τὰ βάρη τῆς νέας αὐθεντείας δὲν ἐπέτρεψαν νὰ γίνῃ ὅσην προαιρούμεθα βοήθειαν πρὸς τὴν μακαριότητά του ἐπειδὴ ὅμως τὰ κατὰ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον του, ὡς μᾶς ἐπληροφόρησεν, ἀπαιτοῦσι τὴν ἐκεῖσε ἄφιξιν καὶ παρουσίαν τῆς μακαριότητός του καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Χαλεπίου κατάστασις, προτιμῶντες καὶ ἡμεῖς τὸ κοινῇ συμφέρον ἑκόντες ἄκοντί γε θυμῷ συγκατανεύσαμεν νὰ ἀποστερηθῶμεν τὴν παρουσίαν τῆς μακαριότητός του, ἀναθαρροῦντες τὴν αὐτοῦ μακαριότητα, ὅτι θείᾳ τῇ ἀντιλήψει θέλει ἐξομαλίσῃ μὲ τὴν δύναμιν τῆς κραταιᾶς βασιλείας τὰ ἐκεῖσε σκάνδαλα, ἡ παρουσία του, καθὼς καὶ ἄλλοτε κατὰ καιροὺς κατευνάσθησαν θείῳ ἐλέει τὰ τοιαῦτα τῶν πειρασμῶν κύματα, καὶ μάλιστα ἡ κατὰ τὴν δραγομανίαν μας ἐπαναστάσα ἐκεῖσε τρικυμία, καθ' ἧς καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν χριστιανικὸν ζῆλόν μας ἠγωνίσθημεν μετὰ πάσης ζέσεως, ἕως ὁποῦ εἴδομεν αὐτὴν μεταβληθεῖσαν εἰς εὐδίαν θείᾳ τῇ βοηθείᾳ καὶ μάλιστα πληροῦντες τὴν μακαριότητά του καὶ τὸ φιλοδίκαιον τοῦ ὑψηλοτάτου χαλέπ βαλισὶ Ἰσμαῒλ πασᾶ, πρὸς τοῦ ὁποίου τὴν ὑψηλότητα καὶ ἐγράψαμεν θερμῶς συστήνοντες τὴν μακαριότητά του, καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου θρόνου κατὰ τὴν εὔνοιαν ὁποῦ γνωρίζομεν ὅτι ἔχει πρὸς ἡμᾶς καὶ ἐλπίζομεν νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τῆς ὑψηλότητός του πάσης συνδρομῆς, καὶ ἀντιλήψεως ἡ μακαριότης του, ἐπειδὴ ὅμως ἀναγκαῖον εἶναι νὰ γίνουν καὶ αὐτόθεν οἱ πρέποντες ὁρισμοὶ ἐγράψαμεν καὶ πρὸς τοὺς αὐτόθι οἰκείους μας τὰ δέοντα πρὸς δὲ τὴν κοινὴν μητέρα ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ

---

[1]) *Πρώτη ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν ἐλάβομεν ἐρχόμενοι ἀπὸ Βλαχίαν.*

ἐκκλησίαν, περιττὸν κρίνομεν νὰ γράφωμεν περὶ τούτου γνωρίζοντες ὅλοι τὴν πρὸς τὴν μακαριότητά του ἀδελφικὴν ἀγάπην τῆς παναγιότητός της καὶ πάσης τῆς ἱερᾶς συνόδου τὴν ἄκραν εὐλάβειαν, καὶ ἑπομένως τὴν ὑπὲρ τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου θρόνου κοινὴν φροντίδα, καὶ κηδεμονίαν, καὶ μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι θέλει γίνῃ κάθε ἐπιμέλεια παρὰ τῆς κοινῆς μητρὸς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας πρὸς διόρθωσιν τῶν νῦν ἐπιπολαζόντων εἰς τὸν ἁγιώτατον ἐκεῖνον θρόνον δεινῶν δι' ἰσχυρῶν βασιλικῶν ὁρισμῶν, τοῦτο δὲ φανερώνομεν ὅτι ἂν καὶ τώρα διὰ τῆς παρουσίας τῆς μακαριότητός του δὲν γίνῃ ἡ πρέπουσα θεραπεία τοῦ μέλους ἐκείνου, βέβαια ὀλίγη ἐλπὶς θέλει εἶναι, νὰ εἰρηνεύσῃ ὁ θρόνος ἐκεῖνος εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ νὰ ἀναθάλῃ τὸ ὀρθὸν δόγμα ἐν αὐτῷ. Ὅθεν ἀναγκαίως ἕπεται, νὰ γίνῃ παρά τε τῆς παναγιότητός της, καὶ πάσης τῆς ἱερᾶς συνόδου ἡ πρέπουσα προσπάθησις καὶ ἐπιμέλεια πρὸς τοὺς πολυχρονίους αὐθέντας μας, καὶ δραστικωτέρα δι' ὅλα τὰ συντείνοντα εἰς ἀνάκλησιν καὶ θεραπείαν τοῦ λογικοῦ ἐκείνου ποιμνίου, ὅπου νὰ εἰρηνεύσῃ θείᾳ τῇ βοηθείᾳ ὁ ἀποστολικὸς ἐκεῖνος θρόνος ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς μακαριότητός του, οὗτινος τὸν περὶ τούτου ἀγῶνα καὶ κηδεμονίαν καὶ ἐνταῦθα εἴδομεν, ἐπειδὴ καὶ ὧδε δὲν ἔπαυσεν ὑπεραγωνιζόμενος τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀλλὰ δι' οὐκ ὀλίγων ἐξόδων ἐτύπωσε τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους ἀραβιστὶ πρὸς κήρυξιν τῆς ἀληθείας καὶ σύστασιν τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως· ἂς ἔχωμεν τοίνυν καὶ σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἐφετῆς ὑγείας της. Ἧς τὰ ἔτη εἴησαν θεόθεν πλεῖστα καὶ εὐτυχῆ, αἱ δὲ πανάγιαι αὐτῆς εὐχαὶ χαρισθείησαν ἡμῖν διὰ βίου παντὸς φυλακτήριον [1]».

1748 Ὀκτωβρίου, Γρηγόριος Γκίκαςγ Βοεβόδας.

Din Octomvrie 1748 este și a doua scrisoare, trimisă de Grigorie Ghica. Aflând că Silvestru a trecut sănătos Dunărea, îi urează cale bună mai departe și-i spune de orânduirile sale în privința mânăstirii Sfântului Spiridon:

Μακαριότατε, καὶ ἁγιώτατε πατριάρχα τῆς μεγάλης θεουπόλεως Ἀντιοχείας καὶ πάσης ανατολῆς κύριε κύριε σίλβεστρε, ἡμέτερε ἐν Χριστῷ πάτερ σεβασμιώτατε, τὴν μακαριότητα αὐτῆς υἱϊκῶς προσκυνοῦμεν, καὶ τὴν σεβασμίαν αὐτῆς δεξιὰν ἀσπαζόμεθα· δεόμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ἵνα διαφυλάττῃ αὐτὴν ἐν ἀκροτάτῃ ὑγείᾳ καὶ ἀγαθῇ καταστάσει, μετὰ μακροβιότητος τὴν ἀπὸ τῆς 15-ης τοῦ λήγοντος ἤδη ἀπὸ ὀλτέμτζαις σεβασμίαν ἐπιστολὴν τῆς μακαριότητός της ὅσῃ πόθου θερμότητι, καὶ ἄκρα εὐλαβείᾳ ἐλάβαμεν, παρ' ἧς τὴν ἀγαθήν, καὶ ἐφετὴν πληροφορηθέντες ὑγιείαν της, καὶ τὴν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὑγιεινὴν διάβασιν τοῦ δουνάβεως, ὑπερήσθημεν, καὶ ἐπευχόμεθα ἐκ ψυχῆς, ὅπως ἀξιώσῃ τὴν μακαριότητά της ὁ τῆς ὁδοῦ καθηγούμενος ἅγιος Θεὸς νὰ διέλθῃ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς προκειμένης ταύτης ὁδοιπορίας διάστημα ἐν ἀκροτάτῃ ὑγιείᾳ, κατὰ τὴν διάπυρον

[1]) Publicat din același codice și de Mitropolitul Ghenadie M. Arabazoglu în *Φωτίειος Βιβλιοθήκη*, Vol. II, 166—169, Constantinopol 1935.

αὐτῆς ἔφεσιν· προσμένοντες μετὰ πόθου νὰ μάθωμεν διὰ σεβασμίων ἐπιστολῶν τῆς μακαριότητός της καὶ δι᾽ ὧν ἑπομένως ἐνέπλησεν ἡμᾶς πατρικῶν αὐτῆς εὐχῶν, καὶ εὐλογιῶν, παρακαλοῦντες ἐνθέρμως τὴν μακαριότητά της νὰ μὴ διαλείπῃ καὶ τοῦ λοιποῦ μνημονεύουσα καὶ ἡμῶν εἰς τὰς πρὸς θεὸν τὸν ὕψιστον ἐκτενεῖς αὐτῆς προσευχάς, καὶ ἀναιμάκτους θυσίαις, καὶ ἱεροπραξίαις ὡς οὐδὲν ἄλλο πρὸς ἡμᾶς θυμηδέστερον, καὶ ἐφετότερον τοῦ τοιούτου, γνωρίζοντες τῇ μακαριότητί της καὶ χάριτας οὐ τὰς τυχούσας· εἴδομεν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ σεβασμίῳ της πιττακίῳ περιεχόμενα, ἐν οἷς ἐξαιτεῖται καὶ αὖθις πατρικῶς, περί τε τῆς μωσίας, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν σπυρίδωνος ἐπισκέψεως ἡμῶν, καθὰ καὶ ἀμέσως εἶχε μᾶς παρακαλέσει περὶ τούτων ἡ μακαριότης της, καὶ κατὰ τὴν ἔνθερμον πατρικὴν ἀξίωσιν τῆς μακαριότητός της, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐλάβειαν ἄκραν καὶ ἀγάπην εἰλικρινεστάτην ὁποῦ ἀνέκαθεν διατρέφομεν ἐδιωρίσαμεν νὰ γίνῃ καὶ ἡ τῆς μωσίας ταύτης ἐξόρθωσις, εἰς βοήθειάν τινα ἐξαρκοῦσαν καὶ ὄφελος τοῦ ῥηθέντος μοναστηρίου καὶ δὲν θέλει λείψῃ παρ᾽ αὐτοῦ ἡ αὐθεντικὴ ἡμῶν ἐπίσκεψις καὶ περίθαλψις, καθὼς ὑποσχέθημεν τῇ μακαριότητί της ἧς καὶ αἱ θεοπειθεῖς εὐχαί, καὶ εὐλογίαι εἴησαν μεθ᾽ ἡμῶν ἀρρωγούς· τὰ δὲ ἔτη αὐτῆς εἴησαν θεόθεν πάμπολλα καὶ πανευδαίμονα.

1748 Ὀκτωμβρίου

διὰ τοῦ παπᾶ κώστα εἶναι νὰ γίνῃ ἡ τῆς μωσίας ὑπόθεσις, ὃς λείπεται ἔξω καὶ ἐρχόμενος θέλει τελειώσει κατὰ τὴν θέλησίν της.

La 1752 Silvestru mulţumeşte călduros lui Constantin Racoviţă, că i-a trimis un hrisov de afierosire a viilor din Nicoreşti; de asemeni un lac s'a adăugit posesiilor mânăstirii Botoşăneşti Sfântul Nicolae, închinată Patriarhiei Antiohiei. Dar mai erau nişte sate ce i s'au făgăduit de Mihail Vodă; cum se face că nu i s'au dat încă? Silvestru aminteşte stăruitor chestia:

Ὑψηλότατε, εὐσεβέστατε, καὶ μεγαλοπρεπέστατε αὐθέντα ἡμῶν καὶ ἡγεμὼν κατ᾽ ἐξοχὴν κηδεμὼν καὶ ὑπερασπιστὰ τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς ἁγιωτάτου θρόνου, κύριε κύριε Ἰωάννη Κωνσταντῖνε μιχαὴλ ῥακοβίτζα βοεβόδα πάσης μολδοβλαχίας υἱὲ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος τὴν ὑμετέραν θεόσεπτον ὑψηλότητα εὐχόμεθα πατρικῶς ἐκ μέσης ψυχῆς καὶ εὐλογοῦμεν ἥδιστα προσαγορεύομεν.

Τὴν ὑμετέραν θεόσεπτον ὑψηλότητα ταῖς πνευματικαῖς καὶ πατρικαῖς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις καταστέφομεν.

Ἔγνωμεν καὶ τὰ ἐν τοῖς αὐθεντικοῖς αὐτῆς πιτακίοις, καὶ πρῶτον εὐχαριστοῦμεν τῇ ὑμετέρᾳ ὑψηλότητι δι᾽ ὅσην ἀγάπην δεικνύει πρὸς ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς εὐχέτας της, ἐπειδὴ καὶ δὲν παύει χαροποιῶντας μας ἀείποτε μὲ τὰς ποθουμένας προσθήκας καὶ αὐξήσης ὁποῦ κάμει εἰς τὸ αὐθεντικόν της μοναστήριον τοῦ παναγίου Νικολάου, νὰ κέκτηται τὸ μνημόσυνον

ἀνεξάλειπτον, ἐξ ὧν εἶναι μία ὁποῦ μας ἐχαροποίησεν, αὕτη ἡ ἀφιερωθησομένη λίμνη εἰς τὸ αὐθεντικόν της μοναστήριον, καὶ ἄμποτες κατὰ τὸν ἐγκάρδιον της νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ πέρας, καὶ νὰ προσηλωθῇ τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀφιερώμασιν, τῶν ὁποίων τὰ κατάστειχα τῶν τε κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἐλάβομεν ὁμοῦ καὶ τὸ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ ὑπερευχαριστοῦμεν τῷ ὕψος της, ἐπευχόμενοι ζωήν, ὑγιείαν, στερέωσιν πολυχρόνιον εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον της θρόνον, ἴδωμεν καὶ τὰ περὶ τῆς ἄλλης λίμνης ὁποῦ ἀγόρασε νὰ ἑνώσῃ μὲ τὴν συνορίζουσαν τοῦ μοναστηρίου λίμνην, καὶ ἄμποτες κατὰ τὸν πόθον της μὲ τὴν στερέωσιν τῆς ἑτέρας νὰ μᾶς σταλθῇ τὸ σενέτι της, λοιπὸν ἐπειδὴ πλέον μᾶς ἀπεκατέστησε κυρίους καὶ δεσπότας τῆς αὐθεντικῆς μονῆς, θέλομεν ζητήσῃ καὶ ἔτη τὸν λογαριασμὸν τῶν εἰσοδημάτων τοῦ παρὰ τοῦ ἐκεῖσε ἡγουμενεύοντος, καὶ θέλομεν μνημονεύσῃ (καθὼς καὶ ἕως τώρα) τὸ ἐκλαμπρόν της ὄνομα τῆς τε κυρίας αὐτῆς δόμνης, καὶ τῆς μακαρίτιδος ἐκείνης παμφιλτάτου της μητρός, ἄννης δόμνης· πρὸς τούτοις ἐλάβομεν καὶ τὸ χρυσόβουλον ὁποῦ ἔκαμε τῆς ἀφιερώσεως τῶν εἰς νεκορέστι ἀμπελίων, καὶ ἂς εἶναι πολύχρονος, τὰ δὲ ἀναφιέρωτα χωρία ὁποῦ ἔμειναν ἀπὸ τὸ ὄρος Σινᾶ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μιχαὴλ βοεβόδα, φιλοστοργοτάτου πατρός της μᾶς τὰ ὑπεσχέθη βέβαια νὰ προσηλώσῃ εἰς τὸν ἱερόν της μοναστήριον· δὲν ἠξεύρω ὅμως τὸ αἴτιον ὁποῦ δὲν ἔγραψε τῷ ὕψος της μέχρι τοῦδε περὶ τούτων, καὶ ἰδοὺ αὖθις ἀπαντοῦμεν γράφομεν τῇ αὐτοῦ ὑψηλότητι παρακινοῦντες τον νὰ μᾶς κάμῃ τοῦτο τὸ ἔλεος εἰς μνημόσυνον ἀνέκνιπτον, καὶ ἄμποτες μὲ τὴν θείαν νεῦσιν καὶ φώτησιν νὰ μᾶς χαροποιήσῃ μὲ τὴν ἀφιέρωσιν αὐτῶν εἰς τὸ ἱερόν μας μοναστήριον. 1752 Μαΐου. Ἀπὸ Χίου.

Capuchehaiaua lui Silvestru fusese unul Marcu. Acesta murind, a lăsat numeroase daruri prezintate de credincioșii Valahi, a căror listă o avem în codice:

Ἴσον τοῦ καταστίχου τῶν ἀσημικῶν ὁποῦ μᾶς κρατεῖ ὁ μακαρίτης μάρκος, τὸ ὁποῖον ἐστείλαμεν εἰς βασιλεύουσαν διὰ νὰ παρθοῦν.

ἕνας σταυρὸς μεγάλος ἀσημένιος μὲ πατερίτζαν, τρία κομάτια ἀσημένια· μίαν ζυγὴν ἐξαπτέρυγα μεγάλα, μὲ δύο πατερίτζαις ἀπὸ τρία καμάτια ἡ κάθε μία ὡς καὶ τοῦ σταυροῦ ἀσημένια· ἕνας δίσκος μεγάλος πηχυαῖος μακρουλλός· ἓν ἠμπρήκιον ἀσημένιον ντουκμὲς μὲ κλαδιά, ὁμοίως καὶ πάντα κλαδωτὰ τέχνη τῆς μοσκοβίας· ἓν ἅγιον ποτήριον μὲ τὸ καπάκι του μαλαματοκαμνισμένον· ἓν σφαλιστάριον μὲ τὸν ἅγιον Πέτρον καὶ λοιποὺς ἱεράρχας τῆς μεγάλης θεουπόλεως ἀντιοχείας ἐγκόλπια τζοχαρένια τρία, καὶ ἕτερα ὡσαύτως τρία ἢ καὶ δύο ἐγκόλπια δευτέρας τιμῆς· Ἔτι καὶ μερικὰ ζάρφια τῶν ὁποίων ὅμως τὸ κατάστιχον μᾶς ἐχάθη καὶ δὲν ἐνθυμούμεθα δύο νὰ εἶναι ἢ τρία, θαρροῦμεν ὅμως ὁ μακαρίτης νὰ τὰ ἔχῃ σημειωμένα εἰς τὸ κατάστιχον του καὶ νὰ τὰ λάβετε.

1752 Ἰουλίου.

Acum se întâmplă, că Matei Ghica și Constantin Racoviță își schimbă neașteptat tronurile, când în Valahia, când în

Moldavia. Cum ia de ştire, Silvestru le repede scrisori. Ştie să-i măgulească. Socoate orice asemenea trecere dintr'un loc în altul drept înaintare, un adaos la gloria fiecăruia; strecurând printre urări şi cuvinte de rugă să nu se lase cumva neajutat scaunul Antiohiei; îndreptându-şi meşteşugitele cereri bisericoase, nu numai Măriilor Princiare, dar şi voevodeselor şi domniţelor şi dregătorilor mari dimprejur. Aşa, la felicitările către Smaragda lui Matei Ghica nu uită şi următoarele:

> « Invrednicindu-te să ajungi Doamnă a toată Ungrovlahia, nu cere Luminăţiei-tale nimic alta — tatăl duhovnicesc şi urător — decât o evanghelie de-argint şi un potir, lucru de Braşov, prin cari te vei slăvi pe Măria-ta, slăvind pe sfântul Dumnezeu, apoi vei împlini şi nevoea tronului nostru Apostolic ce-i lipsit de asemenea preţioase odoare; iar potirul să fie de greutatea unei ocale ».

« καταξιωθῆναι γενέσθαι Δόμναν πάσης οὐγκροβλαχίας τὴν αὐτῆς ἐκλαμπρότητα δὲν ζητοῦμεν ἡμεῖς μηδὲν ἄλλον, (ὁ πνευματικός της πατὴρ καὶ εὐχέτης) εἰμὶ ἓν εὐαγγελιον ἀργυροῦν, καὶ ἓν δισκοπότηρον δουλιὰ τοῦ πρασοβοῦ, μετὰ ὁποῖα θέλης ἀντιδοξάσας πρῶτον τὸν αὐτὴν δοξάσαντα ἅγιον Θεόν, εἶτα θέλης θεραπεύσας καὶ τὸν ἡμέτερον Ἀποστολικὸν θρόνον ὁποῦ ὑστεροῦνται τοιούτου κειμηλίου τὸ δὲ ἅγιον ποτήριον θέλη γένη ὡς ἑνὸς ὀκκά ».

(Din scrisoarea lui Silvestru, 1752 Noembrie).

In biblioteca Muzeului Etnografic dela Atena am dat de încă două acte româneşti: Un hrisov al lui Constantin Brâncovanu, datat 1702, făcând danii mânăstirii Sărindari, ce sună astfel:

> *Din mila lui Dumnezeu Constantin Basarab Voevod şi domn a toată Ţara Ungrovlahiei, dă domnia această poruncă a domniei mele sfintei şi dumnezeeştii mânăstiri ce să cheamă Sărindariul de aici den oraşul domniei mele den Bucureşti unde iaste sfântul hram Adormirea Născătoarei de Dumnezeu şi părintelui Dionisie egumenul şi tuturor călugărilor câţi vor fi lăcuitori într'această sfântă mânăstire, ca să fie sfintei mânăstiri moşie şi locurile ce are aici în Bucureşti pre lunca despre Dâmboviţă unde au fost tabacii mai de 'nainte vreame, date şi miluite la sfânta mânăstire de ctitorii cei bătrâni. Şi tot le-au ţinut pe seama sfintei mânăstiri în bună pace. Iar după aceia cându au fostu în zilele răposatului Radului Vodă Leon cuprinzându aceaste locuri ale mânăstirii unii şi alţii cu case şi cu grădini, iar Mitrofan egumenul ce au fostu atunci*

la sfânta mânăstire împreună cu alalți călugări, soborul sfintei mânăstiri, ei au fostu mersu în divan înaintea Radului Vodă Leon de au jeluitu și au spus cumcă au împresurat moșia mânăstirii cu casele și cu grădinile. Intr'aceia Radul Vodă au fostu trimis dela divan pre Rale vtori portar de au mersu împreună cu Gherghinu Județul den București cu părgarii și cu orașanii bătrâni și au strânsu oameni buni den prejur împreună și cu popa Simeon cel bătrân proegumenul sfintei mânăstiri Sărindariul den hotarul mânăstirii sfântu Ioan despre Dâmboviță stânjeni 90 și despre mânăstirea Sărindariul despre grădină până în ulița care pogoară în jos de către grădina Durii negutătorul stânjeni 66 și grădina Durii easte locul sfintei mânăstiri până în lac. Și au fost hotărît atunce și au pus seamne precum au fostu și mai dinainte vreame dela ctitorii cei bătrâni și dupre cartea Radului Vodă Leon au dat și au miluit și răposatul Gligorie Vodă cu acestu locu ce scrie mai sus la sfânta mânăstire. Iar apoi dela o seamă de vreme încoace. Dar oamenii carii sântu șezători cu casele lor pe acestu loc al sfintei mânăstiri, ei s'au făcut stăpâni locului acestuia zicând cum că iaste locu domnesc și n'au treabă călugării. Deci cându au fostu acum în zilele domnii meale, iar părintele Dionisie egumenul dela sfânta mânăstire Sărindariul văzând că să înpresoară moșiia mânăstirii venit-au înaintea domnii meale în divan împreună cu alalți călugări... de s'au jăluit și au spus cum că acest loc iaste al sfintei mânăstiri datu și miluitu de alți răposați domni mai dinainte vreame și au scos și cartea Radului Vodă Leon leat... și cartea lui Gligorie Vodă leat 7180 și cartea Gheorghinei Județul cu pärgarii și cu orășanii de alesul acestui loc al sfintei mânăstiri și cum că altu venit nu iaste mai multu dupre acestu loc fără de câtu numai să dea la sfânta mânăstire den an în an de casa câte ocă 1 de ceară ca să fie de treaba sfintei mânăstiri. Intr'aceia și domnia mea văzând cărțile acelor răposați domni mai de nainte vreame făcute și întemeiate pre acestu loc la sfânta mânăstire domnia mea încă am socotit împreună cu toți cinstiții dirigătorii domnii meale și am trimis domnia mea den divan pre cinstit boiarinul domnii meale Diicul Rudeanul vel logofăt ca să caute pentru acestu locu și să-l măsure precum scriu cărțile acelor răposați domni mai de nainte vreame și aflându-l că iaste locul sfintei mânăstiri moșie direaptă l-au tras și l-au măsurat den hotarul mânăstirii sfântu Ioan den piatră în sus alăturea cu Dâmbovița spre Gorgan până unde s'au plinitu stânjeni 90 și au pus piatră și latul din apa Dâmboviții până în lacu despre locul Durii negutătorul care iaste iar al mânăstirii fiindu și sluga domnii meale harco vtori portar la mânăstirea acestui locu și au pus pietrile. Dereptu aceia și domniia mea după alesul acestui loc dat-am și această carte a domnii meale sfintii și dumnezeeștii mânăstiri Sărindariul de aici den București ca să-i fie acestu loc moșie stătătoare în veaci și să-și ia venitul pre tocmeală cum scrie mai sus. Și de

nimeni neclintit după porunca domnii meale. Iată deci martori punem domnia mea: pan Ventilă Corbeanul vel ban i pan Alexandru vel vornic i pan Diicul vel logofăt i pan Mihai Cantacuzino vel spătar i pan Matei Ciorgârleanul vel vistier i pan Costandin Ştirbaiu vel clincer i pan Dumitrache Cearmalăul vel postelnic i pan Cornea Brăiloiul vel paharnic i pan...vel stolnic i pan Mihalcea Cândescul vel pitar i ispravnic Şerban vtori logofăt, şi am scris eu Mihai fiul lui Stan logofăt din Târgovişte în oraşul Bucureşti luna Dichemvrie 12 zile veleat 7201.

Al doilea act e o carte a lui Mihai Racoviţă din 1751, prin care întăreşte dania premergătorilor către mânăstirea Muntelui Sinai.

Profesorul Dimitrie Saru, un cunoscut cercetător atenian, mi-a pus la îndemână câteva manuscrise româneşti ce i-au rămas dela strămoşii săi trăitori în Valahia. Ele datează din veacul al XVIII-lea şi sunt toate reţete medicale, interesante din punct de vedere folkloristic; afară de una singură, arătând a fi o rugăciune de iertare a morţilor:

«*In loc luminat, în loc de verdeţe, în loc de odihnă, de unde au fugit toată durerea, întristarea şi suspinarea şi toată greşeala ce au greşit ei ori cu cuvântul ori cu lucru, ca un bun şi iubitor de oameni Dumnezeu iartă-le lor, că nu este nici un om carele să fie viu şi să nu greşească; că numai tu însuţi eşti fără de păcat, dreptatea ta e dreptatea în veac şi cuvântul tău adevărul. Că tu eşti învierea şi viaţa şi odihna răposaţilor robilor tăi, care au răposat pravoslavnici creştini, Hristoase Dumnezeul nostru, şi ţie mărire înălţăm cu cel fără de început al tău părinte şi prea sfântul şi bunul şi de viaţă făcătorul Duhul tău, acum şi pururea şi în vecii vecilor, amin*».

Urmează acum:

Despre Gălbinare. Reţeta lui Antonachi Caliarhu, Mare Ban

75: dram: rădăcină de iarba lui Tatin
25: dram: rădăcină de iarbă mare să le speli bine, apoi să le razi la răzătoare ca hreanul, apoi să pui dramuri 150 de miere să fiarbă, să-i iei spuma, apoi să-i pui un dram şofran de Beci muiat în miere şi rădăcinile să le amesteci până să va face magiun, de care să mănânce ziua de trei ori câte o lingură de dulceţuri până s'a vedea mântuit.

Când nu-i stă omului sângele ce-i curge din nas[1])

De o lățcae piiatră vânătă, să o topești în oțet tare, apoi să moi cârpa îndoită să o pui pe frunte uscându-se, iar alta să pui și stă.

Când te dor toți dinții)

Albeață de ou răscoaptă cu piatră acră arsă — să pisezi împreună cu albeața și cu oțet tare mestecând să storci acea zeamă și cu aceea spală dinții pân în trei rânduri că-ți trece.

Pentru durere de cap

Să moi o cârpă în oțet tare să presări făină albă să pui la frunte, îndată îți trece.

Pentru tuse[3])

Tămâe albă drame 2
pucioasă praf drame 5
mastih praf drame 5
candel praf dram 20

Să moi o cârpă în oțet tare să presări făină albă să pui la frunte, amestecă-le, să ei seara când te culci câte două linguri de dulceață și dimineața alte două câteva zile până va trece.

Iar de mâncături când ai la picioare și de sânge și ai pleșcovițe

Să pui var nestins ocăună într'o oală mare cu apă caldă de patru ocă să să stingă, să lași să să așeze, apoi să strecori zeama și să măsori ocă pol (jumătate) apă de aceia, să pui într'însa litrăună de rachiu de drojdii apoi să moi cârpe să pui pe picioare și dacă să usucă iar să le moi să le pui, piere mâncărimea, îngroașă pielea de nu crapă, apoi să ai gata un ventum de tucia două părți și un ventum digestivum o parte — să le amesteci și să pui pe cârpușoare pe cât va fi ranele să pui pe rane, mai bună doctorie nu iaste alta în lume, eu însumi m'am tămăduit.

---

[1]) Titlul în grecește.
[2]) Titlul în gecește.
[3]) Titlul în grecește.

Pentru negi cum să te curăți de ei

Să fie seara la sfârşitul luminii, cel ce va fi având negii să ia trei glonțulețe de sare şi să meargă drept la un puț neuitându-se nici într'o parte şi cum va sosi să să uite în apă şi să ia un glonțişor de acelea de sare să zică — pe cum să sfârşeşte şi să risipeşte luna şi pe cum se topeşte sarea aceasta în apă aici într'acest puț, aşa să să risipească şi să să topească şi să piară toți negii ce am pe trupul meu, şi pe loc să arunce glonțişorul de sare în puț asemenea să facă şi cu al doilea glonțişor şi cu al treilea, apoi să scuipe de trei ori în puț şi să nu să mai uite nici în puț nici aiurea nici înapoi, ci iar drept să fugă dela puț. Şi aceasta să o facă la trei sfârşituri de lumină însă tot în zi de joi şi negreşit să usucă negii prin voia lui Dumnezeu.

Tot la Atena am găsit o teacă de pecete românească. Pe o față, jur împrejurul chipului unui Voevod și al unei Doamne, se citește inscripția:

† сю печт. ιω михнѣ воевод. и мт его гжа екатерин.

Pe revers:

† монастира глемн дерополи. храм стн іліе прокь.

Adică: Această pecete (este) a lui

Io Mihnea Voevod și a mamei lui Doamna Ecaterina; Mânăstirea Deropoli, Hramul sfântului Ilie proorocul.

Socot, că e vorba de Mihnea Turcitul; iar mânăstirea se află în Dernopolis, Epir, unde voevozii noștri au trimis şi alte daruri.

Se știa din interogatoriul ce i s'a luat, înaintea osândii, poetului Riga Veleștinul, român de obârșie, că tipărise hărțile Moldovei și Valahiei. Pe cea dintâi a dat-o Profesorul N. Iorga în *Documente Privitoare la Familia Callimachi* [1]). Cât privește harta Valahiei, cunoscutul cercetător Spiridon Lambros, care se îndeletnicise cu viața lui Riga Veleștinul, scria, că nu-i fuse cu putință s'o găsească nicăieri [2]). Urmând unor infor-

[1]) Vol. II, 1903, Anexe.
[2]) *Μικταὶ Σελίδες*, p. 630.

mații de curând aduse ale lui K. Amantos, am luat drumul spre Hios, ale cărei mânăstiri n'au fost lipsite de sprijinul generos al voevozilor noștri și acolo în biblioteca insulei am găsit harta căutată. Are mărimea de 0.85 × 0.62. Sus, la dreapta, se arată Alexandru Ipsilante, care negreșit contribuise pentru tipărirea ei în Viena, iar la stânga inscripția:

Νέα χάρτα τῆς Βλαχίας καὶ μέρους τῆς Τρανσυλβανίας παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ ἐκδοθεῖσα χάριν τῶν Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων 1797.

Hartă nouă a Valahiei și părți a Transilvaniei de către Riga Veleștinul, Tesaliot, scoasă întru folosul Elenilor și Filelenilor 1797.

TERMENII MILITARI DIN DICȚIONARELE ȘI ENCICLOPEDIILE NOASTRE

DE

GENERALUL RADU ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 22 Ianuarie 1937

In anarhia ce a cuprins azi vorbirea, cred că este folositor a reaminti mereu trebuința unei bune alegeri a cuvintelor în vorbire și scriere ca și aceea a folosirii de definițiuni potrivite a termenilor tehnici întrebuințați în diferite ramuri de activitate.

De asemenea socotesc un ce dovedit, că alegerea cuvintelor și definițiunilor urmează să fie făcută cu o atât mai mare îngrijire cu cât acestea sunt mai des folosite și cu cât sunt întrebuințate de ființe mai multe și având mai puțină știință de carte.

Și din acest punct de vedere cuvintele și definițiunile folosite în armată au o însemnătate deosebită, pentrucă:

Ele sunt chemate să învețe întreaga parte bărbătească a neamului, care trece pe rând sub steag, cunoașterea de noțiuni noui, dintre care multe nu sunt folosite în chip obișnuelnic iar altele sunt cu desăvârșire abstracte.

Apoi, pentrucă, prin folosirea lor în armată ele se răspândesc — adesea ori schimonosite — în vorbirea obișnuită.

Cuvintele — și definițiunile lor — se găsesc în dicționare și în enciclopedii, menite și unele și celelalte să arate nu numai înțelesul lor dar să deie — după părerea alcătuitorilor acestor cărți — și înțelesul adevărat, ținând seamă de chipul cum sunt pricepute astăzi și cum au fost înțelese și în trecut.

Cercetând câteva dicționare și enciclopedii, am fost izbit atât de chipul cum sunt folosite unele cuvinte cât și de unele definițiuni nepotrivite ale unor termeni tehnici militari. Am căutat să mă lămuresc. Aceste cercetări n'au putut, cu bună seamă, fi prea întinse, nefiind filolog. Le arăt acum, lămurind însă că arătarea mea are numai de scop să înfățișeze nevoia unui studiu sistematic a problemei ce ni se pune iar nu să facă acest studiu pentru care ne lipsesc chiar multe elemente trebuincioase, cum sunt de pildă volumele neapărute încă ale Dicționarului Limbi Române, alcătuit prin îngrijirea Academiei.

Cercetând dicționarele și enciclopediile românești, numai din punctul de vedere al termenilor militari cuprinși într'însele și al definițiunilor acestora, găsim următoarele soiuri de lipsuri și de nepotriviri:

1. *Lipsa unor termene vechi sau definițiuni greșite ale lor.*

2. *Lipsa unor termene folosite azi dar necunoscute alcătuitorilor dicționarelor și enciclopediilor.*

3. *Definițiuni greșite date multor termene și noțiuni militare.*

Să cercetăm, pe rând, aceste trei soiuri de lipsuri și de greșeli, în ordinea în care le-am arătat.

Termene vechi uitate astăzi sau definite greșit. Este adevărat că orice limbă se preschimbă, cu trecerea vremii. Unele cuvinte folosite într'o clipă a vieții unui popor se schimbă cu mersul vremii, — cum este de pildă cuvântul *pușcă*, care altădată însemna *tun* [1]), iar azi înseamnă armă de foc portativă, — iar altele nu se mai folosesc în vremuri mai noui. Nefolosirea lor vine, fie din nefolosirea lucrurilor însuși sau a noțiunilor pe care le înfățișează, fie din cauza înlocuirii unui cuvânt prin altul nou, care înfățișează mai bine, pentru acei cari le folosesc, noțiunea despre care este vorba.

Iată câteva termene vechi ce nu se găsesc în parte din dicționare și enciclopedii:

---

[1]) *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă* (Ed. Giurescu), pp. 44, 52, 61, 67, 74, 78, 135, 137, 188, 189, 201, 219, 229, 230, 231, 238, 241; I. Bogdan, *Organizarea armatei moldovene în sec. XV (An. Ac. Rom.*, Seria II, Tom. XXX, p. 425); Ac. Rom. *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tom. IV, p. 374.

Ceată, în înțelesul de unitate ostășească, de trupă [1]), nu se găsește în *Dicționarul Enciclopedic* al Cărții Românești [2]) deși se găsește în dicționarul Academiei Române [3]).

Curtean, în înțelesul de o anumită categorie de ostaș [4]) și

Curtenie, starea de curtean-ostaș [5]), lipsesc din C. R.

Fărcuș, teaca săbiei [6]), lipsește atât din dicționarul A. R. cât și din acel al C. R.

Fecior, cu înțelesul de ostaș [7]) lipsește de asemenea din amândouă aceste dicționare.

Incujbat, îndoit [8]), lipsește din C. R., dar nu din A. R.

Legat, întrebuințat împreună cu tabără, în expresia *tabără legată*, adică oaste încheiată sau tabără organizată defensiv [9]), lipsește din C. R.

Mîrzac, se găsește în C. R. dar cu definiția greșită: căpetenie căzăcească, pe când era o căpetenie tătărască.

Pâlc, corp de oaste [10]); cuvântul pâlc lipsește cu totul din C. R.

Pistreală, bătaia unei arme [11]) și

Pistrealnic, tunuri pistrealnice, lipsesc din același dicționar.

Posadă, mahalaua unei cetăți, dajdia specială pentru întreținerea cetăților [12]), de asemenea lipsește tot acolo, cum lipsesc și următoarele:

---

[1]) Vezi I. Bogdan, *Documentul Răzenilor* (Analele Academiei Române, *Memoriile Secțiunii Istorice*, XXX, p. 378) unde se găsesc definiți mulți termeni militari vechi; General Radu Rosetti, *Cum se făptuia războiul de Ștefan cel Mare* II. *Organizarea*, p. 26.

[2]) Citat de acum înainte C. R.

[3]) Citat de acum înainte A. R.

[4]) Pentru definiția lui vezi *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. IV, p. 389—391; Tom. XI, pp. 256—261.

[5]) *Id.*, Tom. XI, p. 258.

[6]) « Și, sărind el de pe cal, căzu fărcușul săbiei. Și, golindu-se sabia, se lovi în stinghe » (Iorga, *Herodot*, traducere românească, p. 172). Vezi *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XI, p. 17, nota 4.

[7]) I. Bogdan, *l. c.*

[8]) Iorga, *o. c.*, pp. 383[1] și 383[25]; *Arcul încujbat* pare a fi fost arcul de formă orientală prin opoziție arcului obișnuit, numit *arc de rând* (vezi *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XI, p. 10).

[9]) Vezi izvoarele și discuția în nota 3, p. 150 a lucrării mele asupra evoluției tacticei la Români dela 1504 la 1654 (*Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XII).

[10]) I. Bogdan, *l. c.*, *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. IV, p. 26; *Id.*, Seria III, Tom. XI, p. 265.

[11]) *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XI, p. 195, nota 2.

[12]) *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. VI, p. 16.

3*

Steție, conac, staționare [1]).
Stolit, oaste stolită, și
Tocmit, oaste tocmită, în înțelesul de oaste în anumite formațiuni [2]).
Voinic, ostaș [3]).
Niciunul din aceste cuvinte nu se găsesc în *Minerva* [4]).
Aceste cuvinte nu se mai folosesc azi, *curtean* și *curtenie*, pentrucă nu mai ființează azi asemeni ostași iar celelalte pentrucă au fost înlocuite prin altele noui.
Iată acum un cuvânt vechiu care nu se găsește în C. R., dar se află în A. R., însă cu înțelesul, socotesc eu, greșit. Este cuvântul: *beleag*, a cărui însemnare ar fi, după acest din urmă dicționar: semn de recunoaștere. Este greșit atât prin înțelesul ce-l are în citațiunea din Cantemir *(Ist. Ierogl.*, p. 169) pusă în acel dicționar: *Toate păsările... pentru asupra inorogului vânătoare, beliag și cuvânt își deadără*, în care beleag înseamnă de sigur: loc de întâlnire, cât și pentrucă beleag înseamnă loc de adunare, de întâlnire, în alte citații ca aceasta: « silea toți de se strângea (se aduna oastea moldovenească în 1497) la târg la Roman, unde era « *beleagul* » [5]).
S'ar putea spune că deoarece aceste cuvinte nu se mai folosesc azi, nu mai este nevoie să le punem în dicționare. Dar aceste cuvinte se găsesc în textele vechi și deoarece nu se folosesc obișnuelnic, este cu atât mai multă nevoie să fie cuprinse în dicționare. Și apoi mai este un alt temeiu. De ce dicționarele și enciclopediile sus arătate au cuvinte vechi ca: *baliemez*, *bardișă*, *copil de casă*, *cumbarale*, *flintă*, *sineață*, care nu se mai folosesc și nu se mai înțeleg azi și nu au pe cele pe care le-am înșirat mai înainte?
Trec acum la a doua categorie de termene și anume la:
Termenii folosiți azi dar necunoscuți alcătuitorilor dicționarelor și enciclopediilor.

---

[1]) *Id.*, Tom. IV, pp. 53, 54.
[2]) *Id.*, Tom. XII, pp. 44, 45, 48. Verbul *a stoli* există însă în dicționarul Cărții Românești.
[3]) I. Bogdan, *l. c.*; *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. IV, p. 26.
[4]) *Enciclopedie Română*, Cluj, 1930.
[5]) *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă*. Ed. Giurescu, p. 74.

Iată câteva din aceste lipsuri:

Alb, armă albă, lipsește în Enciclopedia lui Diaconovici [1]). Se găsește în C. R. și în *Minerva*, dar cu definițiuni prea restrânse de arme portative de oțel sau de fier. In realitate prin armă albă se înțeleg toate armele pentru lupta de aproape, corp la corp [2]).

Arbaletă, lipsește în A. R., iar în C. R. se găsește sub numele de *arcubalistă*.

Cameră, locașul în care se pun, atât la armele de foc portative cât și la tunuri, cartușele, lipsește în *Minerva*, iar în C. R. are o definițiune greșită: « într'o armă de foc, într'un cartuș, etc., cavitatea în care se pun gloanțele sau praful de pușcă ». Noțiunea de cameră, în înțelesul dat de mine este dată de regulamentele militare și de descrierile armamentului. Ea s'a generalizat așa de mult încât se folosește, și nu numai în cazărmi, și în înjurături.

Citațiune, în înțelesul militar: citațiune la ordinea de zi, lipsește atât în C. R. cât și în Diaconovici și în *Minerva*.

Coloană, lipsește la Diaconovici, dar se găsește în celelalte dicționare și enciclopedii.

Inălțător, aparatul prin care se dă oricărei arme de foc înclinarea corespunzătoare unei anumite bătăi, și

Inchizător, partea din armă care închide camera după introducerea cartușului, lipsesc atât din A. R. cât și din *Minerva*, dar în aceasta din urmă se găsește *percutorul*, care este o parte a închizătorului.

Lunetă, lucrare de întărire deschisă la gât, lipsește din C. R. și din *Minerva*.

Percutor, acul metalic prin a cărui izbitură asupra capsei se dă foc pulberei din cartuș, lipsește din C. R. Tot de acolo și din *Minerva*, lipsește

Potcoava, cu aplicație la sabie: potcoava sabiei.

Pușcă mitralieră, lipsește din C. R., cum tot de acolo și din *Minerva* lipsesc:

---

[1]) *Enciclopedia Română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile « Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român », de Dr. C. Diaconovich, Sibiu, 1898, citată mai departe ca: Diaconovici.

[2]) Cel puțin așa este înțelesul în limba franceză, de unde am luat această expresie.

Repriză — de călărie — folosit de reangajați și în înjurături, și

Secret, în înțelesul cuvântului sau a semnului de recunoaștere de către santinele, patrule și posturi.

Umăr, umerii tunului prin care țeava era fixată pe afet.

Unghiu de cădere a unui proiectil, pe când în C. R. e pus: *unghiul de proiecție* (asvârlire).

Unghiu terenului, pe când în *Minerva* este: unghiu de vedere.

Neaflarea acestor termene, folosite în fiecare an în armată de peste 100.000 de ostași, este o mare lipsă. Cum se explică ea? Probabil prin necercetarea de către filologi a scrierilor militare și în special a regulamentelor sau prin cercetarea lor în chip necomplet căci, precum am arătat, unii termeni sunt arătați, alții nu. Nu pare să se fi avut în vedere vreo anumită normă nici să se fi despuiat sistematic tot materialul disponibil.

In sfârșit iată pilde de

Definițiuni greșite date multor termeni și noțiuni militărești.

Amiral, definițiunea A. R.: « cel mai înalt grad de ofițer « în marina militară », este cu mult mai exactă decât aceea a C. R.: « ofițer de gradul cel mai înalt în marina militară ». Lipsește la Diaconovici.

Artilerie. Prin artilerie se înțelege atât materialul de guri de foc, cu accesoriile lor, cât și personalul care le mânuește. Definițiile ce-am găsit sunt sau necomplete sau neclare. Așa A. R.: « materialul de războiu cuprinzând gurile de foc și « munițiunile lor »; C. R.: « materialul de armată alcătuit din « tunuri și alte mașine de războiu, proiectilele lor mari »; Diaconovici: « totalitatea acelor arme, în special tunuri a căror « manuare recere conlucrare mai multor oameni, și cari de « regulă sunt purtate de animale »; *Minerva:* « se numește to- « talitatea materialului de războiu, care cuprinde gurile de « foc de toate calibrele (și muniția lor) precum și trupele care « sunt întrebuințate pentru mănuirea lor ». Dacă s'ar șterge din această din urmă definiție cuvintele: *materialului de războiu care cuprinde*, ar fi definiția cea mai bună și mai exactă.

Avangardă, A. R. o definește: « streaja sau partea de oștire « din fruntea unei armate ce se află în mers »; C. R.: « parte

« a unui corp de armată ce merge înainte, în frunte »; Diaconovici: « acea parte de trupă, care pe mers scutește o trupă prin« cipală de năpădirile inimice din direcția mersului »; *Minerva:* « o parte din forțele unei unități în marș, care precede restul « forțelor constituite în gros și numit grosul coloanei. A(van« garda) are misiunea de a pune la adăpost acest gros al co« loanei de eventualele surprize din partea inamicului ». Cât mai completă și mai clară este definițiunea dată de generalul C. Christescu [1]: « avangarda este un detașament de cele trei « arme, destinat să recunoască și să imobilizeze pe inamic « pentru a ne procura libertatea de manevră și de întrebuin« țare a mijloacelor în raport cu scopul urmărit ».

Observații asemănătoare sunt de făcut pentru: *ariergardă, flancgardă* și *avanposturi*.

Aripă. Definițiunile date de izvoarele citate parcă se apropie de înțelesul adevărat. Ceva mai bune sunt însă acele date de regulamentele exercițiilor de infanterie din 1894 și din 1911: « partea dreaptă (stângă) a unei linii (trupă în formație « întinsă) », totuși mi se pare că cea mai bună este acea a dicționarului Academiei Franceze: « cele două extremități ale « unei armate ».

Bașcă sau *baștă*. A. R. dă următoarea definiție: « masiv de « pământ ridicat în afara liniei fortificațiilor principale spre « a le proteja pe acestea ». Citațiile date ca sprijin nu corespund acestei definiții ci acelei de redută, întăritură închisă și detașată, cum este în realitate. Definiția C. R. nu e clară. Diaconovici și *Minerva* nu au acest cuvânt.

Bulevard. A. R.: « partea din afară a unor fortificații »; C. R.: « odinioară întăritură umplută cu pământ »; Diaconovici: « un « val sau o metereză »; *Minerva:* « val de întăritură ». Definiția cea adevărată este acea dată de Viollet-le-Duc *(Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI-e au XVI-e siècle*, II, pp. 219 sqq): « lucrare de fortificație înaintată care « înlocuia barbacanele vechilor întărituri și care a apărut « odată cu artileria. La început era de pământ ».

---

[1]) *Strategie și tactică*, curs (litografiat) făcut în Școala Superioară de Războiu (1904—1906), p. 138.

Canonieră, definiţiunea bună este acea din A. R.: « mic « vas de războiu înarmat cu unul sau mai multe tunuri ».

Coloană. Definiţiunea bună este acea a regulamentului exerciţiilor de infanterie din 1894: « dispoziţiunea trupelor a căror « elemente sunt aşezate unele după altele ». Tot aşa în regulamentul provizoriu asupra instrucţiei artileriei.

Completaş. C. R. dă definiţiunea, cu totul greşită: « soldat « care face serviciul militar tot timpul prescris de lege, fără « vreo reducere ». In realitate completaşul este soldatul aflat la vatră, în primii ani după ce şi-a făcut serviciul sub arme, cum arată, foarte just, dicţionarul A. R.

Dejurtsvă. C. R.: « corp de gardă ». De fapt se numea astfel, sub regimul Regulamentului Organic, cancelaria şefului miliţiei pământene [1]).

Divizion. C. R. confundă divizionul, unitatea compusă din 2—3 escadroane sau 2—3 baterii (unitatea de cavalerie sau artilerie corespunzătoare batalionului de infanterie, comandate de un maior) cu divizia (diviziunea), unitate de cele trei arme, comandată de un general.

Fanion. Definiţiunea cea bună este acea a A. R.

Fort. Definiţiunile A. R., C. R. şi a *Minervei* nu sunt complete. Bună e cea din Diaconovici: « uvraj de fortificaţie « permanentă, construit într'un scop important (aş zice anu- « mit) şi bine determinat, fără populaţie civilă şi organizat în « genere pentru a rezista singur ».

Front. « Faţa unei trupe aşezate în linie, linia oştirei care « stă în faţa inamicului », este definiţiunea C. R. Ce mult mai lapidară este definiţiunea regulamentelor militare (regulamentele exerciţiilor infanteriei din 1894, 1904, 1911): « faţa « trupei către vrăjmaş (inamic) ».

Geniu. Pe când A. R., C. R., şi *Minerva* privesc chestiunea numai din punctul de vedere al fortificaţiei, Diaconovici, cu drept cuvânt, dă următoarea definiţiune: « trupele tehnice însărcinate cu diferitele lucrări de artă ».

Inchizător. C. R. dă ca definiţie: « parte a puştei sau « carabinei înşurubate la ţeavă, în care se închid cartuşele »,

[1]) Maior I. Popovici, *Organizarea armatei române*, I, pp. 61, 104. Ulysse de Marsillac, *Histoire de l'armée roumaine*, p. 59.

ceea ce e greşit, închizătorul fiind zăvorul care închide locaşul sau magazia în care se pun cartuşele [1]).

Linie. Definiţiunea cea mai bună este acea a regulamentului de manevră şi luptă a infanteriei din 1911: « dispunerea tru- « pelor astfel ca elementele lor să fie aşezate unele lângă al- « tele, fie desfăşurate, fie în coloană, cu sau fără intervale ».

Manevră, pe când definiţiunea C. R.: « diferitele mişcări pe care le execută trupele, spre a se pregăti în arta războiului », are în vedere o latură mai puţin importantă a noţiunii de manevră, acea a exerciţiilor de timp de pace (cum face de altmintrelea şi *Minerva)*, regulamentele militare şi tratatele de strategie şi tactică au în vedere manevra din războiu şi o definesc:

Regulamentul exerciţiilor de infanterie din 1894: « apli- « carea exerciţiilor regulamentare la teren, în combinaţie cu « poziţia şi mişcările vrăjmaşului ».

Regulamentul de manevră şi luptă a infanteriei din 1909: « orice mişcare făcută în scop de a lovi pe inamic ». Definiţia aceasta se apropie de acea dată de dicţionarul Academiei Franceze (ultima ediţie): « mişcările ce se fac a fi executate « de trupe în războiu ».

In fine Von der Goltz [2]) defineşte manevrele ca: mişcările combinate tinzând mereu a duce asupra duşmanului, într'un anumit punct, masse de trupe, numericeşte superioare, menite a-l distruge. Orice manevră trebueşte să aibă ca încheiere o bătălie dată în condiţiuni folositoare.

Marş. C. R.: « mişcarea trupelor ». Generalul Christescu, în cursul său citat (p. 41) dă următoarea definiţie: « mişcarea unei « trupe, pentru a merge pe jos dela un punct la altul, se nu- « meşte marş ».

Mitralieră, este după C. R.: « o ţeavă de tun de calibru « mic, prevăzută cu un mecanism, cu care se poate asvârli « într'un timp scurt un mare număr de gloanţe ». Această definiţie este cu totul greşită pentrucă mitralierele n'au ţevi de tun ci ţevi de puşti sau de carabine, ceva mai groase, apoi

---

[1]) Vezi: *Descrierea Armei Model 1893*, precum şi descrierile diferitelor mitraliere, a tunurilor, etc.

[2]) *La Nation Armée*, p. 312.

pentrucă nu țeava este partea de seamă a mitralierei ci ea este numai una din multele părți ale acestei arme.

Munițiune C. R.: « toate cele trebuincioase (praf de pușcă, « gloanțe, obuze, etc.), pentru aprovizionarea unei armate, « unei cetăți întărite sau unui vapor de războiu ». Deși ceva limitată prin cele arătate în paranteză — dar și această cuprinde, un etc. — definiția nu este destul de precisă și este cu atât mai puțin precisă cu cât, la cuvântul *alarmă*, acelaşi dicționar spune că alarma este: « semnalul dat pentru strângerea « repede pe piața de adunare cu muniția întreagă ». Cum, în caz de alarmă ostașii ies cu întreg echipamentul — inclusiv munițiile — s'ar putea crede că prin munițiune se înțelege tot echipamentul, ceea ce așa se numește de vagmiștri dar sub forma de « *Amoniție* ».

O definițiune mai exactă este acea dată de Diaconovici: « aprovizionamentul de tot felul necesar unei armate pentru « tragerea cu armele de foc ».

Obuzier, C. R. zice că se întrebuința mai adesea odinioară, ceea ce este inexact pentrucă această gură de foc se întrebuințează într'o mai mare proporție azi.

De asemenea nu sunt destul de precise definițiile date de C. R. cuvintelor: *ofițer* (definițiunea bună fiind acea a dicționarului Academiei franceze) și *ogeac*, corp de soldați turcești și căzărmi (necunoscut *Minervei)*.

Operațiune. Definițiile date de C. R. și Diaconovici au o sferă prea mică căci nu se referă decât la marșuri iar *Minerva* nu definește decât... operațiile electorale. In realitate prin operațiuni se înțelege întregul complex de mișcări și lupte ce se dau în vederea aducerii la îndeplinire a unui proiect de operațiuni; din executarea unei operațiuni face parte și executarea manevrei (vezi la acest cuvânt).

Redută. Definițiunea C. R.: « mic fort stabilit pe un punct « important de apărat » și acea a lui Diaconovici: « uvragiu de « fortificațiune, închizând mai mult sau mai puțin complet o « curte interioară », nu sunt complete. *Minerva* n'are acest termen. Definițiunea bună e a dicționarului Academiei franceze: mic fort închis, de pământ sau de zid, în care se poate pune și artilere.

Retranșament. Definițiunea dată de Diaconovici: « săpătură « în pământ pentru a procura trupelor un adăpost contra ve- « derilor inamicului și a proiectilelor sale », este mult mai cuprinzătoare ca acea din C. R.

Revistă, este o inspecțiune dar nu o defilare, cum din greșală arată C. R. Că o revistă este de obiceiu urmată de o defilare, este adevărat, dar la revistă trupele stau pe loc și cel ce le inspectează trece dinaintea rândurilor lor, pe când la defilare trupele trec, salutând, în fața celui care le inspectează și care stă pe loc.

Pentru *salvă*, definițiunea dată de Diaconovici: « descăr- « carea deodată, la comandă, a tuturor puștelor sau tunurilor » e mai exactă ca acea din C. R.

Definițiunile cuvintelor: *schimb:* « soldat ce servea numai o « săptămână din lună la cazarmă, iar restul timpului era lăsat « la vatră »; *sedentar:* « care nu-și schimbă garnizoana »; *sergent instructor:* « sergent însărcinat cu instrucția soldaților », toate din C. R., nu corespund realității, căci: azi schimbașii nu slujesc o săptămână din patru, ci anumite perioade într'un an, restul anului stând acasă; *părțile sedentare* nu sunt trupe ce nu-și schimb garnizoana, ci depozitele unităților plecate pe câmpul de luptă. Ostașii noștri supranumiseră, în timpul marelui răsboi, pe camarazii lor dela părțile sedentare: *șede'nțară;* iar *sergentul instructor* este un grad în ierarhia militară, fiind cel mai mic în grad dintre subofițerii reangajați, fie că e la front, la muzică sau la servicii.

Pentru *strategie* definiția din Diaconovici: « știința și arta « pregătirii și conducerii războiului », este mai bună ca acea din C. R.: « arta de a combina mișcările unei armate pe hartă « și de a așeza trupele într'un fel avantajos în vederea opera- « țiunilor militare »; totuși nici ea nu este așa de bună ca acea a lui Von der Goltz [1]): « strategia este știința conducerii ar- « matelor ». Această definițiune trebue considerată alături de definițiunea, tot așa de bună, pe care o dă Von der Goltz *tacticei* pe care o definește: « știința conducerii trupelor » [2]).

---

[1]) *Conducerea războiului,* Ed. II, tradus de Colonel A. Averescu, p. 34.
[2]) *Idem.*

Asupra definițiunilor de dat acestor doi termeni militari ar fi cu atât mai folositor a fi cu luare aminte și a se avea în vedere și alte definițiuni [1]), cu cât, de obiceiu, nu numai marele public, nu numai ziarele, dar chiar și persoane culte folosesc ca una și aceeași aceste două noțiuni, cu totul deosebite, una *strategia* referindu-se la ceea ce privește pregătirea și conducerea întregului războiu, pe când de ordin tactic sunt numai pregătirile atât în vederea mișcării și odihnei trupelor cât și a bătăliei și făptuirea acesteia în cadrul planului strategic.

Tambur-major este greșit definit de C. R. ca: șeful unei muzici militare, el fiind numai șeful corniștilor și toboșarilor.

In ceea ce privește noțiunea de *teritorial*, C. R. traduce definiția soldatului teritorial francez, care corespunde cu milițianul nostru, ostașul dela 40 la 45 ani, pe când se zicea la noi soldat teritorial soldatului din trupa cu schimbul.

In fine cu totul greșită este definițiunea *unghiului de proiecție* în C. R., ca fiind: unghiul format de vitesa inițială a proiectilului cu orizontul. O vitesă nu este o linie ci iuțeala unei mișcări pe o linie. Definiția cea justă este acea dată de Regulamentul tragerii infanteriei din 1895: « unghiul for-« mat de linia de tragere cu orizontala ».

Ajungând la capătul acestei liste, trebue să spun că ea nu cuprinde decât câteva din definițiunile greșite ce am găsit, scopul meu fiind, o repet, nu de a face un studiu complet ci de a arăta numai nevoia unui asemenea studiu și a unei îndreptări a greșelelor găsite.

Constatările făcute până acum, de cineva care nu este filolog, nu au de scop să micșoreze marile merite a celor cari s'au căznit și se căznesc să ne înfățișeze tezaurul alcătuit din cuvintele folosite de Români în trecut și azi și să arate

---

[1]) De pildă acea a Colonelului Christescu (cursul citat): « misiunea strategiei « este de a aduna mijloacele de care are nevoie tactica la un moment dat și pe un « punct voit; ea fixează ținta ce trebue să atingă armatele și direcțiunile de urmat « în vederea acestui scop, pe când execuția incumbă tacticei ».

Sau acele ale Dicționarului Academiei Franceze: Stratégie: « partie de l'art « militaire qui consiste à préparer, à diriger l'ensemble des opérations de la guerre ».

Tactique: « art de disposer et de manoeuvrer les troupes sur le terrain, de les « employer au combat ».

Definiția strategiei dată de *Minerva* ar fi bună dacă cuvintele arta militară s'ar înlocui prin: partea din arta militară. Definiția tacticei, în aceeași carte, e greșită.

înţelesul lor, ci numai acela de a chema băgarea lor de seamă asupra unor lipsuri, lipsuri inerente oricărei lucrări omeneşti.

Cine sunt cei chemaţi să îndrepte această stare de lucruri, dăunătoare exprimării clare prin aceea că nu dau folosinţei toţi termenii tehnici trebuincioşi sau nu-i dau cu înţelesul cel mai bun? De sigur că, în prima linie, sunt filologii şi alcătuitorii de enciclopedii cu condiţia ca, pentru cercetările lor, să folosească şi publicaţiunile şi regulamentele militare. In adevăr prin faptul că acestea din urmă sunt învăţate pe rând de întreaga populaţie bărbătească chemată sub arme, ele au o foarte mare influenţă asupra răspândirii în vorbirea curentă a unor anumite înţelesuri a cuvintelor tehnice.

Apoi atât Marele Stat-Major, cât şi inspectoratele generale de arme şi servicii şi toate autorităţile militare care alcătuesc regulamente sau instrucţiuni ar trebui, tocmai din cauza marei răspândiri a textelor lor şi a influenţei ce o au asupra formării şi răspândirii unor noţiuni, să folosească la alcătuirea acestor regulamente şi instrucţiuni, lucrările filologilor şi alcătuitorilor de enciclopedii. De aceea cred că, pe de o parte, acei cari lucrează la alcătuirea de dicţionare şi enciclopedii trebuesc să folosească nu numai scrieri militare dar şi colaboratori militari, iar pe de altă parte că autorităţile militare ar trebui să aibă în vedere, la alcătuirea textelor regulamentelor şi instrucţiilor, lucrările filologilor spre a se asigura de folosirea termenilor şi definiţiunilor celor mai potrivite.

Numai luându-se asemenea măsuri şi de unii şi de alţii se va putea da în folosul obştesc termeni şi definiţiuni clare şi precise şi uşura prin aceasta formarea de idei clare în locul anarhiei ce există azi asupra înţelesului cuvintelor exprimând noţiuni militare.

Aceste lucrări, sunt evident lucrări cerând vreme îndelungată, aş zice chiar lucrări permanente, al căror folos nu se va simţi decât în viitor, dar ele vor avea drept urmare contribuirea la unificarea noţiunilor, la unificarea limbii — în ceea ce priveşte termenii militari — şi deci şi la unificarea gândirii româneşti şi a tuturor acelora chemaţi să folosească limba românească.

PREȚUL: 10 LEI.

PRIVIRE ASUPRA OPEREI ŞI PERSONALITĂŢII LUI DESCARTES

DE

PROF. I. PETROVICI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa festivă dela 5 Noemvrie 1937

Anul 1937 a însemnat pentru cultura franceză, cu toate că ea oferă numeroase posibilităţi de jubilee, o comemorare cu totul excepţională. S'au împlinit, în cursul acestui an, trei secole de când a apărut opera cea mai luminoasă a celui mai necontestat geniu filosofic pe care l-a produs poporul francez: Discours de la Méthode a lui René Descartes.

In alte domenii ale cercetării, în ştiinţa pozitivă bunăoară, valoarea teoriilor se verifică în deobşte prin acordul lor cu faptele şi mai ales prin reuşita prevederilor. In schimb, pentru valoarea ideilor filosofice există alte unităţi de măsură, — în primul loc raza lor de influenţă şi puterea lor de fecundaţiune. Sub raportul acesta filosofia cartesiană, nu are de invidiat nimica, nimănui. Acţiunea operei lui Descartes s'a întins în direcţiile cele mai variate, făcând să se desvolte, sub nemijlocita ei înrâurire, nu numai un singur curent filosofic, ci chiar concepţii felurite, întrucât moştenirea cartesiană a fost aşa de bogată, că pe lângă ceea ce a revenit dintr'însa herezilor săi naturali, s'au mai distribuit legate importante chiar la gânditori mai străini şi mai îndepărtaţi [1]).

---

[1]) Alături de urmaşi direcţi ca Malebranche ori Spinoza, au mai pus vreascuri cartesiane pe vatra lor, — alimentându-şi focul — chiar filosofi heterogeni, ca empiristul John Locke sau materialistul Lamettrie.

Recunoașterea acestei fertilități imense, nici astăzi poate încheiată, nu mai formează obiect de controversă. Cu toată rivalitatea popoarelor de cultură și cu toată opacitatea relativă a despărțiturilor etnice, Descartes se bucură de o admirație neumbrită la gânditorii tuturor națiunilor. Chiar dacă filosofia franceză nu găsește totdeauna dincolo de hotarele patriei sale o dreaptă înțelegere și o nepărtinitoare prețuire, Descartes a ajuns totuși să facă personal excepțiune. Când filosoful francez Victor Cousin, în călătorie prin Germania, s'a prezentat lui Hegel, ajuns pe culmea gloriei sale, și l-a ispitit să se pronunțe asupra cugetării filosofice franceze, acesta i-a răspuns: « Franța și-a făcut cu prisosință datoria față de gândirea mondială, dăruindu-i pe Descartes ». Cam la aceeași epocă Schopenhauer, atât de dificil să recunoască valoarea altora și atât de prompt să coboare și să batjocorească, îl înalță pe Descartes, aproape pe aceeași linie cu Platon și Kant — care alcătuiau pentru dânsul perechea supremă de divinități — denumind pe filosoful francez, părinte al filosofiei moderne, începătorul necontestat al vremurilor noui. Ca o matcă a tuturor ideilor fundamentale care au caracterizat gândirea modernă, îl prezenta pe Descartes și Wilhelm Wundt, la cursul său de istoria filosofiei din semestrul de iarnă 1905—1906. O lecțiune a sa despre Descartes, în cea mai vastă sală a Universității din Leipzig, mi-a rămas vie în minte, nu numai pentru competența cu care a fost expusă, dar și pentru evlavia de care era însuflețită. Iar când după zece ani, în toiul războiului european, Wundt socotind că sare în ajutorul patriei sale, a scris o broșură de denigrare a tot ce nu era filosofie germană, ei bine, chiar atuncea s'a crezut obligat la o excepție, declarând meritată întreaga faimă a lui Descartes. In sfârșit n'a fost o simplă curtoazie, când la Congresul filosofic ținut în anul acesta la Paris, o tânără forță a gândirii germane și-a încheiat comunicarea, afirmând că a sosit momentul să ne mai smulgem din vraja filosofiei lui Kant, și aceasta nu înaintând dela el mai departe, ci întorcându-ne la Descartes, ale cărui poziții ar fi în parte mai temeinice decât acelea ale marelui idealist german.

O figură atât de uriașă are drept la o slujbă la toate altarele intelectuale, și aceasta justifică fără altă considerație gestul Instituției noastre, chiar dacă n'am putea invoca legături speciale între țara noastră și Descartes, cum au putut-o face alte popoare mai fericite, ca prietenii noștri Cehoslovaci, care au amintit stăruitor de o vizită a lui Descartes la Praga unde a cercetat câteva zile instrumentele astronomului Tycho-Brahé; ori vecinii noștri Ungurii, cari au vorbit copios și dânșii despre cartesianismul Transilvaniei din veacul al XVII-lea, grație tinerilor maghiari cari studiaseră la Universitățile olandeze de unde ar fi adus cu dânșii noua lumină filosofică.

... Cu toate că aș putea fi și eu ademenit să găsesc unele afinități particulare între filosofia cartesiană și structura noastră sufletească, adăogând astfel o îndreptățire suplimentară sărbătoririi pe care o facem aici gloriosului cugetător francez.

Deși psihologia popoarelor este încă puțin înaintată, totuși aș putea să afirm fără riscuri prea mari de eroare, că o trăsătură fundamentală a etnicului nostru, și prin urmare o caracteristică a noastră națională, este bunul simț, acel echilibru natural care fuge instinctiv de extreme și de exagerații, acea aptitudine de a găsi nota justă, păzindu-ne de strălucirea paradoxelor și de ispita plăsmuirilor aventuroase. Această trăsătură morală ne este deosebit de prielnică să prețuim cu convingere filosofia lui Descartes și să ne regăsim comod în încăperile construcțiunii sale.

Căci alături de geniul său speculativ, spiritul lui Descartes a posedat și un viguros bun simț, iar pentrucă nu o singură dată metafizicienii au fost asemănați cu faimosul cavaler al lui Cervantes, zadarnic chemat la realitate de bunul simț robust al scutierului său, putem spune în privința lui Descartes, că el îi cuprindea deopotrivă pe amândoi eroii romanului spaniol, întrucât dânșii nu mai alcătuiau două ființe separate, în veșnică opoziție, ci două laturi lăuntrice, care se echilibrau, întregindu-se într'o perfectă armonie.

Câteva exemple ce vor constitui incindental și o sumară inventariere a ideilor cartesiene, ne vor așeza în fața unui admirabil bun simț, care a temperat în sufletul filosofului

francez avânturi speculative, pe care alte genii filosofice au putut mai greu să le stăpânească.

Nu vom fi de sigur în penurie de exemple pentru a pune în evidență concesiile pe care le-a făcut mereu, în filosofia cartesiană, apriga nevoie de unitate, — care a fost întotdeauna axa spiritului filosofic, măreția, dar și primejdia lui permanentă, — concesiile pe care ea le-a făcut realității și adevărului așa cum este, chiar dacă ar fi fost mai atrăgător ca el să apară altfel.

Nu se poate de asemenea spune că Descartes n'a simțit deosebit de vie trebuința unității și a unificării. Dânsul este doar autorul celebrei imagini de atâtea ori citate, că întreaga cunoștință formează un arbor, ale cărui rădăcini le constitue metafizica, trunchiul îl alcătuește fizica, iar ramurile sale ar fi mecanica, medicina și morala. Ideea că toate cunoștințele se leagă, derivând unele dintr'altele cu stringență și claritate matematică, pornindu-se dela principii fundamentale, a fost particular de scumpă părintelui filosofiei moderne. Dar totuși, spre deosebire de alți cugetători, ca de pildă Hegel ori Spinoza — cari s'au lăsat târîți fără rezistență de demonul superb al unității — Descartes respectă mai mult diversitatea concretă a faptelor, nu unifică cu forța și nu căsnește lucrurile să intre de nevoie în cadrele unei concepții unitare, — sinteza lui fiind o împărăție liberală care lasă părților componente oarecare autonomie, ca unor « dominioane » ce se desvoltă fiecare potrivit cu firea lor deosebită, fără ca totuși să se sfărâme cu aceasta arhitectura unitară a ansamblului. Foarte departe de a fi un filosof empirist, ba aparținând fățiș concepției contrare, care ridică inteligibilul matematic la rang de suprem criteriu al adevărului și ca o normă de recunoaștere a realității, Descartes însă nu poate șterge cu buretele icoana empirică a existenței, și oricât ar prelucra-o de tare, e silit să urmeze indicațiile ei generale, reprezentând, cu tot crezul său raționalist, o linie de mijloc sănătoasă și echilibrată, așa cum în veacul următor, cu o conștiință poate și mai clară, a mai avut-o un alt geniu filosofic, original și adânc, dar în fond conciliant și eclectic, — Immanuel Kant.

Grija de a păstra o cumpănă dreaptă, de a nu se angaja exclusiv în nicio direcţie, fie dânsa oricât de preferată, şi de a nu se da rob unui singur tipar de cugetare, parcă m'ar autoriza să caracterizez pe Descartes, cu aceleaşi cuvinte cu care cel mai mare istoric al nostru, caracteriza deunăzi în monumentala sa operă recentă, pe un vechiu voievod al Moldovei, exemplar reprezentativ al geniului rasei: « A fost — e vorba de acel voievod — un om de măsură şi socoteală, care se serveşte de fiecare, dar nu se dă nimănui ».

Iată acum câteva ilustraţii ale spiritului de dreaptă cumpănire, de care Descartes dă dovadă, poate în dauna perfectei unităţi a sistemului.

a) Lumea exterioară pentru dânsul cuprinde două aspecte fundamentale: Un aspect confuz, alcătuit din vălmăşagul culorilor, sonurilor, mirosurilor, temperaturii, etc.; un al doilea aspect, clar şi inteligibil, format din proprietăţile geometrice-mecanice — întindere şi mişcare — susceptibile de tratare matematică şi de înlănţuire raţională. Originea ambelor aspecte zace deopotrivă în cutele sufletului nostru: acel confuz este opera simţurilor, acel inteligibil opera raţiunii noastre. Şi totuşi Descartes — cu bunul simţ realist — refuză să considere lumea materială ca o proiecţie exclusivă a spiritului nostru, ca o iluzie integrală, aşa precum vor susţine filosofii idealişti, vrăjiţi de unitatea concepţiei şi de stricta ei consecvenţă. Pentru Descartes lumea exterioară există aevea, şi nu este un simplu vis al eului, deşi demonstraţia pe care o face nu este absolut concludentă, rezemându-se în fond pe convingerea intimă, că ceea ce percepem limpede în afară de noi, nu poate fi o pură amăgire.

b) In legătură cu această concesie realistă mai găsim şi o a doua abatere dela râvna firească a unificării: dualismul dintre spirit şi corp, recunoscut formal, coexistenţa a două substanţe, complet distincte şi heterogene, care totuşi se unesc în fiinţa noastră, dând loc la o cooperare confuză şi neinteligibilă. Legătura dintre spirit şi corp şi acţiunea lor reciprocă, introduce în interpretarea lumii un element de obscuritate şi mister, care vatămă economia concepţiei de ansamblu, însă totuşi silit de datele unei experienţe pe care

nu înțelegea s'o violenteze, Descartes menține această dualitate, ca un fapt înaintea căruia trebue să te înclini. El și-a stăvilit imboldul unității raționaliste la un punct, de care alți filosofi, mai puțin respectuoși de mărturia faptelor, nu s'au împiedicat câtuși de puțin.

c) Acțiunea cauzală a corpului asupra spiritului, introduce în structura acestuia din urmă — care în esența sa e cugetare pură — un element turbure și nerațional: pasiunile. Ele totuși alcătuesc materialul activității morale, al cărui scop este tocmai neutralizarea și utilizarea pasiunilor în sensul unei vieți raționale și consacrată binelui.

Având a opera cu pasiunile, care nu se pot insera în lanțul faptelor inteligibile, nici morala nu va fi susceptibilă de o tratare pur rațională și nu-și va putea deduce regulile în chip matematic, din principiile înăscute ale rațiunii, așa după cum Descartes făgăduise când a făcut comparația întregii cunoștințe cu un singur arbor, unitar și identic dela profunzimile rădăcinii, până la panașul crengilor de sus. Morala carteziană primește numai câteva slabe ajutoare din partea metafizicei și fizicei (de pildă convingerea în existența unui Dumnezeu infinit de bun, te face să primești împăcat orice ți se întâmplă; apoi un spirit care se știe independent de corp, va disprețui mai ușor bunurile pământești, mai ales când și fizica ne spune că pământul nu este centrul lumii și deci viața de aici nu are o supremă importanță); dar grosul preceptelor morale și le întocmește în chip autonom, pe baze empirice și cu concursul bunului simț, deci afară de deducțiile rațional-matematice, în plasa cărora Descartes nădăjduise să cuprindă toată fenomenologia existenței.

d) După cum regulile morale limitează câmpul cunoașterii raționale și a sistemului deductiv-matematic, același lucru și cu cele câteva contribuții la Estetică, care se găsesc risipite în opera lui Descartes. După cum s'a pus de curând în lumină, la ultimul Congres de filosofie, concepția carteziană despre artă, e departe de a fi raționalistă, așa cum a fost în deobște estetica oficială a secolului al XVII-lea, care reducea frumosul la adevăr, ci mai degrabă apare ca precursoare a romantismului, așezând fundamentul frumosului dincolo de rațiune, în

pasiune, simţuri şi în bogăţia empirică. Nu există o « evidenţă » estetică la Descartes, aşa precum exista o « evidenţă » raţională, ca suprem criteriu al adevărului. Domeniul frumosului se separă de arborele cunoştinţei raţionale, oferindu-ne încă o pildă când Descartes se înclină în faţa realităţii, refuzând s'o mutileze şi s'o chinuiască, introducând-o cu orice preţ într'un şablon unitar, pentru a-şi salva astfel integralitatea idealului său raţionalist.

e) Cât despre ideile sale politice, ele nu numai că nu se armonizează cu ansamblul sistemului, dar parcă stau în completă opoziţie cu unele din ideile lui fundamentale. Revoluţionar în teorie şi întemeind orice idee valabilă exclusiv pe evidenţa logică, Descartes e, în politică, tradiţionalist şi conservator. Aci trecutul istoric nu mai este izvorul prejudecăţilor şi al erorilor, ci o forţă care nu se poate nesocoti, şi ale cărui vechi cutume sunt ca acele drumuri de munte ocolitoare, care fiind îndelung frecventate, sunt incomparabil mai comode decât cărările neumblate, care ar vrea să taie de-a-dreptul deasupra stâncilor sau în fundul prăpăstiilor. Descartes preţueşte fără reticenţe ideea de autoritate, garantată de instituţii seculare şi n'are nicio evlavie pentru statele cu regim popular, care se grăbesc veşnic să invoace exigenţe raţionale, dar unde de fapt — spune textual marele filosof — « ceux qui sont les plus effrontés et qui savent crier le plus haut, ont le plus de pouvoir, encore qu'ils aient le moins de raison ».

Domnilor Colegi,

N'aş voi totuşi ca la o comemorare a lui Descartes să mă mărginesc a releva acele calităţi ale filosofului, care ar fi, cel puţin după mine, mărturia unei ponderi chibzuite şi a unui bun simţ eminent. Numai din verdele bun simţ n'ar fi putut izvorî o filosofie epocală, iar locul considerabil al concepţiei carteziene în evoluţia cugetării omeneşti, implică realizări de altă natură, care se cuvine a le pomeni rezumativ. Iată, aşa cum văd eu lucrurile, principalele steaguri înfipte de această filosofie pe crestele speculaţiunii:

I. Filosofia cartesiană s'a prezentat mai înainte de toate ca o nouă mediație între știința profană și credința religioasă. Oficiul acesta de mediator revine în genere filosofiei, care păstrează contactul cu amândouă acele discipline spirituale, prea depărtate una de alta, pentru a se îmbuca de-a-dreptul sau a se lega fără zdruncin între ele. In evul mediu mijlocirea între știință și credință a făcut-o, secole de-a-rândul, filosofia lui Aristotel. Dar o știință nouă, mult diferită de cea veche, reclama acuma un nou mediator, o nouă concepțiune, solidă la bază și îndrăzneață la vârf, care să îndeplinească această operă destul de dificilă în sine. Atât de dificilă, încât filosofia engleză, unul din cele două mari curente de gândire, ale vremurilor noui, a și declarat-o imposibil de realizat, interzicând filosofiei să încerce a îmbina la olaltă lumea experienței cu transcendentul supranatural, preferând a lăsa Dumnezeirea ca simplu obiect de credință sentimentală, fără veleități de demonstrație valabilă. In schimb filosofia cartesiană n'a desperat câtuși de puțin, luându-și curajos sarcina de a îndeplini cu mijloace mai moderne, ceea ce filosofia aristotelică făcuse atâta timp, dar nu mai părea în stare să o facă, după marile transformări ale științei. Nu e momentul să discutăm dacă *toate* ideile lui Descartes erau realmente superioare *tuturor* pozițiilor lui Aristotel. Faptul e că, deși biserica oficială n'a primit schimbarea mediațiunii și a rămas mai departe credincioasă filosofului grec, chiar cu riscul de a se arăta neînțelegătoare față de nouile descoperiri ale științei, în schimb pentru mulți cugetători profani, din timpul și de după Descartes, filosofia cartesiană a fost de natură să despotmolească drumul care ducea dela știință la credință, și pe care nu-l mai putea ușor străbate vechiul vehicul demodat al concepției lui Aristotel.

II. Dar filosofia aristotelică nu prezenta pentru Descartes numai inconvenientul de a nu se mai acorda cu știința vremii, ci apărea și ca obstacol pentru promovarea acestei științe. Era vădit că mecanismul cosmic nu putea fi surprins până în adâncurile sale cu așezarea fenomenelor în clase și genuri, și prin folosirea raționamentului silogistic, pentru a se stabili (după vechea rețetă) că ceea ce e valabil pentru un gen,

va fi şi pentru clasele subordonate lui. Pentru a scormoni profunzimile naturii şi a o face *inteligibilă* în dinamismul ei, era nevoie de aplicarea altor instrumente raţionale, decât acelea făurite de Aristotel şi acesta era calculul matematic, incomparabil mai elastic, mai variat şi mai fecund. Joncţiunea matematicei cu fizica, precum şi locul împreunării lor, a fost una din ideile cele mai fertile ale filosofiei lui Descartes, care a deschis calea unor progrese infinite, în cunoaşterea naturii şi stăpânirea ei. E indiferent că el însuşi n'a mers prea departe cu aplicarea metodei sale proprii, ceea ce a făcut pe filosoful Brunschvicg — colegul nostru de onoare — să scrie într'o monografie recentă: « Il est curieux que cette physique de mathématicien n'est guère une physique mathématique ». Nimeni nu va nega totuşi însemnătatea mânei care arată direcţia, fiindcă dânsa rămâne pe loc. Şi de multe ori rolul filosofului consistă tocmai în această călăuză iniţială, fără obligaţia imperioasă de a întovărăşi mereu cercetătorii. De altminteri acelora cari vor susţine că numai munca ştiinţifică e cu adevărat creatoare, li se poate aminti că Descartes personal, nu numai c'a dirijat ca filosof cercetarea altora, dar a descoperit el singur relaţii inedite în domeniul matematicei superioare, devenind părintele glorios al geometriei analitice.

III. In legătură cu cele spuse, se mai poate menţiona şi progresul pe care l-a realizat ştiinţa naturii, ca urmare a separaţiei fundamentale pe care Descartes a făcut-o între spirit şi corp. Despărţindu-se materia de suflet, şi constituind o substanţă de sine stătătoare, care numai excepţional şi sporadic se uneşte cu sufletul, în fiinţa omenească, s'au îndepărtat pentru totdeauna explicaţiile animiste şi antropomorfe care interpretau natura în chip fantezist. Materia fiind în esenţa ei numai întindere şi mişcare, a dat loc la o ştiinţă inteligibilă, clară, fără surprize, formulabilă în termeni matematici, calculabili anticipativ. Poate că metafiziceşte separaţia prea abruptă între spirit şi materie e supusă îndoielii, — dar utilitatea separaţiunii, pentru promovarea ştiinţelor respective, a fizicei mai cu seamă, a fost un lucru netăgăduit.

IV. O altă idee rodnică, iniţiată de Descartes, a fost aceea a spontaneităţii spiritului, curmându-se aproape cu concepţia

pasivistă, a spiritului-oglindă, pe care o găsim în antichitate, chiar în teoria reminiscenței lui Platon, filosoful cel mai dispus să înzestreze spiritul nostru cu puteri superioare experienței externe. Neapărat și în concepția carteziană spiritul mai târăște încă unele vestigii de pasivitate; dar îndrumarea e viguros făcută spre caracterul spontaneității, pe care îl va desvolta până la ultimele consecințe rezonabile, filosofia kantiană.

Tot așa găsim la Descartes, dela chiar pragul filosofiei sale, afirmată puternic — cu acel celebru « cogito » — prioritatea vieții psihice asupra lumii fizice, atât în ce privește certitudinea imediată, cât și prin tezaurul ei înăscut de idei fundamentale. Atitudinea lui Descartes în această privință a fost dătătoare de ton în filosofia modernă și a condus încetul cu încetul la faimoasa revoluție copernicană, cu care se lăuda atâta Kant, atunci când a ajuns să declare că spiritul nostru este acel care prescrie legile naturii și îi făurește principalele sale articulațiuni.

V. In sfârșit mai semnalez o ultimă idee profetică, împărtășită de altfel în de comun cu empirismul englez, inaugurat în epoca modernă de metodologia baconiană: convingerea că știința renăscută, va deveni prin aplicațiile sale multiple un instrument garantat pentru fericirea omenirii, oferindu-i puzderie de înlesniri, o sănătate îndelung neștirbită, în fine înălțări în ordinea morală. Așteptările sale pentru aceste revărsări de confort și fericire, se îndreptau spre două discipline eminamente practice: mecanica și medicina.

De la tehnica mecanică așteaptă mulțime de invențiuni folositoare, dovedind totuși că fiecare om, cu oricât geniu și oricâtă fantezie, rămâne prizonierul epocei sale și a orizonturilor ei. Căci într'un răspuns către prietenul său Mersenne, care îl consultase asupra posibilității de a se construi o mașină de sburat, Descartes îi spune că principial se poate imagina un asemenea aparat, păsările înșile fiind mașini sburătoare, dar în practică un astfel de mecanism subtil și complicat nu va putea să se fabrice de oameni niciodată. Entusiasmul lui Descartes pentru perspectivele tehnice nu numai că n'a fost excesiv, ba chiar nici n'a putut să întrevadă toate minunățiile

viitoare, căzând şi dânsul — omul cu atâta cumpănire — în păcatul în care au căzut mai târziu Hegel sau Auguste Comte, când au ridicat cu semeţie la stare definitivă, starea cunoştinţelor din vremea lor. Rămâne totuşi în favoarea lui Descartes că pe când afirmaţiile celorlalţi doi filosofi au fost brutal desminţite numai în câţiva ani, afirmaţia aceea a părintelui filosofiei moderne, abia a fost desminţită după un sfert de mileniu, în zilele generaţiei noastre.

Dela progresele medicinei, Descartes aştepta prelungirea vieţii care — vai! — pentru dânsul urma să fie scurtă chiar în cadrul posibilităţilor epocei lui, după cum aştepta unele repercusiuni fericite ale medicinei chiar în domeniul moral. Domolirea şi stăpânirea pasiunilor era doar o condiţie a vieţii morale, iar medicina putea să aibă fireşte o acţiune eficace asupra stărilor pasionale, pe jumătate de natură fizică. Neapărat ideea lui Descartes nu era de tot năzdrăvană, dacă ne gândim că printre cauzele care favorizează egoismul, sunt boala şi lenea — cea dintâi făcându-te să te gândeşti mereu la tine, cea de a doua încleindu-te în vechi făgaşuri utilitariste şi meschine — iar o medicină, desigur avansată şi dibace, poate veni aici cu leacuri efective. Neapărat acuma că vieaţa morală nu-şi poate găsi deplina ei soluţionare în leacuri de natură externă, fie medicinală, fie de civilizaţie tehnică, căci oricât ar merge acestea de departe, ele reprezintă pur şi simplu triumful raţiunii numai într'o jumătate a existenţei, în domeniul fizic şi material. Pe când ascensiunea morală implică domnia inteligenţei în cealaltă jumătate, în lumea sufletească, domnie rămasă însă mult în urmă şi cu cele mai grave consecinţe. Căci întâlnirea unei tehnici materiale rafinate cu un psihic rămas primitiv, are efecte adeseori catastrofale, iar învinuirea care poate fi adusă inteligenţei, nu este că a împins prea departe cucerirea naturii, ci că a rămas prea îndărăt cu cucerirea sufletului.

Ajungând la partea finală a acestei expuneri festive, ar mai fi de insistat poate, ca asupra unui fapt curios, că acest gânditor, care a semănat idei epocale, n'a fost un filosof profesionist, — alegându-şi spontan alt gen de ocupaţii profesionale — că a lucrat la intervale şi mai mult ca amator, că n'a avut

demonul scrisului, în orice caz pe acel al tiparului, în sfârșit că atunci când a publicat câte ceva, a făcut-o de cele mai multe ori supunându-se unor îndemnuri și injoncțiuni exterioare, venite din partea unor intimi, cari presimțeau ce îi poate mintea sa excepțională.

Descartes a pregătit pe alții, ca să ajungă profesori, dar nu i-a trecut prin gând vreodată că ar putea să devie și el. Avea sânge de gentilom, cu înclinări spre o vieață de aer liber, de mari spectacole, de bravură militară. Nu avea astâmpăr să stea locului, călătorea într'una, aci trecând dintr'o țară în alta, aci măcar schimbându-și domiciliul în cuprinsul aceluiași oraș. De sigur, subt raportul deplasării nu era tocmai în consonanță cu apucăturile compatrioților săi, până astăzi mai mult sedentari. Câtă distanță de la veșnicele peregrinări ale lui Descartes, la declarația tipică a unui academician francez în vieață, care a reproșat sever unui prieten, dorul lui de pribegie adăogându-i că el unul nu părăsește nici odată Parisul, iar în Paris nu știe alt drum decât pe cel de acasă, la Academie; ceeace a făcut pe prieten să-i riposteze cu istețime: « Apoi când ajungi la Academie, unde vrei să mergi mai departe ? »

Câtva timp ostaș în diferite armate luptătoare (era vremea războiului de 30 de ani), având însă nenorocul ca încăerările războinice să fie foarte rare, ceeace s'a prefăcut totuși într'un noroc pentru concentrarea sa filosofică și pentru ca militarul condamnat la inacțiune să-și descopere adevărata sa vocație, Descartes n'a făcut oficiul de profesor propriu zis, decât poate față de o singură elevă: Regina Cristina a Suediei, care l-a determinat la o ultimă călătorie fatală, cauză a morții sale premature, chemându-l în țara ei, și obligându-l să-i dea lecții de filosofie la o oră extrem de matinală, ceeace ar fi desgustat desigur și mai tare de meseria didactică pe filosoful comod și nedeprins, dacă, mai ales, ar fi avut mai multe zile de trăit.

Când totuși în pofida unor îndeletniciri străine de meditație filosofică, în creerul său s'a făcut lumină și, păstrând o discreție temătoare, și-a croit drum împărătesc în sfera speculațiunii, Descartes nu s'a simțit împins să scrie, în orice caz

să-şi publice descoperirea lui. Câteva din declaraţiile sale nu lasă nici o îndoială: « Je prends beaucoup plus de plaisir à m'instruire moi-même, qu'à mettre par écrit le peu que je sais... » sau « mon inclination m'a toujours fait haïr le métier de faire des livres... »

Dar omul nu e făcut să nu împărtăşească nimănuia, mai cu osebire rodul unor cercetări impersonale. Descartes şi-a suflat uşor ideile într'un cerc de prieteni de elită. De aci însă s'a întins svonul mai departe, până când într'o zi s'a pomenit c'o puternică şi largă presiune — aproape c'o somaţie — să-şi dea ideile la iveală, punându-le la îndemâna tuturor. I s'a amintit chiar că Dumnezeu nu dă geniu la oameni, ca aceştia să nu-l pue în serviciul obştesc şi că se expune negreşit mâniei Creatorului cu această ţinută egoistă de a nu ferici şi pe alţii cu fructul meditaţiilor lui. Descartes a cedat în cele din urmă, însă totuşi cu sgârcenie şi veşnic cu nevoia de imbolduri reînoite. O bună parte din opera sa filosofică — şi chiar piese fundamentale — au apărut subt formă de scrieri ocazionale. Aşa este de pildă « Tratatul Pasiunilor » — solicitat de Principesa Elisabeta, care voia să se instruiască asupra acestui capitol de psihologie — ca să nu mai vorbim de Morala Cartesiană, care nici nu s'a întrupat în formă sistematică, ci a rămas în formă epistolară, e vorba de acele scrisori prin care răspundea întrebărilor, de astfel iscusite, ale aceleiaşi principese şi, paralel, ale Reginei Cristina. Chiar scrierea dominantă « Discours de la méthode » care după unii e partea cu adevărat nemuritoare din filosofia lui Descartes, chiar aceasta a apărut întâia oară sub formă accesorie — aş zice de « prefaţă » — la o scriere de fizică fragmentară, compusă din câteva mostre ştiinţifice savante, prin care autorul căuta parcă să aţâţe, în orice caz să intrigheze asupra persoanei lui.

Cu picătura, cu picătura, totuşi până la urmă s'a completat icoana acestei filosofii culminante, care a însemnat o direcţie şi o piatră de hotar. Desigur gloria măreaţă a filosofului a estompat personalitatea heterogenă a gentilomului amator, fără ca totuşi să se şteargă fără urmă, în firida amintirii urmaşilor, silueta de cavaler şi om de lume, deopotrivă cu sabie la coapsă şi mândrie în ochi.

Clipa morţii este unul din momentele cele mai potrivite ca să se vadă resursele de demnitate pe care le posedă sufletul cuiva. De sigur temeiu de linişte şi de seninătate faţă de sosirea morţii, Descartes putea să afle în chiar concepţia sa dualistă care afirma nemurirea sufletului, împreunat numai vremelnic cu învelişul său material. Dar au mai fost şi alţi filosofi care au împărtăşit o convingere asemănătoare şi totuşi au tremurat la apropierea sfârşitului. Charles Renouvier, însemnat filosof francez din secolul al XIX-lea, ajuns la capătul vieţii la o vârstă de patriarh, în convorbirile sale lucide cu un discipol — cari s'au publicat ulterior sub titlul: Les derniers entretiens de Charles Renouvier — nu osteneşte să spue de pe patul de moarte: « Filosoful din mine crede în nemurire, dar totuşi ca om sunt laş şi mă înspăimânt ! »

Cuvintele ultime ale lui Descartes, raportate fidel de un martor sună însă altfel: « Mon âme, il y a longtemps que tu es captive, voici l'heure que tu dois sortir de prison et quitter l'embarras de ce corps; il faut souffrir cette désunion avec joie et courage ». Aci convingerea filosofului a fost susţinută de bravura cavalerului; dialectica unei concepţii abstracte — oricât va fi părut ea de evidentă — s'a proptit puternic pe o tradiţie de mândrie şi de demnitate, care îi venea dela strămoşi.

Şi dacă mărirea lui Descartes o face, în opera sa teoretică, renunţarea la moştenirea trecutului şi construirea din nou, pe proprie socoteală, în schimb ţinuta lui practică, bravă şi aristocrată, şi-a datorit-o tocmai faptului că nu şi-a rupt niciodată legătura cu înaintaşii, şi a avut întipărită în adâncul fiinţei, datina vrednică a spiţei sale.

ADAPTAREA LA MEDIU A NEOLOGISMELOR

DE

GH. ADAMESCU

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 11 Iunie 1937

INTRODUCERE

Ce sunt neologismele?

Obişnuim să numim *neologisme* cuvintele intrate în limba noastră de pe la începutul secolului XIX-lea. Pe acestea le găsim calificate astfel şi în Dicţionarul Academiei. Vom observa însă că numirea de « neologism », « cuvânt nou » este o însuşire foarte relativă şi care se poate pierde. De exemplu, turcismele şi grecismele, introduse prin secolul XVII-lea şi XVIII-lea, necunoscute pentru scriitorii textelor din secolul XVI-lea, sunt, faţă de ele, neologisme. O vorbă ca *zapciu*, luată din turceşte (zabtgy) a fost odată nouă, cu timpul a devenit populară, amestecată cu alte vechi cuvinte ale limbii, şi-a pierdut calitatea de *neologism*, iar pentru generaţia noastră este un *arhaism*, şi pentru copiii noştri va fi necunoscută [1]). Vorba *armie* nu e considerată neologism, cu toate că apare numai în secolul XVII-lea în cronicari. E interesant să urmărim ce s'a întâmplat în limba noastră cu noţiunea exprimată în latineşte prin *exercitus*. Găsim cuvântul în spaniolă (ejercito) şi în italiană (esercito); nu-l găsim în limba franceză, care a format din participiul *armata* vorba *armée;* nu-l găsim în româneşte. Se vede că, în timpurile primitive, strămoşii noştri n'au avut nevoie să exprime

[1]) Dar şi cuvântul *popor*, atât de răspândit acum şi în veacurile trecute, a fost cândva neologism, căci limba din Codicele Voroneţean nu-l cunoaşte ; are peste tot numai: neam.

noțiunea din latinește, care însemna « corp de trupă », adică, « grupare de soldați organizată », ci având a lupta cu inimicul (hostis, hostem), au numit întâiu grupa năvălitoare *oaste*, de unde au format un verb « *a se oşti* » (= a se lupta cu inimicul) alături de *a lupta* (din lat. luctor, luctare) și apoi un substantiv verbal *oştire*, cu un înţeles mai general (armata noastră, armata dușmană). Deci multă vreme noțiunea de *exercitus* s'a exprimat prin *oaste* și *oștire*. Au fost termeni populari, oficiali și poetici. In sec. XVII-lea am spus că apare vorba *armie* luată dela Poloni și dela Ruși (pol. *armia*, rus. *armija*). In sec. XIX-lea din italienește intră *armata* și *armada*, care devine *armată* și este întrebuințat în mod general și azi, dar dicționarul îl consideră *neologism*. *Armie* are o epocă de strălucire pela 1850, îl găsim la Bălcescu, Bolintineanu, Alecsandri, ș. a.; dar după 1870 devine din ce în ce mai rar și generația de azi nu-l mai cunoaște sau îl găsește în unele scrieri ca un *arhaism*. Adică soarta cuv. *armie* este la fel cu a cuv. *zapciu* : au fost neologisme, dar nu le mai numim astfel, pentrucă au pornit pe calea pieirii.

In genere poporul are conștiință că unele cuvinte sunt vechi și altele noi. Se zice de unul care întrebuințează multe neologisme că vorbește *pe radical*. Dar se naște întrebarea: dacă întrebuințarea în timp îndelungat a unui cuvânt *nou* (întâi, poate, pronunțat greșit, apoi corect) nu ajunge să-i șteargă însușirea de *nou?* Cel care a zis, dela vârsta de 7—8 ani, vorba *elev* și *profesor*, care a știut la 10—12 ani că trăiește într'o *comună*, ca acolo mai mare este un *primar*, cel care a auzit mai târziu că peste primari e mai mare un *prefect* și peste prefecți un *ministru*, va mai considera asemenea vorbe ca niște *străinisme* în vocabularul său? Nu va fi mirat când, în școală, i se vor da ca exemple de neologisme? Va putea el să le puie în aceeași categorie cu *performanță*, *handicap* sau cu vreun alt termen pe care-l aude la vreun sport introdus de curând în sate?

De aceea am zis că însușirea de *noutate* a neologismelor este relativă.

Relativitatea aceasta este foarte interesantă de urmărit la cuvinte sau familii de cuvinte care au la origine — același înțeles. Noul venit caută să-și facă sieși o situație cât mai bună și, dacă cumva găsește altul cu înțeles identic sau apropiat, caută să-l expulseze ori să-i ia o parte din nuanțele pe care le exprimă.

Exemplu. Latinescul *color* a dat fr. *couleur*, ital. *colore*, sp. *color*. Românii n'au păstrat acest cuvânt, ci, pentru unele înțelesuri, s'au servit de vorba *față* din latinește: vinul avea *față* frumoasă, schimba *fețe*, *fețe:* când galben, când roșu. Pentru verbul *coloro*, *-are* n'au avut cuvânt. Când au învățat meșteșugul de a da o coloare « o față » unui obiect, au avut nevoie de un cuvânt și au împrumutat dela Turci *boia*. Acest turcism a fost câtva timp stăpân cu întreaga lui familie: *a boi*, *boiangiu*, *boiangirie*, *boiangilâc;* dar mai târziu vine grecescul *βάψις* (teinture) și *βάπτω*, aor. *βάψω* (teindre, peindre) și ne dă *văpsea*, *a văpsi*, *văpsit*, *văpsitor*, *văpsitorie*. Acest al doilea venit a învins pe cel dintâi, căci azi mai toate cuvintele din familia lui au devenit arhaisme; dar în secolul XIX-lea a apărut neologismul *coloare* care și-a format familia *(a colora*, *colorat*, *colorist*, *coloratură)*. Pentru noțiunea « omul care dă coloare unui obiect » s'a deschis o luptă între cele trei cuvinte, pe lângă care a intervenit întâi slavonul *zugrav* susținut de neogrecul *zograf (ζωγράφος)*, apoi modernul *pictor*, cu familiile lor. Astăzi — 1936 — trăiesc toate aceste cuvinte având deosebiri de nuanță pentru unele sensuri: pentru a *picta* un tablou ne adresăm *pictorului*, ne adresăm *văpsitorului* pentru *a văpsi* (sau vopsi) un gard sau tinicheaua de pe casă, pentru a văpsi lâna ne adresăm *boiangiului*. Odinioară *zugravul* făcea tablourile din biserici; el și-a pierdut din vechea glorie, căci cel care împodobește pereții bisericilor este *pictor*, dar nici n'a căzut până la *văpsitor*, căci se zice *zugrav de firme*, iar cel care se ocupă de pereții caselor noastre se numește tot *zugrav*, afară de cazuri rare, pentru clădiri monumentale, când apelăm la *pictor*. Interesant este să notăm că *zugravul* cu familia sa, deși decăzut din unele puncte de vedere (s'a deschis de curând o școală de « *pictură* » bisericească), a păstrat însă o

valoare poetică, pe care n'o are nici ***boiangiul***, nici ***văpsitorul*** cu familiile lor și pe care n'a dobândit-o încă noul venit ***pictor***.

Eminescu zice:

Credința *zugrăvește* icoanele 'n biserici . . .
Negruzii *zugrăvește* pânzele posomârîte
Ce arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.

Tot asemenea găsim la alți scriitori:

Noaptea *zugrăvește* umbre negre.
A țarinei mănoasă poezie . . .
Eu mi-am primit povara
De a *zugrăvi* divina-i măreție.

Introducerea neologismelor

Introducerea neologismelor se face, în genere, pe nesimțite: azi intră unul, mâine altul, după o nevoie reală... sau închipuită. Zicem așa, pentrucă, de multe ori, cineva ia un cuvânt străin, deși ar putea găsi în românește echivalentul necesar.

Desigur — în ordinea materială — când se împrumută obiecte diferite: de îmbrăcăminte, de mâncare, de construcțiune, de transport, etc., se introduc și numele lor din limba poporului dela care s'a împrumutat obiectul. Tot asemenea în ordinea spirituală, odată cu instituțiuni, organizări sociale, cercetări de studii, se introduc și nume străine. Nu mai vorbim de terminologia științifică alcătuită cu teme și terminațiuni din limbile clasice și pe care le-au adoptat cele mai multe popoare europene, puține fiind cele ce s'au silit a forma din fondul vechiu al limbii lor numele noțiunilor de știință sau al invențiunilor practice din zilele noastre.

Curățirea limbii

La noi s'a petrecut și altceva. Au fost momente când introducerea de neologisme s'a făcut ca urmare a unor curente care au dorit nu numai să *îmbogățească* limba, dar s'o *curățească* de anumite cuvinte care — după originea lor — se socoteau nevrednice de a figura în dicționarul nostru.

Văzând unii numeroasele slavonisme sau turcisme din limba românească, au socotit că s'ar întuneca întru ceva latinitatea ei și au pornit adevărată luptă pentru curățirea limbii. Așa au fost încercările — uneori încununate de succes — ale școalei ardelene, așa a fost lucrarea lui Heliade din 1847 (Vocabularul) prin care se propunea înlăturarea din limbă a vreo 1000 de cuvinte slavone, turcești, grecești, etc. și înlocuirea cu altele formate din latinește, dacă nu chiar luate aidoma.

Incercarea lui Heliade

Am crezut că e interesant să vedem ce rezultat au avut propunerile lui după aproape o sută de ani dela apariția acestei lucrări.

Am constatat că se pot face trei grupe din cuvintele osândite la moarte de Heliade:

a) cuvinte care au rămas până azi, iar echivalentele propuse de el nu s'au adoptat sau sunt cu totul rar întrebuințate;

b) cuvinte care au dispărut cu totul sau sunt cunoscute numai ca arhaisme de cei cari studiază texte vechi;

c) cuvinte vechi care trăiesc alături de cele propuse de el.

Exemple:

a) se zice și azi *bacșiș*, nu *de băut*, cum propunea Heliade,
...*boală* nu *morb*, care e termen medical numai,
...*biciu*, nu *flustru*,
basma nu *năsariu* sau *muciniu*
bobotează nu *epifanie*
bolnav nu *amalat* sau *morbos*

Se zice:			
	bostană	nu	pepinet
	botez	»	baptismă
	brazdă	»	sulc
	briciu	»	răzător
	brutar	»	pâinar
	buzunar	»	tească
	veste	»	nuvelă (care e numai termen literar)
	vârtej	»	vortice
	gata	»	dispus

Se zice: ghicire nu devinare
ghicitor » devinator
grozăvie » abominație
grăbire » iuțire
găteală » ornatură
gâde » carnefice
da » așa
dobândă » interes (care are un alt sens)
domirire » deșteptare (care are alt sens)
jar » cărbuni aprinși (care se zice, dar nu a înlocuit pe jar).
zadarnic » van (rar)
zid nu mur (numai la unii scriitori)
zidar nu murator
zidărie » murărie
zăvor » încuietor
zăpadă » nive sau nea (care a rămas tot provincialism)
iesle » rumegătoriu
măslină » olivă
milostenie » leimozină
mită » uzură
mreajă » rete
muncă nu supliciu (care are sens restrâns).
murdar nu sordid
măgar » asin
neobosit » infatigabil
nerod » stult
neîndrăsneală nu necuragiu
nisip nu arenă (are alt înțeles)
nojiță nu legământ
nămol nu lim
noroc » fortună
năvală » impetuozitate
ponos » nume rău
posac » moros
potcoavă » ferătură
precupețire » revindere
precupeț » revânzător

privează nu spectanță
primire » accepere
pripire » accelerare (avea însă: tren accelerat)
proptea » fulcru
pârgă » primițiu
pârleaz » trecere
războiu » belu
răzvrătire » rebelare
rudenie nu afinitate (numai ca termen juridic)
răboj nu crestar
rânjire » grințare
trudă » travaliu
tăbărîre » campare
tânguială » lamentație
farmec » încântământ
hamal » fachin
hagiu » închinat (foarte rar)
herghelie » arment
hotarnic » demarcator
ceaprazar » basmantier
ceasornicar » orologier
cerneală » negreală (rar)
ciucure » frangie
ciung » uniman
șiret » astut
îngrijire » curare
împrejmuire » circonferire
giuvaer » sculă
islaz » pășunare
muncă nu travaliu (numai ca termen de economie politică)
iubire nu amore (a trăit câtva timp, dar a dispărut)
caracatița » polip (care are sens medical)
chel » poriginos
chior » uniochiu
clopotniță » campanilă
clopot » campană
clătire » vacilare
cârmă » guvernaliu

lagăr	nu	camp
lanț	»	catenă (a trăit câtva timp, dar a dispărut)
lapovița	»	gericidiu
lichea	»	maculă
logodnă	»	sposalițiu
năzuire	»	refugiare
năpârlire	»	desfulgire
oblojire	»	a pune plastru
oboseală	»	fatică
obrântire	»	reinflamare (poate ca termen medical)
olog	»	stropiat (poate ca termen medical: estropiat)
oglindă	»	specol
odraslă	»	surcul
odrăslire	»	germinare (numai ca termen științific)
odajdă	»	vestmânt sacru
pată	»	maculă
pitic	»	nan
plată	›	pagament
pleșuv	»	calv (calviție ca termen medical)
plug	»	aratru
plătire	»	pagare
povarnă	»	distilatoriu
pocăire	»	repentire
poleiu	»	gelatură
polog	»	muscătariu
sbârlire	»	aricire
svon	»	famă
svâcnire	»	palpitare (numai ca termen medical)
scrântire	»	dislocare (termen medical)
scripete	»	givală
scălâmb	»	smorf
slut	»	stropiat
slăbire	»	debilire (e un asemuitor cuv. cu term. medical)
smochin	»	fic
solniță	»	sărariu
stariț	»	decan (care are un alt înțeles)
stejar	»	cerru, cuercie
strungar	»	turnar

sfințire nu sanctificare
sfătuire » consiliere
sfânt nu sacru (numai unele sensuri)
sfârșire » finire
sărac » pauper (avem însă: pauperism, paupertate)
sârmă » fir de metal
tolbă » carnasieră

b) A doua categorie de cuvinte din «Vocabularul» lui Heliade au dispărut cu totul sau mai există ca arhaisme:

areci	s'a	înlocuit	cu	adjudecat
atârdisire	»	»	»	adjudecare
baș	»	»	»	agio
bez	»	»	»	fără
bina	»	»	»	edificiu
bucoavnă	»	»	»	abecedar
băjănire	»	»	»	emigrare
vechilet	»	»	»	procurație
vel	»	»	»	mare
veleat	»	»	»	an
vestire	»	»	»	înștiințare
vizinea	»	»	»	balanță
vârstnicie	»	»	»	majorat
ghiulea	»	»	»	bombă
gropniță	»	»	»	cimitir
dajdie	»	»	»	impozit
de iznoavă	»	»	»	din nou
delă	»	»	»	act
diată	»	»	»	testament
jalbă	»	»	»	petiție
jupân	»	»	»	domn
jupâneasă	»	»	»	doamnă
zaif	»	»	»	indispus
zapis	»	»	»	înscris
zarvă	»	»	»	larmă
zarif	»	»	»	elegant
zaherea	»	»	»	provizie

zuluf	s'a	înlocuit	cu	buclă de păr
zălog	»	»	»	ipotecă
zaraf	»	»	»	bancher
zătignire	»	»	»	împiedicare
ianat	»	»	»	pismă, ură
ibovnic	»	»	»	amant
ipac	»	»	»	și celelalte, etcetera
izbrănire	»	»	»	lichidare
izvod	»	»	»	model
istov	»	»	»	capăt
istovire	»	»	»	terminare
calabalâc	»	»	»	bagaj
capiște	»	»	»	templu
caraulă	»	»	»	sentinelă
chezaș	»	»	»	garant
covaciu	»	»	»	făurar (fierar)
craiu	»	»	»	rege
crug	»	»	»	ciclu
curama	»	»	»	analogie
cusur	»	»	»	rest
madea	»	»	»	chestiune
milosârdnic	»	»	»	caritabil
mucalit	»	»	»	comic
mofluz	»	»	»	falit
mâglisire	»	»	»	lingușire
(în) naht	»	»	»	în natură
nemete	»	»	»	grămadă
nerodire	»	»	»	sterilitate
nepravilnic	»	»	»	ilegal
netâlcuit	»	»	»	neexplicat
obidă	»	»	»	suspin
oblu	»	»	»	neted
oblăduire	»	»	»	administrație
preobăjenie	»	»	»	schimbare la față
obștire	»	»	»	publicare
obârșie	»	»	»	origine
opis	»	»	»	listă
ohavnic	»	»	»	perpetuu

otârnie	s'a	înlocuit	cu	de dimineața
peșin	»	»	»	îndată
pihotă	»	»	»	infanterie
podvadă	»	»	»	angara
polc	»	»	»	regiment
polcovnic	»	»	»	colonel
ponosire	»	»	»	defăimare
poprire	»	»	»	arestare
pravilă	»	»	»	lege
pravoslavie	»	»	»	ortodoxie
praporgic	»	»	»	stegar, sublocotenent
prestol	»	»	»	altar
predanie	»	»	»	tradiție
presustvie	»	»	»	prezență
propovedanie	»	»	»	predică
proclet	»	»	»	scelerat
rubar	»	»	»	comparație
rânză	»	»	»	stomac
sinet	»	»	»	document
slovă	»	»	»	literă
smotru	»	»	»	revistă militară
spegmă	»	»	»	caiet
sfetire	»	»	»	dare pe față
tacrir	»	»	»	proces-verbal
tacmin	»	»	»	aproximativ
tist	»	»	»	ofițer
treptelnicește	»	»	»	gradat
tulumbagiu	»	»	»	pompier
ucenie	»	»	»	disciplină
havuz	»	»	»	basin
halca	»	»	»	verigă
* hazna	»	»	»	tezaur
țârcovnic	»	»	»	paracliser
ceapraz	»	»	»	galon
cirac	»	»	»	elev
cisluire	»	»	»	numărare pentru impunere
cinovnic	»	»	»	delegat

*) S'a păstrat cu alt înțeles.

șlen	s'a	înlocuit	cu	membru
ciocârtire	»	»	»	mutilare
șaică	»	»	»	șalupă
ștab	»	»	»	stat-major
împotrivă	»	»	»	contra

c) A treia categorie de cuvinte propuse de Heliade pentru a fi eliminate trăiesc până azi alături de neologismele propuse de el. Unele au înțeles cu totul identic; pentru altele se observă o deosebire semantică totală sau parțială:

(înțeles identic)		(cu deosebiri de înțeles)	
apururea	— în eternitate	acaret	— proprietate
harnic	— activ	alaiu	— cortegiu
blajin	— blând	amanet	— ipotecă
bogat	— avut	bazaconie	— nelegiuire
bolovan	— pietroiu	beznă	— abis
bondoc	— scund	beteag	— bolnav
breaslă	— corporație	becisnic	— neputincios
brodeală	— întâmplare	bizuesc	— încumetez
băgare	— introducere	boccea	— legătură
bălan	— blond	basn (basm)	— fabulă
veac	— secol	vijelie	— tempestă
vedenie	— viziune	în vileag	— în public
vestit	— celebru	viclean	— perfid
veșnic	— etern	vitejie	— bravură
vinovat	— culpabil	voinic	— tare
vlădică	— episcop	vrajă	— farmec
vrajbă	— discordie	vrednic	— demn
vreme	— timp	vremelnic	— provizoriu
văpaie	— flacără	vrăjitor	— fermecător
vârstă	— etate	vrăjmaș	— inemic
ghimpe	— spin	vârstnic	— major
glas	— voce	grijit	— curat
graniță	— frontieră	greșit	— defectuos
greșeală	— eroare	groază	— teroare
grăire	— vorbire	a găzdui	— a ospăta
gâlceavă	— ceartă	prăvălie	— oficină

(înţeles identic)

gălăgie	— tapaj
gând	— cuget
de obşte	— comun
desluşit	— lămurit
desnădejde	— disperare
desobişnuit	— desvăţat
despăgubire	— indemnizare
destoinic	— capabil
destăinuire	— mărturisire
doborîre	— răsturnare
dobândire	— obţinere
dovadă	— probă
dojană	— mustrare
duhovnic	— confesor
duşman	— inimic
dăinuire	— durare
dărnicie	— liberalitate
dârj	— tenace
jertfă	— sacrificiu
jeţ	— fotoliu
jilav	— umed
zestre	— dotă
zăbavă	— întârziere
zăbrele	— grile
zădărnicie	— vanitate
zâmbet	— surâs
izbutire	— reuşire
iscusit	— îndemânatic
iscălire	— subscriere
ispită	— tentaţie
casnă	— tortură
chibzuire	— deliberare
clădire	— edificiu
copac	— arbore
căire	— părere de rău
leac	— medicament
lesne	— facil

(cu deosebiri de înţeles)

prăznuire	— celebrare
gârbov	— ghebos
danie	— donaţie
darnic	— generos
deal	— colină
denie	— privighere
deosebire	— diferenţă
deosebit	— distins
derbedeu	— vagabond
desăvârşit	— perfect
degeaba	— gratis
dobitoc	— animal
dogorire	— încălzire
drag	— scump
dragoste	— amor
drăgălaş	— amabil
duh	— spirit
duşumea	— parchet
jale	— doliu
jivină	— animal
jaf	— pradă
sleire	— desecare
zăduf	— căldură
zădărit	— întărâtat
iaz	— lac
iezer	— lac
iasmă	— monstru
iveală	— aparenţă
izbucnire	— explodare
izbăvire	— salvare
izbândire	— realizare
izvor	— fântână
izgoană	— esiliu (exil)
iscoadă	— spion
ispravă	— rezultat
cazan	— căldare
calapod	— formă

(înţeles identic)

migălos	— minuţios
mucenic	martir
nevastă	— soţie
neghiob	— stupid
necaz	supărare
nenorocire	— nefericire
neobişnuit	— nedeprins
nepomenit	— neauzit
netăgăduit	— necontestat
neîngrijire	— neglijenţă
nădejde	— speranţă
năduşeală	— sudoare
năpădire	— asaltare
năprasnic	— colosal
nărav	— învăţ rău
obiceiu	— deprindere
obraznic	— impertinent
obştesc	— general
ocrotitor	— protector
pecete	— sigiliu
peşteră	— cavernă
plămadă	— ferment
povaţă	— învăţătură
pocăinţă	— penitenţă
poreclă	— supranume
poruncă	— ordin
potolire	— alinare
potop	— deluviu
potrivire	— ajustare
deopotrivă	— egal
pregătire	— preparare
prigoană	— persecuţie
prieten	— amic
prilej	— ocazie
primejdie	— pericol
pricină	— cauză
prorocie	— profeţie

(cu deosebiri de înţeles)

chenar	— margine
clevetire	— calumniare
coajă	— scoarţă
covârşire	— întrecere
colac	— turtă
corabie	— navă
corăbier	— marinar
cotropire	— uzurpare
culă	— turn
cusur	— defect
cucernic	— umil
cârd	— trupă
cârtire	— murmurare
leş	— cadaver (cadavru)
mahramă	— ştergar
milă	— caritate
mirean	— laic
maidan	— piaţă
mângâiere	— consolare
neaoş	— curat
neam	— gen
nemernic	— vagabond
neodihnă	— neastâmpăr
nepotolit	— neastâmpărat
nestatornic	— inconstant
nesfârşit	— infinit
netrebnic	— inutil
necinste	— desonoare
norocire	— prosperitate
năbuşală	— sufocaţie
năduf	— asfixie
odaie	— cameră
ocară	— insultă
ocnă	— salină
neoprit	— tolerat
nepotrivit	— inegal
născocire	— inventare

proslăvire — glorificare
pustnic — eremit
părăsire — abandonare
pâclă — negură
raiu — paradis
rană — plagă
rob — sclav
răvaș — bilet
scornire – inventare
slab — debil
slavă — glorie
slugă — servitor
slujbă serviciu
soroc — termen
sprijinire — susținere
statornic — stabil
stavilă — obstacol
suliman — dres
suliță — lance
surghiun — exil
sfat — consiliu
sfetnic — consilier
sădire — plantare
sălaș — locuință
tabără - - castre
taină — secret
temniță — închisoare
tibișir — cretă
tovarăș — camarad
tovărășie — asociație
trebuință — necesitate
trup — corp
tăgăduire — denegare
tâlc — explicație
tâlmaciu — interpret
tâlmăcire — traducere
tămăduire — însănătoșire
uliță — stradă

obște — comunitate
ostrov — insolă (insulă)
pază — gvardie (gardă)
plocon — prezent
ploconire — complimentare
poveste – narație
pogorîre — descindere
podoabă — ornament
pomenire — amintire
praznic — solemnitate
prapure — stindard
prevestire — anunțare
priveliște - spectacol
pridvor — vestibul
proptire — susținere
pustiire — devastare
razną — izolat
pârlit — ars
pândă — veghe
reveneală — umiditate
răzmiriță — revoluție
restriște — dezastru
răgaz — repaos
răfuire — lichidare
semeț — arogant
silă — putere
simbrie — salariu
slăbiciune — debilitate
smerenie — modestie
strașnic — sever
strejar — veghetor
strună — coardă
tacâm — serviciu de masă
tiptil — incognito
topor — secure
treabă — cauză
treaptă — grad
ursitoare — destin

(înțeles identic)

fală	— laudă
falnic	— arătos
fudul	— orgolios
făgăduință	— promisiune
fățarnic	ipocrit
hrană	— nutriment
ceas	— oră
ceasornic	— orologiu
cernit	— în doliu
cinste	— onoare
ciudat	— bizar
ciudă	— supărare
ciorap	— călțun
șoptă	— murmură
șubred	— debil
învrednicire	— meritare
învrăjbire	— desbinare
învălmășeală	— confuzie
îngăduire	— permitere
îndrăsneală	— cutezantă

(cu deosebiri de înțeles)

foișor	— pavilion
hain	— perfid
hatâr	— favoare
heleșteu	— lac
hotărîre	— sentință
hotărîtor	— definitiv
ciorbă	— supă
șandrama	— baracă
împrietenire	— aliare
întrupare	— încorporare

Dicționarul Academiei din 1870

In același sens al curățirii limbii au lucrat autorii « Dictionariului » Academiei din 1870, pe cari i-a combătut Al. Odobescu chiar în sânul acestei adunări.

Ca Odobescu au judecat și alții, cum au fost membrii « Junimei ». Cam în același timp s'au ivit scriitori și mai ales avocați și oameni politici cari introduceau fără socoteală cuvinte noi formate după franțuzește sau după latinește. In contra acestora s'au ridicat alții cari voiau să scoată din limbă chiar neologismele necesare și în bună parte încetățenite.

De sigur, exagerarea și într'un sens și în altul era greșită; există o cale de mijloc.

Principiile Regelui Carol I

Principiile acestei căi le-a formulat Regele Carol I în cuvântările ţinute în şedinţele Academiei în 1884 şi în 1905, când a propus Academiei să încerce din nou a întocmi un dicţionar, care s'a încredinţat lui B. P. Hasdeu.

E vrednic de notat faptul că primul nostru Rege, care a învăţat româneşte după ce a venit în ţară şi a avut profesor pe Aug. Laurian, unul din autorii dicţionariului din 1870, n'a fost un adept a şcoalei latiniste, ci a fost un eclectic.

El zicea: « Menţinem aceste expresiuni întrebuinţate de străbuni şi nu ne temem de cuvinte ce au căpatat de veacuri împământenirea ».

Nu respingea introducerea neologismelor, dar adăuga: « să ne ferim de o îmbelşugare de expresiuni moderne, care — nepunând o stavilă la timp — va înstreina poporul de limba sa ».

Ce trebue să se facă?

Deci: a opri introducerea neologismelor ar fi a sărăci limba şi a o face să nu poată fi în curentul culturii generale; a introduce cu grămada neologisme fără discernământ ar fi a face din ea o limbă străină pentru popor.

In secolul XVII-lea, fără să fi discutat pe atunci cineva teoretic chestiunea, cam aşa au înţeles lucrurile scriitorii noştri. Vedem că cronicarii au introdus cuvinte noi de natură literară, ştiinţifică sau filosofică. Asemenea, Dimitrie Cantemir, mai ales în « Istoria ieroglifică », a luat din latineşte sau din greceşte diferite cuvinte, cărora le-a dat o formă destul de potrivită cu limba românească, (tiranie, tractat, teorie, reţeta, simfonie, prognostic, antidot, etc.).

Dacă privim istoria limbii româneşti de când avem texte tipărite şi manuscrise, constatăm că am avut grupări mari de neologisme intrate în limbă:

a) elemente turceşti, în timpul influenţei Turcilor, (sec. XVII-lea şi XVIII-lea);

b) elemente grecești, în timpul influenței culturii grecești și în epoca fanarioților (sec. XVII-lea—XIX-lea);

c) elemente rusești în timpul diferitelor ocupațiuni dela finele sec. XVIII-lea și sec. XIX-lea.

Se obișnuește, însă, a se da numele de *neologisme* numai cuvintelor venite în sec. XIX-lea din italienește, franțuzește, nemțește și celor formate pe cale savantă din latinește.

Ne vom ocupa deci în deosebi de acestea.

I

ROSTUL NEOLOGISMELOR

In momentul în care o grupă de oameni au simțit nevoia să exprime o noțiune pentru care nu aveau cuvânt în limba lor, e firesc să aleagă unul din aceste două chipuri de a-și mulțumi nevoia:

— ori să găsească în propria lor limbă o vorbă sau mai multe care, la un loc, să exprime acea noțiune;

— ori să împrumute un cuvânt străin.

Când a fost nevoie să se dea pe românește termenul de geometrie exprimat în fr. *angle*, s'a luat vechiul cuvânt *unghiu* popular și se zice *unghiu drept*, apoi *triunghiu*, etc. Prima procedare.

Pentru alt termen de geometrie care numește linia care unește centrul cu circonferența, pe care Francezii o numesc *rayon*, s'a întrebuințat *rază* (*rază* de lumină) și așa a rămas [1]). Tot prima procedare.

Alt exemplu îl găsim într'o carte din 1791. Traducătorul avea să dea românește ideea că un scriitor a luat *premiul* Academiei franceze. A căutat un cuvânt echivalent și a găsit *bacșiș*: « A luat bacșișul Academiei ». De sigur că pe acea vreme vorba « bacșiș » n'avea în conținutul său nota pejorativă de astăzi.

Când Țichindeal a voit să spună pe românește noțiunea greacă *ποιητής*, a zis « făcătoriu ». Mai târziu s'a zis *poet*, adică s'a introdus însuși cuvântul grec, luat din franțuzește.

---

1) In vorbirea comercială *rayon* nu s'a tradus, ci s'a luat transpunându-se literă cu literă.

Acestea sunt exemple pentru primul procedeu. El este — mai exact: a fost — rar întrebuințat în limba noastră. De obiceiu s'a luat cuvântul străin, chiar dacă nu era neapărată nevoie.

Neologismul acesta se ia sau pe cale scrisă sau pe cale orală. Dacă se ia dintr'o limbă cu ortografie mai mult fonetică, are în genere o singură formă; dacă se ia dintr'o limbă cu ortografie mai mult etimologică, poate avea două forme, dacă s'a introdus pe cele două căi. Acele două forme trăiesc câtva timp: una fiind așa zicând literară, alta fiind familiară și mai mult vorbită. Cu timpul una omoară pe cealaltă sau, dacă rămân ambele, se produce o deosebire de înțeles mai mare sau mai mică.

Comediile lui Alecsandri sunt pline de franțuzisme care ilustrează acaeastă constatare:

a renonsat formă vorbită față de cea scrisă	*renunțat*
dejoné	*dejun*
pansion	*pension*
ierarșie	*ierarhie*

mademuazelă se vede că nici n'a intrat pe cale scrisă, dar nici n'a fost primit în limba literară, care a admis numai *demoazelă*, dar pentru scurt timp, căci a venit *domnișoară* și i-a luat locul.

Cu *madame* s'a întâmplat o mare luptă. Corespondentul român *doamnă* avea în vechime numai înțelesul de « soție a domnului » și pentru soțiile boierilor era cuvântul « jupâneasă ». Era loc deci pentru cuvântul francez. Prima formă este: *madamă*, pe care o găsim câtva timp și în vorbire și în scris; dar decăderea « jupânesei », apoi introducerea guvernantelor străine încep a da o notă peiorativă formei *madamă* și acest fapt impune un fel de introducere din nou a cuvântului francez, scris acum și pronunțat *madam*. Apoi se scoboară și *doamnă* dela înaltul său rang. Cu timpul se stabilește un fel de ierarhie: e respectuos să zici *madam*(e), dar e mai mare semn de respect să zici *doamnă*.

Când Francezii au introdus o serie de cuvinte germane, le-au păstrat exact forma originală, chiar când pronunţarea a fost puţin schimbată:

bord este germanul	Bord
bock	Bock
frac	Frack
cobalt	Kobalt
thalweg	Thalweg
blanc	Blanck

ori au făcut o uşoară modificare ortografică:

bourg	Burg
gangue	Gang
halte	Halt
lande	Land

Şi în româneşte într'o vreme s'au transcris cuvinte străine exact:

scopos gr. σκοπός
cosmos κόσμος

Dar nevoia de a le da o terminare gramaticală sau pentru a le articula a născut schimbări indispensabile:

Pe când Francezii scriu şi zic « sanatorium » fără a-l ortografia franţuzeşte, noi trebue să scriem (pentru a-i păstra forma din limba din care le-am luat):

scoposul, cosmosul, lavirintul; mantoul, etc.

In Transilvania s'au luat latineştile *fiscus*, *forum* şi (prin influenţa pronunţării ungureşti) au devenit:

fiscuşul (fiscuş), furumul (furum).

Afară de asemenea mici schimbări, care abia se observă în scris, constatăm că, în primele timpuri ale introducerii neologismelor de care ne servim în mod curent şi s'au încetăţenit în româneşte, ele au păstrat forma originală aproape literă cu literă:

Se zicea *melanholie* (μελαγχολία) şi *haractir* (χαρακτήρ):

Mult mi-e ciudă şi mă mir
De al celor mari *haractir* . . .
(Momuleanu)

S'a zis, după italienește: *isolă* (p. vechiul ostrov); mai târziu *insulă* (după latinește); *ducă*, mai târziu *duce* (după latinește).

După grecește s'a zis *rigă:*

> Atrid de bărbați *rigă* si Ahil înzeitul...
> (Aristia...).

Mai târziu latinescul *rege* s'a așezat definitiv, mai ales că a devenit titlul oficial al suveranului nostru, iar grecescul a rămas în nomenclatura cărților de joc:

> Când eu am dat pe *riga*, bați cu alta mai mare?
> (Gr. Alexandrescu).

Intr'o traducere din 1791 găsim o sumă de cuvinte introduse cu forma calchiată după grecește. Toate și-au schimbat forma sub influența curentului latinist și au rămas astfel până azi:

chendru (azi: centru) *κέντρον*
fanatismos sau ieșire din minte (fanatism) *φανατισμός*
discosul (azi: disc) *ὁ δισκός*
itichi (azi: etică) *ἡ ἠθική*
fandaxie (azi: fantazie) *φαντασια*
comit (azi: cometă) *κομήτης*, plural: comiți
trigonon (azi: triunghiu) *τρίγωνον*
ipotinusă (azi: ipotenusă) *ὑποτεινοῦσα*
diagonios (azi: diagonală) *διαγώνιος*
proodos (azi: progresiune) *πρόοδος*
entusiasmosul (azi: entusiasm) *ἐντουσιασμός*
ipotesis (azi: ipoteză) *ὑπόθεσις*
matematicos (azi: matematician) *μαθηματικός*
fizicosul (azi: fizician) *φυσικός*
elipsis (azi: elipsă) *ἔλειψις*
eclips, eclipsul (azi: eclipsă) *ἔκλειψις*
ilitrisesc (azi: electrizez) *ἠλεκτρίζω*
axon (axă) *ἄξονας*
analogon (azi: analog) *ἀνάλογος*
demonos (genial: demonosul Platon) *θαιμόνιος*
endelehie (entitate: sufletul este o endelehie) *ἐντελής*
palirii (flux și reflux) *παλίρροια*

Multe vorbe luate din franţuzeşte, până după mijlocul secolului al XIX-lea, au păstrat o formă cât mai apropiată de original, care mai târziu a dispărut:

şansul, şansurile jocului
portfelul
sortul au greşit (sort p. soartă, fr. sort)
un mobil (o mobilă)
exersat (exercitat)
nu te ofans (ofensez)
objetul, sujeturi de vorbire
banc (p. bancă)
serjanţi d'arme
un fiacru
jucau aerul cunoscut (cântau aria)
atelagiu
retirată (retrasă)
modă burjoază
pretendanţi
postilion (vizitiu)
tuşile clavirului (clapele)
solenitate
dosier (p. dosar)

O sumă de franţuzisme s'au influenţat de grecisme mai vechi şi au trăit câtăva vreme sub forma aceasta:

maltratarisiţi (maltrataţi)
tratariseşte
adresarisesc
maghistrat
ocuparisim
se sumarisesc (se adună la socoteală)
riglă (fr. régle = cu care se trag linii)
amorarisit
amuzarisit
poeticească
comandarisit.

II

ADAPTAREA LA MEDIU

Precum în lumea animală și vegetală, un individ luat din mediul în care trăiește specia sa și strămutat în altul (climă, altitudine, etc.) își modifică într'un fel sau altul organele pentru a se putea adapta noului mediu sau, după un timp oarecare moare, tot astfel cuvintele care intră într'o limbă nouă primesc modificări și numai astfel pot intra în tezaurul comun al limbii celei noi sau trăiesc complet izolate și se scriu între ghilemele sau cu indicația că sunt străine.

Pentru ca un cuvânt nou să ajungă a fi la fel cu alte cuvinte ale limbii, se cer trei condițiuni:

1. Să se înlocuiască sunetele care lipsesc în limba noastră
2. Să i se dea un accent.
3. Să i se dea o formă gramaticală.

1. Inlocuirea sunetelor ce lipsesc.

La neologismele luate din franceză și germană avem o serie de sunete care nu figurează deloc în limba noastră sau sunt numai dialectale:

ö, eu (ca în fl*eu*r), ü (ca în *juste)*

nazalele i^n, e^n, o^n, a^n (ca în v*i*n, s*ei*n, b*o*n, gr*a*nd)

gn (ca în a*gn*eau) care se găsește în unele provincii ale dialectului daco-român

ll (ca în tai*ll*e) care se găsește în dialectul macedo-român.

Pentru unele din aceste sunete, problema s'a mai pus în secolele trecute când s'au luat cuvinte din turcește și ungurește.

Astfel din turcește a fost înlocuit cu *iu*, cu *u* sau cu *i*:

*külāk > ch*iu*laf	,*d*ü*lger > d*u*lgher	**d*ü*rme >d*i*rmea
*gülle > gh*iu*lea	*d*ü*șman > d*u*șman	**g*ü*več >ghiveci
**bürgü > burgh*iu*	*m*ü*fti > m*u*ftiu	**ğ*ü*ğ*ü* > gigi
**ğ*ü*be > g*iu*bea	*m*ü*șteri > m*u*șteriu	
**ğümbuš >g*iu*mbuș	*tevat*ü*r > tevat*u*ră	
**ğüğük >g*iu*g*iuc*	**d*ü*šemè > d*u*șamea	
	**r*ü*švet > r*u*șfet	
	**t*ü*zlama > t*u*zlama	
	**göt*ü*re > ghiot*u*ra	

Un singur exemplu am găsit pentru înlocuirea lui *ü* cu *io*:

**ğül > giol

La unele cuvinte *iu* s'a schimbat mai târziu în *i* sau *u*:

**k*ü*lug > ch*iu*lug > ch*i*lug

*tütün > t*iu*t*iu*n > t*u*t*u*n

Asemenea prefaceri se întâlnesc și în cuvinte care au doi *ü* în corpul lor:

**čürük > c*iu*r*u*c **sülümen > suliman sümbül >z*a*mb*i*lă

Câteva turcisme la care găsim schimbări de același fel se socotesc intrate prin alte limbi în care prefacerea era făcută când le-am primit noi:

**s*ü*rg*ü*n > alban. s*u*rgh*iu*n > s*u*rgh*iu*n

**sürüği > srb. s*u*r*u*giĭa > s*u*r*u*giu

**zülüf > bulg. z*u*l*u*fŭ > zuluf

Sunetul *ü* se găsește și în câteva cuvinte ungurești care au trecut în românește, înlocuit prin *e*, *i*, *o*:

fürdö > fered*e*u	ülö > ilău	üveg > oiagă	güzü > guzgan
	üru > ireu	süldö > șoldan	ölü > uliu
			szücs > suciu

La cuvintele luate din franțuzește lucrurile s'au petrecut altfel. Avem numai câteva cuvinte românești corespunzătoare unora franțuzești cu *ü* în care acest sunet este reprezentat *nesigur* prin *iu*, *i*, anume:

bureau — birou și biurou

purée — piurea (sau piureu)

*) Cuvintele cu acest semn sunt scrise cu ortografia actuală a limbii turcești.

**) Cuvintele cu acest semn nu au fost găsite în dicționarul ed. Garnier 1930; sunt scrise ca în dicționarul lui Șăineanu.

culotte — chiuloţi şi chiloţi
cuvette — chiuvetă şi chivetă, dar şi (rar) c*u*vetă
épuiser — *epiuiza*, dar destul de des ep*u*iza
costume — în vechea vorbire familiară moldovenească se zicea *costium*, dar azi *costum*
ceinturon — centiron, dar şi centuron.

Iată şi lista celorlalte cuvinte, în care *ü* fr. este *u*. Se va vedea că toate corespund unui cuvânt latin cu sunetul *u* sau italian, mai rar.

manufact*u*re	>	manufact*u*ră	lat.	man*u*facere
man*u*tention	>	man*u*tanţă	ital.	man*u*tenzione
masc*u*lin	>	masc*u*lin	lat.	masc*u*linus
canic*u*le	>	canic*u*lă, canicular	»	canic*u*la
capit*u*ler	>	capit*u*la	»	capit*u*lum
caps*u*le	>	caps*u*lă	»	caps*u*la
capt*u*re	>	capt*u*ră	»	capt*u*ra
carb*u*rateur	>	carb*u*rator		
cell*u*le	>	cel*u*lă	lat.	cell*u*la
cell*u*lose	>	cel*u*loză	»	cell*u*la
cens*u*re [1]	>	cens*u*ră	»	cens*u*ra
ceint*u*re	>	cent*u*ră	»	cinct*u*ra
cér*u*se	>	cer*u*ză	»	cer*u*ssa
quest*u*re	>	chest*u*ră	»	quaest*u*ra
commens*u*rable	>	comens*u*rabil	»	mens*u*ra
comp*u*lser	>	comp*u*lsa	»	comp*u*lsare
comm*u*n	>	com*u*n	»	comm*u*nis
comm*u*tateur	>	com*u*tator	»	m*u*to
conc*u*bine	>	conc*u*bină	»	conc*u*bina
conc*u*ssionnaire	>	conc*u*sionar	»	conc*u*ssio
cond*u*cteur	>	cond*u*ctor	»	cond*u*cere
congr*u*ent	>	congr*u*ent	»	congr*u*ens
consécut*i*f	>	consec*u*tiv	»	consec*u*tus
cost*u*me	>	cost*u*m	ital.	cost*u*me
c*u*linaire	>	c*u*linar	lat.	c*u*lina
c*u*lt*u*re	>	c*u*lt*u*ră	»	c*u*lt*u*ra
c*u*re	>	c*u*ră	»	c*u*ra

[1]) Greşit deci se scrie : cenzură.

c*u*ratelle	>	c*u*ratelă	lat.	c*u*rator
dép*u*té	>	dep*u*tat (pop. dipotat)	»	dep*u*tare
dil*u*er	>	dil*u*a	»	dil*u*are
dissim*u*ler	>	disim*u*la	»	dissim*u*lare
div*u*lguer	>	div*u*lga	»	div*u*lgare
d*u*ctile	>	d*u*ctil	»	d*u*ctilis
d*u*alisme	>	d*u*alism	»	d*u*o
ém*u*lation	>	em*u*lațiune	»	aem*u*latio
exéc*u*tion	>	exec*u*ție	»	exsec*u*tio
exp*u*lser	>	exp*u*lsa	»	exp*u*lsare
fab*u*leux	>	fab*u*los	»	fab*u*la
f*u*rieux	>	f*u*rios	»	f*u*riosus
f*u*sion	>	f*u*ziune	»	f*u*sio
ill*u*stre	>	il*u*stru	»	ill*u*stris
ill*u*sion	>	il*u*ziune	»	ill*u*sio
instit*u*t	>	instit*u*t	»	instit*u*tum
m*u*nicipale	>	m*u*nicipal	»	m*u*nicipium
j*u*bilé	>	j*u*bileu	»	j*u*bilare
j*u*diciaire	>	j*u*diciar	»	j*u*diciarium
j*u*riste	>	j*u*rist	»	j*u*s, juris
j*u*venile	>	j*u*venil	»	j*u*venis
l*u*g*u*bre	>	l*u*g*u*bru	»	l*u*g*u*bris
l*u*nette	>	l*u*netă	»	l*u*na
nat*u*re	>	nat*u*ră	»	nat*u*ra
n*u*ance	>	n*u*anță	»	(nuance < nuer, nuer < nue, nue < n*u*bes)
n*u*cleus	>	n*u*cleu	»	n*u*cleus
n*u*l	>	n*u*l	»	n*u*llus
oc*u*liste	>	oc*u*list	»	oc*u*lus
occ*u*lte	>	oc*u*lt	»	occ*u*ltus
oss*u*aire	>	os*u*ar	»	oss*u*arium
parf*u*meur	>	parfumor	»	f*u*mare
pend*u*le	>	pend*u*l	»	pend*u*lus
perr*u*que	>	per*u*că	»	perr*u*ca
prés*u*mer	>	prez*u*ma	»	pres*u*mptus
proc*u*rateur	>	proc*u*rator	»	proc*u*rator

pr*u*dence	> pr*u*dență	» prudentia
p*u*pille	> p*u*pilă	» pupilla
réf*u*ser	> ref*u*za	» refusum dela refundere
rep*u*tation	> rep*u*tație	» rep*u*tare
résol*u*tion	> rezol*u*țiune	» resol*u*tio < resolvere
rés*u*mer	> rez*u*ma	» r*u*s*u*mere
r*u*brique	> r*u*brică	» r*u*brica
spéc*u*latif	> spec*u*lativ	» spec*u*latio
stim*u*ler	> stim*u*la	» stim*u*lare
stip*u*lation	> stip*u*lațiune	» stip*u*lari
str*u*cture	> str*u*ctură	» str*u*ctura
st*u*dieux	> st*u*dios	» st*u*diosus
s*u*bsidiaire	> s*u*bsidiar	» s*u*bsidiarius
s*u*ccéder	> s*u*cceda	» s*u*ccedere
s*u*ffrage	> s*u*fragiu	» s*u*ffragium
s*u*lfate	> s*u*lfat	» s*u*lfur
s*u*sciter	> s*u*scita	» s*u*scitare
s*u*spendu	> s*u*spendat	» s*u*spensus
tacit*u*rne	> tacit*u*rn	» tacit*u*rnus
tal*u*s	> tal*u*z	» tal*u*s
tort*u*re	> tort*u*ră	» tort*u*ra
t*u*rbine	> t*u*rbină	» t*u*rbo, -inis
h*u*mour	> umor	engl.... din lat. humor
*u*topie	> *u*topie	lat. *u*topia

Cele puține din prima categorie vin sau din latina medievală sau dintr'o formă mai puțin cunoscută sau din italienește:

bureau < lat. *birrus* (manta de lână) > mediolat. *bura* [1])
purée < mediol. *purea* < lat. *porrum*
culotte în legătură cu lat. culus
cuvette din cuppa (vas)
epuiser în legătură cu puteus
costume < ital. costume < lat. consuetudinem

[1]) Deci *bureau* este o masă acoperită cu *bura*.

Se pune întrebarea dacă pe celelalte multe cuvinte trebue să le considerăm ca luate din franţuzeşte ori din latineşte. Dicţionarul Academiei pune alături cuvântul latinesc de cel franţuzesc.

b) Sunetul *ö* din turcisme a fost înlocuit prin *io*, rar prin *u*:

**karagöz > caragh*ioz*
*köfte > ch*io*ftea
*köşk > ch*io*şc
*köstek > ch*io*stec
*göč > gh*io*ciu
*göl > gh*io*l
**gördum > gh*io*rdum
**gözgöré > gh*io*jgh*io*rea
**gözdan > gh*io*zdan
**götüre > ghiotora

Pentru înlocuirea cu *u* am găsit numai

**bökmè > bucmea.

Cuvântul **ölefè (pe care nu l-am găsit în dicţionarul turcesc modern) a avut odată forma *olefea*, care prin etimologie populară a devenit *lefea* (formă învechită) şi apoi *leafă*.

Cuvintele ungureşti cu ö trecute la noi au înlocuit acest sunet prin e, i, o, u:

böseg > belşug
fölözö > felezău
költeni > cheltui
vöfel > v*i*fel
görkö > ch*io*arcă
gjömber > gh*i*mber
tölcsér > t*o*lcer
gözu > g*u*zgan
ölü > *u*liu
örleni > urui, uruială

Cele mai multe sunt provincialisme.

Sunetul corespunzător turcescului ö îl găsim în câteva terminări franceze dintre care vom examina pe *eur* şi *eux*. Trecerea cuvintelor cu acest sunet s'a făcut cu o mare greutate de adaptare: multe forme sunt încă în luptă şi unii filologi au păstrat ortografierea franceză *eur*, ceea ce de sigur nu poate fi o soluţiune definitivă. In câteva cazuri controversa a fost tăiată de forma corespunzătoare din latineşte.

Iată exemple: conducteur, trieur, majeur, voyageur, farceur, tricheur, moteur au luat terminarea *or*, care este formă populară și literară: conductor, trior, major, voiajor, farsor, trișor, motor, contor, colportor, dirijor, expeditor, cooperator.

Câteva au luat *er*:

piqueur > picher, friseur > frizer

In luptă mai sunt:

coafor și coafeur (coiffeur)
șofer și șofeur (chauffeur)
lichior și licheur (liqueur)
sufler și sufleor (souffleur)

Chaumeur, care — și în franțuzește — a dobândit o răspândire mare în timpurile din urmă (în vechile dicționare mai că nu se găsește) s'a răspândit repede la noi sub forma șomer.

E interesant să notăm că *mineur* a dat două forme cu două înțelesuri deosebite, fiindcă a venit, în realitate, din două cuvinte (din mineur < minor și mineur < miner < lat. minare):

minor = ant. lui major
miner = lucrător în mină

Exemple de corespondența între fr. *eur*. și rom. or.[1]:

fr. calomniateur	r. calomniator	l. calomniạtor
colporteur	colportor	—
commutateur	comutator	mutạtor
conducteur	conductor	condụctor
corservateur	conservator	conservạtor
compteur	contor	—
controleur	controlor	—
créditeur	creditor	crẹditor
curateur	curator	curạtor
délateur	delator	delạtor
détracteur	detractor	detrạctor

[1]) Să se observe că afară de rare cazuri (notate) se păstrează accentul ca în limba franceză.

fr. déserteur	r. dezertor	l. desertor
dictateur	dictator	dictator
diffuseur	difuzor	—
dresseur	dresor	—
éditeur	editor	editor
électeur	elector	elector
monteur	montor	—
exécuteur	executor	executor
expéditeur	expeditor	—
forunisseur	furnisor	—
graveur	gravor	—
inférieur	inferior	inferior
majeur	major	major
carburateur	carburator	—
censeur	censor	censor
questeur	chestor	questor
coiffeur	coafor	—
collecteur	colector	collector
commandeur	comandor	
compositeur	compozitor	compositor
cultivateur	cultivator	—
classeur	clasor	—
classificateur	clasificator	—

r. dirijor format în românește de la verbul a dirija

fr. correcteur	r. corector	corrector
dispensateur	dispensator	dispensato:
dresseur	dresor	
éclaireur	ecleror	
orateur	orator	
organisateur	organizator	
parfumeur	parfumor	
patineur	patinor	
percepteur	perceptor	
projecteur	proiector	
promoteur	promotor	
proviseur	provizor	
prosateur	prozator	
raffineur	rafinor	

rapporteur	raportor
récepteur	receptor
rédacteur	redactor
réformateur	reformator
régisseur	regisor
régulateur	regulator
précepteur	preceptor
prédécesseur	predecesor
précurseur	precursor
prédicateur	predicator
mistificateur	mistificator
moniteur	monitor
équateur	ecuator
éducateur	educator
moteur	motor
experimentateur	experimentator
extérieur	exterior
facteur	factor
gouverneur	guvernor [1])
imposteur	impostor
inspecteur	inspector
instigateur	instigator
instituteur	institutor
instructeur	instructor
interpellateur	interpelator
législateur	legislator
navigateur	navigator
novateur	novator
opérateur	operator
prévaricateur	prevaricator
procureur	procuror
professeur	profesor
répétiteur	repetitor
rapporteur	raportor [2])

[1]) Pentru al doilea sens al cuvântului (celui qui gouverne) s'a format: guverna+t+or.

[2]) În fr. are 3 sensuri: pârîtor (care n'a trecut în rom.) — cel care face un raport despre ceva — instrument de geometrie. Pentru al doilea înțeles s'a zis

réviseur	revizor
sculpteur	sculptor
sénateur	senator
serviteur	servitor
sylviculteur	silvicultor
spoliateur	spoliator
successeur	succesor
supérieur	superior
trieur	trior
tuteur	tutor
ultérieur	ulterior
vérificateur	verificator
versificateur	versificator
viticulteur	viticultor
voyageur	voiajor
voltigeur	voltijor
jongleur	jongler
piqueur	picher
souffleur	sufler
chauffeur	șofer
rémorqueur	remorcher

însă:

fr. ingénieur inginer

se arată a fi luat din italienește: ingegnere.

O serie de cuvinte în *eur*, trecând în românește, s'au schimbat cu totul, căci s'au înlocuit printr'un adj. format din participiul trecut al verbului corespunzător cu suf. *or*. Unul a luat terminațiunea *ar*.

fr. magnétiseur	r. magnetizator	=	magnetiza[t]+or
collectionneur	colecționar		
danseur	dansator	=	dansa[t]+or
joueur	jucător	=	juca[t]+or
distributeur	distribuitor	=	distribui[t]+or
exploiteur	exploatator	=	exploata[t]+or

multă vreme după introducerea parlamentarismului în 1860: *raportator*; mai târziu s'a zis *raportor* în Cameră și Senat.

fr.	inventeur	r. inventator	=	inventa[t]+or
	insulteur	insultător	=	insulta[t]+or
	enregistreur	registrator	=	registra[t]+or
	villégiateur	vilegiaturist	=	vilegiatură+ist
	visiteur	vizitator	=	vizita[t]+or

Silaba *-eux* a devenit *os* prin influența cuvintelor latine sau italiene, încât se poate pune întrebarea dacă se pot considera aceste cuvinte ca venite numai din franțuzește.

fr.	r.	it.	lat.
calamiteux	calamitos		calamitosus
capricieux	caprițios	capricioso	
caverneux	cavernos	cavernoso	
contagieux	contagios	contagioso	
contentieux	contencios	contenzioso	contentiosus
copieux	copios		copiosus
courageux	curagios	coraggioso	
mystérieux	misterios	misterioso	
monstrueux	monstruos		monstruosus
fabuleux	fabulos	fabuloso	fabulosus
factieux	facțios		factiosus
fastueux	fastuos	fastoso	fastuosus
furieux	furios	furioso	furiosus
généreux	generos	generoso	generosus
infectieux	infecțios		
ingénieux	ingenios		ingeniosus
judicieux	judicios	giudicioso	
litigieux	litigios	litigioso	litigiosus
nébuleux	nebulos	—	nebulosus
onéreux	oneros	oneroso	onerosus
pieux	pios	—	—
pompeux	pompos	pomposo	—
prétentieux	pretențios	—	—
présomptueux	prezumțios	presuntuoso	—
prodigieux	prodigios	prodigioso	prodigiosus
radieux	radios	radioso	—

fr. religieux	r. religios	it. religioso	lat. religiosus
respectueux	respectuos	—	—
séditieux	sedițios	sedizioso	seditiosus
sententieux	sentențios	sentenzioso	sententiosus
sérieux	serios	serioso	—
séreux	seros	seroso	—
sinueux	sinuos	sinuoso	sinuosus
sirupeux	sirupos	—	—
spongieux	spongios	spongioso	—
studieux	studios	studioso	studiosus
tendancieux	tendențios	—	—
ténébreux	tenebros	tenebroso	tenebrosus
tuberculeux	tuberculos	—	—
valeureux	valoros	valoroso	—
vaniteux	vanitos	—	—
vaporeux	vaporos	vaporoso	—
véreux	veros	—	—
vicieux	vicios	vicioso	vitiosus
vigoureux	viguros	vigoroso	—
volumineux	voluminos	voluminoso	—

c) O schimbare interesantă a acestui sunet este diereza celor două vocale care formează sunetul asemănător unui diftong românesc. Aceasta se explică prin faptul că cuvintele respective au intrat pe cale scrisă sau a influențat forma corespunzătoare din latinește:

fr. creuset	r. cr*eu*zet	engl. cruset
pleurésie	pl*eu*rezie	

d) Cuvintele cu diftongul *au* pronunțat într'un singur sunet (o) au trecut în românește nu direct, ci sub influența corespunzătoarelor latinești, despărțind vocalele *a-u*, ca și *e-u*. Altele însă au trecut de-a-dreptul cu pronunțarea franceză *o*.

Exemple:

I. fr. caustique	r. ca-ustic	lat. causticus
caution	ca-uțiune	cautio

7*

fr.	causer	r.	ca-uza	lat.	causa
	clause		cla-uză		clause
	fraude		fra-udă		fraudo
	naufrage		na-ufragiu		naufragium
	nautique		na-utic		nauticus
	pause		pa-uză		pausa
	plausible		pla-uzibil		plausibilis
	paupérisme		pa-uperism		pauperus
	mausolée		ma-uzoleu		mausoleum

II.	fr.	s*au*ce	r.	s*o*s
		ch*au*ffeur		ş*o*fer
		ch*au*mage		ş*o*maj
				ş*o*mer
		ch*au*sson		ş*o*şon
		ch*au*ssée		ş*o*sea
		ch*au*vinisme		ş*o*vinism
		ch*au*viniste		ş*o*vinist
		*cau*chemar		c*o*şmar
		échaf*aud*		eşaf*o*d

e) O greutate de adaptare are şi sunetul scris prin *ll.* Noi am avut acest sunet în cuvinte terminate în *l* la singular care fac pluralul în *i*:

cal > cali > cai
miel > mieli > miei

Dovadă este neologismul *colonel*, care tinde a forma pluralul *colonei*, ca vechile cuvinte de origine latină, deşi alte neologisme păstrează pe *l* la plural: fidel, fideli.

In majoritatea cuvintelor de acest fel sunetul francez trece într'un simplu *l* sau în *li*:

pavillon > pavilion			
bataillon > batalion		bille > bilă	
bouillon > bulion		billet > bilet	
buteille > butelie		guillotine > ghilotină	

portefeuille a dat portofoliu, portofoiu și portofel; fauteuil a dat fotoliu și fotel.

Numai *faille* (stofă) a dat *faiu*.

Cât pentru *taille*, rom. *talie* poate că a intrat prin rusește sau polonește (talija, talia) ori s'a influențat de aceste cuvinte.

f) Sunetul *gn* (ex. cognac) există și în dialecte și în limba populară în unele provincii,

ca *ñel* p. miel; *ñere* p. miere

dar neexistând în limba literară, cuvintele franțuzești care îl conțin au luat aspecte diferite și în unele cazuri s'au refăcut după originalul latin, mai rar s'au influențat de schimbarea vechilor latinisme din limbă *gn* > *mn*.

Exemple:

a) cognac > coniac *b)* ignorant > ignorant < lat. ignoro

cagnotte > caniotă

baignoire > benoar

c) résigner > rezigna < lat. resigno și *resemna* ca semn din signum

désigner > designa și desemna

consigner > consigna: primit în consignație

consemna: consemnul dat, Casă de consemnațiuni

g) In privința vocalelor nazale din franceză, când era chestia de pronunțare, se pronunțau ca în franțuzește; iar când era chestia scrisului, se sileau Românii să reproducă în scris sunetul original și aveau întrucâtva exemple în limba germană.

Se pronunța și se scria:

amblemă, antreu, ampir, emposibel, emportant, enfect.

Intervenind influența școalei latiniste, care propunea să luăm ca tip nu cuvântul francez, ci vorba originală latinească, s'a ajuns a se pronunța și a se scrie:

emblemă, imperiu, endemic, invalid, unguent...

La această pronunțare și grafie au contribuit și cuvintele italienești corespunzătoare:

a incasa	ital.	incassare
incarna	lat.	incarno
incintă	»	incinctus
inculpa	»	inculpatio
infantil	»	infantilis
infern	»	infernus
encefal	ital.	encefalo
enclitic	lat.	encliticus
enciclică	ital.	enciclica
enciclopedie	»	enciclopedia
endemic	»	endemico
enterită	»	enterita
entusiasm	»	entusiasmo (vechiu entusiasmos)

In modul acesta au rămas puține cuvinte cu pronunțare franceză:

antreu	< entrée	anchetă	< enquête
antract	< entr'acte	angrenaj	< engrenage
ansamblu	< ensemble	antreprenor	< entrepreneur
antrepozit	< entrepôt	antrena	< entrener

In privința sunetelor cuvintelor care trec din limba franceză în românește, se produc uneori schimbări cu totul nejustificate. Unele din ele se explică prin influența cuvintelor asemănătoare din germană; altele, prin nimic:

viteză	din	*vitesse*,	deci,	trebue:	*vitesă*
cenzor	»	*censeur*	»	»	*censor*
ceziune	»	*cession*	»	»	*cesiune*
seziune	»	*session*	»	»	*sesiune*
bazin	»	*bassin*	»	»	*basin*
furnizor	»	*fournisseur*	»	»	*furnisor*
conzul	»	*consul*	»	»	*consul*

h) Grupul *mpt* și *mt* pronunțate *nt* s'au influențat de forma scrisă și de italienește și după ce s'a scris cu toate literele a ajuns a fi admis chiar de Academie sub forma *nt*:

comptable contabile contabil

compte	conto	cont
compteur		contor
comptoir		contoar și cantoră (vechiu)
comte	conte	conte
comtesse		contesă

i) Grupul *ce*, *ci* din cuvintele franțuzești corespunde în românește, la neologisme, ori cu *ce*, *ci* ori cu *țe*, *ți*, după cum în corespunzătoarele originale latinești se găsește *ce*, *ci* sau *tia* sau în corespunzătoarele italienești se găsește un *z*. In unele cazuri se amestecă și influența formelor germane și într'unul este o influență ungurească; în câteva influență rusească.

Exemple:

fr.	réti*ce*nce	lat.	reti*ce*ntia		rom.	reti*ce*nță
»	imbé*ci*le	»	imbe*ci*llis		»	imbe*ci*l
»	in*ci*dent	»			»	in*ci*dent
»	*cé*lèbre	»	*ce*leber		»	*ce*lebru
»	*cé*nacle	»	*ce*naculum		»	*ce*naclu
»	*ce*nsitaire	»	*ce*nseo		»	*ce*nsitar, *ce*ns
»	*ce*ntral	»	*ce*ntrum		»	*ce*ntru, *ce*ntral
»	*cé*réale	»	*ce*realia		»	*ce*reale
»	*cé*rémonie	»	*ce*remonia		»	*ce*remonie
»	*ce*ssion	»	*ce*ssio		»	*ce*siune
»	*ci*rque	»	*ci*rcus	it. *ci*rco	»	*ci*rc
»	*ci*viliser	»	*ci*vilis	» *ci*vile	»	*ci*viliza
»	coin*ci*der	»	con*ci*do		»	coin*ci*de
»	compli*ce*	ital.	compli*ce*		»	compli*ce*
»	con*ce*ntrer	lat.	*ce*ntrum,	it. con*ce*ntrare,	rom.	con*ce*ntra
»	noti*ce*	»	noti*ti*a		rom.	noti*ță*
»	nuan*ce*				»	nuan*ță*
»	spa*ci*eux	ital.	spazioso		»	spa*ți*os
»	ordonan*ce*				»	ordonan*ță*
»	solsti*ce*	»	solstizio		»	solsti*țiu*
»	tendan*ce*	»	tenden*za*		»	tenden*ță* și tendin*ță*
»	toléran*ce*	»	telleran*za*		»	toleran*ță*
»	urgen*ce*	»	urgen*za*		»	urgen*ță*

fr.	présiden*ce*	lat.		rom.	preziden*ță*
»	violen*ce*	»	violen*za*	»	violen*ță*
»	providen*ce*	»	providen*tia*	»	providen*ță*
»	vacan*ce*			»	vacan*ță* și vacan*ție*
»	révérence	ital.	reveren*za*	»	reveren*ță*
»	roman*ce*	»	roman*zo*	»	roman*ță*
»	senten*ce*	»	senten*za*	»	senten*ță* și sentin*ță*

* * *

fr.	cadence	ital.	cadenza	rom.	cadență
»	dénoncer	»	denunziare	»	denunța
»	différence	»	differenza	»	diferență
»	diligence	»	diligenza	»	diligență
»	gracier	»	graziare	»	grația
»	disgracier	»	disgraziare	»	disgrația
»	distance	»	distanza	»	distanță
»	exercice	»	esercizio	»	exercițiu
»	expérience	»	esperienza	»	experiență
»	force	»	forza	»	forță

* * *

fr.	ciment	lat.	caementum	rom.	ciment și țiment (germ. Zement)
»	cimetière	gr.	κοιμητήριον	rom.	chimitir, cimitir și țintirim < ung. cinterem
»	cylindre			rom.	cilindru și țilindru (germ. Zylinder)
»	civil	lat.	civilis	rom.	civil și țivil (germ. zivil)

* * *

fr. impératrice; neol. imperatriță (după rus.); rom. vechiu împărăteasă

fr. inspectrice; neol. inspectriță (rus); neol. (ital.) inspectrice, azi inspectoare

fr.	directrice	directriță	directrice	directoare
»	institutrice	institutriță	institutrice	institutoare
»	instance	instanția (după rus) pop. instanție, lit. instanță		

* * *

Unele cuvinte din această categorie au unele forme *ce ci*, altele cu *țe*, *ți*:

fr. vice; lat. vitium; rom. vițiu și viciu, vicios și vițios
» négocier; lat. negotium; rom. negoț, negutător și negustor, dar și negocia, negociere
» apprécier; lat. praetium; rom. aprecia, apreciere
» annoncer, énoncer; ital. nunziare; rom. anunța, enunța, dar și anunț, anunciu
» finance; rom. finanțe, rar finance, dar financiar, nu finanțiar; ital. finanza, finanziere

2. *Accentul*

Un element important în comparația ce trebue să facem între cuvintele franceze trecute în limba română este accentul.

Deosebim trei categorii: unele care păstrează accentul în același loc ca în franceză [1]; altele care îl schimbă; altele care se pronunță în două feluri: cu accentuarea franceză păstrată, cu accentuarea schimbată.

a) Cuvinte care ar fi luate din franțuzește, dar au accentul schimbat, după latinește sau italienește ori influențate de alte cuvinte asemănătoare:

fr.	calorique	rom.	caloric	ital.	calorico
»	cadavérique	»	cadaveric	»	cadaverico
»	cancer	»	cancer	»	canchero
»	catholique	»	catolic	»	cattolico
»	cynique	»	cinic	»	cinico
»	classique	»	clasic	»	clasico
»	clinique	»	clinic	»	clinico
»	comique	»	comic	»	comico
»	commode	»	comod	»	comodo
»	critique	»	critic, critică	»	critico, critica
»	chronique	»	cronic	»	cronico
»	cumul	»	cumul	»	cumulo

[1]) Exemple sunt cuvintele de la pg. 30.

fr.	debit	rom.	debit	lat.	debito
»	diabolique	»	diabolic	»	diabolico
»	docteur	»	doctor	»	doctor
»	domestique	»	domestic	»	domesticus
»	effigie	»	efigie	ital.	effigie, lat. effigia
»	empirique	»	empiric	»	empirico
»	énergique	»	energic	»	energico
»	épique	»	epic	»	epico
»	héroïque	»	eroic	»	eroico
»	esthétique	»	estetic		
»	éthique	»	etică	»	etica
»	examen	»	examen	lat.	examen
»	exotique	»	exotic	»	exoticus
»	féerique	»	feeric		
»	physique	»	fizic	ital.	fisico
»	génie	»	geniu	»	genio
»	intrigue	»	intrigă		
»	laïque	»	laic	lat.	laicus, ital. laico
»	léthargique	»	letargic	ital.	letargico
»	logique	»	logică	»	logica
»	narcotique	»	narcotic	»	narcotico
»	magique	»	magic	»	magico
»	mécanique	»	mecanic	»	mecanico
»	mérite	»	merit	»	merito
»	métrique	»	metric	»	metrico
»	mimique	»	mimică	»	mimico
»	minime	»	minim	»	minimo
»	mistique	»	mistic	»	mistico
»	mitique	»	mitic	lat.	miticus
»	opera	»	operă	ital.	opera
»	optique	»	optică	lat.	optice
»	panique	»	panică	ital.	panico
»	panorama	»	panoramă	»	panorama
»	parabole	»	parabolă	»	parabola
»	particule	»	particulă	»	particola
»	périodique	»	periodic	»	periodico
»	plastique	»	plastic	»	plastica
»	platonique	»	platonic	»	platonico

fr.	poetique	rom.	poetic	ital.	poetico
»	politique	»	politic	»	politico
»	prosaïque	»	prozaic	»	prosaico
»	psychique	»	psihic		
»	public	»	public	»	pubblico
»	razzia	»	razie		
»	recteur	»	rector	lat.	rector
»	réplique	»	replică	ital.	replica
»	république	»	republică	lat.	respublica
»	résidu	»	reziduu	»	residuus
»	sardonique	»	sardonic	ital.	sardonico
»	scénique	»	scenic	»	scenico
»	sceptique	»	sceptic	lat.	sceptici (plur.)
»	scrofule	»	scrofule	»	scrofulae
»	scrupule	»	scrupul	»	scrupulus
»	série	»	serie	»	series
»	sibyllique	»	sibilic		
»	sympathique	»	simpatic	ital.	simpatico
»	syndic	»	sindic	»	sindico
»	synoptique	»	sinoptic	»	sinottico
»	synthétique	»	sintetic	»	sintetico
»	spasmodique	»	spasmodic	»	spasmodico
»	spécifique	»	specific	»	specifico
»	sporadique	»	sporadic	»	sporadico
»	télégraphique	»	telegrafic	»	telegrafico
»	thérapeutique	»	terapeutic		
»	thermique	»	termic		
»	typhus	»	tifos		
»	typique	»	tipic		
»	tombola	»	tombolă		
»	tonique	»	tonic		
»	topique	»	topic		
»	toxique	»	toxic	ital.	tossico
»	tragique	»	tragic	»	tragico
»	tréma	»	tremă	gr.	τρῆμα
»	tropique	»	tropic	lat.	tropicus
»	ultimatum	»	ultimatum		
»	véhicule	»	vehicul	»	vehiculum

fr.	verandạ	rom.	verạndă		
»	véridịque	»	verịdic	ital.	verịdico
»	viticọle	»	vitịcol	lat.	vitịcola
»	volubịle	»	volụbil	ital.	volụbile
»	zerọ	»	zẹro	»	zẹro
»	catégorịque	»	categọric	»	categọrico
»	céramịque	»	cerạmică		

b) Neologisme din franceză accentuate în două feluri:

cạpsulă	și	capsụlă	fr.	capsụle
ceremọnie	»	ceremonịe	»	cérémonịe
dẹspot	»	despọt	»	despọte
ipẹrbolă	»	iperbọlă	»	hyperbọle, it. ipẹrbola
ịntim	»	intịm	»	intịme
lịchid	»	lichịd	»	liquịde
lịmită	»	limịtă	»	limịte
ọblic	»	oblịc	»	oblịque
plạtină	»	platịnă	»	platịne
profẹsor	»	profesọr	»	professeụr
prognọstic	»	pronostịc	»	prognostịque
protẹctor	»	protectọr	»	protecteụr
redạctor	»	redactọr	»	rédacteụr
sạtiră	»	satịră	»	satyre
splẹndid	»	splendịd	»	splendịde, it. splẹndido

3. *Forma gramaticală*

Neologismul intrat în limbă se poate adapta, în privința formei, în două feluri:

— sau păstrând, în cea mai mare parte a volumului său, forma originară și luând numai terminațiune gramaticală românească;

— sau combinându-se cu vreun prefix ori sufix românesc ori cu alt cuvânt, dând naștere unei forme ibride, din punct de vedere al originii.

a) *Păstrându-se volumul cuvântului și luând o terminare românească.*

I. Se păstrează, în întregime forma franceză la cuvintele cari au o ortografie cu toate literele citite.

caduc	> caduc	génial	> genial
canal	> canal	hamac	> hamac
cap	> cap	idéal	> ideal
capital	> capital	infect	> infect
caporal	> caporal	intact	> intact
matinal	> matinal	libéral	> liberal
cartel	> cartel	littéral	> literal
castor	> castor	local	> local
clerical	> clerical	naval	> naval
colonel	> colonel	parc	> parc
colonial	> colonial	profil	> profil
congétinal	> congenital	radical	> radical
correct [1])	> corect	régional	> regional
décor	> decor	relief	> relief
métis	> metis	révolver	> revolver
direct	> direct	rival	> rival
distinct	> distinct	scalpel	> scalpel
minéral	> mineral	sens	> sens
égal	> egal	syndic	> sindic
éther	> eter	statut	> statut
exact	> exact	strict	> strict
moral	> moral	tarif	> tarif
exil	> exil	ténor	> tenor
fatal	> fatal	transit	> transit
final	> final	tropical	> tropical
fisc	> fisc	vassal	> vasal
gaz	> gaz	vénal	> venal

II. La alte cuvinte se produc diferite modificări. Principalele cazuri de modificări:

[1]) Consonantele duble nu se reproduc niciodată în românește; asemenea nu se reproduce th și y.

1. Dacă în franțuzește cuvântul se termină în *e* mut, acesta se înlocuește cu *u* întreg sau dispare (după cum este consonanta precedentă) când e de gen masculin sau ambigen:

(un) astre	> astru	(un) astronome	> astronom
registre	> registru	régime	> regim
candelabre	> candelabru	camarade	> camarad
cadavre	> cadavru	contracte	> contract
calibre	> calibru	contraste	> contrast
cénacle	> cenaclu	calme	> calm
cycle	> ciclu	cannibale	> canibal
cidre	> cidru	cerbère	> cerber
cylindre	> cilindru	cycliste	> ciclist
cinabre	> cinabru	cyclone	> ciclon
cone	> con	claque	> clac
		cleptomane	> cleptoman
		collègue	> coleg
		colosse	> colos
		commode	> comod
		calorifère	> calorifer

2. Dacă în franțuzește substantivul terminat în *e* este feminin, ia în românește terminarea ă:

rémonte	> remontă,	censure	> censură
base	> bază	clientèle	> clientelă
blouse	> bluză	clinique	> clinică
bombe	> bombă	comète	> cometă
bourse	> bursă	compresse	> compresă
cabale	> cabală	commune	> comună
cabine	> cabină	corvette	> corvetă
cadence	> cadență	cote	> cotă
cale	> cală	crise	> criză
calotte	> calotă	cravate	> cravată
canonnade	> canonadă	crème	> cremă
canonnière	> canonieră	crevette	> crevetă
cantine	> cantină	crinoline	> crinolină
capitale	> capitală	coulisse	> culisă
capsule	> capsulă	couverture	> cuvertură
carabine	> carabină	cure	> cură

caravane	> caravană	course	> cursă
cascade	> cascadă	dame	> damă
cassette	> casetă	discipline	> disciplină
caste	> castă	doctrine	> doctrină
cataplasme	> cataplasmă	dose	> doză
cathédrale	> catedrală	dune	> dună
cavalcade	> cavalcadă	eclipse	> eclipsă
caverne	> cavernă	egide	> egidă
casemate	> cazemată	élite	> elită
cellule	> celulă	étape	> etapă

3. Unele substantive, trecând în românește, își schimbă genul și atunci se schimbă și soarta lui *e :*

camisole fem. > camizon sau camizol masc.

compote	»	compot	masc.
affiche	»	> afiș	»
alcove	»	> alcov	»
danse	»	> dans	»
digue	»	> dig	»
extase	»	> extaz	»
mosaique	»	> mozaic	»
marche	»	> marș	»
matinée	»	> matineu	m.

marche	f.	>marș	m.
cartouche	»	>cartuș	»
douche	»	>duș	»
façon	»	>fason	»
obole	»	>obol	»
orloge	»	>orlogiu sau orologiu	m.
tournée	»	>turneu	m.
valse	»	>vals	»

cabriolet	m.	>cabrioletă	f.
canapé	»	>canapea	f.
* chiffre	»	>cifră	»
insecte	»	>insectă	»
pantomime	»	>pantomimă	f.
patin	»	>patină	f.
pavé	»	>pavea	»
pijama	»	>pijama	»
problème	»	>problemă	»
* programme	»	>programă	f.
champagne	»	>șampanie	f.

axiome	masc.	> axiomă	fem.
béret	»	> beretă	»
cabriolet	»	> cabrioletă	f.
dilemme	»	> dilemă	»
diplome	»	> diplomă	»
dogme	»	> dogmă	»
flegme	»	> flegmă	»
globule	»	> globulă	»
drame	»	> dramă	»
masque	»	>mască	»

*) Este și formă de masculin, dar cu alt înțeles sau altă întrebuințare.

fr. faveur (fem.) a dat rom. *favoare* și *favor*, adică una fem. alta masc. Pluralul a fost *favori* pentru prima, *favoruri* pentru a doua. Cu timpul a rămas numai forma în *-uri* pentru amândouă, iar cele două forme de singular au dobândit o deosebire de nuanță în înțelesul lor.

Vom nota câteva schimbări curioase de gen.

Adiectivul *moral* a dat naștere substantivului *moral* (m.) și alături de acestea e și substantivul *morale* (f.). In rom. a trecut întâi substantivul feminin, dar și-a schimbat genul, fiind luat pe cale vorbită: «i-a făcut un *moral* bun...». Apoi—sau tot în aceeași vreme—persoanele cu știința limbii franceze au zis *morală* după forma scrisă a cuvântului. Firește, pe lângă acesta am luat și substantivul adiectival: *moralul.*

Cuvântul *vapeur* (feminin) a fost întâiu în românește de genul feminin: *vapoare* și articulat *vapoarea* («vapoarea austriacă») [1848]. Mai târziu s'a zis *vapor* (masc.) și pentru înțelesul de *abur* (vapori) și pentru vasul mișcat cu aburi (vapor).

Sunt și câteva exemple de subst. franceze care au în românește două forme, după gen, cu înțeles deosebit:

un cadre a dat o cadră și un cadru

une apostrophe a dat o apostrofă (term. de Retorică) și un apostrof (Punctuație).

un café a dat o cafea și un cafeu.

4. In franțuzește sunt foarte multe cuvinte terminate cu o consonantă care se scrie, dar nu se citește. Trecând în românește, cuvintele păstrează în vorbire (ca și în scris) această consonantă, din pricină că: — s'au luat pe cale scrisă, ori — s'au influențat de forma latină sau italiană corespunzătoare:

confident > confident, couplet > cuplet.

préfet > prefect (lat. praefectus)

pratique > practic (lat. practicus) influențat poate și de vechile noastre cuvinte *practicos*, *practisi*, luate din grecește

facteur > factor (aritmetica) și factor (postă) după lat. factor.

office > ofis = decret:

Și un *ofis* redijat bine e o lege în prescurtare (Gr. Alexandrescu).

mai târziu sub influenţa lat. officium dă oficiu: *oficiu* poştal, mutat din *oficiu*.

bonnet > bonet
regret > regret
piquet > pichet
carat > carat
ballot > balot
complot > complot
fort > fort
concert > concert
cabaret > cabaret
cabinet > cabinet
califat > califat
canonicat > canonicat
cantaloup > cantalup
carnet > carnet
garant > garant
idiot > idiot
indulgent > indulgent
ingrat > ingrat
intermittent > intermitent
internat > internat
irritant > iritant
latent > latent
néant > neant
nord > nord
opposant > opozant
orient > orient
magistrat > magistrat
majorat > majorat
mandat > mandat
moment > moment
monument > monument
paquet > pachet
palmier > palmier
parapet > parapet
parquet > parchet
pensionnat > pensionat
pigment > pigment
plagiat > plagiat
port > port
précis > precis
profit > profit
prudent > prudent
rang > rang
record > record
rectorat > rectorat
regret > regret
rénégat > renegat
ressort > resort
respect > respect
rond > rond
salut > salut
savant > savant
sénat > senat
sergent > sergent
sirop > sirop
soldat > soldat
sorbet > sorbet
stagnant > stagnant
strident > strident
substitut > substitut
succès > succes
casier > cazier
celibat > celibat
certificat > certificat
ciment > ciment
circuit > circuit
client > client
climat > climat
coquet > cochet
compétent > competent
complèment > complement
complot > complot

concert > concert	divergent > divergent
concret > concret	divers > divers
confort > confort	duel > duel
conglomérat > conglomerat	équivalent > echivalent
congrès > congres	effort > efort
contingent > contingent	élégant > elegant
convalescent > convalescent	élément > element
corset > corset	support > suport
croquet > crochet	émigrant > emigrant
crochet > croșet	éminent > eminent
culminant > culminant	énervant > enervant
couplet > cuplet	échafaud > eșafod
début > debut	échec > eșec
decrépit > decrepit	excès > exces
decret > decret	exposant > expozant
délicat > delicat	exubérant > exuberant
dessert > desert	flanc > flanc
détriment > detriment	fond > fond
discret > discret	format > format
discours > discurs	fragment > fragment
dissident > disident [1]	galant > galant

5. Substantivelor franțuzește terminate în -té (propriété, sincerité, qualité) le corespund românești terminate în -tate (proprietate). Se explică prin influența formelor latinești corespunzătoare; dar trebue să notăm că primele cuvinte de acest fel au venit din italienește: libertá, sinceritá, qualitá... iar mai târziu din franțuzește, influențându-se de originalele latinești. Se zicea: *libertà*, *egalità* articulat: *libertaua*, *egalitaua*.

« îți ieu sufletele de țigani de le dau drumul sub cuvânt de *liberta* ». (Alecsandri, Teatru I, 38),

In vorbirea de astăzi toate substantivele de acest fel au luat forma acuzativului (sau ablativului) latin decl. III imparisilabe în *-tas*, *-tatem*:

[1]) Deci greșit se scrie și se zice: dizident.

claritate < claritatem
calamitate
capacitate
proprietate
finalitate
fidelitate

6. Marele număr de verbe împrumutate din franceză sunt de conjugarea I ca şi în limba de origine.

Conj. I

cadrer > cadra
calquer > calca
macérer > macera
magnetiser > magnetiza
manier > mania
manifester > manifesta
manipuler > manipula
marquer > marca
mariner > marina
canoniser > canoniza
capitaliser > capitaliza
capituler > capitula
capter > capta
caractériser > caracteriza
casser > casa
cataloguer > cataloga
causer > cauza
observer > observa
occasioner > ocaziona
officier > oficia
céder > ceda
célébrer > celebra
questionner > chestiona
cicatriser > cicatriza
circuler > circula
citer > cita
civiliser > civilisa
classer > clasa
coaliser > coaliza
coexister > coexista
collaborer > colabora
colorer > colora
colporter > colporta
combiner > combina
commémorer > comemora
commenter > comenta
comparer > compara
compenser > compensa
compiler > compila
compliquer > complica
comporter > comporta
comprimer > comprima
compulser > compulsa
communiquer > comunica
concentrer > concentra
concerter > (a se) concerta
concilier > concilia
concorder > concorda
condamner > condamna
condenser > condensa
confectionner > confecţiona
confédérer > confedera
confier > confia
confirmer > confirma
confisquer > confisca
congéler > congela
conjuguer > conjuga
conjurer > conjura
collaborer > colabora
consacrer > consacra

conserver > conserva
considérer > considera
consister > consista
consoler > consola
consolider > consolida
conspirer > conspira
constater > constata
consterner > consterna
constiper > constipa
consulter > consulta
contaminer > contamina
contester > contesta
continuer > continua
controler > controla
conserver > conserva
coopérer > coopera
coopter > coopta
copier > copia
corroborer > corobora
cotiser > cotiza
crisper > crispa
critiquer > critica
culminer > culmina
cultiver > cultiva
mentionner > menționa
mériter > merita
danser > dansa
débarquer > debarca
déborder > deborda
décaver > decava
décéder > deceda
déclamer > declama
déclarer > declara
déclasser > declasa
décliner > declina
décolorer > decolora
déconcerter > deconcerta
défalquer > defalca
défiler > defila
déformer > deforma
métamorphoser > metamorfoza
dégager > degaja
dégénérer > degenera
deguiser > deghiza
dégrader > degrada
dégrever > degreva
dejeuner > dejuna
délabrer > delabra
délaisser > delăsa
délecter > delecta
déleguer > delega
délibérer > delibera
délimiter > delimita
démarquer > demarca
démasquer > demasca
démonétiser > demonetiza
démonter > demonta
démoraliser > demoraliza
dénaturer > denatura
dénigrer > denigra
dénoter > denota
dénoncer > denunța
dépêcher > depeșa
déplacer > deplasa
déporter > deporta
déposséder > deposseda
dépraver > deprava
déprimer > deprima
déranger > deranja
déraper > derapa
dériver > deriva
dérober > deroba
déroger > deroga
desagréger > desagrega
décapiter > decapita

désister > dezista
destiner > destina
déterminer > determina
détester > detesta
détroner > detrona
dévaster > devasta
dévier > devia
dévorer > devora
déserter > dezerta
désoler > dezola
dicter > dicta
digérer > digera
dilater > dilata
diluer > dilua
diriger > dirija
disculper > disculpa
discuter > discuta
disséquer > diseca
disserter > diserta
dissimuler > disimula
disloquer > disloca
dispenser > dispensa
disputer > disputa
divaguer > divaga
divulguer > divulga
domicilier > domicilia
dominer > domina
draper > drapa
drainer > drena
dresser > dresa
équilibrer > echilibra
equiper > echipa
eclipser > eclipsa
meubler > mobila
mobiliser > mobiliza
modeler > modela
modérer > modera
moderniser > moderniza
moduler > modula
éditer > edita
élaborer > elabora
électriser > electriza
électrocuter > electrocuta
émigrer > emigra
éliminer > elimina
élucider > elucida
éluder > eluda
émaner > emana
émanciper > emancipa
énerver > enerva
énumérer > enumera
énoncer > enunța
épuiser > epuiza
escorter > escorta
éterniser > eterniza
évacuer > evacua
évaporer > evapora
éviter > evita
évoquer > evoca
exagérer > exagera
exalter > exalta
examiner > examina
exaspérer > exaspera
exceller > excela
exciter > excita
monter > monta
moraliser > moraliza
motiver > motiva
exclamer > exclama
exécuter > executa
exiler > exila
exister > exista
exonérer > exonera
expatrier > expatria
expérimenter > experimenta
espier > expia

expirer	>	expira
expliquer	>	explica
exploiter	>	exploata
explorer	>	explora
exporter	>	exporta
exprimer	>	exprima
exproprier	>	expropria
expulser	>	expulsa
exténuer	>	extenua
exterminer	>	extermina
extrader	>	extrăda
exulter	>	exulta
hésiter	>	ezita
familiariser	>	familiariza
fander	>	fanda
favoriser	>	favoriza
féliciter	>	felicita
figurer	>	figura
fixer	>	fixa
former	>	forma
fonder	>	fonda
fusionner	>	fuziona
galoper	>	galopa
généraliser	>	generaliza
gérer	>	gera
gesticuler	>	gesticula
gracier	>	grația
graver	>	grava
grouper	>	grupa
gouverner	>	guverna
hypnotiser	>	(h)ipnotiza
illustrer	>	ilustra
imaginer	>	imagina
imiter	>	imita
incinérer	>	incinera
indigner	>	indigna
indiquer	>	indica
informer	>	informa
initier	>	iniția
insérer	>	insera
insinuer	>	insinua
insister	>	insista
installer	>	instala
instiguer	>	instiga
insulter	>	insulta
intenter	>	intenta
intercepter	>	intercepta
intéresser	>	interesa
interner	>	interna
interroger	>	interoga
interpeller	>	interpela
intimider	>	intimida
intriguer	>	intriga
inonder	>	inunda
inventer	>	inventa
inviter	>	invita
invoquer	>	invoca
irriguer	>	iriga
irriter	>	irita
gêner	>	jena
jongler	>	jongla
jubiler	>	jubila
lamenter	>	lamenta
lancer	>	lansa
légitimer	>	legitima
libérer	>	libera
liquider	>	lichida
limiter	>	limita
lyncher	>	linșa
narrer	>	nara
naturaliser	>	naturaliza
nationaliser	>	naționaliza
naviguer	>	naviga
negliger	>	neglija
niveler	>	nivela
numéroter	>	numerota

obliger > obliga
oblitérer > oblitera
obséder > obseda
homologuer > omologa
opiner > opina
opter > opta
ordonner > ordona
organiser > organiza
orienter > orienta
palpiter > palpita
panser > pansa
parafer > parafa
paralyser > paraliza
parier > paria
passionner > pasiona
patronner > patrona
pavoiser > pavoaza
perforer > perfora
pérorer > perora
perpetuer > perpetua
persifler > persifla
persister > persista
petitionner > petiționa
plagier > plagia
planer > plana
placer > plasa
planter > planta
plaider > pleda
plisser > plisa
plomber > plomba
poétiser > poetiza
ponter > ponta
posséder > poseda
poster > posta
poser > poza
preciser > preciza
préconiser > preconiza
prédestiner > predestina
predominer > predomina
préjudicier > prejudiția
prémediter > premedita
préoccuper > preocupa
préparer > prepara
presser > presa
presenter > prezenta
privilégier > privilegia
preserver > prezerva
presider > prezida
priver > priva
proclamer > proclama
procurer > procura
profaner > profana
proférer > profera
prophétiser > profetiza
profiter > profita
prononcer > pronunța
propager > propaga
proroger > proroga
prospérer > preospera
prosterner > prosterna
prostituer > prostitua
protester > protesta
provoquer > provoca
rallier > ralia
rembourser > rambursa
rapporter > raporta
réhabiliter > reabilita
réaliser > realiza
réclamer > reclama
recommander > recomanda
recréer > recrea
récuser > recuza
rédiger > redija
rééditer > reedita
réfugier > refugia
réfuter > refuta

refuser	>	refuza	sculpter	>	sculpta
régénérer	>	regenera	sectionner	>	secționa
reintegrer	>	reintegra	séculariser	>	seculariza
relever	>	releva	séparer	>	separa
remanier	>	remania	symboliser	>	simboliza
remarquer	>	remarca	simuler	>	simula
rémémorer	>	rememora	solliciter	>	solicita
remorquer	>	remorca	sommer	>	soma
réorganiser	>	reorganiza	sonder	>	sonda
réparer	>	repara	spécialiser	>	specializa
répercuter	>	repercuta	spéculer	>	specula
représenter	>	reprezenta	stagner	>	stagna
réprimer	>	reprima	statuer	>	statua
répudier	>	repudia	stériliser	>	steriliza
répugner	>	repugna	stigmatiser	>	stigmatiza
respecter	>	respecta	styler	>	stila
respirer	>	respira	stimuler	>	stimula
restaurer	>	restaura	stipuler	>	stipula
rétracter	>	retracta	subjuguer	>	subjuga
rétrocéder	>	retroceda	subroger	>	subroga
rétrograder	>	retrograda	subtiliser	>	subtiliza
révéler	>	revela	subventionner	>	subvenționa
réserver	>	rezerva	succomber	>	sucomba
résilier	>	rezilia	souder	>	suda
résister	>	rezista	suffoquer	>	sufoca
résulter	>	rezulta	suggestionner	>	sugestiona
résumer	>	rezuma	souper	>	supa
ricocher	>	ricoșa	supporter	>	suporta
riposter	>	riposta	supprima	>	suprima
risquer	>	risca	susciter	>	suscita
rivaliser	>	rivaliza	chiffonner	>	șifona
ruiner	>	ruina	tamponner	>	tampona
sanctionner	>	sancționa	tatouer	>	tatua
saturer	>	satura	taxer	>	taxa
savourer	>	savura	téléphoner	>	telefona
scander	>	scanda	terminer	>	termina
scandaliser	>	scandaliza	terroriser	>	teroriza
scruter	>	scruta	tester	>	testa

tyranniser > tiraniza
tolérer > tolera
torturer > tortura
trafiquer > trafica
transborder > transborda
transférer > transfera
transfigurer > transfigura
transformer > transforma
transiter > transita
transpirer > transpira
transplanter > transplanta
trancher > tranşa
traverser > traversa
tricoter > tricota
humaniser > umaniza
utiliser > utiliza
usurper > uzurpa
vaporiser > vaporiza
varier > varia
végéter > vegeta
vénérer > venera
ventiler > ventila
vibrer > vibra
vider > vida
violer > viola
virer > vira
viser > viza
visiter > vizita
vociférer > vocifera
volatiliser > volatiliza

Puţine şi-au schimbat terminarea infinitivului şi au trecut la conj. IV:

constituer — constitui
conférer — conferi
différer — diferi
distribuer — distribui
restituer — restitui
destituer (arhaic: destitua) — destitui

sau la conj. III:

distinguer — distinge.

Verbe cu două forme de două conjugări, una influenţată de latineşte sau de verbe româneşti cu rădăcină apropiată ca sunete:

ériger — erija şi erige
précéder — preceda » precede
transiger — transija » transige
diviser — diviza » divide
référer — refera » referi
corriger — corija » corige

Verbele fr. în *-ir* şi în *-re* au trecut în româneşte la conj. IV, puţine la conj. III:

convertir	— converti	construire	— construi
définir	— defini	instruire	— instrui
dévenir	— deveni	remettre	— remite
finir	— fini	dépendre	— depinde
intervenir	— interveni	débattre	— desbate
pervertir	— perverti		
prévenir	— preveni		
réunir	— reuni		
revenir	— reveni		

7. Terminarea adiectivală *-if*, *-ive* s'a făcut româneşte *-iv*, *-ivă* după latineşte.

rom.	fr.	lat.	ital.
calificativ	qualificatif		
calitativ	qualitatif		qualitativo
captiv	captif	captivus	
colectiv	collectif		
conjunctiv	conjonctif		conjuntivo
consecutiv	consécutif		consecutivo
decorativ	décoratif		
descriptiv	descriptif		descrittivo
distinctiv	distinctif		distintivo
electiv	électif		elettivo
evaziv	évasif		
expeditiv	expéditif		
fictiv	fictif		
justificativ	justificatif		giustificativo
legislativ	législatif		legislativo
obiectiv	objectif		
portativ	portatif		portativo

8. Sunetul francez *o* final (eau, o, ot, os) a devenit în româneşte *ou*.

fr.	rom.	fr.	rom.
cadeau	cadou	panneau	panou

fr.	rom.	fr.	rom.
carreau	caro	plateau	platou
casino	cazino	poteau	potou
caveau	cavou	rouleau	rulou
depôt	depou	chevreau	șevro
domino	domino	tableau	tablou sau tabel
écho	ecou	tripot	tripou
héros	erou		

Problema adaptării cuvintelor cu *o* final s'a pus mai de mult cu introducerea ungurismelor și s'a rezolvit altfel: ó = *ău :* biró (primar) — birău.

9. Sunt câteva terminări ale cuvintelor franceze cari s'au frământat mult fără a ajunge a se acomoda definitiv cu mediul gramatical. Așa este term. *-tion* sau *-sion* (section, permission).

In primele momente franțuzismele acestea s'au transpus aproape literă cu literă în românește:

position > *poziționul*, division > *divizion*, permission > *permision*, commission > *comision*, passion > *pasion*, pension > *pension* și *pansion*.

Un șoarece de neam și anume Raton
Ce fusese crescut sub pat la *pansion* . . .
(Gr. Alexandrescu)

In contra acestei forme s'au ridicat în cursul timpului mai mulți adversari.

— Analogiștii lui Pumnu ziceau că, de vreme ce au fost astfel de cuvinte păstrate în românește din vechiul tezaur latin (titionem > tăciune, mentionem > minciune) și neologismele trebue să se conformeze, deci: propusăciune, răciune, condiciune, etc.

— Latiniștii ziceau, prin Dictionariulu Academiei al lui Laurianu și Massimu, că toate trebue să se termine în -tione (latin. -tionem), adică să se scrie:

positione, directione, ratione... și să se citească
pozițiune, direcțiune, rațiune...

— Cei influențați de cultura rusească, văzând o sumă de vorbe ca dicțiĭa (diction) pozițiĭa (position) redacțiĭa (rédaction) au propus să se scrie și să zicem:

poziție, redacție, dicție, direcție...

— Alături de aceștia Heliade cu adepții lui cereau să ne gândim nu la ablativ (cum zicea Laurian), ci la nominativul latin: permissio, natio, positio
și să scriem permissiŏ, națiŏ, posițiŏ, dar să pronunțăm:
permisiă sau permisie, etc.

In această luptă, pieriră repede și forma franco-română (ca pasion, etc.) și forma lui Pumnu, aceasta mai ales satirizată de scriitori ca Alecsandri ș. a. Rămaseră deci celelalte două forme: poziție, direcție și pozițiune, direcțiune.

S'a pornit deci lupta între ele, luptă care a trecut prin mai multe faze.

A fost un moment când terminarea *-țiune* se părea mai nobilă, adică era semnul unei culturi mai înaintate și atunci cine vrea să pară mai învățat refuza să zică *secție*, *casație*, *poziție* și zicea numai *secțiune*, *casațiune*, *pozițiune*. In epoca aceea faptul a fost observat de Caragiale și în « O noapte furtunoasă » ne prezintă pe Zița, care voiește să se arate mai învățată decât sora sa, nevasta chiristigiului, și care strigă chemând sergentul: « *La polițiune!* » ca să nu zică *poliție*.

Când eram școlar în liceu, mai toți profesorii țineau la forma latiniștilor. Ei ne făceau *observațiuni*, ne dădeau *compozițiuni*, ne trimeteau la *direcțiune*, iar directorul internatului, când da *permisiune* la vacanță cerea să-i dăm să ne semneze un bilet de *vacațiune*.

Astăzi parcă bate vântul în alt fel, este un fel de *reacție* în această *chestie*; adică sunt mai mult întrebuințate formele în *-ie*. Academia însăși scrie: Discurs « de *recepție* ».

Nu e vorba însă de preferințele personale ale cuiva, nici de trecătoarele schimbări într'un sens sau altul; trebue să vedem dacă se pot formula unele încheieri generale.

Putem afirma că, printr'un fel de consens general, s'au format trei grupe de cuvinte de acestea:

a) unele pentru cari se poate întrebuința fără nicio deosebire sau o formă sau alta:

satisfacție	și	satisfacțiune	nație	și	națiune
obiecție	»	obiecțiune	direcție	»	direcțiune
punctuație	»	punctuațiune	emoție	»	emoțiune

compensație	și	compensațiune	acuzație	și	acuzațiune
vivisecție	»	vivisecțiune	constituție	»	constituțiune
confecție	»	confecțiune	discuție	»	discuțiune
condiție	»	condițiune	concesie	»	concesiune
declarație	»	declarațiune	decizie	»	deciziune
contestație	»	contestațiune	decepție	»	decepțiune

b) altele pentru care s'a fixat numai una din forme: Se zice numai:

procurațiune	și	inflație
poțiune	»	deflație
opțiune	»	puncție
ficțiune	»	suspensie
sancțiune	»	somație
moțiune	»	infecție
sedițiune	»	casație
micțiune		
recluziune		
adopțiune		
pasiune		

c) altele care au păstrat ambele forme, dar fiecare cu un înțeles deosebit de tot sau cu nuanțe de deosebire:

— Omul cere la birt o *porție* de mâncare, dar la moșie se măsoară o *porțiune* de teren.

— Profesorul face *observație* unui școlar, dar scriitorul face, la finele capitolului, o *observațiune*.

— Trenul se oprește la *stație*, dar călătorul se duce la o *stațiune* balneară.

— Cutare are o frumoasă *pozițiune* socială, dar soldatul stă pe *poziție*, o femeie este în *poziție*.

— Când într'o scriere reproducem cuvintele altuia facem o *citațiune*, dar Tribunalul ne trimete o *citație*.

— In chimie ne ocupăm de o *soluție*, dar în matematică vom căuta *soluțiunea* unei probleme.

— Putem zice *secțiune* sau *secție* a Camerei ori a Casației, dar zicem numai *secție* de poliție.

— Ca sens general zicem *permisiune*, dar în termeni militari: soldatul e în *permisie*.

— Din cuvântul francez *commission*, care are trei înțelesuri principale, s'au format *trei* cuvinte românești: *comisiune* (de examen, de judecată), *comision* (plata pentru un serviciu) și, prin influența cuvântului *comisar* (commissaire), *comisie* (polițienească).

— Din fr. *division* avem: *diviziune* (parte din ceva, împărțire), *divizie* (term. militar: grupă mare de trupe; general de divizie) și *divizion* (grupă mică de trupe: 2—3 escadroane).

— Din *pension* am avut vechiul *pansion*, devenit *pension* (școală) alături de *pensionat*, dar avem și alte două forme: *pensie* (plata lunară a funcționarului retras) și *pensiune*, care are 2 înțelesuri: *pensiune* alimentară (termen juridic) și stă *în pensiune*.

— In vechea terminologie juridică aveam cuv. *vechil* (= advocat) și *vechilet* (= mandat, procură) sau *vechilimea*. Când s'au introdus noile coduri, s'a luat cuvântul fr. *procuration*, (« act de împuternicire » și « delegațiune »), care a rămas numai cu înțelesul « delegațiune », zicându-se « administrează prin procurațiune » sau « vorbește prin procurațiune ». Pentru noțiunea de « act » care dă delegațiune s'a format cuvântul *procură*.

— Din fr. *ration* (= quantité d'aliments) s'ar fi putut face o vorbă cu 2 forme: *rație* și *rațiune*, dar a rămas numai una cu forma *-ie* (ex.: rația alimentară a soldatului); iar cealaltă s'a întrebuințat mai târziu când s'a introdus cuvântul *raison*. Acest cuvânt a avut întâi forma obișnuită la multe de acest fel: *rezon*.

Căci aceasta mai cu seamă fu *rezonul* cel mai mare...
(Alexandrescu, O profesiune 1859).

De aci s'a format *rezonabil*, care n'a fost gonit de *raționabil*. *Rezon* s'a înlocuit prin *rațiune* în vorbirea literară, dar în cea familiară a rămas multă vreme. Eroii lui Caragiale zic: « *Rezon*, nene Nae! ».

10. Terminările *-ție* și *-țiune* au influențat și grupa de cuvinte fr. în *-aison* și se zice:

combinaţie şi combinaţiune (combinaison) [1])
comparaţie şi comparaţiune (comparaison)
declinaţie şi declinaţiune (déclinaison).

Aci trebue să observăm că, deşi erau două forme din care se putea alege una sau întrebuinţa amândouă, limba noastră a dat naştere unei a treia forme, care nu este cea veche care calchia oarecum pronunţarea franceză (ca pansion pentru pension), ci este infinitivul verbului corespunzător devenit substantiv:

Din fr. *exposition* s'a format:

expoziţie (de pictură, etc.) şi *expoziţiune* (a unui loc, a unei case), însă pentru alt înţeles se întrebuinţează: *expunere* :

Deputatul a făcut *expunerea*..., *expunere* de motive. Tot asemenea:

proposition	> propoziţiune, propoziţie	şi	propunere
satisfaction	> satisfacţiune, satisfacţie	»	satisfacere
communication	> comunicaţiune, comunicaţie	şi	comunicare
declinaison			declinare
contestation	contestaţie contestaţiune	şi	contestare

11. Sunetul fr. scris *oi* corespunde foneticeşte cu *oa* al nostru, dar cuvintele cu *-oir* n'au trecut toate cu această corespondenţă de sunete, ci s'au schimbat, mai ales sub influenţa originalelor latineşti.

comptoir	a dat	contoar	trottoir — trotoar sau trotuar
lavoir	» »	lavoar	boudoir — buduar
couloir	» »	culoar	
dar			
directoire	a dat	directoriu	
probatoire	» »	probatoriu	
aléatoire	» »	aleatoriu	
répertoire	» »	repertoriu	
auditoire	» »	auditoriu	
			reservoir — rezervor

Stabilimentul igienic unde se îngrijesc bolnavii se exprimă în franţuzeşte prin cuvântul latin *sanatorium*, deşi au din

[1]) Din acest fr. s'a născut forma *combinezon*, luată după pronunţare.

aceeași rădăcină adjectivul *sanatoire*. Asemenea cu *preventorium* — *preventoriu*.

Este de notat că această grupă de cuvinte, împreună cu cele corespunzătoare latineștilor terminate în -arium, -erium au suferit schimbări mari în vorbirea populară și sunt câteodată nesigure chiar în cea administrativă oficială, dacă nu în cea literară propriu zisă.

12. Substantivele franceze terminate în *é* sau *ée* iau în rom. terminarea *-eu* sau *ea*, după genul pe care îl au în românește:

athée	— ateu	entrée (f.)	— antreu (prov. antret).
apogée	— apogeu	chaussée (f.)	— șosea (pop. șușea).
carré	— careu	camée	— cameu și camee.

13. Sufixul latin -bilis a trecut în unele limbi romanice, dar în românește nicidecum.

Francezii zic *admirable*, *aimable*, Italienii *ammirabile*, *amabile* din *admirabilis*, *amabilis*.

In românește, pentru a se exprima noțiunile asemănătoare, s'a întrebuințat expresiunea *vrednic de*.., o combinație de trei cuvinte, care e prea lungă. De aceea, odată cu influența franceză și italiană, a pătruns și acest sufix, cu forma după italienește -bil. Noi zicem azi:

admirabil, stimabil, posibil, venerabil...

în loc de:

vrednic de admirație, — de stimă

sau în loc de alte combinații mai complicate:

care se poate realiza (= posibil)
care produce supărare (= penibil)

In vorbirea familiară sufixul se anină și la cuvinte vechi: găsibil, citibil.

Interesant este de notat că Simion Barnuțiu, în vocabularul său special, a încercat să introducă un corespondent fonetic românesc al acestui sufix: *-ver-*

responsaver pentru responsabil
drept *neînstrăinaver* — *neînstrăinabil*

și

noveri pentru *nobili*, *noverime* pentru *nobilime*
noveritate pentru *nobilitate*.

14. In legătură cu acest sufix punem și alte câteva ca -alis, -ilis. Intrate prin cuvinte italienești sau franțuzești au luat forma italiană, care corespundea cu neutrul latin:

liberalis, -e ital. liberale
amabilis, -e » amabile

Această formă a fost dominantă până pe la 1880 și cei cari se găseau mai în vârstă la această epocă nu se puteau desvăța de ea, și scriau:

educațiune *naționale*
administrațiune *liberale*
morală *individuale*
lucru *nedestructibile*
măsură *legale*
bunuri *imobili*
procură *revocabile*

Mulți dintre cei tineri chiar și-aduc aminte că pe biletele de bancă era scris *Banca naționale*, chiar după ce nimeni nu mai scria așa, ci adiectivele aveau 2 terminări: *național*, *națională*, etc.

15. Odată cu diferitele cuvinte intrate din franceză au intrat și o serie de prefixe. Aproape toate sunt de origine latină. Unele se găseau și în românește intrate din vechime. Tot în secolul XIX-lea s'au luat și prefixe direct din latinește împreună cu latinismele introduse. Câteva din prefixele neologisme s'au alipit și la vorbe vechi.

Exemple:

lat. *ad*, fr. *ad* (cu cons. asimilată) rom. *a*.
în neologisme: aborda.
lat. *ab* și *abs* rom. *ab* și *abs*.
în neologisme: abjura, abstinent.
în combinațiune cu cuvinte vechi: abținere.
lat. *ante* (și *anti*), fr. *ante* și *anti* rom. *ante* și *anti*.
în neologisme: antedeluvian, anticonstituțional.
lat. *cum*, fr. *com*, *co*, *con*, rom. *com*, *con*, *co* (vechiu: cu).
în neologisme: coacuzat, comemorare, contracțiune.
în combinație cu cuvinte vechi: copărtaș.
lat. *circum*, fr. *circon* rom. *circum* (după lat. modern, neologism)
în neologisme: circumscris, circumflex.
lat. *contra*, fr. *contre*, rom. *contra*.

în neologisme: contracandidat, contramanda.
în combinație: contrazicere, contrafacere.
lat. *de*, *des*, *dis*, *di*, fr. *de*, *des*, *dis*, *di*, rom. *de*, *dis*, *di* (vechiu: *des*)
în neologisme: decolorat, descompus, disproporționat, divergent.
lat. *ex*, *e*, fr. *ex*, *e*, rom. *ex*.
în neologisme: expropriere.
în combinațiune: extragere.
lat. *pre*, fr. *pre*, rom. *pre*.
în neologisme: prematur, premedita, preempțiune.
lat. *pro*, fr. *pro*, rom. *pro*.
în neologisme: proclama, profita.
lat. *re*, fr. *red*, *re*, rom. *re* (vechiu: *ră*).
în neologisme: reedita, reacționa.
în combinație: reîncălzi, reînchega, reînvia.
în popular: răcute pentru recrut.
lat. *sub*, fr. *sub* și *sous*, rom. *sub* (după latinește).
în neologisme: subprefect (și pop. suprefect), subsol.
în combinație: subsemnat, subscris.
lat. *super* și *supra*, fr. *super* și *sur*, rom. *supra* (rar.: sur).
în neologisme: superlativ, superficial, supralicitație, supranatural, surexcitat.
în combinație: supraveghia, supra-încărcat.
lat. *trans*, fr. *trans*, *tra*, rom. *trans* (vechiu: stră).
în neologisme: transfuziune, transferare, transformare.
popular: stramport, străfurmat.

16. Din cuvintele franțuzești adaptate s'au format în românește de către unii scriitori alte neologisme cari n'au corespondent nici în franceză nici în latină și au o înfățișare cu totul străină:

activiza	curenta
agrariza	deficita
altruiza	descentra
aneantiza	endemiza
antipatiza	efemeriza
apologia	extrapsihiza

atenționa
atmosferiza
axa
baladiza
cafeneliza
capacita
calitativiza
confuza
cooperatiza
fasciza
falimenta
ignorantiza
impulsa
independentiza
inferioriza
încolona
knokuta
literariza

II

b) Combinându-se cu prefixe, sufixe ori cuvinte românești.

Trecem la al doilea caz de adaptare a neologismelor: când se combină cu un prefix ori sufix românesc sau cu vreun cuvânt având acelaș înțeles sau având chiar aceeaș rădăcină în latinește ca și cuvântul francez.

1. Diferite cazuri de grupe și exemple izolate.

Subst. *interdiction* a trecut în românește sub forma *interdicție* sau *interdicțiune*, dar verbul *interdire* s'a întâlnit cu a zice și a dat naștere formei *interzice*.

— Verbul *parcourir* s'a întâlnit cu *a curge* și s'a făcut: *a parcurge* sau *percurge* și participiul *parcurs*, care s'a potrivit să fie la fel cu subst. fr. *parcours*.

— Verbul *préjuger* și subt. *préjugé* au fost necesare pentru a da în românește noțiunile ce exprimă. In fața lor s'au găsit latinul *praejudicium* și românescul *judecare* și atunci s'a produs confuziune cu alt cuvânt francez *préjudice* (pe care juriștii l-au găsit necesar pentru a exprima o noțiune specială). Din confuziunea aceasta au rezultat două cuvinte: *prejudițiu* și *prejudecată*. Ambele au avut multă vreme două înțelesuri:

a) o idee formată înainte de a judeca;

b) o pagubă pricinuită cuiva.

Chiar unele dicționare le dau aceste sensuri. La 1884 un jurist învățat a desvoltat o conferință despre *prejudiții* (în sensul aforismului fr. les préjugés sont le roi du vulgaire).

Am impresia că vorbirea de azi e pe cale de a le despărți cu totul:

prejudițiu este numai préjudice (paguba) (și verb. a prejudiția)
prejudecată numai préjugé (și verb a prejudeca).

— fr. *precurseur* se combină cu *a merge* și dă rom. *premergător*.

— fr. *fleuret* se contaminează cu *floare* și dă *floretă*.

— Ziariștii n'au transpus pe *feuilleton*, ci au format un ibrid cu românescul *foaie*: *foileton*.

— Cei ce au socotit necesar un cuvânt care să corespunză francezului *fameux* au întâmpinat lat. *famosus* și rom. *faimă* și s'a format *faimos*.

— Noțiunea exprimată prin *collaborer* a dat peste *a lucra* și s'a format alături de *colaborator* și a *colabora* (direct din franțuzește) cuvintele *conlucrător* și *conlucrare*, acest verb fiind cu întrebuințare curentă.

— *Croisade* cuprinzând ideea de *cruce*, s'a zis rom. *cruciadă*, iar *croiseur*, influențat de *a încrucișa*, s'a făcut *crucișetor*, pe care marinarii l-au primit cu toate onorurile cuvenite. Numai *croazieră* (croisière) stă deocamdată de o parte fără a se adapta.

— fr. *foyer* a avut o soartă mai curioasă. Se știe că el are mai multe înțelesuri: precum:

a) vatră — loc în care se face focul;

b) casa în care e vatra cu foc = căminul familiei;

c) o sală din teatru în care se adună actorii;

d) în fizică: locul sau punctul în care se întâlnesc razele luminoase și de unde se răsfrâng;

e) în medicină: localul sau localitatea de unde se răspândește o boală contagioasă.

Limba noastră a avut nevoie de un cuvânt nou numai pentru ultimele trei înțelesuri. Pentru sensul c) (o sală din teatru) s'a copiat cuvântul francez și s'a zis *foaierul* sau *foaieul* artiștilor. Pentru termenul din medicină și din fizică s'a simțit că vorba franceză are originea în lat. *focus* și atunci românescul *foc* a făcut să se zică în fizică: *focar* și în medicină *focar*.

— Tot așa formate sunt cuvintele științifice compuse cu *quatre*, care s'a înlocuit cu *patru*, rămânând restul cuvântului neschimbat:

quadrilatère > patrulater
quadrupède > patruped

Au scăpat de a se face ibride numai *cadril* și *cuaternar*.

— Asemenea:

confrère	+	frate	=	confrate
conclure	+	închide	=	conchide
induire	+	duce	=	a induce
enamorer	+	amor	=	înamora
précurseur	+	merge	=	premergător
prévoir	+	vedea	=	a prevedea
prédire	+	zice	=	a prezice
poignard	+	pumn	=	pumnal
façade	+	față	=	fațadă
contraindre	+	strânge	=	constrângere

progrès dă progres, progression > progresiune, dar p + păși dă a *propăși*, *propășire*.

rétirer a trăit câtva timp copiat în românește:

[Șoarecele] petrecea *retirat* într'un vechiu parmezan.
(Gr. Alexandrescu).

dar s'a întâlnit cu *trage* și a ieșit ibridul *retras*, *retragere*, etc.

lat.	contrahere	+	trage	=	a contrage
fr.	contredire	+	zice	=	a contrazice
»	contenir	+	ținea	=	a conținea
»	converser	+	vorbi	=	a convorbi
»	copartageant	+	părtaș	=	copărtaș. Mai curios este:
		+	deavalma	=	codevălmaș
fr.	promotion	+	a mișca	=	promișca [1]) a dispărut și

s'a înlocuit prin promovare sau promoțiune.

Combinate fr. cu rom.:

compatir	+	pătimi	=	compătimi
complaire	+	plăcea	=	complăcea sau complace

[1]) Elevii cari se promișcă din cl. I în cl. II. In darea de seamă a situației școlare din 1865.

Combinate fr. cu rom.:

compléter	+	împlini	=	complini și completa
composer	+	pune	=	a compune
concitoyen	+	cetățean	=	concetățean
cohabiter	+	locui	=	conlocui și coabita
collaborer	+	lucra	=	conlucra și colabora
consigne	+	semn	=	consemn
consigner	+	semn	=	consemna
consacrer	+	sfinți	=	consfinți și consacra
consentir	+	simți	=	consimți
contraindre	+	strânge	=	constrânge
corrompre	+	rupe	=	corupe
maintenir	+	ținea	=	a menținea sau menține
découler	+	curge	=	decurge
déjouer	+	juca	=	dejuca
dénommer	+	numi	=	denumi
dépasser	+	păși	=	depăși
déplorer	+	plânge	=	deplânge
décomposer	+	pune	=	descompune
désigner	+	semna	=	desemna și dezigna
démentir	+	minți	=	desminți
désordre	+	ordine	=	dezordine
foyer	+	foc	=	focar
feuilleton	+	foaie	=	foileton
interdire	+	zice	=	interzice
endolorir	+	durere	=	îndurera
obtenir	+	ținea	=	obținea sau obține
parcourir	+	curge	=	parcurge sau percurge
prédisposer	+	pune	=	predispune
précurseur	+	merge	=	premergător
pressentir	+	simți	=	presimți
présupposer	+	supune	=	presupune
prétendre	+	întinde	=	pretinde
prévoir	+	vedea	=	prevedea
prédire	+	zice	=	prezice
promettre	+	trimite	=	promite
poignard	+	pumn	=	pumnal și pumnar
renom	+	nume	=	renume

Combinate fr. cu rom.:

renommé	+ numit	= renumit
résigner	+ semna	= resemna
ressentir	+ simți	= resimți
rétablir	+ stabili	= restabili
retirer	+ trage	= retrage
retenir	+ ținea	= reținea sau reține
écuyer	+ scut	= scutier
signer	+ semn	= a semna
signal	+ semn	= semnal semnalizare
signaler	+ semn	= semnala
suicider	+ sine + ucide	= sinucide
souscrire	+ scrie	= subscrie subscris
soussigner	+ semn	= subsemnat
surface	+ față + supra	= suprafață
surnaturel	+ supra	= supranatural
surnom	+ supra + nume	= supranume
surnuméraire	+ supra	= supranumerar
sourire	+ râde	= surâde
surprendre	+ prinde	= surprinde
soustraire	+ trage	= sustrage
soutenir	+ ținea	= susținea și susține
décrire	+ a scrie	= descrie și pop. descri
extraire	+ trage	= extrage
compromettre	+ trimite	= compromite (vechiu: comprometa)
conclure	+ închide	= a conchide (și rar: a conclude)

comparaison (a se înfățișa) în justiție, care în franțuzește s'a combinat cu comparaître + părea = compărea. Ex. a compărut în fața tribunalului.

fr. président, présider, présidence + a ședea = președinte (se zice și prezident); nu se zice președea, a președzut, ci prezida, prezidat; președință și președinție și prezidență.

fr. séance + ședea au dat în vorbirea de azi *ședință*, dar în primele decenii ale introducerii se zice *seanță*.

Adiectivul ***non avenu***, de care s'a simțit nevoie la un moment dat pentru a traduce expresia ***nul et non avenu***, s'a influențat de prefixul nostru negativ și a devenit ***neavenit*** (pe când expresia ***non-sens*** s'a păstrat tocmai ca în franțuzește).

avant-train schimbă prefixul și avem ***ante-tren*** ca și antebraț.

dar avangardă, avanpost, avanscenă

2. Un caz interesant de întâlnire a două elemente gramaticale, unul vechiu și altul nou, îl prezintă prefixele ***in*** și ***în***.

Firește că amândouă corespund latinescului ***in***.

Precum în latinește avem:

dico — *in*dico, plico — *im*plico, pono — impono, cendo — *in*cendo, clino — *in*clino, etc.

tot așa românește:

a blăni — ***îm***blăni, pușca — ***îm***pușca, bucura — ***îm***bucura, pietrui — ***îm***pietrui, acrit — ***în***ăcrit, a pături — ***îm***pături, buimăci — ***îm***buimăci, ainte — ***în***ainte, arma — ***în***arma

albi — ***în***ălbi (cu oarecare deosebire de înțeles)

datora — ***în***datora » » » »

griji — ***în***griji » » » »

In genere înțelesul este același; în unele cazuri sunt mici deosebiri între simplu și compus.

Dar în latinește ***in-*** are și înțeles negativ:

*im*pavidus	=	fără frică	< in + pavidus
*im*perfectus	=	neterminat	< in + perfectus
*im*probus	=	necinstit	< in + probus
*in*certus	=	nesigur	< in + certus

Acest prefix n'a trecut în românește sau n'a trăit, el s'a înlocuit cu vechiul slavon ***ne***, care s'a lipit la tot felul de cuvinte, latine sau slavone de origine, și la altele intrate mai târziu.

Astfel:

bun	— *ne*bun	cinste	— *ne*cinste
călcat	— *ne*călcat	miluit	— *ne*miluit
chibzuit	— *ne*chibzuit	pilduit	— *ne*pilduit (ung.)
cunoscut	— *ne*cunoscut	domirit	— *ne*domirit
drept	— *ne*drept	milostiv	— *ne*milostiv
grijă	— *ne*grijă (bulg.)	grăit	— *ne*grăit (srb.)
mărginit	— *ne*mărginit	norocos	— *ne*norocos
văzut	— nevăzut		*ne*trebnic

Când au început a se introduce neologisme din latinește, franțuzește sau italienește, a venit firește cu ele și prefixul *in* cu cele două înțelesuri (— arătător de direcție, local, etc.; — negativ).

S’au prezen deci:

de o parte:		de alta:	
inaugurer	> a inaugura	incommode	> incomod
incinérer	> a incinera	incomplet	> incomplet
incriminer	> incrimina	indécis	> indecis
inferior	> inferior	indépendant	> independent
inflamabilis	> inflamabil	infini	> infinit

Atunci a început o luptă — care continuă și azi — al cărei rezultat nu se poate prevedea — între *in* (indicator de direcție) și vechiul *în* (cu același rost) și între *in* negativ și *ne*.

Neologismele:	se pronunță și chiar se scriu:
*in*carna	*în*carna
*in*casa	*în*casa
*in*feuda	*în*feuda
*in*cadra	*în*cadra
*in*curaja (curaj)	*în*curaja
*in*augura	*în*augura
*in*corpora	*în*corpora
*in*humare	*în*humare
*im*barca	*îm*barca
*in*clina	*în*clina
*in*cadra	*în*cadra

Neologismele:	au negativul:	
capabil	*in*capabil	și *ne*capabil
compatibil	*in*compatibil	» *ne*compatibil
complet		*ne*complet
corect	*in*corect	» *ne*corect
decis		*ne*decis
suficient	*in*suficient	» *ne*suficient
violabil	*in*violabil	» *ne*violabil
demn		*ne*demn
separabil	*in*separabil	» *ne*separabil

Lupta între neologisme și cuvinte vechi.

Un alt aspect interesant al luptei pe care o dau neologismele pentru a se adapta este următorul:

Cuvântul nou uneori nu poate trăi alături de cel vechiu; de aceea îl omoară sau îi degradează înțelesul. Mai des se întâmplă aceasta din cauza sinonimiei, mai rar din cauza omonimiei.

Noi avem — sau mai bine zis: aveam — un vechiu cuvânt din latinescul *dolo*, *dolare* (= a ciopli, a lucra, a urzi) ***a dura***: mi-am durat o casă.

In secolul al XIX-lea francezul ***durer*** a dat românește ***a dura*** (= a rezista în timp) alături de adiectivul ***durabil*** și subst. ***durabilitate***. Astăzi nu se zice: mi-am durat o casă, ci: mi-am construit o casă care să dureze mult timp.

Din cauza sinonomiei:

bancher	a gonit,	pe	zaraf
etaj	»	»	cat
castaniete	»	»	geamparale
vocală	»	»	glasnică

Din aceeași cauză s'au produs multe degradări: Noi am luat dela Turci vorba *cafenea*; dar când s'a introdus fr. café > cafeu, atunci vechiul cuvânt a însemnat un local prost, iar orice cafenea curată și bine ținută se numește *cafeu*.

— ***petiție*** este ceva mai nobil decât *jalbă*.

— ***bagaj*** a făcut ca vechiul ***calabalâc*** să nu se întrebuințeze decât cu sens peiorativ.

— ***banchet*** este mai nobil decât *ospăț*.

— se evită vorba *înmormântare* pentru *inhumare*.

— se anunță mai des ***decesul*** cuiva, mai rar ***moartea***.

— ***prăvălie*** sau ***dughiană*** are o notă de micșorime, căci orice negustor (mai bine ***comerciant***) vrea să aibă ***magazin***.

— ***rufărie*** e mai vulgar; se preferă *lingerie* și femeia care îngrijește de rufe într'un otel sau internat se chiamă *lenjeră*.

— comercianții zic *lenajuri* ca să se priceapă că e vorba de *lânuri* sau lucruri de lână.

Un alt fenomen de luptă este când vin neologisme din mai multe limbi și se gonesc ori se modifică.

Dela Greci am introdus *cofeturile*: *κουφέτα*, de unde *cofetar*, *cofetărie*.

Dela Francezi *bombons* > *bomboane*, care a gonit aproape *cofeturile* sau le-a degradat înțelesul. Locul de vânzare este tot *cofetărie*, la care se adaogă și *bombonerie*, dar fabricantul se numește numai *cofetar*. *Cofetărie* și *bombonerie* sunt atacate de *confizerie*.

Un caz de luptă între neologisme și cuvinte vechi este adaptarea numirilor de măsuri și greutăți.

Trebue să observăm că sistemul metric, pornit din Franța, nici chiar în Franța n'a gonit cu totul vechile măsuri.

In noul sistem, avem pentru greutate: *kilogramul*; pentru lichide: *litrul*. Deoarece în vechea noastră nomenclatură *ocaua* era și pentru greutate (o oca de pere) și pentru lichide (o oca de vin) și subdiviziunea ei era *litra*, s'au produs o serie de confuziuni în vorbirea populară:

un chil de vin și *un chil* de mere
o litră de vin nu e un litru, ci ¼ din chil.

INCHEIERE

Din cele expuse până aci se vede că în limba noastră s'au introdus un mare număr de cuvinte străine. Cele pe care le numim acum *neologisme* au venit mai ales din limba franceză, mai puține din italiană și mai puține din germană, rusă, engleză.

Imprumutarea aceasta s'a făcut — și se face necontenit — cu necesitate și fără necesitate.

Cu necesitate se întroduc termenii diferitelor științe; apoi numele obiectelor introduse de aiurea: îmbrăcăminte, lucruri de mâncare, obiecte de transport, etc.

Aceasta se vede în toate limbile.

S'au mai introdus — ori s'a format — în unele epoce neologisme ca manifestarea unor curente de purificarea limbii.

Fără necesitate se introduc cuvinte străine din diferite cauze.

Sunt grupări de oameni care vorbesc mult o limbă străină, de bună voie ori siliți, și ei amestecă în limba lor maternă

cuvinte împrumutate din acea limbă. Astfel Românii din Transilvania și Bucovina au cuvinte luate din ungurește ori nemțește mai multe decât cei din vechiul Regat, pe care aceștia nu le cunosc; cei din Basarabia au cuvinte rusești. Asemenea Românii din vechiul Regat au avut într'o vreme multe cuvinte turcești și grecești, necunoscute de ceilalți. Altă cauză a fost că unii Români cari și-au făcut studiile ori au trăit mulți ani în Franța ori Germania au primit multe franțuzisme ori germanisme în vocabularul lor. Pentru limba literară mai adăugăm influența traducerilor făcute în repezeală, când traducătorul împrumuta cuvinte din originalul tradus.

Uneori cuvântul străin e impus de moda unui moment. Intrebuințarea unor vorbe străine se socotește ca un semn de distincțiune sau de cultură mai înaltă. De exemplu, odată cu sporturile, s'au introdus o sumă de cuvinte englezești și unele se întrebuințează nu numai ca termeni tehnici sportivi, ci au trecut și în vorbirea obișnuită.

De sigur, prin toate aceste împrejurări, limba se îmbogățește; dar introducerea cuvintelor străine fără niciun discernământ nu trebue să ne bucure, ci trebue să ne îngrijoreze. Să ne aducem aminte de recomandațiunea pe care o făcea Regele Carol I, cu prilejul punerii în lucrare a dicționarului lui B. P. Hasdeu. El zicea să ne ferim de o îmbelșugare de expresiuni moderne, care, dacă nu i se pune o stavilă la timp, va înstrăina poporul de limba sa. Ba chiar își exprimă dorința să se păstreze cuvintele vechi și să se stârpească buruienile neologismului, care înăbușesc limba strămoșească.

Deci calea de mijloc este cea înțeleaptă: nu ne putem lipsi de cuvinte noi pentru noțiuni noi, însă în alegerea lor să se aibă criteriul necesității.

In aceasta stă rolul scriitorilor și al profesorilor.

Și Românii cari își iubesc limba strămoșească le cer să-și facă datoria.

CUPRINSUL

INTRODUCERE

INCHEIERE

DETERMINISMUL ŞI INDETERMINISMUL ÎN LUMINA CRITICEI FILOSOFICE

DE

ION PETROVICI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 21 Ianuarie 1938

Domnilor Colegi,

Fără a anticipa dela cele dintâiu cuvinte asupra controversii dintre determinism şi indeterminism, şi cu riscul de a lăsa dela început impresiunea unei înclinări personale spre concepţia deterministă — în deosebire de moda timpului, care însufleţită de patos revoluţionar, e mai degrabă favorabilă indeterminismului — deci fără a mă gândi să iau de-a capul poziţie faţă de datele problemii, trebueşte să constat totuşi că cel puţin comunicarea mea de astăzi nu a răsărit dintr'o iniţiativă spontană, ci a fost efectiv determinată. A fost determinată de cele două comunicări academice anterioare, cu acelaşi subiect, ale colegilor noştri Dr. *Marinescu* şi *Vâlcovici*, cari cu autoritate şi magistrală stăpânire a unui domeniu ştiinţific — biologia la primul, fizica la celălalt — au căutat amândoi, fiecare cu nuanţe proprii, să ne arate, sprijiniţi pe date ştiinţifice recente, cum s'ar prezenta în actualitatea ştiinţifică problema determinismului şi riguroasa înlănţuire a fenomenelor în cuprinsul naturii şi al experienţii.

Este netăgăduit că cercetările experimentale ale ultimilor 3—4 decenii, au sdruncinat progresiv confienţa savanţilor, altă dată atât de solidă, în valoarea determinismului, a cauzalităţii şi a previziunilor certe. Oamenii de ştiinţă s'au şi grăbit să proclame falimentul siguranţii generalizărilor, şi să întindă cota incertitudinei şi a cunoaşterii aproximative. Studiul adâncit al fenomenelor de pe scara atomică, microscopică, n'a mai găsit, în acest domeniu al infinitului de mic, determinismul riguros de pe scara macroscopică, de unde ni se şi sugerase pe vremuri noţiunea însăşi de determinism. După aceste descoperiri derutante care instalează hazardul în domeniul fundamental al elementelor prime, legile cauzale dela suprafaţa existenţii devin ele însele oarecum aleatorii. In orice caz şi-a făcut drum în noua ştiinţă, concepţia *statistică* a legilor, răzimată pe calculul de probabilitate. O lege statistică e fireşte mai slabă decât o lege cauzală, după vechiul tipic. Pe când legea cauzală enunţa că de câte ori apare fenomenul A, urmează cu necesitate fenomenul B, legea statistică anemiază enunţiul cu un adaos care îi suge o parte din putere, căci ea se formulează astfel: Evenimentul B urmează evenimentul A, în atâtea cazuri dintr'o sumă totală. Aşa dar legea nu mai este riguros universală, iar prevederea viitorului se raportă la o cifră generală, fără să se extindă la fiecare caz individual, sau să precizeze la care anume. A afirma cu oricâtă siguranţă că un fapt se va produce de 10 ori din 20, nu înseamnă că vom şti cu preciziune în care caz se va petrece şi în care nu.

Aceste transformări de mentalitate ştiinţifică, au redus pare-se câmpul determinismului şi i-au lăsat acestuia roluri superficiale, înviind şi împingând la loc de onoare concepţia contrară, a indeterminismului. Filosofii au primit şi ei notificare, fiind invitaţi să ia act de această revoluţie şi să-şi revizuiască teoriile asupra cunoaşterii omeneşti şi a instrumentelor ei fundamentale.

Câtă depărtare dela vremea în care *Vasile Conta* scrie cu sentimentul unei datorii intelectuale « *Teoria Fatalismului* » demonstrând cu fanatismul convingerii profunde, celor neîncrezători, că nu există în niciun domeniu hazard şi arbitrar,

şi epoca de astăzi, în care lumea abia educată în ideia determinismului, este somată, ba chiar de oamenii de ştiinţă, să creadă în apariţii libere, în erupţii nedeterminate!

In foarte interesanta sa comunicare, colegul nostru *Vâlcovici*, stăruia asupra unui fapt cu care nu-mi e greu a fi de acord: că determinismul ne este o concepţie scumpă şi de aceea greu de lepădat, în deosebi când mă gândesc la ataşele sale netăgăduite cu mecanismul raţiunii omeneşti.

Să nu uităm totuşi că noua revoluţie din domeniul fizicei, cu consecinţele ei epistemologice — reale sau aparente — n'a produs numai o contrariere, ci, pe alocuri, şi o explozie de bucurie. Criza determinisului a apărut în ochii unora ca un triumf al credinţii religioase, lucru care a fost exprimat în conferinţe publice de cineva nu mai mic decât *Eddington*, ce nu s'a sfiit să declare că prin indeterminismul noilor teorii fizice se străvede limpede lumina lui Dumnezeu.

Domnilor Colegi,

Iniţiativa unei epistemologii indeterministe, care pleacă din tabăra savanţilor, şi care, mai presus de toate, este impregnată de sentimentul incertitudinei faţă de generalizările ştiinţifice, să zicem faţă de valoarea legilor naturii, nu va întâmpina fireşte din partea filosofilor, un refuz neînţelegător şi o opoziţie de princip. Este bine de amintit că şi atuncea când determinismul avea valoare de dogmă în cercurile oamenilor de ştiinţă, critica filosofică a exprimat întotdeauna rezerve şi a simţit regulat lacunele de fundamentare a adevărurilor scoase din experienţă. O dungă de incertitudine a încadrat întotdeauna, în meditaţia filosofică, generalizările inductive, de unde căutarea de remedii-surogate, pentru a se legitima valoarea legilor şi dreptul de a se crede în ele. Este neîndoios că orice generalizare, cu pretenţii de prezicere şi de previziune, depăşeşte bazele dela care a plecat. Când pe temeiul a câtorva cazuri concrete, afirmăm un adevăr valabil pentru toate cazurile asemănătoare, am trecut dela parte la tot, ceea ce logica strictă nu îngădue, ea

autorizând numai deducțiile dela tot la parte. Cu drept cuvânt săritura generalizărilor inductive a fost îndeobște socotită ca punctul dramatic al cunoașterii omenești. Filosofii, s'au silit să salveze legitimitatea generalizărilor, proptindu-le pe un stâlp accesoriu: fie postulatul uniformității legilor naturii, după concepția lui *Mill*, fie pe legea de asociație așa cum socotea *Hume*, făcând de fapt să degenereze legea științifică la o habitudine subiectivă, fie, în sfârșit, invocând cu școala cartesiană, veracitatea divină, ca ultim refugiu al obiectivității legilor. Dar toate aceste eșafodagii nu reușeau să ajungă decât la o salvare relativă, așa că filosoficește legile naturii, întrucât se întemeiau pe experiență, totdeauna au purtat stigmatul nesiguranții și amenințarea surprizelor, care le-ar anula eventual. Chiar faptul că nu se poate stabili un raport între două fenomene decât izolându-le din contextul cosmic, decât făcând abstracție de orice întovărășiri variabile și turburătoare, ne arată caracterul limitat și condițional al tuturor legilor, cari se îndeplinesc aevea numai în măsura în care nu vor fi deranjate în funcționarea lor de ansamblul fenomenelor simultane, rămase evident în afară de enunțiul și prevederile legii. Cu aceste lucruri filosofia era îndelung familiarizată și nu avea imperioasă trebuință, pentru a ajunge la asemenea concluzii, de marile descoperiri ale fizicei moderne.

Meditațiile epistemologice ale fizicianilor contemporani au venit totuși, osebit de baza inedită a faptelor descoperite, cu o teorie nouă pentru a salva un minimum de siguranță legilor științifice: teoria statistică a legilor, care, după cum am văzut, le asigură acestora unele posibilități de prevedere în viitor cu toate că mai vagi și mai șovăitoare, decât acelea pe care ambiționau să le garanteze vechile teorii ale logicei filosofice. Căci cu toată prudența lor circumspectă, acestea din urmă mențineau măcar cu îndărătnicie principiul determinismului și al cauzalității, care cu toată forma lor schematică, introduceau o ordine oarecare în haosul incertitudinelor. Pe când moda actuală eșită din prestigiul laboratoriilor, suprimă și acest zid de rezistență în contra haosului, ancorând în indeterminism.

Trebueşte să amitinm de asemeni că şi în această privinţă filosofia îşi păstrează rangul de precursoare, întru cât în evoluţia gândirii filosofice se pot semnala în repeţite rânduri, sisteme făţiş indeterministe. Fie pentru a se salva la originea lumii un prim fenomen care nu a fost precedat de nimic, fie pentru a nu se ştirbi libertatea voinţii şi capacitatea ei de-a introduce în ţesătura cosmică un quantum de energie nouă, unii filosofi au admis izbucniri spontane, începuturi indeterminate. Desigur aceasta se făcea fără suprimarea totală a cauzalităţii, care rămânea să cârmuiască suveran, seriile de fenomene ce decurgeau necesar din aceste începuturi prime, fără antecedente. Filosoful german *Lotze*, a cărui frumoasă activitate de cugetător ilustrează a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a armoniza aceste apariţii libere cu principiul determinismului cauzal, încearcă chiar să schimbe formula clasică a cauzalităţii, zicând că n'ar trebui să spunem: orice fenomen este cu necesitate efectul unei cauze, ci invers, că orice cauză produce ineluctabil efecte, şi acestea altele, la nesfârşit. Aşa dar infinitatea cauzală ar trebui să o concepem nu ascendent ci descendent, lanţul cauzal fiind fără limită în jos, dar cu începuturi necondiţionate în sus.

Şi totuşi, cu toate aceste aderări periodice la teoria indeterminismului şi a libertăţii (în înţelesul isbucnirii unor începuturi absolute), aderări provocate fie de aspiraţii permanente ale inimei, fie de constatarea unor fenomene ce par hotărît a se sustrage din iţele nexului cauzal (cum s'a petrecut în fizica ultimului timp), determinismul continuă să-mi apară ca o exigenţă a raţiunii, ca un imperativ al gândirii, al acestei gândirii omeneşti care greu va concepe începuturi necondiţionate şi apariţii fără antecedent.

Desigur exigenţele raţiunii nu sunt integral satisfăcute de lumea experienţii, care nu se înfăţişează perfect raţională, ci numai parţial şi aproximativ. Nu există deci suprapunere desăvârşită între mecanismul spiritului nostru şi vălmăşagul datelor intuitive, percepute în experienţă, şi din pricina aceasta teoriile ştiinţifice sunt în deobşte opera unui compromis, între unitatea spiritului şi multiplicitatea empirică.

Dar oricare ar fi concesiunile provizorii ale rațiunii, tranzacțiile pe care mintea le încheie cu materialul empiric, adesea enigmatic și greu de dominat, ea nu-și pierde niciodată nădejdea în victorie totală, pândind orice ocazie prielnică pentru a-și întinde stăpânirea, silind materia rebelă la un spor de raționalizare. Evoluția teoriilor științifice zugrăvește acest procesus intelectual, și unul de momentele de splendidă isbândă ale rațiunii, în această continuă acomodare, a fost desigur apariția în știința naturii a teoriilor mecaniciste, desigur mai inteligibile și mai clare decât teoriile termodinamice, care au succedat mai târziu. Fiindcă trebue să recunoaștem că progresele raționalizării nu merg neîntrerupt ci uneori descoperirea de fenomene necunoscute silește rațiunea să încheie cu datele experienții, noi compromisuri mai desavantajoase pentru dânsa, decât erau alte teorii mai vechi, dar pe care acuma suntem constrânși a le revizui.

Și totuși, cu toate aceste decepții ale rațiunii, silită câteodată să facă un pas înapoi dela exigențele sale, subt presiunea indicațiilor empirice, pe care nu le poate încadra convenabil în tiparele ei lăuntrice, dar nici nu le poate ignora, cu toate aceste deziluzii zic, rațiunea continuă să spere că aceste înfrângeri ale sale sunt numai momentane, și că alte descoperiri viitoare, îi vor da prilejul să-și repare eșecurile suferite, printr'o altă teorie mai comprehensivă, care să corespundă mai bine, cadrelor ei fundamentale.

E interesant de amintit că la ultimul inventariu al ideilor filosofice — e vorba de Congresul internațional de filosofie din Paris — problema fizicei moderne și a repercursiunilor ei epistomologice, fiind desbătută cu mare competență de savanți cu autoritate necunoscută, ca frații de Broglie, Marcel Barzin, Sir Herbert Samuel și alții, toate aceste somități științifice, recunoscând fără înconjur actuala criză a determinismului, și-au exprimat totuși speranța, ba mai mult chiar presimțirea că într'o zi lucrurile se vor schimba.

« Il n'est... pas interdit de penser qu'un jour, a spus Louis de Broglie, la Physique pourrait retrouver à l'échelle microscopique le déterminisme rigoureux dont l'étude du monde macroscopique lui avait naguère suggéré la notion ».

Marcel Barzin, şi mai categoric, a susţinut că determinismul continuă să fie în ciuda aparanţelor — o supoziţie latentă chiar a fizicei moderne, întru cât legea statistică « repose sur les mêmes postulats et notamment sur ce déterminisme universel auquel on croyait se dérober ».

In sfârşit Sir Samuel, care a fost fără contestare unul din aşii congresului de filosofie, a denumit moda indeterminismului, ca o « aberaţie temporară »; a făcut citaţii din Planck, Einstein şi Rutterford, arătând că niciunul din aceşti mari înaintaşi, nu au subscris la teoria indeterminismului, recomandând dimpotrivă cea mai strictă rezervă; a mai spus răspicat că hazardul este un simplu nume pentru ignoranţa noastră şi mai ales a denunţat confuziunea care se face între două feluri de determinări: determinare, în sens de prezenţa unei cauze, şi determinare în funcţie de posibilitatea unei prevederi. Sunt cauze pe care nu le putem sezisa, fără ca aceasta să însemne că ele nu există. Incertitudinea poate avea isvoare variate, ea poate să provie — cum spune Sir Samuel — nu dela electron, ci dela fizician, nu din univers, ci din laborator. Din neputinţa noastră de a constata origina unui lucru şi de a-l prevedea în viitor, nu reese că fenomenul ar fi indeterminat în sine, în sensul că n'ar avea nicio cauză.

De altfel, Domnilor Colegi, raţionalistul cel mai ortodox nu va susţine niciodată universalitatea determinismului, dacă îl vom defini exclusiv pe acesta în funcţie de posibilitatea prevederilor. Desigur posibilitatea predicţiunii este unul din criteriile cele mai importante ale adevărului ştiinţific şi unul din mijloacele de lucru cele mai fertile ale omului de ştiinţă. Dar este tot aşa de adevărat că din pricina complexităţii cauzelor care se întreţes şi concură adesea la producerea unui fenomen, se îngreuiază considerabil previziunea, iar viitorul rămâne încărcat de surprize şi de necunoscut. Dacă am conveni eventual cu toţii să nu înţelegem prin determinism decât numai posibilitatea prevederilor şi reuşita lor, atunci am admite desigur, fără excepţiune, prezenţa largă a hazardului şi câmpul extrem de redus al determinismului. Dar o asemenea definiţie ar fi în practică necontenit depăşită de înţelesul mai vechiu şi mai adânc al cuvântului, aşa că

vom fi pururea amenințați să substituim incapacității noastre de a prevedea, ideia unui indeterminism în sine, ideia de generație spontană, fără nicio antecedență cauzală. De aci, echivocul, de care profită larg teoriile indeterministe, lăsând a se înțelege că pustiirile lor ar fi cu mult mai radicale, pe când de fapt ele procedează cam analog cu aceea care nimicind efigia de ceară a unui adversar, își închipue cu asta că a distrus de-opotrivă și pe omul în carne și oase.

Trebue să diferențiem în modul cel mai limpede chestiunea previziunilor de aceea a determinismului, și să spunem lămurit că prevederile efectuate valorifică determinismul, dar nu-l creiază. Ar fi și straniu să fie altfel, când ne gândim ce progresele științii au făcut să se prevadă cu timpul fenomenă care în vremuri mai înapoiate erau imprevizibile, ceea ce nu ne dă dreptul să spunem — fără riscul absurdității — că acele fenomene odinioară apăreau fără cauză, iar ulterior s'au înserat în rețeaua determinismului cauzal. Nici chiar valorificarea determinismului prin reușita prevederilor pe care principial am admis-o — nu este necondiționat exactă, întru cât pot exista și cazuri răzlețe, când prevederile se realizează, fără ca totuși să avem în adâncul sufletului convingerea unui real determinism. Nu o singură dată, prevestirea războiului după apariția unei comete pare că s'a îndeplinit, și totuși multe capete nu vor vedea aicea decât o pură coincidență pe baza căreia s'a clădit o superstiție.

Neapărat că toate aceste considerații nu suprimă faptul capital, că fizica nouă a produs, mai ales prin scormonirile sale fructuoase în obscuritățile infinitului de mic, o criză a determinismului și înclinări vădite spre concepția contrară. Indeterminismul poate invoca și dânsul, ca luptând subt baniera lui întinerită, o serie de personalități de primul ordin, ca Heisenberg, Bohr, Schrödinger, Eddington și alții.

Criza determinismului evident există. Atâta numai că o criză nu anunță totdeauna moartea, fiindcă mai există și crize de creștere sau de transformare. Poate că este vorba numai de o fază de tranziție dela o formulă deterministă, la

altă schemă, tot deterministă, iar păturile libere și indeterminate care s'au descoperit dedesuptul crustei cauzale, să nu fie decât semnalul că vechea formulă deterministă va trebui înlocuită cu alta mai suplă și mai adecuată. Nu ar fi deci vorba de o părăsire a principiului, ci numai a expresiei sale.

Principiul de cauzalitate este așa de legat de structura spiritului nostru, încât chiar acolo unde metafizica își imaginează o încheiere a lanțului cauzal, la un principiu ultim care n'a fost precedat de nimic, chiar acolo se folosesc cel puțin de către unii filosofi, formule cauzale, spunându-se de pildă despre Dumnezeu necreatul, că este « causa sui ». Și aceasta poate nu numai dintr'o obișnuință greu de înlăturat, ci poate din presentimentul mai adânc și mai temeinic, că principiul ultim — oricât l-am concepe de liber și de spontan, nu poate însemna simpla anulare a determinismului, în favoarea indeterminismului, ci o depășire a amândorora, o sinteză desigur pentru noi enigmatică, în care amândouă acele aspecte ar alcătui câte o lature a principiului creator. Că pe această culme a ființării determinismul ar avea poate o altă fizionomie, față de care acea cunoscută nouă ar apărea ca o formă degenerată, lucrul este cu putință. Dar ceea ce e sigur e că acea fizionomie tot se va înrudi mai tare cu determinismul nostru, decât cu haosul și hazardul, care ar reprezenta pentru cunoașterea noastră, ipostasele indeterministe.

Determinismul poate tot așa de puțin să fie conceput ca o excrescență parazitară a unui indeterminism profund, după cum ideia logică — cu toată silința unor filosofi antiintelectualiști — n'a putut fi socotită ca produsul derivat al unei activități oarbe, ori staticul ca un fenomen superficial, provenind dintr'un echilibru provizoriu a două mișcări inverse, care s'ar anula reciproc.

Tot așa precum ideia (logosul) a trebuit să fie reintegrată în cele din urmă la temeliile existenței, alcătuind o unitate indisolubilă cu activitatea voinții spontane, tot așa precum staticul, isgonit în ultima vreme pe planul formelor pasagere, a trebuit să fie reinstalat la loc de onoare, încercându-se o sinteză între platonismul imuabil și dinamismul

pururea mobil, la fel stringența deterministă nu va putea să fie alungată, ori svârlită pe planuri secundare, ci păstrată, într'o formă oricât de rafinată și de eterică — ca pură ideie de ordine — chiar în lumea isvoarelor supreme.

Aceste considerații metafizice au avut doar menirea să indice că în chiar regiunile transcendente, unde rațiunea trebue să-și anuleze multe din procedeele ei obișnuite, chiar acolo nu se poate stârpi, fără risicul unei întunecări totale, întreaga viziune deterministă.

Cu atât mai mult pe planul realității imanente, sau mai lămurit, în domeniul fenomenologiei naturale, nu s'ar putea vorbi de o suspendare a determinismului, oricare ar fi ciudățenia uluitoare a unor apariții distonante. Firește, față de varietatea capetelor și de diversitatea concepțiilor, orice poziție adoptată în acest domeniu al cugetării, implică un act de credință, care nu se poate matematic demonstra. Eu unul cred în determinism, în tot domeniul cosmic, atât în natura fizică precum și — firește mai elastic — în viața sufletească. Iar fiindcă îmi place totuși să adun mărturii numeroase în favoarea acestei credințe înrădăcinate, mă bucur în deosebi să găsesc în împrejurarea de față una deosebit de prețioasă: faptul că vestitorii indeterminismului nu-și afirmă convingerea dogmatic, ci se silesc și ei să-și motiveze punctul lor de vedere, cu alte vorbe ne înșiră cauzele care i-au *determinat* să adere la indeterminism.

Fără să-mi făuresc o nouă armă din această contrazicere tipică, în trecerea dela gândire la practică, mi s'a părut totuși nemerit și pitoresc ca ea să fie oarecum subliniată.

O COMUNICARE OBŞTEASCĂ A CONDIŢIILOR PĂCEI DE LA KUCIUC-KAINARGI (1774)

DE † I. BIANU

CU O NOTĂ LĂMURITOARE

DE

GENERALUL R. ROSETTI

Şedinţa de la 21 Ianuarie 1938

In *Bibliografia Românească Veche*, se găsesc menționate trei tipărituri privitoare războiului ruso-turc din 1769—74 și a păcei dela Kuciuc-Kainargi (1774) [1].

Puțin timp înainte de încetarea sa din viață, regretatul I. Bianu a aflat de existența a încă unei broșuri, proprietatea d-lui profesor N. Ionescu, care nu a vroit însă să o cedeze Academiei Române. Titlul acestei broșuri, de nouă pagini, este:

Ponturile păciĭ ce le-au trimisŭ Prea înălțatulŭ Feldmarșalŭ (Petru Rumeanțov) *cătră Prea sfințitulŭ Mitropolit* (Grigorie al Ungrovlahiei).

Socotind că această broșură este importantă pentru bibliografia noastră, I. Bianu a pus să se fotografieze și să se facă clișeele necesare reproducerii ei. Moartea l-a apucat înainte de a putea alcătui memoriul cu care voia să prezinte Academiei acea tipăritură.

[1]) Proclamaţia lui Rumianţov către Cnejia Valahiei, Iaşi 1770 (Bianu şi Hodoş, *Bibliografia românească veche*, II, p. 194, Nr. 372). Proclamaţia aceluiaşi către norodul Cnejiei Moldovei, Iaşi 1771 (*Idem*, II, p. 197, Nr. 377). Hatişerif, Bucureşti 1774 (*Idem*, II, p. 206, Nr. 386).

Pentru a aduce această tipăritură la cunoştinţa istoricilor şi ca un omagiu amintirei lui I. Bianu, dela moartea căruia se împlinesc peste câteva zile trei ani, dau în anexă textul despre care este vorba, text al cărui studiu bibliografic va fi făcut de d-l Dan Simonescu, care pregăteşte acum un volum de addenda et corrigenda la cele trei volume ale *Bibliografiei româneşti vechi.*

TEXTUL:

f. 1 r. Ponturile Păciĭ ce le-au trimisŭ Prea înălţatulŭ Feldmarşalŭ cătră Prea sfinţitulŭ Mitropolit.

Prea sfinţite Arhiepiscope şi Mitropolit al Ungrovlahiei, KYRŬ GRIGORIE: milostivule arhipăstorĭu.

Cinstita cartea Preasfinţieĭ tale cea trimisă dinŭ treĭsprezeace al luĭ Iulie, cu evlavie o amŭ priimit şi amŭ văzutŭ întru acasta, cu osebita mulţămirea mea, întregimea ce arăţĭ a adevărateĭ râvneĭ meale şi a buneĭ voiriĭ meale, aceiĭ cătră Patriĭa voastră. Toate câte după vreame am scrisŭ cătră Preasfinţiĭa ta şi câte prinŭ însuşĭ Preasfinţiĭa ta spre adeverirea şi încredinţarea Norodului am arătat pentru cea neclătită ocroteală şi libovulŭ celŭ cătră norod a împărăteştiĭ eiĭ mărimi, aceiĭ deapururea AVGUSTEI şi prea milo-
f. 1 v. stiveĭ | SINGUREI STĂPÂNITOAREI MEALE au fostŭ întemeĭate întru singur adevărul; şi eu mă fălesc acuma cum că desăvârşit m'am îndreptat întru cuvintele meale. Că cu ajutorĭul cel Dumnezeesc bine norocitele şi prea slăvitele isprăvile armelor mărimeĭ aceiĭ SINGUREI STĂPÂNITOAREI au contenit sfârşitul războĭuluĭ şi împreună au rădicat toate realele întâmplărĭ ceale însoţite cu războĭul nedezlegat; şi încheind o bună şi folositoare pace între prea înalta IMPERIĬA ROSSIEI şi între vecina POARTA cea OTHOMANIČASKĂ cu mijlocirea păciĭ, toată liniştea cea de obşte şi toată fără-de-grija noroadelor celor de o credinţă cu noĭ s'au aşăzat şi pentru maĭ bun folosŭ după putinţă s'au alcătuit aceastea.

f. 2 r. 1 | Desăvârşita nepomenirea şi veačnica uitare să să păzească pentru toţi aceĭa cariĭ, or s'au pornitŭ cu adevăratŭ

înprotiva interesuluĭ uniĭa sau altiĭa părţi, or s'au arătatŭ cu prepunere întru o mişcare ca acasta; or de care vrednicie, sau treaptă, sau stare, sau neamŭ, sau numire ar fi, uniĭ ca aceştea, fără de nicĭ o despărţire să fie cu totulŭ nesupăraţĭ, neatinşĭ şi nemâhniţĭ, neasupriţĭ şi dela nimenea nicĭ cu o pricină bântuiţĭ. Ci toţĭ aceştea să-şĭ vie întru stările lorŭ ceale maĭ dinnainte, întru vredniciĭ, întru treapte şi întru stăpânirea averilorŭ sale ce maĭnainte de războĭu era ale lorŭ. Pentru ca să poată fieşte carele dintru aceştea să vieţuĭască suptŭ păzirea şi apărarea legilorŭ şi a obiceaĭurilorŭ loculuĭ lorŭ, asemenea cu ceĭalalţi sympatrioţĭ.

2 | Să nu fie oprită nicĭ cu unŭ chipŭ propoveduirea credinţeĭ ceiĭ creştineştĭ, ci desăvârşită şi fără de oprire să să facă. Aşijderea şi zidirile besearecilorŭ celorŭ noaă şi înoirile celorŭ vechĭ fără de oprire să să săvârşască ca şi maĭnainte. *f. 2 v.*

3. Partea beserićască să să cinstească şi să să socotească cu deosebită evlavie ce să cade cinuluĭ, desăvârşitŭ fiindŭ nesupărată.

4. Moşiile şi stăpânirile ceale dinŭ prejurulŭ Brăileĭ, a Hotinuluĭ, a Benderuluĭ şi ale celoralalte cetăţĭ (întru care lăcuitoriĭ să numiĭa raĭale) să să întoarcă or la mănăstirĭ: or la alte obraze la care să cuvinea stăpâniĭa acestora încă maĭdennainte, ca unele ce fără de dreptate sântŭ răpite.

5. Să nu se caute, nicĭ să să ćară, | nicĭ o sumă or de banĭ sau de altŭ cevaşĭ pentru socoteală veache, măcar or şi de ce sumă ar fi. *f. 3 r.*

6. Să nu se ceae dela aceştea nicĭ o dajde şi nicĭ o plată pentru toată vreamea războĭuluĭ; şi lângă aceastea, pentru multele ticăloşiile şi pagubele lorŭ care au suferit întru curgerea războĭuluĭ acestuĭa încă doĭ anĭ înainte, să nu fie aseamenea bântuiţĭ întru nimicŭ, socotind începerea anilorŭ dinŭ zioa schimbăriĭ acestuĭ tractat.

7. După treacerea acestorŭ doĭ anĭ, cu fieştece iubire de oamenĭ şi uşurare să să facă plătirea dajdiĭ, carea să să trimiţă prin deputaţĭ întru fieştecare doĭ anĭ odată. Afară de singura dajdea acasta, nicĭ paşiĭ, nicĭ oblăduitoriĭ, nicĭ or ce feal de alte dregătoriĭ să n'aibă a-ĭ supăra, sau a ceare

f. 3 v. dela dânșiĭ vreunŭ feal de plată, sau vreo | altă angarea cu vreunŭ nume, sau cu vreunŭ profasisŭ [1]), niciĭ de cum, cu nicĭunŭ chipŭ. Ci maĭ vârtosŭ să aibă a să folosi și cu acealeași însuși folosurĭ, cu care s'au folositŭ eĭ în vreamea împărăției luĭ SULTANŬ MEHMETŬ alŭ patrulea.

8. Domniĭ acestorŭ doaă prințipaturĭ să aibă fieștecarele despre partea sa, lângă POARTĂ, unŭ obrazŭ creștinesc, adecă de ritul grecescŭ încredințatŭ cu trebile Țăriĭ, ca să aibă să privigheaze pentru acealea. Cariĭ să fie bine priimițĭ și socotițĭ de către POARTĂ după pravilele Neamurilorŭ: [selon] [2]).

LE DROIT DE GENS: SECUNDUM JUS GENTIUM. Adecă suptŭ nicĭ o silă supușĭ.

9. Așijderea s'au tocmitŭ ca la trebuințele ceale întâmf. 4 r. plătoare ale acestorŭ a | mândoaă cneajiĭ MINYSTRIA IMPERATOREȘTII RUSSEȘTII POARTE ce să vorŭ afla lângă POARTĂ să poată a grăi spre folosulŭ amândurora prințipaturilor. Și să făgăduĭaște POARTA a priimi cu ascultare graĭurile lorŭ, pentru legătura dragostiĭ ceiĭ bune și întru putearea prieteșugului între amândoaă împărățiile. Așijderea pentru ceĭ care nu să vorŭ mulțămi a rămânea în țară, ci li să va părea maĭ de folosŭ a eși și a să sălășlui într'altă parte, s'au vorovitŭ ačastă tocmeală.

10. [3]) Or carele nu ar fi mulțămitŭ ca să rămâe în loculŭ său și i s'arŭ părea maĭ de folosŭ a mearge într'altŭ locŭ, să-șĭ aĭbă eșirea slobodă împreună cu toată avearea sa. Și pentru ca să poată ca să și le orânduĭască maĭnainte avef. 4 v. rile sale, i | s'au orânduitŭ soroculŭ un anŭ întregŭ, adecă dinŭ zioa schimbăriĭ tractatuluĭ acestuĭa.

11. Așijderea și ceĭ ce au întratŭ în slujba împărățieĭ Rossieĭ și voescŭ, sau împreună cu oștile împărăteștĭ, sau până la soroculŭ anuluĭ a eși din țară cu toate nemeniile lorŭ și averile, or dece neamŭ și stare ar fi, uniĭ ca aceștea, nicĭ cu unŭ chipŭ să nu li să facă împiedecare. Nu ĭaste

---

[1]) ἡ πρόφασις = pretext, motiv.

[2]) Acest cuvânt este adăogat cu mâna de vreun cititor, care a observat că latinescul *secundum* nu este tradus în franțuzește.

[3]) In original reia numerotația dela 1 (11).

nicĭ o îndoĭală cum că fieşte carele ce ĭaste fără patimă şi iubitorĭu de patriĭa sa, că cu desăvârşită cunoştinţă va simţi grija cea ĭubitoare de oamenĭ şi prea miloseardnică A ÎMPĂRĂTEŞTII MĂRIMEI SALE, pentru a fi adecă folosite Noroadele ceale de o credinţă cu noĭ, cu desăvârşită odihnire, cu deplină neteamere şi cu folosurĭ maĭ bune şi o va cunoşte prea înalta milostivirea mă | rimeĭ sale şi buna 5 fr.
voirea cea răvărsată preste cneajiile aceastea cu aşăzământurile condiţiilor celor ce le întăresc întru vreamea cea viitoare bunile norociri ale acestora, cu care fiind folosiţi, cu prea mulţămitoriŭ chip vor proslăvi a eiĭ prea înalta facerea de de bine.

Pentru care rog pre Prea-sfinţiĭa ta a da ştire la tot Norodul pretutindenea pentru acest aşăzământ. Pentru ca toţi şi fieştecarele încredinţându-se, întru linişte să petreacă şi întru fără de grijă. Iară acei cari o ar afla pentru sineşi mai cu folos a să muta din ţara sa aĭurea şi arŭ aleage deaciĭa largul pământul Imperii a toată Rossiĭa, vorŭ putea a fi după vrednicie încredinţaţi cum că fieştecarele, după vredniciĭa stăriĭ şi după măsura slujbeĭ, va afla întru acesta liman cu folosurĭ.

Rămâĭu spre pururea cu cinstire adevărată a Prea sfinţieĭ tale slugă prea plecată.

PETRĂ ROMEANŢOVĂ.

юлїа кн҃ го дн҃а.
ҳаѱгод гѡ года.
Брлнловъ.[1])

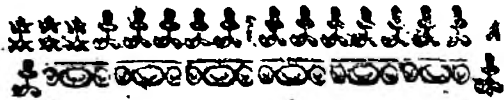
[1]) Aceste rânduri ruseşti sunt numai în coloana textului rusesc.

Послѣдованіе соглашенія Мира, еже посълалъ превысочайшій Фелдмаршалъ Преосвященному Митрополиту. Преосвященнѣйшій Господинъ Архіепископъ Митрополитъ Оугровлахійскій Милостивый Архіпастырь мой.

Почтенное вашего преосвященства писаніе ѿ 5го сего течения а нынѣ честь получить, изъ онаго видѣть к особливому моему удоволствію справедливость вами отдаваемую моему истинному усердію и доброхотству къ отчизнѣ вашей. Все сообщенныя мною вашему преосвященству, и чрезъ васъ народу оувѣренія и оувѣщенія ѿ неотъемлемомъ покровителствѣ и благоволеніи къ вамъ ЕЯ ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА моей всеавгустѣйшей и всемилостивѣйшей самодержицы, основаны были на самой истиннѣ.

На-

Пон тълмачиреа Пъчіи че а фѣ трімисъ Прѣ Ȋнълцатȣль Фелдмаршалъ кътрѣ Прѣ сфинцитȣль Митрополит.

Прѣсфинците Архіепископе ши Митрополит ал Оугровлахіеи КУРЪ ГРИГОРІЕ:

Милостивȣле Архіпъсторю. Чинстита Карте Прѣсфинціеи тале чѣ тримисъ динь трейспрезѣче алалȣи Юліе кȣ євлавіе ѡамь приимит, ши амь вѣзȣть ȋтрȣ ачаста кȣ ѡсебита мȣлцъмирѣ мѣ ȋтрецимѣ чеаръцин а адевърате ржвней мѣле, ши абȣней воинцїи мѣле ачеїи кътрѣ Патріѧ воастрѣ. Тоате кжте дȣпъ врѣме ам скрись кътрѣ Прѣсфинціѧ та ши кжте принь Ȋсȣши прѣсфинціѧ та спре адевериреѣ ши Ȋкрединцарѣ Норедȣлȣи ам арътат пентрȣ чѣ некълтітъ окротѣлъ ши лȣбовȣль чель кътрѣ нород а Ȋпъръте́щи єїи мъримии, ачеїи дѣпȣрȣрѣ АВГȢСТЕИ ши прѣмилостівеи

А

Син-

Послѣдованіе

Нѧ ласкаю себе нынѣ бытъ
совершенно въ томъ ѡ҆правда-
нымъ, когда при по-
мощи божіей благополучніе
и славніе успѣхи оружіѧ
ЕѦ ІМПЕРАТОР-
СКАГѠ ВЕЛИЧЕСТВА
приблизили окончаніе войны
сеѧ, и неразрывно соедине-
ныхъ бѣдствіи заключеніемъ
мира блаженнаго и полезнаго
между высочайшею Імперіею
всеросіискою и блистателною
портою отѡманскою, по-
средствомъ коего возстано-
влѧ общее спокойствіе до-
ставлены и утвержденны на-
родамъ намъ единовѣрнымъ
всѧкаѧ безопасность и най-
лучшіѧ повозможности вы-
годы имѧнѡ.

Ѧ

Чтобы въразсужденіи всѣхъ
жителей сихъ Кнѧжествъ
какогобы достоинства,
Степени, состоѧніѧ, зва-
ніѧ и рода они небыли безъ
малѣйшагѡ исключеніѧ,
наблюдаема была полнаѧ а-
мнистіѧ

Пѫнтуриле

СИНГУРЕН СТЪПЪ-
НИТОАРЕИ МЕЛЕ
аѹ фоѕтъ ꙟтемеате ꙟтрѹ
синтѹр адевърѹл. Ши eѹ
мъ фълеск акѹма кѹмкъ де-
съвършит мам ꙟдрептат ꙟ-
трѹ кѹвинтеле меле. Къ кѹ
ажѹториюл чел Атотпѹтерник
норочителе ши пре слъвителе
непрѣвиле армелѡр мъріма
ачеїи СИНГУРЕН СТЪ-
ПЪНИТОАРЕН аѹ кон-
тенит сфъришитѹл ръзбою-
лѹи, ши ꙟпреѹнъ аѹ ръдикат
тоате релеле ꙟтѫмпларѣ
челе ꙟсоците кѹ ръзбоюл не-
дезлегат. Ши ꙟкеинд ѡ
бѹнъ ши фолоситоаре пачи ꙟ-
тре пре ꙟналта ІМПЕ-
РІѦ РѠССІЕН, ши ꙟ-
тре есчіна ПОАРТА че
ѾѲѠМАНІЧАСКЪ
кѹ мижлочире пъчіи тоатъ
линище че де обще, ши тоа-
тъ фъръ де грижа нороаделѡр
челѡр де о кредінцъ кѹ нои
саѹ ашъзат, ши пентрѹ маи
бѹн фолосѹл дѹпъ пѹтинцъ саѹ
алкътѹит ꙟчест.

Ѧ

Десъ-

амнистіа и вѣчное забвеніе
противу всѣхъ тѣхъ кои дѣй-
ствителнω противны были
Интерессамъ одной или дру-
гой стороны, наипаче въ
томъ намереніи подозрѣ-
ваемъ были: и никомубы
зато никакое отмѣстіе чи-
нено, ниже другимъ допус-
каемо было дѣлатъ имъ ка-
кіелибо ненаказуемыя руга-
телства, убытки или обиды
подъкакимъ бы то претек-
стомъ небыло. Но всѣбы о-
ныте востановлены были въ
прежніе достоинства чины,
и владѣнія съвозвращеніемъ
имъ имѣнія, коимъ они
донастоящей войны полzо-
валися: дабы каждый изъ
нихъ могъ житъ подъ охра-
неніемъ и покровителствомъ
законовъ и обычаевъ земли
ихъ, равнымъ образомъ
съ своими соотчичами.

В

Непрепятствовать какимъ
бы то образомъ небыло ис-
повѣданію закона хрістіан-
скагω

Десъвжршита непомениреа
вечникаоуитаре съсъпъзеск
пентру тоци ачеа карій ор
сау порнить ку адевърать ѫ-
потрива Інтересулуй уніа
сау алтіа пърцй, ор сау
арътать ку препунере ѫтру
ониш каре ка ачаста: ор
декаре вредничіе, сау трепть, сау старе, сау нѣмь, сау
нумире арфи уніи ка ачещѣ:
фъръде ничй ω деспърцире съ
фіе кутотуль несупърацй,
неатінши шй немъхницй,
неасуприцй шй дела нименѣ
ничй ку опричинъ бжнтуицй.
Чи тоцй ачещѣ съшй віе ѫ-
тру стъриле лωрь челе май-
дъинаинте, ѫтру вредни-
чіи ѫтру трепте, шй ѫтру
стъпънирѣ аверилωрь сале че
майнаинте деръзбою ера але
лωрь. Пентру ка съ поатъ
фіеще кареле динтру ачещѣ
съвіецуяскъ съпть пъзирѣ
шй апърарѣ леџилωрь шй а
обичеюрилωрь локулуй лωрь
асѣменѣ ку чеалалцй сум-
патріωцй. В.

а в Съну-

Послѣдованіе

сегѡ совершеннѡ свободному созиданію Церквей новых, и поправленію старых: как то прежде сегѡ ѹже было.

Г

Признавать и почитать духовенство сдолжным оному чину отличием.

Д

Возвратить монастырам и прочим партикулярным людѣм земли и владѣнія прежде сего им пренадлежащія, и которыя потом против всей справедливости отнати около Браилова, Хотина, Бендер и прочих крѣпостей и нынѣ раями называемыя.

Е

Нетребовать или невзыскивать никакой денежной или другой сумы застарые счети какогобы существа они небыли.

З

Нетребовать ѿних никакое контрибуціи или платежа за все военное время: Азамногія

Пунтуриле

Съ нуфіе опритъ ничи ку ун кип проповедуирѣ крединцей чей крещинещй, чи десъвжършитъ ши фъръде оприре съсъ факъ. Ашиждерѣ ши зидириле бисеричилор челор ноаъ, ши ыноириле челор векй фъръде оприре съсъ съвжършаскъ ка ши майнаинте.

Г.

Пъртѣ бисерическъ съсъ чинстѣскъ ши съсъ сокотѣскъ ку деосебитъ славіе чесъ каде чинулуй: десъвжършитъ фіиндъ несупъратъ.

Д.

Мошіиле ши стъпжниріле челе дин прежурул Бръилей, а Хотинулуй, а Бендерулуй ши але челоралалте четъцй (ынтру каре лъкуиторій съ нуміа рале) съсъ ынтоаркъ ор ла мънъстири, ор ла алте образи ла каре съ кувинѣ стъпжніа ачестора ынкъ майдинаинте, ка унеле ле че фъръде дрептате сжнтъ ръпите.

Е.

Сънусе каутe ничи съсъ чаръ ничи

тїа ихъ страданїа и раздоре-
нїа бъдствїа воины сеи и-
мъ претерпѣнныа. и еще въ
предъ на два года считаа со-
дна размѣны сего тракта-
та.

З

Понестечиета оупоманутаго
времени наблюдатъ все а все
человѣколюбїе и великодушїе
въ разсужденїа денежной по-
дати, и получатъ оную по-
средствомъ присылаемыхъ де-
путатовъ всякїа два года.
При таковомъ точномъ пла-
теже подати: никто изъ па-
шей, изъ губернаторовъ, и-
ли какаабы то небыла осо-
ба неимѣютъ притѣснитъ и-
хъ или требоватъ ѿ нихъ ка-
когоолибо платежа или дру-
гихъ налоговъ подъ какимъ
бы имянованїемъ или претек-
стомъ тонибыло: но доз-
волитъ имъ ползоватися тѣ-
миже самыми выгодами ко-
ими ползовалися они вовре-
мя Царствованїа Султана
Мегмета четвертаго.

И

Кра-

ничи осумъ ор дебани сау де
алть чебаши пентру сокотѣ-
лъ вѣкї: мъкар ор ши дечї
сумъ арфи.

ѕ.

Сънусе чѣе дела ачещѣ ничи
одажде ши ничи оплатъ пен-
тру тоатъ врѣмѣ ръзбою-
луи: ши лънгъ ачѣстѣ пен-
тру мултеле тикълошїиле ши
пагубеле лорь каре ау суферит
ънтру нумерѣ ръзбоюлуи аче-
стуа ъкъ дои ани ънаинте
сънуфїе асѣменѣ бжнтуници
ънтру нимикь: сокотинд ън-
чѣперѣ анилорь динь зїуа
скимбърїи ачестуи трактат.

З.

Дупъ трѣчерѣ ачесторь дои
ани куфїеще че ѡбире де ѡаме-
ни ши оушураре съсъ факъ
плътирѣ даждїи, карѣ съсъ
тримицъ прин депутаци ънтру
фїеще каре дои ани одатъ.
Афаръ де сингура дажде аче-
ста, ничи пашїи, ничи облъ-
дуиторїи, ничи ор чефѣлде
алте дрегъторїи съ наибъ ай
супъра сау ачере дела джншїи
бреунь фѣлде платъ, сау ерїѡ

алтъ

Послѣдованіе

Касаемъ сихъ двухъ кня-
жествъ каждому съ своей сто-
роны имать припортѣ повѣ-
ренаго въ дѣлахъ ихъ Христіа-
нъ греческагѡ закона, кои бу-
дутъ бдѣтъ о дѣлахъ допо-
мянутыхъ княжествъ каса-
ющихся. И портою будутъ
благосклоннѡ трактованы
и почитаемы людми народ-
нымъ правомъ пользующими-
ся. Тоестъ никакому наси-
лію неподверженными.

Θ

Соглашается также Порта
чтобы по обстоятельства-
мъ обоихъ сихъ княжествъ
министры россійскагѡ Импе-
раторскагѡ двора при оной
находящиеся, могли гово-
рить въ пользу сихъ двухъ кн-
яжествъ. И обѣщаетъ вни-
мати оныя съ сходственны-
мъ къ дружескимъ и почитель-
нымъ державамъ уваженіемъ.
Неменьши и для тѣхъ кои счи-
тая для себя несходствен-
нымъ здѣшнее пребываніе, ра-
зсудили бы за благо индѣ пре-
селити-

Пентручиле

ѧлтъ ангарѣ кȣ бреȣнь нȣме-
сау кȣ бреȣнъ профасісь, ни-
чи декȣм кȣ нічи оун кипъ.
Чи мѫнбѫртось съ аибъ асъ
фолоси ши кȣ ачѣлѣши ѧсȣш
фолосȣри, кȣ каре сау фоло-
ситъ ѐи ѧвремѣ ѧпъръціеи
лȣи СȢЛТАНЪ МЕХ-
МЕТЪ ал патрȣлѣ.

Й.

Домніи ачесторъ доаъ пріи-
ципатȣри съ аибъ фіеще ка-
реле дескре партѣсѧ, лѫнгъ
ПОАРТЪ оун обраζъ
крещинеск адекъ дерітȣл гре-
ческъ ѧкрединцатъ кȣ треблиле
църіи, ка съ аибъ съпривин-
гѣζе пентрȣ ачѣлѣ. Карій
съ фіе бине пріимиціи ши
сокотиціи декътръ ПОАР-
ТЪ дȣпъ правилеле нѣмȣ-
рилѡръ: selon
LE DROIT DE GENS: SE
CVNDVM JVS GENTIVM.
Адекъ сȣпть нічи о силъ сȣ-
пȣсй.

Θ.

Ашиждерѣ сау токмитъ ка
ла требȣинцеле челе ѧтѫм-
плътоаре але ачесторъ ѧ-
мѫн-

Мира.

селитися выгоборены надле-
жащія кондиція ѡкото.

д

Чтобы всѣмъ таковымъ фамиліамъ пожелаещимъ оставить свое отечество, и въдругія мѣста преселится позволить свободнии быть дѣсовсѣмъ ихъ имѣніемъ: А чтобы оныя фамиліа могли имѣть удобность къ распоряженію дѣлъ дается имъ годъ времени для сего свободнаго изъ отечества преселенія: считая содня размѣны настоящагѡ трактата.

в

Подобнымъ томꙋ образомъ жители всякагѡ рода изванія всѣхъ сихъ земель востꙋпївшіе въслꙋжбꙋ Императорскꙋю рѡссійскꙋю, и кои токмѡ пожелаютъ сверхъ даннаго имъ годоваго срокꙋ. могꙋтъ съ своимъ семействомъ и съ своимъ имѣніемъ кꙋпно съ рѡссійскими воисками отити и преселатися: въчемъ имъ и тогда

идобезъ

Пꙋчїи. д

амѫндоаъ кнѣжїи МИНУСТЕРИ АІМПЕРАТОРЕЩІ И РꙊССЕЩІИ ПОАРТЕ чесъвоРъ афлаажиге ПОАРТЪ съпоатъ агрън спре фолосꙋль амѫндꙋрѡра пріинципатꙋрилѡ. Ши съ фъгъдꙋяще ПОАРТА а прїими кꙋ аскꙋлтаре грїюриле лорь: пентрꙋ аегꙋтꙋра драгостїи чїнсꙋне, ши ꙟтрꙋпꙋтѣрѣ прїетешꙋгꙋлꙋи ꙟтре амѫндоаъ ꙟпъръціиле. Аше ждерѣ пентрꙋ чей каре нꙋсъвоРъ мꙋлцъми аръмѫнѣ ꙟцара, чи ля вꙗ пѫрѣ маидефолось а еши ши асъ съльшлꙋи ꙟтралтъ парте, саꙋ воровить ачаста токмѣаль. е.

Ѡр карелеиꙋ арфи мꙋлцъмить касъ ръмѫе ꙟлокꙋль съꙋ, ши искаръ пѫрѣ маидефолось амѣрце ꙟтралть лок: съши аибъ ешире слободъ ꙟпреꙋнъ кꙋтоатъ авѣрѣ са. Ши пентрꙋ касъ поатъ касъшиле ѡржндꙋяскъ маииаинте авереле сале, ї-

саꙋ

Послѣдованїе

и доныне годовой срокъ никоимъ
образомъ невозбранятъ. Нѣтъ
сомнѣнїя что всякъ без
пристрастный и отечеству своему
любящїй въ полномъ приз-
нанїи ощутитъ человѣколю-
бивое и милосерднѣйшее Е А
ИМПЕРАТОРСКА-
ГО ВЕЛИЧЕСТВА
попеченїе, дабы единовѣрные
намъ народи ползовалися
совершеннымъ спокойствїемъ
полною безопасностїю и луч-
шими выгодами. И до-
казаетъ высочайшую Е А
ВЕЛИЧЕСТВА
милость и благоволенїе из-
явленныя на княжества сїи
постановленїемъ кондицїи
утверждающихъ на будущая
времена ихъ благоденствїе:
которымъ ползуяся бла-
годарнѣйшимъ образомъ
прославлять будетъ Ея
величайшая благодѣянїя.
А потому и прошу ваше прео-
священство обнародовать
вездѣ сїе торжественно у-
чиненное постановленїе. да-
бы всѣ

Пoнтуриле.

сау ѡрждуитъ сорокул оун
ан ѫтрег: адекъ дин зїоа
скимбърїи трактатулуи аче-
стуа. В.

Ꙟшиждерѣ ши чеи че ау ѫ-
трат ѫслужба ѫпъръцїеи
росїеи, ши воиск сау ѫпре-
унъ ку ѡшиле ѫпърътещи,
сау пжнъ ла сорокул ану-
луи а еши дин Царъ ку тоа-
те неменїиле лѡр ши авериле,
ѡр дичѣ нѣмь ши старе ар-
фи оуникалачещѣ: ничи ку оун
ки съиуланъ фак ѫпїедекаре.
Ну есте ничи ѡ ѫдоиалъ кум
къ фїеще кареле че есте фъръ
пътимъ ши юбиторю де па-
трїа са, къ ку десъвжршитъ
кунощинцъ ва симци грижа
чѣ юбитоаре де ѡамени ши
прѣмилосѣрдникъ Ꙗ ѪПЪ-
РЪТЕЩІИ МЪРІМЕИ
САЛЕ, пентру афи адекъ
фолосите Нороаделе челе де
окредїнцъ ку нои, ку десъ-
вжршитъ одихнире, ку де-
плинъ нетѣмере ши ку фоло-
сури маи буне Ши ѡва куноще
прѣѫналта милостивирѣ мъ-
рімїи

Мира.

бы всѣ и всякой бѣдял оное, пребывали въ тишинѣ и безопасности. Ать которые находя для себя сходственнѣе преселитися изъ отчизны своей индѣ, и къ тому избираютъ земли обширной Імперіи всероссійской, могутъ быть оудостовѣрены что каждый по достоинству состоянію, и по мѣрѣ заслугъ обрѣтетъ въ оныхъ пристанище выгодное. пребуду навсегда съ истинныимъ почтеніемъ вашего преосвященства покорнѣйшимъ слугою.

ПЕТРЪ РОМЕАНЧОВЪ

юлія кн годи.
аψод гω года.
Браиловъ.

в

Пъчїи.

е-
рїмен сале ши бүна вонрѣ чѣ
ръвъсатъ престе кнѣжїнле ѫ-
чѣстѣкүѫшъзъмѫтүриле ко-
днцїило челор челе ѫтърек ѫ-
трү врѣмѣ чѣ вїнторе бүниле
Норочїр але ачестора. кү карефї-
инд фолосиц, кү прѣмүлцъми-
торюкї во пролъви а єїн прѣ-
ѫналта фачерѣ дебине. Петрү
каре рог пре прѣсфнцїа та ада
шире ла то Нородүл претүтъ-
денѣ петрү ачест ашъзъмѫт.
Петрү катоц ши фїеще карele
ѫкредницѫдүсе, ѫтрү линеще
съ петрѣкъ ши ѫтрү фъръде-
грїжъ. Ѩръ аче кари ωар афла
петрү синеш ма кү фолос асъ
мүтади Чараса аюрѣ шиаръ а-
лѣџе дѣчїѧ ларгүл пъмѫтүл
Імперїи атотъ Рωссїѧ, воръ
пүтѣ афидүпъ вреничїе ѫкре-
днцаџ күмкъфїеще кареледү-
пъ вреничїѧстърїи, ши дүпъ
мъсүра слүжбеи ваафла ѫтрү
ачеста лїман күфолосүри. Ръ-
мѫю спрепүрүрѣ кү чинстире
адевърат ъ ѫпрѣсфнцїеи тале
слүгъ прѣплекатъ петръ рω-
меанцωвъ.

DIN LEGĂTURILE CULTURALE ROMÂNO-UCRAINENE

IOANNICHIE GALEATOVSCHI ȘI LITERATURA ROMÂNEASCĂ VECHE

DE

ȘTEFAN CIOBANU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

Ședința dela 5 Noemvrie 1937.

I.

Inceputurile literaturii noastre vechi se caracterizează printr'o asemănare izbitoare cu începuturile literaturilor popoarelor slave ortodoxe din jurul nostru. Același caracter strict religios, aceeași lipsă de originalitate, aceeași monotonie, aceeași sărăcie în mijloace de exprimare și aceeași izolare de marile curente spirituale din Apus.

Trezită la vieață de către frământările religioase din Apusul european, — husitismul din veacul al XV-lea, adâncită printr'o altă mișcare apuseană, — calvinismul din veacul următor, — literatura noastră nu se poate îngloba în curentele apusene, care i-au dat vieață, ci continuă să se sbată neputincios în cătușile culturii slavo-bizantine.

Din când în când, câte o licărire de lumină din Apus străbate vieața principatelor noastre. Așa a fost cu instalarea celor dintâi tipografii, cari sunt aduse din Apus prin intermediul Sârbilor; așa a fost cu introducerea unor motive apusene în arhitectura și pictura noastră; așa a fost și cu unele reflexe ale feudalismului apusean, care se strecoară în vieața dela curțile noastre.

Aceste manifestațiuni mici ale culturii apusene la noi n'au fost în stare să schimbe aspectul general al vieții noastre culturale; ele au însă o importanță covârșitoare pentru neamul nostru, căci aceste mici manifestațiuni au sdruncinat adânc formele și fondul culturii slavonești înrădăcinate la noi, punând începuturile unei culturi naționale și pregătind terenul pentru o mișcare mai mare, care ne-ar fi putut pune într'un contact mai apropiat cu Apusul, izvorul firesc al regenerării noastre naționale.

Intensificarea legăturilor noastre cu Polonia din veacul al XVII-lea rupe bariera dintre poporul românesc și vieața culturală din Apus, și duce la o înflorire a literaturii noastre naționale și la o decădere aproape completă a culturii slavonești.

Inviorarea vieții culturale, înflorirea literaturii noastre istorice și religioase, întronarea unor idei noui din Apus, introducerea chiar a unor forme noui în literatura noastră, se datoresc în mare parte contactului cu Polonia [1]).

Așezat la marginea lumii romano-germane, poporul polonez, de origine slavă, prin adaptarea lui la creștinism în forma lui apuseană, dela începutul vieții sale istorice cade în raza influenței culturii apusene și se desvoltă în spiritul acestei culturi.

Caracterul vioiu al poporului, inteligența lui înăscută, a dus la crearea unui stat puternic nu numai prin forța lui militară și prin organizația democratică pur romană a vieții politice, ci și prin cultura lui superioară. Și atunci când popoarele slave cu o cultură bizantină se sbat în formele unei mentalități înguste și nu merg în creațiunile lor culturale mai departe de simple traduceri și copieri de texte bisericești, Polonezii intră în sfera vieții culturale a Apusului, participă în mod intens la această vieață. Universitatea din Cracovia, care își ia

---

[1]) V. P. P. Panaitescu. *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*. București, 1925; extras din Analele Academiei Române. P. P. Panaitescu. *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiew dans les Principautés roumaines*. Extrait des « Mélanges de l'École Roumaine en France ». Paris, 1926. Șt. Ciobanu. Досиѳей, митрополитъ Сучавскій и его книжная дѣятельность. Ediția Academiei de științe ruse. Kiev, 1915. In românește tradusă de Șt. Berechet. Iași, 1918.

ființă în anul 1400, devine unul din principalii factori ai culturii latinești în Europa occidentală. Un Martinne Polak, care încă prin veacul al XIII-lea scrie o istorie universală, — singura istorie de valoare în acele vremuri, — un Plano Carpini și Benedict Polak, cari fac primele descrieri geografice și etnografice asupra regiunilor tătărești, un Nicolae Kopernik, cari prin teoriile lui îndrăznețe sguduie temeliile mentalității medievale, — dovedesc că Polonezii n'au fost simpli imitatori ai culturii latine, ci ei contribuie în mod simțitor la mărirea acestei culturi. Alimentată de fermentul culturii latine, Polonia își desvoltă cultura ei proprie, națională, care în veacul al XVI-lea, « *veacul de aur* » în literatura poloneză, ajunge la o mare înflorire. In vieața culturală a Polonezilor, se resimt puternic toate mișcările mari ale Apusului,—reformația, umanismul, renașterea și scolasticismul.

Această țară catolică, posedând cultura ei semi-latină, ne influențează în mod direct, așa cum e cazul la cronicarii noștri Grigore Ureche și Miron Costin. Nu este însă mai puțin adevărat, că literatura noastră pur religioasă din acest veac, se desvoltă într'o măsură mare sub influența literaturii ortodoxe ucrainene din această epocă. Să nu se uite că Ucraina de atunci cu toate că făcea parte integrantă din compoziția statului polonez, are o vieață culturală proprie, posedă și literatura ei bogată, care se desvoltă în umbra culturii poloneze.

Problema « ucraineană », care sub raportul politic n'a găsit încă o soluție normală până în zilele noastre, a fost timp îndelungat obiectul celor mai aprinse discuții, ale celor mai părtinitoare cercetări istorice, etnografice și linguistice.

Reprezentanții științei oficiale rusești sub influența doctrinelor slavofile căutau să demonstreze, că poporul ucrainean sub raportul compoziției etnografice nu se deosebește de poporul rus, de « Rușii mari », iar limba lui nu este altceva decât un dialect al limbii « Rușilor mari ». Savanții ucraineni dimpotrivă caută să dovedească, că poporul ucrainean își are tradiția lui istorică, își are cultura lui proprie, superioară celei moscovite, iar limba ucraineană este o limbă cu totul aparte între limbile popoarelor slave. Cercetările din ultimele decenii ale numeroșilor oameni de știință ruși, nu vorbesc de cei

ucraineni, au ajuns la concluzia, că poporul ucrainean este o ramură a grupului popoarelor slave, care se desvoltă în anumite condițiuni istorice, geografice și culturale; aceste condițiuni duc la formarea unui nou tip etnografic slav, cu particularitățile lui specifice, cu limba lui proprie, cu tradiția lui națională, istorică și culturală.

Şi într'adevăr, poporul ucrainean, deosebit prin structura lui etnografică, prin temperamentul lui, chiar prin sângele lui, de poporul rusesc, este cel dintâiu din popoarele slave răsăritene, care ia contact cu cultura occidentală. După cucerirea Rusiei chieovene, cel dintâiu centru politic și cultural al Rușilor, de către Tătari în prima jumătate a veacului al XIII-lea, regiunea Chievului rămâne pentru multă vreme părăsită. O parte din populație se îndreaptă spre Nord-Est, unde amestecându-se cu popoarele sălbatice fineze, dă naștere poporului velicorus și formează noui centre culturale și politice.

O altă parte, în special pătura cultă a clerului, emigrează spre Apus, unde se așează în așa zisa «Rusie Roșie». In prima jumătate a veacului al XIV-lea partea de Miază-noapte a Rusiei Roșii, împreună cu regiunile Nord-Estice rusești, care poartă denumirea de Rusia Albă, intră în compoziția statului lituan, iar Rusia Roșie propriu zisă, în a doua jumătate ale aceluiași veac, cade sub dominația Poloniei. Principatul lituan cu majoritatea populației ortodoxe se găsește sub o influență puternică culturală și politică a statului polonez [1]. Cu toate că acest principat sub raportul cultural este inferior Poloniei, el, mulțumită tactului și energiei mai multor principi, își lărgește hotarele chiar în detrimentul intereselor Poloniei, înglobând în cuprinsul său o bună parte din teritoriul fostei Rusii chieovene, inclusiv orașul Chiev.

Populația ortodoxă din principatul lituan, ca și cea din Polonia, în veacul al XIV-lea și al XV-lea, se sbate în mare mizerie materială și morală. Despre o cultură proprie nu poate fi vorba. Abia se mai menține ceva din tradiția culturală a Rusiei chieovene, apar câteva monumente literare, cum este

---

[1]) А. Я. Ефименко. Исторія украинскаго народа. Выпускъ I. Петербургъ. 1906. I. Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, « Codrul Cosminului », vol. VIII. Cernăuți, 1934.

«*Letopisețul de Volânia*» și «*Evanghelia de Luțc*» din veacul al XIV-lea, «Cartea de judecată»[1], «Statutul Lituan», «Actele stării civile lituane» și altele, de mai târziu, — sunt opere importante mai mult din punct de vedere istoric și linguistic.

Propaganda catolică, care tinde spre convertirea populației ortodoxe spre biserica papală și care se constată în veacurile al XIV-lea și al XV-lea, se intensifică, când în anul 1569 se proclamă în orașul Liublin «unia» politică între Polonia și Lituania, sau, cum consideră unii istorici, s'a făcut incorporarea statului lituan în statul polonez. De aici înainte istoria Lituaniei, se confundă cu acea a Poloniei, iar populația ortodoxă împărtășește aceeași soartă cu cea catolică. Unia politică deschide larg porțile unei influențe polono-catolice asupra Ucrainenilor și indirect a culturii occidentale. Iobăgită nobililor (șleahtei) polonezi sau polonizaților, populația rurală, necăjită și sărăcită, este lăsată pe seama clerului la început sărac și incult și el. Este ceva asemănător în soarta acestei populații ortodoxe sub stăpânirea unui stat catolic, cu soarta Românilor ardeleni din acele vremuri [2].

Influența polono-catolică se manifestă atât în vieața economică și socială, cât mai ales, în cea spirituală, — în limbă, moravuri, obiceiuri. Această influență contribuie într'o măsură foarte mare la desăvârșirea tipului etnografic al Ucrainenilor, al limbii și temperamentului lor.

Catolicismul, care în urma sciziunii mari din sânul lui provocate de către mișcările reformiste, pierde terenul de sub picioare în Apus, căutând să-și compenseze pierderile prin cucerirea populației ortodoxe din Răsăritul Europei [3]. In serviciul lui se pune cea mai puternică organizație religioasă — ordinul Iezuiților. Favorizat de către statul polonez, acest ordin încă dela înființarea lui pune în practică toate mijloacele lui de propagandă, — corupția, teroarea, școala,

---

[1]) Сергѣй Ефремов. Історія українського письменства. Київ. 1917, p. 61.

[2]) I. Nistor. *Op. cit.*, p. 91.

[3]) С. Ѳ. Платоновъ. Лекціи по русской исторіи, изд. 6-е. С. Петербургъ. 1909, p. 396. Е. В. Пѣтуховъ. Русская литература. Древній періодъ. Петроградъ, 1916, p. 225. Сергѣй Ефремовъ. *Op. cit.*, pp. 60—63. В. А. Келтуяла. Курсъ исторіи русской литературы. Ч. I. С. Петербургъ. 1911, pp. 748—753.

tipografia, etc. Prin nestatornicia clerului şi, mai cu seamă, prin polonizarea şi catolicizarea unei mari părţi din nobilimea ucraineană, catolicii reuşesc să aducă populaţia ortodoxă la «unia» bisericească din oraşul Brest din anul 1596. Prin această unie se recunoaşte supremaţia papei asupra bisericii ortodoxe ucrainene, biserica ortodoxă păstrându-şi dogmele ei şi admiţând din biserica catolică câteva puncte, cari au fost impuse mai târziu şi bisericii unite din Ardeal.

Poporul de jos ucrainean şi o mică parte din nobilime şi cler se ridică în contra uniei, îşi manifestă indignarea în diferite proteste, chiar în răscoale ţărăneşti şi căzăceşti. In sufletul populaţiei trăeşte conştiinţa de sine, de origină şi de credinţă, mai cu seamă că o parte din biserică rămasă credincioasă ortodoxiei ţine contact cu bisericile Orientului [1]), cu cea din Constantinopole, şi cu bisericile ortodoxe vecine, cu cea moscovită şi cu cele româneşti [2]). Se încinge o luptă între biserica catolică şi cea ortodoxă, luptă care a avut ca rezultat o intensificare a vieţii culturale între Ucraineni şi o înflorire a literaturii din veacul al XVI-lea şi al XVII-lea.

In fruntea mişcărilor pentru apărarea ortodoxismului, în rând cu unii din reprezentanţii aristocraţiei ucrainene, cum a fost principele Constantin C. Ostrojskii, întemeietorul unei şcoli şi a unei tipografii, se pune populaţia orăşenească, micii negustori, industriaşi şi meseriaşi. Incă pe la sfârşitul secolului al XV-lea ei înfiinţează pe lângă parohii asociaţii bisericeşti, «fraternităţi» («bratstva»), cari îşi propun ca scop întreţinerea bisericii şi ajutorarea săracilor. Pe măsură ce creşte influenţa catolicilor şi se intensifică propaganda în contra ortodocşilor, creşte şi importanţa acestor fraternităţi, care iau apărarea «schismei ţărăneşti», cum numeau Polonezii ortodoxismul. Fraternităţile din oraşele mai mari, cum au fost cele din Chiev, Lwow, Wilno, Moghiliov şi altele, îşi propun ca scop păstrarea purităţii religiei ortodoxe, supravegherea însăşi a membrilor clerului, înlăturarea celor suspecţi sub raportul credinţei, controlul chiar asupra activităţii arhiereilor.

---

[1]) Е. В. Пѣтуховъ. *Op. cit.*, p. 224.
[2]) I. Nistor. *Op. cit.*, p. 92.

Intru cât arma cea mai puternică a Iezuiților în contra ortodoxismului era școala, fraternitățile din orașele mai mari înființează școli. La început aceste școli aveau un caracter elementar; în ele se învăța cetitul și scrisul și muzica vocală. In unele din ele se predă și limba greacă. Cu timpul însă se adaogă limba latină și cea poloneză, iar în școlile cele mai înalte, cum era colegiul lui Petru Movilă din Chiev, se introduce aproape întreg programul de studii scolastic, cu ciclurile *trivium* și *quadrivium*, începând cu gramatica și terminând cu retorica, filosofia și teologia [1]). Pe lângă menirea lor de a da cunoștințe teoretice, aceste școli organizează și exerciții cu caracter practic: discuții publice, predici, reprezentații dramatice. Școlile erau pătrunse de un caracter adânc democratic, fiind accesibile pentru toată lumea, indiferent de clasa socială și de situația materială. Acest fapt definește caracterul întreg al culturii ucrainene, izvorîte din nevoile și aspirațiunile poporului de jos, pe când cultura poloneză avea un caracter mai aristocratic.

In afară de aceasta, pe lângă fraternități se înființează și tipografii. Se știe că cele dintâi cărți tipărite cu literă cirilică în limba slavă apar în Polonia, în orașul Cracovia, în anii 1490—1491 [2]). In a doua jumătate a veacului al XVI-lea asemenea tipografii se găsesc în câteva din orașele mai principale de pe teritoriul Poloniei ortodoxe, ca Lwow, Wilno, Ostrog [3]).

Prin urmare, necesitatea de a-și apăra credința și desigur și naționalitatea, îi face pe Ucraineni să-și organizeze un început de vieață culturală, care încetul cu încetul duce la crearea unui mediu cultural și religios specific, a unei atmosferi spirituale deosebite de cea moscovită. Cultura ucraineană o rupe demult cu tradiția culturală din Rusia moscovită, care continuă să lâncezească în atmosfera unui conservatorism înrădăcinat, al unui formalism sec și a unei ignoranțe copleșitoare. Ucraina ortodoxă se înglobează în mediul

[1]) К. Харламовичъ. Западно — русскія православныя школы XVI и XVII вѣка. Казань. 1898, pp. 409—476. С. Голубевъ. Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Кіевъ. 1883, V. I, pp. 413—452.

[2]) Проф. Ів. Огїенко. Історія Українського друкарства. Львівъ. Т. I. pp. 7—11.

[3]) *Ibid.*, p. 2.

cultural al Apusului, şi întreaga mişcare culturală a ei are toate semnele caracteristice ale acestui mediu. Prin Ucraina ortodoxă, prin oamenii ei şi prin tipăriturile ei, îşi face drum în Rusia moscovită cultura occidentală mai lesne decât pe căi directe.

Vieaţa culturală şı religioasă a Ucrainei din veacul al XVII-lea îşi găseşte cea mai vie expresie în literatură. Născută în atmosfera religioasă, călită în luptă cu adversari puternici, această literatură se desvoltă în proporţii nebănuit de mari. Se înţelege că această literatură, pusă în serviciul credinţei, are un caracter eminamente religios. Aici văd lumina aproape toate cărţile Sfintei Scripturi, aici apar o mulţime de lucrări cu caracter dogmatic şi exegetic, o mulţime de opere ale sfinţilor părinţi, vieţi ale sfinţilor, cărţi canonice; aici înfloreşte în special literatura religioasă polemistă şi cea oratorică, diferite cazanii, predici, cuvântări ocazionale. E suficient de amintit, că cea dintâi Biblie în limba slavă se tipăreşte de către principele Constantin Ostrojskii în anul 1581 [1]). Aici apare opera monumentală a lui Dimitrie Rostovschii, «Mineiele» lui.

O mare desvoltare capătă şi literatura laică, în special cea didactică. Aici găsim opere filologice, — cele dintâi gramatici slavoneşti, dicţionare, cărţi de filosofie şi de retorică, diferite cărţi istorice, — cronografe, cronologii, mitologii, genealogii, cărţi de ştiinţe, — aritmetici, astrologii, în sfârşit tot în Ucraina se pun bazele şi literaturii imaginare, — aici se scrie o înteagă literatură dramatică şi o mulţime de poezii.

Toată această literatură şi ca formă şi ca fond, poartă pecetea gândirii latino-catolice. Are toate trăsăturile literaturii religioase occidentale, ale scolasticismului apusean, care pătrunde şi în vieaţa Polonezilor. Cărturarii ucraineni ortodocşi, spre deosebire de autodidacţii şi tipicarii moscoviţi, din acele vremuri, sunt oameni instruiţi în şcoli, cu vederi largi şi cu o cultură adeseaori temeinică. Ei sunt la curent cu ştiinţele laice de atunci, cunosc la perfecţie limba latină şi cea poloneză, lor le place să citeze autori clasici latini chiar în operele lor religioase, să recurgă la exemple şi comparaţii,

[1]) I. Огіенко. *Op. cit.*, p. 48.

luate din istorie, din mitologie și în general din științe profane. Invățații ucraineni sunt admiratorii filosofiei lui Aristotel, a dialecticei și retoricii lui, de cari se folosesc în operele lor religioase, în sistemul lor de gândire. Aceste cunoștințe ei le capătă nu numai în școlile lor, ci și în colegiile iezuite din diferite orașe, iar mulți din ei își desăvârșesc studiile în școlile din Apus; ei erau familiarizați până într'atâta cu cultura poloneză, încât mulți din ei își scriu operele și în limba poloneză.

II.

Atmosfera religioasă a culturii din veacul al XVI-lea și al XVII-lea, credința comună, — ortodoxismul, — care-i leagă pe Români de Ucraineni, face posibilă o apropiere între aceste două popoare. Și dacă mai luăm în seamă, vecinătatea imediată dintre Românii din Moldova și Ucraina galițiană și cea din Podolia, interesele economice, ce legau aceste două țări, comerțul mare pe care-l face Lwowul, capitala Galiției, cu orașele moldovenești și chiar cu cele muntenești, atunci înțelegem lesne, de ce aceste relațiuni trebuiau să fie atât de intense. Se vorbește de obiceiu de o influență a Poloniei asupra culturii noastre din veacul al XVII-lea și se trece cu vederea faptul, că poporul polonez, masele lui mai compacte, era departe de noi și ca distanță și mai ales ca tendințe spirituale. Polonia era pe vremuri avangarda catolicismului în Orientul Europei, cu tendințe agresive de cucerire a țărilor ortodoxe. Deci era foarte natural, ca străbunii noștri devotați credinței să se ferească de catolicii polonezi.

Este clar că influența culturii poloneze s'a exercitat asupra noastră nu direct, ci prin intermediul Ucrainenilor ortodocși. Au fost însă cazuri, după cum am semnalat mai sus, când această influență vine direct, cum s'a întâmplat cu unii din cronicarii noștri și cu mitropolitul Dosoftei în ce privește psaltirea lui versificată. Era și lucru explicabil, căci acești scriitori învață limba poloneză în școlile pe cari le urmează. Grigore Ureche fără îndoială a făcut școala ortodoxă a fraternității din Lwow, școală care ia ființă în anul 1586[1]). Tatăl

[1]) Е. В. Пѣтуховъ. *Op. cit.*, p. 227.

lui Grigorie Ureche, Nestor, care avea legături mai vechi cu ortodocșii ucraineni, se înscrie ca membru al acestei fraternități, la 7 Iunie 1612[1]).

Data aceasta ar coincide cu anii școlarității lui Grigore Ureche, dacă s'ar admite că el s'a născut în ultimul deceniu al veacului al XVI-lea și dacă s'ar lua în seamă faptul, că aceste școli, erau frecventate de tineri destul de vrâstnici. Dosoftei, din familia negustorilor români Papară, stabiliți la Lwow, protectori și ei ai fraternității « stavropighiale »[2]), de sigur își face studiile aici[3]). Se știe că în aceste școli, pe lângă alte obiecte de studii, se învață și limba latină și cea poloneză[4]).

---

[1]) Redăm in extenso textul înscrierii lui Nestor Ureche între membrii fraternității din Lwow:

„Въ лѣто ҂зрк мѣсяца Іуніа з въ недѣля всѣхъ святыхъ. Случащемъ сѣ ми Несторъ Уреке великый дворникъ земли молдавской зде въ Ливовъ градъ, и видѣвшемъ боголюбезное о Христѣ съвъкупленное братство, честнаго храма Успеніи пречистѣй и прѣблагословеннѣи владичици нашеи Богородици и присно Дѣвѣ и Маріи, еже съ благословеніи святыхъ отецъ, и вселенскыхъ патріархъ утвръжденное и самъ азъ Боголюбивымъ желаніемъ въжделѣхъ и съвъкупихся братствѣ сеи, яко да будетъ въ въсемъ купно съ ними служаще святому мѣсто сему, елико отъ Бога будетъ могятства нашего, въсея крѣпостия сердца нашего до послѣднѣаго издыханіа нашего".

In românește: « In anul 7120, luna Iunie 7, în săptămâna tuturor sfinților. Intâmplându-se mie, Nestor Ureche, marele vornic al țării moldovenești, să fiu aici, în cetatea Livovului, și văzând iubitoarea de Dumnezeu unită întru Hristos fraternitate a cinstitei biserici a Adormirei Preacuratei și Preablagoslovitei noastre Stăpâne și pururea Fecioarei Maria, care fraternitate a fost aprobată prin binecuvântarea sfinților părinți și a patriarhilor ecumenici, și eu singur m'am aprins de dorința iubitoare de Dumnezeu și m'am alăturat la această fraternitate, ca să fiu în toate alături de ei (membri), slujind acestui sfânt lăcaș, cât timp vom avea putință dela Dumnezeu, cu toată tăria inimii noastre și până la cea din urmă suflare a noastră ».

Din A. C. Петрушевичъ. Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ. Львовъ. 1874, p. 46. Textul este reprodus de către A. Petrușevici din « Cartea fraternității stavropighiale din Lwow », p. 151.

[2]) А. С. Петрушевичъ. *Op. cit.*, pp. 250—251.

[3]) Șt. Ciobanu. *Op. cit.*, pp. 41—43.

[4]) М. Линчевскій. Основныя начала педагогіи древнихъ братскихъ школъ. В. Покровскій. Историческая хрестоматія. Москва. 1888, p. 277.

In ce privește Miron Costin, este cunoscut, că el își face studiile la Bar. Acest orășel pe la începutul secolului al XVI-lea, sub domnia regelui Sigismund I, împreună cu 5 târgușoare și 38 de sate, aparținea domeniilor reginei Bona (« stolovoie imenie » — moșie pentru masă, pentru procurarea de alimente). Barul, situat la marginea Poloniei, avea și cetate și, fiind târg regesc, se bucura de privilegii mari. In anii 1610—1614 hatmanul Stanislav Jolkiewski fondează un colegiu iezuit, o școală superioară [1]).

Dat fiind faptul, că în orașul Bar în acele vremuri nu existau alte școli mai de seamă, este clar că Miron Costin, a urmat acest colegiu iezuit, destinat pentru instruirea tineretului nobil polonez. Aici găsim explicația erudiției lui Miron Costin, a sistemului lui de gândire, a simpatiilor lui pentru instituțiile poloneze, precum și a cunoașterii lui profunde a limbii latine și poloneze.

Raporturile dintre noi și populația ucraineană ortodoxă, erau cu mult mai strânse. Până în ziua de astăzi nu este elucidată problema imigrațiunilor românești în regiunile Poloniei. Din actele ce s'au publicat până acuma reiese, că înfiltrarea elementului românesc în Polonia, care se începe prin veacurile al XII—XIII-lea și care se confirmă în mod oficial prin actul principelui Vladislav Opeln din anul 1378 și prin alte documente de mai târziu [2]), se face în mod constant în de-

[1]) Н. Яворовскiй. Историко-статистическое описанie заштатнаго города Бара. Подольск. Епарх. Вѣд. 1875, Nr. 12, 16—18, pp. 356—369, 473—484, 502—512, 533—548.

[2]) Lucrările mai de seamă cari ating această problemă:

Al. Stadnicki. *O wsiach tak zwanych w.loskich na polnocnym stoku Karpat.* Lwow, 1848. Partea a 2-a, 1853.

I. Bogdan. *Câteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor și boierilor Moldovei în sec. XIV și XV.* « Analele Academiei Române », seria II, t. XXIX, pp. 613—628.

N. Iorga. *Studii și documente cu privire la istoria Românilor.* Vol. IX. București, 1905; vol. XVIII, București, 1908.

N. Iorga. *Legăturile Românilor cu Rușii apuseni și cu teritoriul zis « ucrainean ».* « Analele Academiei Române » XXXVIII, seria II, pp. 733—773.

N. Iorga. *Ucraina Moldovenească.* « Analele Academiei Române ». Vol. XXXV, seria II, pp. 347—360.

N. Iorga. *Românii de peste Nistru.* Iași, 1918.

Radu Rosetti. *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova.* Vol. I. București, 1907.

I. Nistor. *Românii transnistrieni.* Cernăuți, 1925.

I. Nistor. *Emigrările de peste munți.* « Analele Academiei Române ». Vol. XXXVIII, seria II.

cursul mai multor veacuri. Raporturile de vecinătate dintre Români și Polonezi, războaiele pe care le-au dus aceste popoare, când între ele, când în contra dușmanilor lor comuni, fluctuațiunea de mai târziu a hotarelor dintre Moldova și Polonia, precum și stările sociale și politice din Moldova, vesnic primejduită din afară și sfâșiată de lupte interne, în mod fatal trebuiau să ducă la un exod al populației românești, în regiunile mai apropiate de Români ale Poloniei, mai ales că aceste regiuni, pe atunci erau aproape pustii [1]). Pe de altă parte, năvălirea Ungurilor în Ardeal, cu mult înainte de fixarea graniței dintre Moldova și Polonia, duce la emigrări în masă a populației de peste munți, din care o parte se îndreaptă și se așează în Carpații de răsărit [2]). După cum afirmă regretatul slavist E. Kałużniacki, « Românii în cursul veacurilor XII și XIII, dar mai cu seamă în cele trei următoare pătrunseră în Galiția ca mercenari, negustori, emigranți, meseriași, țărani și păstori, unde se așezară statornic și se cârmuiau după obiceiul lor strămoșesc » [3]). Se știe că în Galiția orientală erau peste o sută de sate românești, care se conduceau după normele dreptului românesc (jus valachicum) și că aceste sate își pierd individualitatea lor etnografică abia prin veacul al XVII-lea, asimilându-se cu populația ortodoxă ucraineană. Orașele galițiene, în special Lwowul, pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, și în cel al XVII-lea erau invadate de Români, — negustori, meseriași, preoți, ostași și numeroși boieri, emigranți politici din Moldova [4]). Toți acești Români iau parte activă la vieața

---

D. Mototolescu. *Jus valachicum în Polonia.* București, 1916.

A. Скальковскій. Хронологическое обозрѣніе исторіи Новороссійскаго края. Одесса, fasc. I, 1836, fasc. II, 1838.

A. T. Лебединцевъ. Ханская Украина. Записки Импер. Одесск. общества исторіи и древностей. Vol. XXXI. Odesa, 1913.

Th. Holban. *Răspândirea coloniilor românești în Polonia.* In curs de publicare în « Arhiva », Iași, revista d. prof. Ilie Bărbulescu (anul XXXIX — XLIX). Studiul d. Holban, teza de doctorat, bazat pe isvoare noui, necunoscute în literatura noastră istorică, prezintă un interes deosebit pentru clarificarea problemei răspândirii elementului românesc în Polonia.

[1]) N. Iorga. *Românii de peste Nistru.* Iași, 1918, p. 8.

[2]) Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova.* București. Vol. 1, p. 27. I. Nistor. *Emigrările de peste munți,* « Analele Academiei Române », vol. XXXVIII, p. 820.

[3]) I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina.* București. 1915, p. 22.

[4]) I. Nistor. *Op. cit.* p. 21.

religioasă a ortodoxilor din Galiția. Numele mai multor din ei figurează în calitate de ctitori, de donatori ai așezămintelor bisericești, de membri ai societăților religioase [1]).

Expansiunea elementului românesc spre răsărit nu se mărginește numai la regiunile galițiene. Românii pătrund și se așează, în cele mai îndepărtate colțuri ale Podoliei, Volâniei și Chievului, înființând alte zeci de sate [2]).

---

[1]) I. Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*. Cernăuți. 1934, pp. 77—109. V. A. Петрушевичъ. *Op. cit.* Aici găsim mai multe familii românești trecute în pomelnicele mănăstirilor din Unev (p. 27) și Ugornichi (p. 207), de asemenea în registrul membrilor confraternității bisericești a stavropighiei din Lwow, a fraternității din Luțc, etc. (Membri familiei *Movileștilor*, Voevodul *Petru*, p. 16; *Ștefan Petriceicu*, p. 183, 334; hatmanul *Andrei*, logofătul *Gavrilaș*, *Gavriil Moțoc*, vornicul *Ghighiu*, p. 27; Visternicul *Nicoară Prăjescul*, pp. 40, 43; *Nestor Ureche*, p. 46; *Ioannes Włoscensis*, p. 49; vornic al Moldovei *Vasilie*, p. 71; *Mazarachi*, p. 121; *Andrei Ursul*, ziditorul m-rei Ciorna de pe râulețul Gorân, din ținutul Luțc, p. 187; *Lulea*, p. 188; *Vasile Vată* « Voloșin », p. 204; *Constantin* și *Andrei Turcul*, p. 207; *Maria Murgul* și *Vasile Cuprea*, p. 207; Medelnicerul *Savin* și soția lui *Rubina*, p. 207; *Elena Cătuneanu*, p. 250; *Manoli*, Doamna *Anghelina* și *Chiriac*, p. 250; *Papară Gheorghe*, p. 251; *Dimitrie Moldovanul* și *Cojan*, p. 294; *Isaia Potlog*, p. 311; *Drăguțescul* și soția lui *Safta*, *Isaia Păpăluță* și căpitanul *Ioan Isocescul*), p. 334.

In afară de biserica ridicată de Miron Barnovschi în Lwow, și de mănăstirea Ciorna a lui Andrei Ursul, au mai fost în Ucraina următoarele ctitorii românești: Vasile Lupul fondează m-rea Vovedeniei (de maici) în Lwow, pp. 317—318; mănăstirea din Berșad, jud. Olgopol fu zidită de călugări moldoveni în anul 1616; m-rea Granova, jud. Gaisin, ridicată de un alt călugăr moldovean.

V. în privința acestor două mănăstiri: E. Сѣцинскій. Матеріалы для исторіи православныхъ монастырей подольской епархіи Труды Подольскаго епархіальнаго историко-статистическаго комитета. Каменецъ-Подольскъ. Выпускъ 5-й, pp. 209—438, pp. 214, 291.

Majoritatea familiilor de Români, cari s'au stabilit în Polonia, și-au schimbat cu timpul pronumele. A. Petrușevici afirmă că « Nobilimea ruteană, care poartă numele satelor din Carpați și care întrebuințează blazonul sas, sunt de origine românească, ca de exemplu Dedușițchi, Șeptițchi, etc. ». *Op. cit.*, *p.* 295.

[2]) I. Nistor. *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 22. Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*. Vol. I, Chișinău, 1936, pp. 125—132. D-l Boldur, aducând unele date cu privire la toponimia românească în Ucraina, ajunge uneori la exagerări regretabile: d-sa trece drept denumiri românești unele cuvinte de origine pur ucraineană, cum sunt de exemplu, denumirile *Voscodavți* (« Storcătorii sau tescuitorii de ceară »), *Volcovți*, *Volcovoe* (« lupoasa »), etc., p. 125.

Intr'un număr de documente din secolul al XVIII-lea, publicat în « Труды комитета для историко-статистическаго описанія Подольской епархіи », vol. IV, găsim o serie de sate din Podolia și din regiunea Chievului care sunt de origine românească: « *Babanca* », p. II; « *Balanca* », p. III; « *Pânzari* », p. IV; « *Bolboaca* », p. VI; « *Braga* », p. VII; « *Buda* », « *Budei* », p. VII; « *Butuceani* », p. VIII; « *Boda turcul* », p. X; « *Găvănos* », p. XIII; « *Garaba* », p. XIII; « *Hotar* », p. XVII; « *Domnița* », p. XX; « *Doibani* », p. XX; « *Jora* », p. XXI; « *Chetrosul* », p. XXII; « *Criclivețul românesc* », p. 385; « *Bologan* », p. 143; « *Lăpușna* », p. 42; « *Moșneaga* », p. 153; « *Florina* », p. 136. Ibidem, vol. II, 1878—1879: « *Cucul* », p. 17; « *Plopii* », p. 19; « *Podoima* », p. 22; « *Strâmba* », p. 23; « *Pisculung* », p. 26; « *Florii* », p. 27; « *Topala* », p. 65; « *Ocna* », p. 65; « *Bursuc* », p. 88; « *Ciuperca* », p. 127. Ibidem,

O mică parte din aceste așezări românești, s'a păstrat încă și astăzi în regiunile dintre Nistru și Bug, restul a dispărut, contopindu-se cu masele mari ale Ucrainenilor, după cum a dispărut și populația românească din Galiția.

Insă urmele acestor așezări românești, au pătruns adânc în vieața poporului ucrainean. Nu există aproape bibliotecă mai mult sau mai puțin importantă din Rusia, în care nu s'ar găsi cărți sau manuscrise de proveniență românească. Sunt cărți și manuscrise aduse de către credincioșii Români, păstrate de ei în pribegia lor, sau donate bisericilor și mănăstirilor din Ucraina. Iar obiectele de artă bisericească ce se găsesc în unele muzee din Rusia, — icoane, cruci, medalioane, veșminte bisericești, cadelnițe, aere brodate, miniature din cărți și manuscrise, toate acestea la un loc i-au adus la convingere chiar pe cercetătorii ruși, că aceste obiecte au avut influență asupra artei bisericești în genere ruse și în special ale acelei ucrainene [1]).

Și nu este exclusă ipoteza, că cele dintâi influențe ale artei renașterii asupra artei bisericești ucrainene, n'au venit direct din Apus prin Polonezi, ci prin intermediul Țărilor Românești, de care-i leagă pe Ucraineni credința comună. Maiștrii tipografi, gravorii și zugravii ucraineni, trec de la ei în Țările Românești și invers. Așa, de exemplu, cel dintâi tipograf rus Ivan Feodorov, de origine ucraineană, care tipărește la Moscova cea dintâi carte în anul 1564 și care din această cauză este nevoit să fugă în Polonia, ajunge în cele din urmă la principele Constantin Ostrojskii, un mare apărător al ortodoxismului. Principele Ostrojskii pune la cale tipărirea unei

---

vol. V; « *Dumitrașca mică* », p. 166; « *Comori* », p. 167; « *Cășlani* », p. 260; « *Odaia* », p. 366; « *Redul Vrabiei* », p. 196; « *Brusturi* », p. 235.

De mare interes pentru noi ar fi cercetarea nomenclaturii geografice în genere din aceste părți. Găsim denumiri românești, ca « pădurea Brânzeni », « Труды » etc., vol. IV, p. 363 (în jud. Vinița), râulețul Vaslui, în jud. Olgopol, pp. 83, 86; Valea « Putredă », p. 61, etc.

Toate acestea dovedesc, că elementul romănesc era foarte puternic în Ucraina din secolul al XVII-XVIII.

[1]) Н. И. Петровъ. Румынскіе памятники въ Россіи и возможность ихъ вліянія на русское искусство. Труды четырнадцатаго археологическаго съѣзда въ Черниговѣ, 1909, Москва, 1910—1911, v. II, pp. 89—95. Șt. Ciobanu. *Din bibliotecile rusești*, « Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice », Secția din Basarabia, Chișinău, 1924, pp. 71—83. Idem. *Notițe*, vol. II, 1928, pp. 141—146.

Biblii complete în limba slavă, care apare în anul 1581, în orașul Ostrog[1]). Tipograful Ivan Feodorov fu trimis în Apus pentru căutarea cópiilor Bibliei. Pentru a-și atinge scopurile Ivan Feodorov vizitează și Muntenia[2]). În contra acestui tipograf ridică niște pretențiuni un oarecare Ivan din Suceava, pretențiuni ce formează obiectul unei judecăți în fața « ureadnicului » din Lwow[3]), fapt care dovedește că Ivan Feodorov a trecut și prin Moldova.

Tipograful Ioan Cunotovici, conducătorul tipografiei fraternității din Lemberg prin anii 1638—1639[4]), figurează ca tipograf în « Antologhionul » din anul 1643[5]), din Câmpulungul Munteniei și în « Evanghelia învățătoare » din anul 1644 dela mănăstirea Dealul[6]). Alți doi tipografi Ioan Glebcovici și Timotei Alexandrovici, veniți din Ucraina se îndeletnicesc cu tipărirea cărților în Muntenia[7]). Timotei Alexandrovici Verbițchi, cum se numea el, « maistru al artei tiparului și tovarăș al armatei zaporojene », înainte de a veni în Muntenia, a avut o lungă activitate de tipograf în Ucraina[8]). El era în legătură de rubedenie cu Pamvo Berândă, cunoscutul autor al unui dicționar slavo-ucrainean, care stă la baza dicționarelor noastre slavo-române[9]). Autor de versuri, gravor și tipograf, Pamvo Berândă era de origine română[10]).

---

[1]) И. Каратаевъ. Описаніе славяно-русскихъ книгъ. Т. I. Извѣстія Имп. Акад. наукъ. pp. 213—215. Сергїй Ефремовъ. Історія українського письменства. Київ. 1917, p. 64.

[2]) Ів. Огїенко. Історія українського друкарства. Львив. т. I. 1925, p. 46.

[3]) *Ibid.*

[4]) I. Огіенко. *Op. cit.*, p. 123.

[5]) I. Bianu și Nerva Hodoș. *Bibliografia românească veche*. Vol. I, p. 135.

[6]) *Ibid.*, p. 147. I. Огїенко. *Op. cit.*, p. 89.

[7]) I. Bianu și N. Hodoș., pp. 531, 1c3. I. Огїенко. *Op. cit.*, pp. 303—305.

[8]) I. Огіенко. *Op. cit.*, pp. 250, 263, 303 P. P. Panaitescu. *L'influence*, etc., p.19.

[9]) И. Каратаевъ. *Op. cit.*, p. 388. С. Ефремовъ. *Op. cit.*, p. 74. Gr. Crețu. *Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-român*. București, 1900, pp. 38—40. С. Н. Чебанъ. Славяно-румынскій словарь библіотеки Московскаго общества исторіи и древн. Варшава, 1914, pp. 6—10.

[10]) Originea românească a lui Pamvo Berândă nu este contestată de nimeni din cercetătorii ruși. Cel dintâi dintre istoriografi care afirmă, că « Pamvo Berândă este din Moldoveni », este D. Bantâș-Camenschi, Român și el de origine, în *Istoria Rusiei mici*, apărută în anul 1830. Д. Бантышъ-Каменскій. Исторія Малой Россіи. Изданіе 4-е, Петербургъ. 1904, p. 130. V. А. И. Сычевская, Памва Берында и его вирши на Рождество Христово и другіе дни. Кіевъ. 1912, p. 6. И. Огїенко. *Op. cit.*, p. 263. D-l Oghienco presupune că Pamvo Berândă ar fi de origine Român din Bucovina. А. И. Яцимирскій. Изъ исторіи славянской письменности въ Молдавіи XV—XVII в. С. П. Б. 1906, p. XXIII.

Fratele lui, Ştefan Berândă, a fost şi el tipograf [1]) şi era în cele mai strânse legături cu Timotei Alexandrovici, pe care-l ajută şi la cumpărarea unei proprietăţi [2]). Nu este exclus ca şi Timotei Alexandrovici să fi fost de origine românească, ca şi fraţii Berândă, cu cari el era înrudit. Numele de Verbiţchi, pe care-l adaogă la numele lui de tată (Alexandrovici), indică denumirea localităţii de origine după cum se făcea pe atunci în Ucraina. In jud. Dolj, tocmai în Muntenia, unde el îşi desfăşoară activitatea în ultimii ani ai vieţii, există două sate cu numele de Verbiţa [3]). Un alt tipograf de origine ucraineană, Andrei Sculschi, ar fi ajutat pe domnitorul Miron Barnovschi la înfiinţarea unei tipografii, idee pe care Miron Barnovschi n'a putut-o aduce la îndeplinire [4]). Nume de tipografi şi gravori ucraineni găsim şi mai târziu în cărţile tipărite în Ţările Româneşti [5]). Există deci o breaslă întreagă de tipografi şi gravori de origine ucraineană şi românească cari au legături cu diferite regiuni ale Ucrainei ortodoxe şi cu Ţările Româneşti [6]).

Problema legăturilor dintre Români şi Ucraineni, sub raportul linguistic şi folkloristic a fost studiată foarte puţin. Ori, cum afirmă prof. I. Oghienco, « limba românească a exercitat o influenţă mare în deosebi asupra Rusiei de miază-zi, cu care România a fost întotdeauna în raporturi strânse. Este drept, că, spre regret, raporturile dintre limba românească şi cea a Ruşilor mici (ucraineni) nu este încă studiată, dar influenţa ei trebue să fie mare. Această influenţă se observă în deosebi în Bucovina, în limba Ruşilor carpatini, cari întotdeauna au fost în cele mai strânse raporturi cu Românii » [7]).

---

1) I. Огіенко. *Op. cit.*, pp. 303—305.

2) *Ibid.*, p. 304.

3) *Marele dicţionar geografic al României*, vol. V. Bucureşti. 1902, p. 739.

4) I. Огіенко. *Op. cit.*, p. 131.

5) P. P. Panaitesco. *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila*, etc., pp. 24—25, 51—54.

6) Gravorul Ivan Bocov (sau poate Bicov), autorul clişeelor din « Cheia înţelesului » a lui Ioannichie Galeatovschi, tipărită la Bucureşti în anul 1678 (I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.*, vol. I, pp. 217, 219, 221), probabil se călugăreşte şi figurează sub numele de Ioannichie în câteva tipărituri de mai târziu din Muntenia (I. Bianu şi N. Hodoş. *Op. cit.*, pp. 402, 424, 437, 455).

7) И. И. Огіенко. Иноземные элементы въ русскомъ языкѣ. Кіевъ, 1915, p. 101.

Profesorul Oghienco, bazându-se pe unele din studiile cunoscute asupra legăturilor dintre limbile slave și cea română (Miklosich, Kałużniacki), reproduce și un număr de vreo 60 de cuvinte românești, care s'au strecurat în limba ucraineană [1]. Un studiu ceva mai amănunțit asupra acestei probleme publică Scheludko în « Arhiva » lui Weigand, în care, pe lângă câteva considerațiuni de ordin istoric, ne înfățișează și un număr de 332 de cuvinte românești, ce se întrebuințează în limba ucraineană [2]. Influența limbii noastre asupra limbii ucrainene de sigur este cu mult mai mare și ea nu se reduce numai la latura lexicală a limbii, la un simplu împrumut de cuvinte.

Cu mult mai importantă este problema influenței credințelor, datinelor și obiceiurilor noastre asupra poporului ucrainean. Este un lucru stabilit, că obiceiurile la nuntă, la înmormântare, la sărbători etc. ale poporului ucrainean se deosebesc de cele ale Rușilor propriu ziși (Rușii mari), și este suficient să faci o comparație între ele și obiceiurile noastre, ca să te lovești de asemănări izbitoare. Iar basmele și legendele noastre, conțin o mulțime de motive, care se găsesc și în poezia populară ucraineană. Acele vreo sută de colonii românești, ce au dispărut în Galiția muntoasă, au lăsat urme adânci în sufletul poporului ucrainean, în special a ramurii lui ce se numește Guțuli. Poate, că acești vreo 200 de mii de Guțuli, ce locuesc parte în Bucovina și parte în Galiția orientală, cari se deosebesc prin portul lor, prin înfățișarea lor fizică, precum și prin tipul lor antropologic de Ucraineni, poate că sunt, după cum cred unii, descendenții vechilor coloniști români [3]. In orice caz, întreaga terminologie pastorală în limba lor, precum și o mulțime de obiceiuri sunt împrumutate dela noi. Profesorul dela Universitatea din Poznan, Witold Klinger, scrie oă « folklorul românesc prezintă un fel de lanț de

[1]) И. И. Огiенко. *Op. cit.*, pp. 101—102, 120—133.

[2]) D. Scheludko. *Rumänische Elemente im Ukrainischen*. In publicația « Balkan Arhiv », vol. II, 1926, pp. 113—146.

[3]) I. Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, p. 66. I. Nistor. *Românii și Rutenii în Bucovina*, pp. 30—44. Despre Guțuli: В. Шухевичъ. Гуцульщина. Матерiялi до украiнсько-руськой етнольогiи, II. Львовъ, 1901. Хв. Вовк. Антропометричнi дослiдi украiньского насвеченiя Галичини Буковини и Угорщини. Львовъ, 1908.

legătură între folklorul antic, grecesc, şi cel slavonesc, contemporan». «Acest lucru îl resimt în deosebi cetind «Guţulşcina» lui Şuhevici, unde elementul antic apare mai clar ca oriunde»[1]).

III.

Consideraţiunile de mai sus ne fac să tragem concluzia, că raporturile culturale dintre poporul românesc şi cel ucrainean au un caracter de reciprocitate, că legăturile dintre aceste popoare au fost din cele mai strânse. Sub influenţa culturii latino-polone din veacul al XVII-lea în Ucraina, după cum am văzut mai sus, se manifestă o puternică mişcare culturală, susţinută şi îndrumată de personalitatea mare a lui Petru Movilă. Această perioadă coincide cu intensificarea raporturilor dintre Români şi Ucraineni, fapt care duce la înviorarea vieţii culturale în Ţările Româneşti, sub domniile lui Vasile Lupu în Moldova şi a lui Matei Basarab în Muntenia. Infiinţarea tipografiilor în Moldova şi Muntenia, Soborul bisericesc dela Iaşi, înfiinţarea şcoalei de pe lângă Trei Ierarhi, întreaga literatură bisericească, apărută în Moldova şi Muntenia, — sunt fapte de ordin cultural, care sunt într'o legătură strânsă cu vieaţa culturală din Ucraina. Activitatea rodnică a lui Eustratie Logofătul şi a mitropolitului Varlaam în Moldova, precum şi a lui Udrişte Năsturel în Muntenia se desvoltă în cadrul influenţei culturale ucrainene. «Cazania» lui Varlaam, «Pravila» şi «Evangheliile învăţătoare» dela Govora, Câmpulung şi Dealu, «Pravila» lui Vasile Lupu şi «Şapte taine» dela Iaşi, — toate aceste cărţi şi în ce priveşte conţinutul şi ca formă sunt izbitor de asemănătoare cu tipăriturile ucrainene din acele vremuri. Unele din ele sunt simple traduceri, iar altele sunt adaptări şi prelucrări în limba românească[2]). Cele dintâi încercări de versificaţie în ro-

---

[1]) Scrisoare către autorul acestor rânduri cu data de 20 Decemvrie 1921. V. Witold Klinger, *Z motywow wędrownych pochodzenia klasycznego*, Poznan, 1921, p. 10—11.

[2]) P. P. Panaitesco. *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila*, etc., pp. 26—36, 54—55. O cercetare mai amănunţită cu o confruntare a textelor respective din tipăriturile noastre şi cele ucrainene ar arunca o lumină nouă asupra literaturii noastre din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

mânește sunt făcute după modelul versurilor din tipăriturile ucrainene sau, mai bine zis, după manualele de « piitică » răspândite printre Ucraineni, cu modele de versuri cu « acrostihuri », cu dedicații la « stemă », la blazoanele nobililor, cu rânduri în text, aranjate în formă de cupă, de potir, de ou, etc.

Ceea ce este original și nou în mișcarea culturală din Principate din prima jumătate a secolului al XVII-lea este spiritul ei național, opus orientărilor noastre vechi slavo-bizantine, este limba românească care treptat își face loc în vieața culturală a Românilor, înlocuind limba slavă, este tendința fermă spre crearea unei culturi naționale.

Domniile îndelungate și relativ liniștite a lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab, precum și interesul pe care-l poartă acești doi domnitori pentru problemele culturale, contribuie larg la intensificarea vieții intelectuale în Principatele Românești. După epoca strălucită sub raportul cultural ale acestor doi domnitori vine o perioadă de stagnare de vreo două decenii, ca mai târziu să facă loc unei noui epoci de strălucire a literaturii noastre istorice, cu Miron Costin în frunte, cu Biblia lui Şerban, cu operele mitropolitului Dosoftei și cu apariția aproape neaşteptată a lui Nicolae Milescu. Inceputul [1]) acestei epoci se marchează printr'o carte tipărită la București în anul 1678: prin « *Cheia înțelesului* », tradusă din Ioannichie Galeatovschi. Această lucrare a lui Galeatovschi, ca și o altă operă a lui « *Cerul nou* », cu un răsunet adânc în literatura românească veche, constituie o continuare a influenței literaturii ucrainene asupra celei românești.

Nu este o simplă întâmplare, că tocmai Ioannichie Galeatovschi, un reprezentant puternic al culturii scolastice ortodoxe din Ucraina, este tradus în limba românească. Născut în regiunea Volâniei din Ucraina (data nașterii nu se cunoaște), Ioannichie Galeatovschi [2]) își face studiile la Colegiul lui

---

[1]) De fapt prima carte tipărită după epoca de stagnare este psaltirea versificată a lui Dosoftei dela 1673.

[2]) Despre I. Galeatovschi v. Н. Θ. Сумцовъ. Іоанникій Галятовскій, Кіевъ, 1884. Id. Литературные нравы южно-русскихъ писателей XVII в. Извѣстія Императ. Академіи Наукъ. Отд. Русск. яз. и словесн. 1907. Эйнгорнъ В. Рѣчи произнесенныя І. Галятовскимъ въ Москвѣ въ 1670 г. Чтенія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей Россійскихъ. 1895, IV. С. Шевченко.

Petru Movilă, pe când această şcoală de înalte studii teologice îşi trăia anii de strălucire sub îndrumarea fiului fostului domnitor al Moldovei. Anii săi de studii coincid cu timpul rectoratului lui Lazăr Baranovici, un cărturar bisericesc remarcabil[1]), care-l ia pe Galeatovschi sub protecţia sa şi care a avut influenţă asupra activităţii lui cărturăreşti. In anul 1649 Ioannichie Galeatovschi termină colegiul, se călugăreşte şi devine profesor la aceeaşi şcoală. In anul 1651, oraşul Chiev fu devastat de către hatmanul Lituaniei Ian Radzivill, şi şcoala lui Petru Movilă fu distrusă aproape până la temelie. Galeatovschi pribegeşte prin Lituania, unde într'o vreme ar fi fost egumen la mănăstirea din Cupeatiţ. Prin anii 1655—1656 se reîntoarce la Chiev, unde din nou ocupă catedra de retorică la şcoala care se redeschide şi unde în anul 1658 devine rector. Galeatovschi avu meritul să refacă şcoala din nou şi să-i dea importanţa de altă dată, să-i dea un avânt nou. El reface clădirile ruinate, aduce profesori noui, iar în calitate de egumen al mănăstirii fraternităţii desfăşoară o vie activitate culturală. In anul 1665 şcoala a avut de suferit din nou din partea Polonezilor şi Cazacilor şi Ioannichie Galeatovschi părăseşte Chievul, « fiind nevoit », după cum scrie el, să pribegească mai bine de trei ani « prin Podolia, Volânia, Lituania şi alte locuri ». Posibil că Ioannichie Galeatovschi în pribegiile lui să fi vizitat şi Moldova, întrucât el avea un cult pentru mitropolitul Petru Movilă şi pentru

---

Къ исторіи великаго зерцала. Великое зерцало и Іоанникій Галятовскій. Русскій филологическій вѣстникъ, 1910, v. III. И. Огіенко. Изданія „Ключа Разумѣнія“ І. Галятовскаго. Варшава, 1910 г. изъ „Русскаго филологическаго Вѣстника“. И. Огіенко. Отраженія въ литературѣ „Неба Новаго“. І. Галятовскаго. Варшава, 1912. И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго“ І. Галятовскаго, Кіевъ, 1912. И. Огіенко. Легендарно-апокрифическій элементъ въ „Небѣ Новомъ“ І. Галятовскаго, Кіевъ, 1913. И. Огіенко. Проповѣди І. Галятовскаго. Сборникъ харьк. ист. филол. о-ва. т. XIX, Харьковъ, 1913. Д. Климовскій. Іоанникій Галятовскій. Вильна. 1884. Н. Костомаровъ. Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей. С. Петербургъ. 1874, pp. 355—377.

[1]) Н. Ѳ. Сумцовъ. Лазарь Барановичъ. Кіевъ, 1885. Lazar Baranovici (1620—1693) devine mai târziu arhiepiscop al Cernigovului şi locţiitor al mitropolitului. A lăsat mai multe scrieri, între care „Мечъ Духовный“ (1666) şi „Трубы словесъ проповѣдныхъ (1679) (« Spada duhovnicească » şi « Trimbiţele cuvintelor predicatoare »). Lazar Baranovici lasă şi un volum de versuri în limba poloneză (« Lutnia Apollinowa ») şi o serie de lucrări cu caracter polemist (« Nowa miara starej wiary ») şi didactic religios.

familia Movileştilor în genere. In colecția lui de legende despre Maica Domnului, « Небо Новое », Ioannichie Galeatovschi, reproduce două minuni a căror acțiune se petrece la mănăstirea Neamțu în Moldova cu icoana Maicii Domnului din biserica Inălțării [1]). In legenda a doua se precizează şi timpul, când s'a petrecut minunea şi anume, « sub domnia lui Ştefan Gheorghiță » [2]). Aceeaşi carte, este dedicată Anei Potoțchi, sora lui Petru Movilă. Pe verso filei cu titlul cărții se reproduce blazonul familiei Movileştilor, care nu este altceva decât stema Moldovei puțin modificată, în mijlocul unui scut heraldic [3]). In jurul blazonului sunt aşezate inițialele titlurilor Anei Potoțchi, care descifrate ar da următoarele cuvinte: Ana Movilă, gospodara Țării Moldoveneşti, voevodoaie de Cracovia, hatmanoaie mare a coroanei (Ѧ.М.П.Г.З. М.В.К.Г.В.К.). Blazonul este însoțit de nişte versuri omagiale («На старожитный гербъ ихъ мл҃т: пп могиловъ»), după care urmează şi o lungă dedicație aceleiaşi Ana Potoțchi (V. planşa Nr. 1 dela sfârşitul acestui studiu).

In această dedicație, autorul pe 5 file îşi revarsă toată erudiția lui scolastică; prin citațiuni din Sfânta scriptură, prin exemple din istorie, prin fel de fel de figuri retorice, — comparații, metafore, — el caută să preamărească calitățile « milostivei doamne şi binefăcătoare » Ana Potoțchi, care poartă numele Sfintei Ana, Maica Născătoarei de Dumnezeu. Ioannichie Galeatovschi explică motivele care l-au determinat să închine cartea « Cerul nou » familiei Movileştilor în felul următor:

*) *« Şi încă de aceea am închinat acest « cer » prealuminatei case a Movileştilor, întrucât şi casa voastră movileană eu o numesc « cer », fiindcă pe stema casei voastre văd corpuri cereşti, — soarele, luna şi o stea, cu care*

---

1) „Небо Новое з новыми звѣдами сотворенное", изд. 1665. Львовъ. F. 77, Minunea. Nr. 42 şi 43 din categoria « Minunile Maicii Domnului dela Icoane ».

2) „Дѣлося тое за пановання Стефана Горгици господаря волоскогw". f. 77 v. Se are în vedere probabil domnitorul Ştefan X Gheorghiță (1654—1658).

3) Blazonul Movileştilor se aseamănă cu stema Moldovei din « Cazania » mitrop. Varlaam. In orice caz are aceleaşi elemente heraldice. V. I. Bianu, şi N. Hodoş. *Op. cit.*, vol. I, p. 138. Acelaşi blazon se găseşte şi în panegiricul studenților şcoalei lui Petru Movilă, intitulat « *Ευχαριστήριον* » din anul 1632, reprodus de către S. Golubev în « Исторія Кіевской Духовной Академіи ». Кіевъ, 1886, т. I, pp. 46—69. Descrierea stemei la p. 47.

corpuri se înfrumusețează, ca și « cerul », prealuminata d-voastre casă a Movileştilor... Preaosfințitul în Dumnezeu Petru Movilă, arhiepiscop și mitropolit al Chievului, Galiciului, și a toată Rusia, exarhul sfântului și apostolicului scaun al Constantinopolului, arhimandritul de Pecersca, fratele d-voastre a milostivei doamne. Oare el nu a fost un astru ceresc? Luminatul Io Ieremia Movilă Voevoda și domn al țărilor Moldovenești, ruda d-voastre a milostivei doamne. Oare el n'a fost o lumină cerească? Luminatul Io Moisei Movilă, Voevoda și domn al țărilor moldovenești, fratele d-voastre, oare el n'a fost un astru ceresc? Luminatul Io Gavriil Movilă domn și voevoda a țării Ungro-vlahe, de asemenea fratele d-voastre, a milostivei doamne. Oare n'a fost și el astru ceresc? Se vor mai găsi și alte lumini cerești în casa d-voastre, a Movileştilor...».

Mai departe Ioannichie Galeatovschi explică simbolica detaliilor de pe blazonul familiei Movileştilor. Coarnele de pe « capul bivolului » înseamnă — « puterea », cercul atârnat de nările bivolului — « eternitatea » sau « fericirea eternă », etc. Autorul povestește amănunțit legenda despre Mucius Scaevola, care pentru a-și salva patria, încearcă să-l asasineze pe regele Etruscilor, Porsenna, și care fiind prins pune mâna în foc și și-o arde fără ca să scoată un suspin. Dela acest mare și

*) „'Єщє и длѧ тогѡ тоє нбо до вашего пресвѣтлагѡ домꙋ могилеанскогѡ принеслемъ, бо и вашъ Дом могилеанскій нбомъ ꙗ називаю, гды вижꙋ въ домꙋ вашомъ на гербѣ, свѣтила нбсныи, слнце, мсць и звѣздꙋ, которыми свѣтилами пресвѣтлый домъ вашъ могилеанскій ꙗко нбо сѧ приѡздоблѧетъ..., преѡсщенный въ бзѣ Пєтръ Могила, 'Архїепископъ метрополитъ, Кієвскїй, Галицкїй и всеѧ Россїи, Єзарха стго Апстолскогѡ ѳрѡнꙋ костантїнополского, 'Архїмандритъ Печерскїи, братъ вашъ мсткой паней, 'Азажъ не былъ свѣтиломъ нбснымъ? Ꙗсневелможный Іѡ Іеремій Могила воевода и Господар землѣ молдавских, Родичъ вашъ мстикой Паней, 'Азажъ не былъ, свѣтилом нбснымъ? Ꙗсневелможный Іѡ мойсеи Могила, воевода и господаръ землѣ молдавскихъ, братъ вашъ млс: паней. 'Азажъ не былъ свѣтиломъ нбснымъ? Ꙗсневелможный Іѡ Гаврїилъ Могила господар и воевода землѣ ꙋгровлахїиской, также братъ вашъ млтс: паней, азажъ не былъ свѣтиломъ нбснымъ? знайдꙋютсѧ єщє иншыи свѣтила небесныи въ домꙋ могїлеанскомъ"... ff. 3—4.

neînfricat patriot își trage originea familia nobilă a Movileștilor. Aici Ioannichie Galeatovschi repetă teoria originei Movileștilor din Mucius Scaevola, ai cărui descendenți ar fi trecut în Grecia, de unde s'ar fi refugiat în Moldova, teorie care era susținută de Movilești[1]).

Este clar că Ioannichie Galeatovschi avea cele mai strânse legături cu familia Movileștilor, că era protejatul acestei familii, că poate Ana Potoțchi, fiica lui Simeon Movilă, l-a ajutat la tipărirea cărții, atunci când el se găsea din nou în pribegie, când putea să treacă și prin Moldova cu vre-o misiune din partea Anei Potoțchi. Este sigur, că Galeatovschi l-a cunoscut bine pe Petru Movilă și pe toate rudele lui și că el avea legături cu unii din Moldoveni, fie din anturajul Movileștilor, fie din Lwow, fie din principatul Moldovei.

In anul 1668 Ioannichie Galeatovschi vine la vechiul său protector și profesor Lazăr Baranovici, pe atunci arhiepiscop al Cernigovului. El fu numit arhimandrit al mănăstirii Elețc din Cernigov, unde își continuă activitatea de scriitor și apărător al ortodoxismului și unde moare în anul 1688.

Ioannichie Galeatovschi este tipul scriitorului bisericesc harnic, a luptătorului religios neobosit, care în urmărirea idealului său, a misiunii lui înalte, înfruntă cu seninătate și vicisitudinile vremurilor și mizeriile vieții. In vieața lui plină de greutăți este ceva asemănător cu vieața de abnegație și sacrificiu ale apostolilor renașterii noastre naționale — a lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Aceeași vieață de mizerie și de sbucium, aceeași tărie sufletească, aceeași credință în ideal și aceeași rodnicie în muncă.

Ioannichie Galeatovschi este cel mai strălucit scriitor bisericesc ucrainean, din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, un continuator direct al operei lui Petru Movilă. Prima perioadă a luptelor Ucrainenilor ortodocși cu catolicismul, care se începe în mod organizat cu penultima decadă a veacului

[1]) Această teorie se găsește în mai multe panegirice închinate lui Petru Movilă cu ocazia zilei lui onomastice, precum și în cărțile genealogice poloneze. V. C. Голубевъ. Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Кіевъ. 1883, pp. 2—3. Trim. la Orbis Polonus. S. Okolskiego. Cracovia, 1641, II, p. 229. *Herbarz Polski*. K. Niesieckiego, IV, 448.

al XVI-lea şi se termină aproximativ cu anul 1640, se caracterizează printr'o vie activitate culturală, — prin organizarea de confraternităţi bisericeşti, prin deschiderea de şcoli şi prin tipărirea de cărţi religioase şi didactice în limba ucraineană. Este perioada de afirmare a limbii şi naţionalităţii ucrainene şi a credinţei ortodoxe faţă de tendinţele Polonezilor, de a-i desnaţionaliza pe Ucraineni prin biserică şi şcoală. Această perioadă în vieaţa culturală a Ucrainenilor păstrează încă legăturile cu tradiţiile culturale ale Orientului, pe de o parte cu limba slavă veche, iar pe de altă parte cu limba şi cultura grecească. In scrierile din această epocă, în literatura polemistă, teologică şi didactică, se simte influenţa modelelor vechi slavo-bizantine, iar în şcoală locul de frunte îl ocupă limbile slavă şi grecească. Perioada aceasta poartă denumirea de « perioada greco-slavă » în vieaţa culturală a poporului ucrainean.

Petru Movilă, devenind mitropolit al Chievului, schimbă întru câtva orientarea culturii ucrainene. Susţinut de către regele Poloniei, cu simpatii largi în mijlocul nobilimii catolice poloneze, printre care are şi legături de rubedenie, Petru Movilă în activitatea lui nu se fereşte de influenţa culturii latino-polone. Apărător constant al credinţei, al dogmelor ortodoxe în contra catolicismului, Petru Movilă, dă o nouă organizare « Collegium'ului » înfiinţat de el, organizat după tipul şcoalelor superioare iezuite, cu preponderenţa limbii latine, cu limba poloneză ca obiect de predare, cu întregul sistem de ştiinţe religioase şi laice, practicate în şcoalele medievale « scolastice ». In vieaţa culturală a poporului ucrainean, — pentru prima dată, — se resimte influenţa puternică a culturii apusene, a metodei scolastice, a culturii latino-polone în genere.

Această a doua perioadă din vieaţa culturală a poporului ucrainean, se numeşte « epoca latino-slavă » şi durează până pe la sfârşitul secolului al XVII-lea. Epoca « latino-slavă » se caracterizează printr'o influenţă mai accentuată a culturii latino-apusene asupra culturii ucrainene, prin dominaţia limbii latine şi în parte poloneze în şcoală, prin introducerea formelor apusene în scrieri şi în genere printr'o înviorare

a vieții culturale ucrainene. Mișcarea aceasta se datorește mitropolitului Petru Movilă, școalei lui, impulsului pe care l-a dat el întregii vieți bisericești și culturale. O pleiadă întreagă de scriitori, trecuți prin școala lui Petru Movilă, cunoscători adânci ai limbii latine și ai celei poloneze, inițiați în științele scolastice moștenite din evul mediu, vin să apere biserica ortodoxă de primejdia catolică cu mijloace noui pe care le pun la îndemână științele profane. Numele lui Inocențiu Ghizel, Lazar Baranovici, Antonie Radzilovschi, Epifanie Slavinețchi, Simion Polotchi, Dimitrie Rostovschi, Teofan Procopovici, ilustrează această epocă înfloritoare. Primul loc printre aceștia îl ocupă Ioannichie Galeatovschi, care prin activitatea lui pe terenul bisericesc, prin caracterul cunoștințelor lui, este cel mai reprezentativ și poate cel mai talentat cărturar ucrainean din această epocă. Erudiția lui, cu cunoașterea aprofundată a limbii latine și poloneze, cunoașterea științelor profane și aplicarea acestor științe în lupta lui pentru problemele religioase, pentru apărarea ortodoxismului, îl pun pe Galeatovschi în primele rânduri ale cărturarilor din acea vreme. Numeroasele lui opere cu caracter omiletic, istoric, moral-religios și polemist, — sunt scrise parte în limba ucraineană, parte în cea poloneză. Iată care sunt lucrările lui Ioannichie Galeatovschi:

a) Omiletice: 1. « *Cheia înțelesului* », care apare în prima ediție în anul 1659 și care conține un număr de predici la sărbătorile anului[1]. 2. « *Știința sau metoda alcătuirii predicilor* », — manual de omiletică anexat la cazaniile de mai sus[2].

b) Moral-religioase: « *Cerul nou* », o colecție de legende despre Maica Domnului, apărută în parte ca anexă la completarea cazaniilor din anul 1660 și ca ediție specială în anul 1665 la Lwow[3].

[1]) «Ключъ разѹмѣнїѧ». Ediția întâia 1659. Кіевъ. O completare la predicele de mai sus apare în anul 1660. Кіевъ. Ediția a doua, 1663. Lwow și ediția a treia 1665. Lwow. V. Иванъ Огіенко. Изданія „Ключа разумѣнія" Іоанникія Галятовскаго. Варшава. 1910. Extras din revista „Русскій Филологическій вѣстникъ".

[2]) „Наѹка албо способъ зложенѧ казанѧ".

[3]) „Небо Новое". Львовъ, 1665. Două ediții în același an și în aceeași tipografie. Ed. a treia, Cernigov, 1677 și a patra, Moghilov, 1699. V. И. И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго" Іоанникія Галятовскаго. Кіевъ 1911.

c) Istorice: « *Tezaurul necesar şi folositor lumii întregi* ». Cernigov, 1676. O scurtă istorie a mănăstirii Eleţc din Cernigov şi descrierea minunilor dela icoana Maicii Domnului dela Eleţc [1]).

d) Polemice: 1. « *Convorbirea dela Beloţercovsc* », Cernigov, 1676 (în limba poloneză). Galeatovschi publică discuţia pe care a avut-o el cu iezuitul Adrian Pecarschi în prezenţa regelui Poloniei Ian Cazimir în chestiunea primatului papal [2]). 2. « *Biserica veche* » (în limba poloneză), Cernigov, 1678, operă îndreptată în contra dogmei cu « filioque » [3]). 3. « *Temeliile pe cari aşează latinii unirea Rusiei cu Roma* », 1683, Cernigov; operă scrisă în limba poloneză, în care autorul discută raporturile dintre ortodocşi pe de o parte şi catolici şi uniţi pe de alta [4]). 4. « *Sufletele oamenilor morţi* », Cernigov, 1687. Operă îndreptată în contra învăţăturii catolice despre purgatoriu [5]). 5. « *Messia cel drept, Iisus Hristos* », publicată la Cernigov în 1669 şi 1672. Lucrarea este provocată de apariţia în Orient a Evreului fanatic Sabbatai, care se proclamă Messia, şi este în genere îndreptată în contra iudaismului [6]). 6. « *Lebăda cu pene şi Hristos cu darurile lui Dumnezeeşti* », operă îndreptată împotriva Mahomedanilor, tipărită în anul 1679 la Novgorod-Seversc [7]). 7. « *Alcoranul lui Mahomed* », Cernigov, 1683; aici Galeatovschi face critică islamismului şi prezice că Turcii în cele din urmă vor reveni la creştinism prin cucerirea

---

[1]) „Скарбница потребная и пожитечная всему свѣту". Черниговъ, 1676. V. Н. Костомаровъ. Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей. С. Петербургъ. 1874, p. 376.

[2]) « Rozmowa białocerkowska ». Czernihów, 1676. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 358—359.

[3]) « Stary Kośćol », Czernihów, 1676. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, p. 359.

[4]) « Fundamenty na których łacvnnicy iedność Rusi ż Rzymem fundują. Czernihów, 1683. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 373—374.

[5]) „Души людей умерлыхъ изъ тѣла выходячіи отходятъ на три мѣсця: иншіи до неба, иншіи до пекла, иншіи до мытарства". В. А. Келтуяла: Курсъ исторіи русской литературы. Ч. І. С. Петербургъ, 1911, pp. 800—802. И. Огіенко. Изданія „Души людей умерлыхъ". Отчетъ объ экс. семинарія, В. Н. Перетца. Кіевъ. 1912, p. 38.

[6]) „Мессія Правдивый, Іисусъ Христосъ". V. Cheltuială. *Op. cit.*, pp. 202—203. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 360—365.

[7]) « Labędz z piorami, zwemiż darami boskiemi Christus ». Lucrarea a fost tradusă şi în limba rusă. Aici găsim şi un fragment din « Ierusalimul eliberat » de Tasso. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 365—369.

lor de către țarul moscovit [1]. 8. « *Sofia ințălepciunea* », cărticică tipărită la Cernigov în anul 1686 și scrisă în contra ereziei Arienilor [2].

In anul 1681 Ioannichie Galeatovschi publică opera sa polemistă îndreptată în contra ereticilor în genere. Lucrarea poartă titlul : « Alfabetul diferiților eretici necredincioși pentru îndrumarea lor și întoarcerea lor la religia dreptcredincioasă » [3]. Iar în contra păgânilor Galeatovschi publică cărticica « Zeii păgânești » [4].

In afară de aceste lucrări cu caracter original, Galeatovschi traduce din limba poloneză în limba ucraineană din «Viețile sfinților », opera cunoscutului scriitor bisericesc și mare orator, iezuitul Petre Scarga, traducere care n'a văzut lumina tiparului [5].

Chiar din această simplă enumerare a operelor lui Ioannichie Galeatovschi se vede caracterul și multiplicitatea preocupărilor lui cărturărești.

Inzestrat cu o cultură variată, stăpân pe cunoștințe vaste în domeniul literaturii religioase din acea epocă, posedând la perfecție metoda scolastică în materie de polemică, Galeatovschi apare ca cel mai caracteristic scriitor al veacului al XVII-lea în literatura ucraineană. In operele sale polemiste, ca și în cele retorice, Galeatovschi utilizează întregul aparat de erudiție scolastică, folosește vasta lui lectură în domeniul tuturor științelor, introduce în modul cel mai larg elementul laic din diferite cărți, din legende, chiar din superstiții și prejudecăți populare. Ii lipsește însă spiritul critic și adeseori obiectivitatea. Adversarii credinței sunt tratați cu o vehemență necruțătoare; « cu un fanatism sălbatec el este gata să-i ardă, să-i înece, să-i taie pe toți aceia, cari cred altfel » [6]. « In opera lui se găsește multă artificialitate, multă simbolică, fel

---

1) « Alkoran machometów, nauką heretycką y żydowską y pogańską napelniony ». H. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 369—370.

2) „Софія Премудрость". Н. Н. Глубоковскій. Православная богословская энциклопедія. С. Петербургъ, 1911, Vol. VI, p. 750.

3) « Alphabetum rozmaitym heretikom niewirnym dla ich nauczenia y nawcrocenia do wiary katholickiey ». H. Костомаровъ. *Op. cit.*, p. 376.

4) „Боги поганскіе". Н. Н. Глубоковскій. *Op. cit.*, p. 75.

5) Н. Н. Глубоковскій. *Ibid.*

6) Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, p. 377.

de fel de elemente de minune și chiar simple jonglerii retorice»[1]).

Cu toate acestea, Galeatovschi este socotit ca cel mai talentat scriitor al epocei sale. Stilul lui vioiu, expunerea clară și sistematică, limba lui care adeseori se apropie de limba poporului de jos, îl ridică deasupra nivelului scriitorilor de atunci.

Din lucrările citate mai sus a lui Ioannichie Galeatovschi, cele mai însemnate din toate punctele de vedere sunt două, și anume: «*Cheia înțelesului*» și «*Cerul nou*». Aceste opere care au suportat mai multe ediții, au avut o mare influență asupra literaturii ucrainene. Cea dintâi asupra literaturii oratorice bisericești, cea de a doua — asupra literaturii populare ucrainene, sau mai bine zis, asupra legendelor religioase. Pentru noi aceste opere au un interes deosebit, întrucât ele au fost traduse în limba românească și au avut un răsunet destul de pronunțat în literatura noastră din veacul al XVII-lea.

IV.

«*Cheia înțelesului*» a lui Ioannichie Galeatovschi în traducere românească este cea dintâi carte apărută în prima tipografie din București, în anul 1678[2]), adică când Ioannichie Galeatovschi era încă în vieață. S'a remarcat, că opera lui Ioannichie Galeatovschi n'a fost redată în românește în întregime[3]), dar nu se cunoaște ce anume a fost tradus din cartea lui, de pe care ediție s'a făcut transpunerea românească și dacă cazaniile, ce au fost traduse, redau cu fidelitate originalul ucrainean. De asemenea, pe noi ne-ar interesa, de ce mitropolitul Ungrovlahiei Varlaam, care tipărește cartea, se oprește anume asupra operei lui Galeatovschi. Sunt probleme, care ar merita să fie bine precizate.

---

[1]) Сергѣй Ефремовъ. Історія украінського письменства. Київ, 1917, p. 77.

[2]) I. Bianu și N. Hodoș. *Bibliografia românească veche*, vol. I, pp. 217—222. D. Stănescu. *Cultul Maicii Domnului la Români*. București, 1925, pp. 85—90. Dan Simonescu. *Din activitatea tipografică a Bucureștilor*. București, 1935, pp. 5—7. И. И. Огіенко. Изданія „Ключа Разумѣнія" I. Галятовскаго. Кіевъ, 1910, p. 43.

[3]) Dan Simonescu. *Op. cit.*, p. 5.

Dacă întreaga operă a lui Ioannichie Galeatovschi, consacrată apărării ortodoxismului, este provocată de către evenimentele religioase din Ucraina de atunci, dacă aceste lucrări ale lui au mai mult un interes de moment și sunt scrise la repezeală, opera lui omiletică, cazaniile din « Cheia înțelesului », marchează o etapă nouă în desvoltarea predicei în biserica creștină ortodoxă în genere și în special în biserica ucraineană. Literatura oratorică bisericească la Ruși se desvoltă sub influența Bizanțului. Traducerile din Sfinții părinți sunt cele dintâi modele, pe care le urmează biserica rusă. Cele două directive din literatura omiletică grecească, predica cu caracter didactic, în care se explică adevărurile elementare ale moralei creștine, și predica omagială, în care se proslăvește personalitatea lui Hristos, a Maicii Domnului sau a vreunui sfânt, își găsesc expresiunea în scrierile episcopului de Novgorod Luca Jideata (secolul al XI-lea) și a mitropolitului Chievului Ilarion. Predicele acestor doi scriitori dela începutul literaturii ruse, caracteristice prin simplicitatea lor dusă la extrem, stau la baza literaturii oratorice bisericești din veacul al XIII-lea până la al XVI-lea [1]).

In legătură cu mișcarea de apărare a bisericii ortodoxe în contra catolicismului, cu crearea de fraternități bisericești și școli în Ucraina, apar directive noui în predică, care sunt în legătură cu școala și care schimbă caracterul acestui gen de literatură bisericească. In conformitate cu cele două curente în cultura religioasă a Ucrainei, — perioada grecoslavă și cea latino-slavă, — despre care am vorbit mai sus, și desvoltarea predicei se împarte în două perioade: prima parte se începe cu jumătatea a doua a secolului al XVI-lea și ține până pe la sfârșitul decadei a patra a secolului al XVII-lea, și a doua, de la această din urmă dată până pe la începutul secolului al XVIII-lea.

Predica din prima perioadă se caracterizează printr'o legătură mai strânsă cu tradițiile predicei bizantino-slave, prin

[1]) Е. В. Пѣтуховъ. Русская литература. Древній періодъ. С. Петербургъ, 1916, pp. 235—236. Ф. Терновскій. Южно-русское проповѣдничество въ XVI и XVII ст. Кіевъ, 1869, pp. 7—25. Митрополитъ Макарій. Исторія Русской церкви. Москва. 1848, pp. 123—135.

conţinutul ei strict bisericesc, prin simplicitatea şi claritatea ei, prin oarecare legături cu vieaţa reală şi printr'o expunere mai sistematică şi oarecum cu mai multă artificialitate în construcţie. Pe lângă bisericile mai importante se înfiinţează posturi de « predicatori » (« Казнодѣи ») speciali, a căror menire era compunerea şi rostirea « Cazaniilor ». Autorii predicilor din această perioadă se călăuzesc de anumite modele din literatura bizantină; ei se inspiră nu atât din modelele slavoneşti, cât din cunoscuta operă a patriarhului Constantinopolului Callist, scrisă în prima jumătate a veacului al XV-lea şi care serveşte ca punct de plecare, în ce priveşte forma şi directivele predicii. Colecţia de predici a patriarhului Callist are o mare răspândire în această epocă; ea circulă la început în manuscris, iar în primele decenii ale secolului al XVII-lea ea vede lumina tiparului în câteva rânduri; astfel, în anul 1606 « Evanghelia învăţătoare » a lui Callist se tipăreşte de către Ghedeon Balaban, episcopul Lwowului, în tipografia episcopală din Crilos (lângă oraşul Galici)[1]; episcopul Balaban se foloseşte de un izvod vechiu al traducerii slavoneşti, pe care-l « cercetează » şi « în multe locuri îl corectează ». Cartea este scrisă în limba slavă bisericească, cu foarte puţine ucrainisme. In anul 1616, în tipografia de pe lângă mânăstirea fraternităţii din Wilna apare o nouă ediţie a « Evangheliei învăţătoare » a lui Callist, de astă dată o traducere nouă din « limba grecească şi slavonească » în limba ucraineană[2]. Textul acestei ediţii se retipăreşte de către Petru Movilă în anul 1637 în tipografia Lavrei din Pecersca[3].

« Cazania » sf. Callist a avut o mare influenţă asupra predicii din perioada greco-slavă a literaturii ucrainene. Din această perioadă se remarcă un număr mare de predicatori, a căror opere s'au păstrat numai în parte. Se cunoaşte bine în această privinţă activitatea lui Ştefan Zizanie Tustanovschi, profesor la şcoala fraternităţii din Lwow, a fratelui său Lavrentie Zizanie, profesor de retorică şi el, a lui Leontie Carpovici

[1]) И. Каратаевъ. Описаніе славяно-русскихъ книгъ. Петербургъ, 1883, vol. I, p. 307.
[2]) *Ibid.*, p. 334.
[3]) *Ibid.*, p. 457.

(† 1620), devenit mai târziu episcop de Poloțc, a lui Tarasie Zemca « propovăduitor al cuvântului lui Dumnezeu și corector al tipografiei mănăstirii Pecersca din Chiev », Meletie Smotrițchi, Zaharia Copâstenschi, Chiril Trancvillion Stavrovețchi și în special Petru Movilă, sub a cărui directive lucrează majoritatea cărturarilor de mai sus. Apar mai multe « Evanghelii învățătoare » sau « Cazanii », dintre care se distinge în special opera lui Chiril Trancvillion († 1646), convertit la bătrânețe la « unie ». « Evanghelia învățătoare » a lui Trancvillion, apărută în anul 1619 [1]) este caracteristică pentru prima perioadă a desvoltării predicii originale în Ucraina. De modelele din această perioadă a predicii influențate de opera lui Callist, ține și « Cazania » mitropolitului Varlaam al Moldovei.

Dar și în această perioadă a păstrării tradiției oratorice slavo-bizantine se strecoară influențe polono-latine. Ele se manifestă nu numai în ce privește arhitectonica predicilor, introducerea anumitelor reguli în planul construcției, împrumutate din predica scolastică a catolicilor; unii din omileți, atrași, după cum spun contemporanii, de « dulceața mierei » predicilor latino-polone, introduc în predicele lor elementul laic: cunoștințe din istoria medievală, anecdote, legende, apocrife, știri din astrologie, din « Bestiarii » și « Fiziologuri ». Aceste elemente sunt însă neînsemnate; ele se manifestă numai la unii din scriitori, și atrag protestările contemporanilor, chiar a lui Chiril Trancvillion și Meletie Smotrițchi.

Perioada a doua în desvoltarea predicii din biserica ortodoxă ucraineană este prezentată de către Lazar Baranovici (1620—1693), profesor la colegiul lui Petru Movilă, iar mai târziu arhiepiscop al Cernigovului, Ioannichie Galeatovschi, Antonie Radzivilovschi († 1688) și Innocențiu Ghizel († 1683). La baza operelor acestor cărturari stau modelele predicilor latino- poloneze atât în ceea ce privește forma lor cât și conținutul.

Predica din această perioadă culminează în opera monumentală a lui Ioannichie Galeatovschi « Cheia înțelesului », în

---

[1]) И. Каратаевъ. *Op. cit.*, p. 357.

care el ne dă nu numai un număr mare de predici, ci şi un manual de omiletică, cea dintâi operă de teorie a predicii în literatura ortodoxă.

« Cheia înţelesului » a fost şi este considerată ca cea mai de seamă operă a lui Ioannichie Galeatovschi. Abia în ultimele decenii a fost stabilit numărul şi anii ediţiilor acestei cărţi [1]). Prima ediţie apare la 3 Ianuarie 1659 în tipografia mănăstirii Pecersca din Chiev. Titlul cărţii de pe gravura din foaia iniţială este următorul:

« *Cheia înţelesului. Pentru preoţii călugări şi laici*; *de către nevrednicul ieromonah Ioannichie Galeatovschi*, *Rector şi egumen al mănăstirii confraternităţii din Chiev. Scoasă la lumină în Sfânta*, *Marea şi făcătoarea de minune Lavră Pecersc din Chiev. In anul dela întruparea lui Hristos 1659*, *luna Ianuarie*, *a 3-a zi* » [2]). (V. planşa Nr. II). Cartea tipărită în folio (1+1+253 file), conţine în total 32 de predici (mai bine zis 16 perechi de predici, adică câte două predici pentru fiecare sărbătoare), 20 de predici la zece sărbători a Mântuitorului şi 12 la şase sărbători închinate Maicii Domnului [3]). Predicile au fost scrise şi rostite înainte de data apariţiei cărţii în calitatea lui Ioannichie de profesor de retorică al Colegiului movilean. La sfârşitul cărţii (f. 241—252), Galeatovschi publică celebrul său manual de omiletică intitulat: « *Ştiinţa sau metoda alcătuirii predicii* » [4]).

Această colecţie de predici, se vede că a avut un mare succes, căci în anul următor Galeatovschi simte nevoia de a o completa cu predici noui. In anul 1660 el scoate la iveală în aceeaşi tipografie o carte nouă sub titlul: « *Cazanii adăogate la cartea numită* « *Cheia înţelesului* » [5]). Cartea (1+150 ff.) conţine 14 predici la sărbătorile sfinţilor mai de seamă (Sf. Gheorghe, Sf. Nicolae, Petru şi Pavel, etc.), câte două la ziua fiecărui sfânt, în afară de cuvioşii Antonie şi Teodosie, cărora Galeatovschi le consacră numai câte o singură predică. Şi

---

[1]) Иванъ Огіенко. Изданія „Ключа Разумѣнія" Іоанникія Галятовскаго. Extras din „Русскій Филологическій вѣстникъ". Варшава, 1910.

[2]) *Ibid.*, p. 4.

[3]) *Ibid.*

[4]) „Наука албо способъ зложеня казанія". И. Огіенко. *Op. cit.*, p. 7.

[5]) „Казанія приданыи до книги Ключъ разумѣнія", *Ibid.*, p. 9.

aici, ca și în prima carte, Galeatovschi publică «*Știința scurtă sau metoda alcătuirii predicilor*»[1]), completată cu noui reguli pentru alcătuirea predicilor la zilele sfinților și în zilele de Duminecă. Iar pe deasupra Ioannichie Galeatovschi publică în această carte «*Unele minuni ale Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*» (ff. 133—149), prototipul cărții lui de mai târziu «*Cerul nou*». In această parte a operei sale Galeatovschi ne înfățișează 95 de legende despre Maica Domnului, care ar putea servi pentru predicatori ca material la alcătuirea predicilor [2]).

In anul 1663, la Lwow, în tipografia lui Mihail Sliozca apare o nouă ediție a «Cheiei înțelesului». Această ediție, foarte puțin răspândită, este o reproducere aproape mecanică a celor două cărți tipărite la Chiev în 1659 și 1660. Editorul, care probabil că scoate cartea fără știrea lui Galeatovschi, tipărește predicile la sărbătorile Mântuitorului și a sfinților, la care a adăogat «Știința» despre alcătuirea predicilor și cele 95 de legende despre Maica Domnului [3]). O mică precuvântare cu o dedicație a lui Sliozca și mici corectări în ortografie deosebește cartea de cele două ediții, care păstrează chiar paginația lor aparte (5+236 f. și 1+145 f.). Aranjarea materialului în «Știința» lui Galeatovschi, este destul de haotică.

In sfârșit, în anul 1665 a ieșit la lumină ultima ediție a «*Cheiei înțelesului*», sub directa îngrijire a lui Galeatovschi, care încă la începutul anului 1664 fusese nevoit să părăsească Chievul și își găsește adăpost la Lwow. Această din urmă ediție are pe gravura primei file următorul titlu (V. planșa Nr. III):

«*Cheia înțelesului pentru preoții călugări și laici cu îndreptare și adaosuri, de către nevrednicul ieromonah Ioannichie Galeatovschi, rector și egumen al confraternității din Chiev. Dată luminei în anul 1665, în Septembrie ziua 30. In Lwow*»[4]).

Cartea este însoțită de o dedicație în versuri la blazonul familiei Jeliborschi, din care se trăgea episcopul Lwowului

[1]) „Наука короткая, албо способъ зложеня казанія". *Ibid.*, p. 11.
[2]) И. Огіенко. *Op. cit.*, p. 11.
[3]) И. Огіенко. *Op. cit.*, pp. 15—20.
[4]) Ne folosim de exemplarul din această ediție ce se găsește în biblioteca Facultății de teologie din Chișinău, Nr. Б. 191. V. și I. Oghienco. *Op. cit.*, pp. 27—33.

Atanasie, ocrotitorul de pe atunci al lui Galeatovschi. Mai departe Galeatovschi publică un panegiric (ff. 2—5) la adresa aceluiaşi episcop, după care urmează o « precuvântare » către preoţi pe care o publică şi în ediţia din anul 1659, precuvântarea fiind modificată numai la sfârşit. Predicile sunt împărţite în felul următor: 1. « *Cazanii la unele duminici* », în număr de 20 (ff. 1—70); 2. « *Cazanii la sărbătorile Domnului* », la număr 12 (ff. 71—241); 3. « *Cazanii la sărbătorile Maicii Domnului* », în număr de 12 (ff. 242—347); « *Cazanii la sărbătorile unor sfinţi* », în total 16 (ff. 348—478) şi « *Cazanii la înmormântare* », în număr de 4 (ff. 479—512). La sfârşitul cărţii Galeatovschi publică « *Ştiinţa sau metoda alcătuirii predicilor* » (ff. 513—532).

Faţă de ediţiile de mai înainte Ioannichie Galeatovschi introduce următoarele modificări: el publică 12 cazanii noui la Dumineci (câte una la fiecare), patru cuvântări la înmormântare, patru cuvântări la sărbătorile sfinţilor (două la ziua Sf. Ioan Teologul şi două la ziua cuviosului Onufrie); în schimb omite două predici, la zilele Sf. Antonie şi Teodosie din Pecersca, care se găsesc în ediţiile precedente.

De asemenea Ioannichie Galeatovschi modifică într'o măsură oarecare şi conţinutul unor predici (a celor mai scurte), modificări care se reduc la unele intercalări de texte, adeseori mecanice, cu caracter teologic sau moral, a unor pasajii noui, care măresc volumul predicilor, dar care adeseori întunecă înţelesul lor [1]). Modificările pe care le face Ioannichie Galeatovschi în ediţia din 1665 îşi au sensul lor: astfel, el nu introduce în această carte predicile la zilele Sf. Antonie şi Teodosie, ca pe sfinţi locali ai Chievului, unde se tipăresc cele dintâi cărţi, şi în schimb tipăreşte două predici la sărbătoarea Sf. Onufrie, pentru motivul că în Lwow se găseşte o mănăstire închinată acestui sfânt [2]).

Predicile lui Ioannichie Galeatovschi, după cum am notat mai sus, sunt tipice pentru perioada influenţei culturii latino-poloneze. In ele se oglindeşte toată artificialitatea predicei polono-catolice din acele vremuri. Ca formă ele se supun

[1]) Ив. Огiенко. *Op. cit.*, p. 29.
[2]) *Ibid.*, p. 33.

anumitor reguli, sunt făcute după un anumit calapod, iar ca fond, în predicile lui Galeatovschi se introduce tot aparatul științific de atunci, nu numai acel cules din domeniul teologiei, ci și din științele laice. Exemplele adeseori se repetă, uneori dau naștere la confuzii, frazele sunt întortochiate, iar predicele sunt lungi. Ca să ne facem o idee despre modul cum sunt alcătuite predicele lui Galeatovschi, este suficient să aruncăm o scurtă privire asupra « Științei sau metodei» pentru alcătuirea de predici a lui Galeatovschi pe care el o pune în aplicare în cuvântările din cartea sa. S'a stabilit, că acest manual este făcut după manualele de omiletică ale scriitorilor catolici, Ieremia Drexellius și Simon Starowolski [1]. « *Cine vrea să alcătuiască* », spune Galeatovschi, « *o predică, acela înainte de toate trebuește să-și aleagă o* « temă » *din Sf. Scriptură, care servește ca bază la întreaga predică, întru cât în conformitate cu* « *tema* » *se aranjează conținutul predicei, care se împarte în trei părți* » [2]. Prima parte este « *exordium* »-ul (introducerea), a doua — « *propozitia* » (propunerea « temei »), a treia « *narratio* » (expunerea), și la sfârșit — « *concluzia* ». « Tema », care poate fi un singur cuvânt, o noțiune, un fapt mic, se desvoltă, crește, cum ar crește un râu dintr'un izvor mic. Ea trece ca un fir roșu prin toată predica. Ca material pentru cazanii, Galeatovschi recomandă de-a se întrebuința Sf. Scriptură, părinții bisericești, istoria și cronicile, cărți despre fiare, păsări, reptile, pești, arbori, pietre, etc. Regulele din manualul lui Galeatovschi, puțin haotice și adeseori confuze, sunt ilustrate cu unele exemple din predicele sale proprii. După prescripțiunile acestor reguli sunt alcătuite cazaniile lui Galeatovschi. Autorul, întrebuințează un material imens din lecturile lui și teologice și laice, material adeseori introdus fără multă critică. Confundând Sf. Scriptură cu apocriful, știința adevărată cu prejudecățile vremii și știința falsă din evul mediu, anecdota cu istoria, el se folosește într'o mare măsură de comparații riscante, și de alegorii

[1]) Ф. Терновскiй. *Op. cit.*, p. 341. Manualul lui Galeatovschi conține de fapt patru părți: 1. « Știința » etc. (ff. 513—515) din « Ключъ Разумѣнiя »; 2. « Altă știință » etc. (ff. 515—520); 3. Pentru alcătuirea predicilor la înmormântare (ff. 520—524) și 4. La sărbătorile Domnului (ff. 524—532).

[2]) „Ключъ Разумѣнiя". Lwow, 1665, f. 513 et passim.

întunecate, întrebuințează în cea mai mare măsură paralelismul simbolic. Predicele lui par abstracte, lipsite de legături cu realitatea [1]). Cu toate acestea în ele se strecoară și unele note din vieața contemporană. In special el face aluzii la stările de nesiguranță de atunci, la războaiele fără de sfârșit și la luptele religioase [2]). Istoricii literaturii rusești semnalează că în opera lui Galeatovschi, în predicele sale el nu pune niciodată probleme de ordin național ucrainean, că în ele lipsește o notă patriotică mai pronunțată. Intr'adevăr, Galeatovschi se mărginește în opera sa la sfera chestiunilor religioase, în special celor dogmatice și explicative și mai puțin celor morale. Urmând modelele literaturii omiletice catolice din Polonia, nu ale acelei clasice, cum a fost a lui Petre Scarga, ci a celei mai noui, cum a fost a scriitorului Toma Mlodzianowski [3]), Galeatovschi stabilește în Ucraina pentru mai multă vreme tipul nouei predici. Cartea lui este cetită, este întrebuințată în biserici și în special « metoda » lui servește, ca punct de plecare pentru predica ucraineană din veacul al XVII-lea. La aceasta o ajută conținutul ei variat, bogăția de informație și limba, care, deși este cam greoae și plină de polonisme, chiar în construcția frazei, este totuși vie și presărată uneori cu expresii populare.

Traducerea acestei cărți, în limba românească constituie un eveniment destul de important în literatura noastră religioasă din veacul al XVII-lea. Câteva « Evanghelii învățătoare » și câteva predici izolate, apărute mai înainte [4]), nu puteau umplea golul pe care-l simțea biserica noastră în nevoile ei de toate zilele. Iată de ce apariția acestei cărți în românește este socotită ca « un moment important în istoria predicei noastre », iar « Cheia înțelesului » este considerată « ca o carte de mare valoare » [5]). Faima erudiției lui Ioannichie Galeatovschi, marca lui de luptător aprig pentru apărarea bisericii

[1]) Н. Ф. Сумцовъ. Отрѣшенность отъ жизни южно-русской проповѣди. În В. Покровскій. *Op. cit.*, pp. 369—375.

[2]) И. Огіенко. Отголоски современности и мѣстныя черты въ „Ключѣ Разумѣнія", І. Галятовскаго. Варшава, 1914. Extras din „Русскій Филологическій Вѣстникъ", 1914.

[3]) И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго" І. Галятовскаго. Кіевъ, 1911, p. 13.

[4]) Gh. Comșa. *Istoria predicii la Români*. București, 1921, pp. 7—48.

[5]) *Ibid.*, pp. 48, 51.

ortodoxe, compoziția și caracterul nou al predicelor lui, se fac cunoscute până și în Muntenia. Mitropolitul Ungro-Vlahiei Varlaam, care după domnitor, își mută reședința la București și își aduce cu el și tipografia, pune la cale traducerea și tipărirea cărții lui Galeatovschi. Acest mitropolit, în timpul când era egumen la o mănăstire din Vlașca, a făcut o călătorie prin Rusia prin anul 1667, trecând probabil și prin Lwow, unde se găsea pe atunci Ioannichie Galeatovschi [1]), cu care putea să facă cunoștință. In orice caz, Varlaam îl cunoștea pe Galeatovschi, urmărea activitatea lui, întru cât în prefața « Cheiei înțelesului », Varlaam îl numește pe Galeatovschi, « arhimandritul Cernigovului » [2]), date pe care Varlaam nu le-a putut culege din cartea lui Galeatovschi, unde el este trecut ca rector și egumen al Chievului. Deci mitropolitul Varlaam avea cunoștință, că Galeatovschi pe la 1678 se găsea la Cernigov. Din aceeași prefață, aflăm despre împrejurările în care s'a aranjat « *cu multă osrădie* » tipografia, cum s'au adus « *dascali de tipografie* » și cum « *s'au început a se tipări cu toată nevoința, cu buna socotire* » [3]). Problemă grea pentru Varlaam era problema traducerii operei lui Galeatovschi. Cărturarii noștri de pe atunci, cari știau limba slavă bisericească întrebuințată în cărțile slavone tipărite la noi în secolul al XVII-lea și cele venite din țările slave, inclusiv Rusia moscovită, n'ar fi putut face traducerea cărții lui Galeatovschi. Nu puteau cunoaște limba din cărțile lui Galeatovschi nici gramaticii din cancelariile domnești. Opera lui este aproape neînțeleasă chiar pentru Ruși; iată de ce unele din lucrările lui, cum a fost cazul scrierii sale « Cerul nou », se traduc în rusește [4]). Pentru a-l traduce pe Galeatovschi în românește, trebuia să cunoști, în afară de limba română și ucraineană, pe cea poloneză. Pentru acest motiv, când Varlaam se hotărî să tipărească această carte, pe care el o socotea « *de folos mare bisearecii țării noastre rumănești* » și « *spre folosul sufletului*

[1]) D. Stănescu. *Cultul Maicii Domnului la Români*. București, 1925, p. 98. N. Iorga. *Istoria bisericii românești*, vol. I, pp. 378—379.

[2]) I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 220.

[3]) I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 220.

[4]) И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго“ І. Галятовскаго. Кіевъ, 1911, p. 63. Această carte s'a tradus în două rânduri în rusește.

neamului»[1]), el «*necruțând dreapta agonisire* . . . *cu multă cheltuială*» a «*tocmit dascali învățați*» pentru a traduce cartea. Desigur, trebuiau găsiți Români, cari au stat mai multă vreme în mediul cultural al Ucrainei poloneze, la Lwow sau la Chiev. Faptul că Galeatovschi avea legături cu familia Movileștilor, cu oamenii lor, și cu Românii, cari au pribegit prin Ucraina, în genere legăturile Românilor cu Ucraina de atunci, înlesnesc găsirea unor traducători buni, poate chiar printre prietenii lui Galeatovschi, admiratori ai lui.

Să vedem de pe ce ediție se face traducerea «Cheiei înțelesului» a lui Galeatovschi. Din «prefața» mitropolitului Varlaam aflăm că opera de pe care s'a făcut traducerea a fost «tipărită în vestita cetate a Livovului»[2]). Adică de pe una din cele două ediții : acea a lui Mihail Sliozca din 1663, sau cea din 1665. E ușor de stabilit, că traducerea românească a fost făcută de pe ediția din 1665, cea mai bună, corectată și completată de însăși Ioannichie Galeatovschi. După cum am stabilit mai sus, în ediția dela 1663 nu figurează cele 12 cazanii duminecale, care se găsesc în ediția din 1665. Ori în «Cheia înțelesului», tipărită la București la 1678, din cele 18 predici pe care le conține, 12 sunt consacrate Duminecilor și 6 unor sărbători mai însemnate. In afară de aceasta, traducerea românească reproduce chiar desenul gravurii de pe prima pagină cu titlul cărții, cu foarte puține modificări în desenul din ediția lui Galeatovschi din anul 1665, iar nu din cea din anul 1659, care se deosebește vădit de cea românească (V. planșele Nr. III și IV). Este evident, că traducerea românească se face de pe ultima ediție a «Cheiei înțelesului» a lui Galeatovschi. Titlul cărții tipărite de către mitropolitul Varlaam este următorul:

«*Cheia înțelesului scoasă pre limbă rumânească cu osărdia preasfințitului chir Varlaam mitropolitul Ungro-Vlahiei în zilele prealuminatului domn io Șerban voevod, și s'au tipărit întăi în mitropolia bucureștilor. Anii Domnului 1678*»[3]). Gravura, în care sunt încadrate aceste cuvinte, este opera maestrului

[1]) I. Bianu și N. Hodoș. *Ibid.*
[2]) I. Bianu și N. Hodoș. *Ibid.*
[3]) I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 218.

Ioan Bocov și reproduce toate elementele decorative și simbolice din gravura din ediția din 1665 a lui Galeatovschi, redând în românește, uneori prescurtat, citatele din Sf. Scriptură, încadrate în gravură și care sunt altele decât acele din ediția din anul 1659[1]). La stema mitropolitului, sau mai bine zis, în ornamentația din jurul ei, găsim inițialele titulaturii mitropolitului, cum se obișnuia în cărțile apărute în Ucraina[2]). « Precuvântarea » mitropolitului Varlaam este scurtă, foarte modestă, scrisă în spiritul tradițional și se referă mai mult la traducerea și tipărirea cărții; ea este clară ca expunere și cu un conținut simplu; pe când dedicația lui Galeatovschi, ca și « precuvântarea » lui către preoți sunt de dimensiuni mari, presărate cu înflorituri retorice, sunt erudite chiar.

« Cheia înțelesului » a lui Galeatovschi conține, după cum am arătat mai sus, 64 cazanii[3]), din care 12 sunt consacrate duminecilor (câte una) și restul — altor sărbători ale anului (câte două pentru fiecare sărbătoare). Cele 12 cazanii « la duminici » sunt cu mult mai scurte și mai clare în expunere decât celelalte. Traducătorul român, dacă n'a avut în vedere să traducă toată cartea, le alege intenționat pe acestea, păstrând chiar ordinea în care ele sunt aranjate la Galeatovschi. Redăm titlul acestor cazanii în limba ucraineană și cea românească:

La Galeatovschi:	*In « Cheia înțelesului » din 1678:*
1. Казáнье въ нлю всѣхъ стыхъ, пéрвꙋю по сошéствїи стаго Дха. (ff. 1 r.—7 v.)	* Казáнїе лà Дꙋмінека â тꙋтꙋрор сфнцилоръ ѧнтъю дꙋпъ погоръpѣ Дхꙋлꙋй сфнт. (ff. 1 r.—7 v.)
2. Казàнье къ недéлю вторꙋю по сошествїи стго Дха. (ff. 8 r.—12 v.)	Казáнїе ла â в҃ дꙋминекъ дꙋпъ погоръpѣ Дхꙋлꙋй сфнтъ. (ff. 7 v.—11 v.)

[1]) V. titlul cărților. Gravura din « Cheia înțelesului » din anul 1659 este făcută de către Eustratie A., iar cea din 1665 — la schitul Luca.

[2]) De exemplu, în « Небо новое » inițialele titulaturii Anei Potoțchi, despre care am vorbit mai sus.

[3]) După D. Stănescu, *op. cit.*, pp. 90—92, « Cheia înțelesului » a lui Galeatovschi ar avea 70 de capitole (cazanii), ceea ce nu este exact.

3. Казанье въ недѣлю третюю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 12 v.—17 r.)	Казанїе ла а треꙗ дȣмйнекъ дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сфнт. (ff. 12 r.—16 r.)
4. Казанье въ недѣлю ѻсмȣю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 17 r.—22 r.)	Казанїе ла а̂ опта дȣминекъ дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сн҃тъ. (ff. 16 v.—21 r.)
5. Казанье въ недѣлю десꙗтȣю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 22 v.—28 r.)	Казанїе ла а зѣчꙗ дȣминекъ дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сфнтъ. (ff. 21 v.—27 r.)
6. Казанье въ недѣлю трынадцꙗтȣю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 28 v.—33 r.)	Казанїе ла а̂ г҃і дȣминекъ дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сфнтъ. (ff. 27 r.—31 v.)
7. Казанье въ недѣлю двадцатъ шестȣю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 33 v.—40 v.)	Казанїе ла дȣмйнека а к҃ѕ дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сфнтъ. (ff. 32 v.—38 r.)
8. Казанье въ недѣлю двадцꙗтъ седмȣю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 40 v.—46 r.)	Казанїе ла дȣминека а к҃з дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сфнтъ. (ff. 38 v.—43 r.)
9. Казанье въ недѣлю трыдцꙗтъ вторȣю по сошествїи ст҃аго дх҃а. (ff. 46 r.—53 r.)	Казанїе ла дȣминека а л҃в дȣпъ погоръре дх҃ȣлȣй сфнтъ. (ff. 43 v.—50 r.)
10. Казанье въ недѣлю третюю великаго поста. (ff. 53 r.—59 r.)	Казанїе ла а̂ треꙗ дȣминекъ постȣлȣй чѣлȣй маре. (ff. 50 r.—55 r.)
11. Казанье въ недѣлю четвертȣю по восрнїи хв҃омъ, ѿ разслабленномъ. (ff. 59 r.—65 r.)	Казанїе ла а д҃ дȣминекъ дȣпъ ꙟвїꙗре лȣй хс҃, пентрȣ ѿмȣль челъ слъбитъ де тотъ. (ff. 55 v.— 61 r.)

12. Казанье въ недѣлю шестꙋю по воскрсенїи х҃комъ, ѡ слѣпцѣ. (ff. 65 v.—70 v.)	Казанїе ла а ѕ҃ дꙋминекъ дꙋпъ ꙟвіерѣ лꙋй х҃с, пентрꙋ ѡмꙋль челъ орбь. (ff. 61 r.—65 v.)
13. Казанье второе на Рождество х҃ко. (ff. 80 r.—88 v.)	Казанїе ла нащерѣ домнꙋлꙋй нострꙋ і҃с х҃с. (ff. 65 v.—71 v.)
14. Казанье второе на обрѣзанїе г҃дне. (ff. 95 r.—104 r.)	Казанїе ꙟ лꙋна лꙋй генарїе ꙟ зіѡа чѣ де ꙟнтъю ла тъѧрѣ ꙟпрежꙋрь а домнꙋлꙋй нострꙋ лꙋй і҃с. х҃с. (ff. 71 v.—78 r.)
15. Казанье на б҃гоѧвленїе г҃дне. (ff. 104 r.—112 v.)	Казанїе ла ботезꙋлъ домнꙋлꙋй нострꙋ лꙋй і҃с х҃с. (ff. 78 v.—86 r.)
16. Казанье второе на срѣтенїе г҃дне. (ff. 126 r.—133 v.)	Казанїе ла ꙟтъмпинарѣ домнꙋлꙋй нострꙋ і҃с х҃с. (ff. 86 v.—93 r.)
17. Казанье на въѣхaнїе г҃дне. (ff. 133 v.—141 v.)	Казанїе ла дꙋминека флорилоръ. (ff. 93 v.—101 v.)
18. Казанье второе на страсти х҃кы. (ff. 158 r.—166 v.)	Казанїе ла винерѣ пащилоръ, пентрꙋ мꙋнчиле лꙋй х҃с. *) (ff. 101 v.—108 r.)

*) *In transcripţie modernă: 1. Cazanie la Dumineca a tuturor sfinţilor întâiu după pogorârea duhului sfânt. 2. Cazanie la a 2 Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 3. Cazanie la a treia Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 4. Cazanie la a opta Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 5. Cazanie la a zeacea Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 6. Cazanie la a 13 Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 7. Cazanie la dumineca a 26 după pogorârea duhului sfânt. 8. Cazanie la dumineca a 27 după pogorârea duhului sfânt. 9. Cazanie la dumineca a 32 după pogorârea duhului sfânt. 10. Cazanie la a treia duminecă postului celui mare. 11. Cazanie la a 4 duminecă după înviarea lui Hs, pentru omul cel slăbit de tot. 12. Cazanie la a 6 duminecă după învierea lui Hs, pentru omul cel orb. 13. Cazanie la naşcerea Domnului nostru Is. Hs. 14. Cazanie în luna lui Ghenarie în zioa cea de întâiu la tăiarea înprejur a domnului nostru lui Is. Hs. 15. Cazanie la botezul domnului nostru Isus Hristos. 16. Cazanie la întâmpinarea domnului nostru Is. Hs. 17. Cazanie la dumineca florilor. 18. Cazanie la vinerea paşcilor, pentru muncile lui Hs.*

După cum se poate observa uşor, traducătorul, care foloseşte pentru cartea din 1678, 18 predici, le traduce în aceeaşi ordine, ca la Galeatovschi. Cele 12 predici duminecale le traduce de-a-rândul, iar următoarele 6, sunt alese de către traducător în felul următor: la Galeatovschi ele sunt împerechiate, adică câte două predici la fiecare sărbătoare; traducătorul alege numai câte una, şi anume: din cele două predici la Crăciun, el o alege pe cea de a doua, la 1 Ianuarie la fel, la sărbătoarea Bobotezei, — pe cea dintâi; la ziua «Intâmpinării», a doua; la Dumineca Floriilor întâia şi la Vinerea Paştilor, a doua.

Traducătorul «Cheiei înţelesului» urmează fidel textul originalului. Expunerea («narratio») şi concluzia cuvântărilor şi în cartea românească se începe cu litere mari, iniţiale. Chiar remarcile din cartea lui Galeatovschi sunt redate în limba românească. De exemplu, la sfârşitul cazaniei Nr. 11 (în ordinea noastră), cetim:

La Galeatovschi, f. 56 r.	*In cartea lui Varlaam*, f. 65 v.
То́еж҄ъ казане повѣдаи къ нлю вто́рѹю великого постà, где положи Ѳема такое.	Ѧчастъ казанїе вей пѹтѣ спѹне ши ла а̂ Дож дѹминекъ ꙟ постѹлъ чел ма́ре, оу҆нде съ пѹй Ѳема ачеаста. *)

O mică deosebire se poate observa în ediţia românească. Trimiterile la Sf. Scriptură, uneori cu versete scurte, care se găsesc pe marginea paginilor cărţii, sau la începutul predicii la Galeatovschi, în ediţia românească uneori lipsesc, iar alteori se introduc în context. Se întâmplă însă, şi aceasta foarte des, că aceste versete, pentru a fi înţelese mai bine, se redau în limba românească mai pe larg. Dăm un exemplu:

La Galeatovschi, f. 158 v.	*Ediţia românească*, f. 101 v.
Да видатъ а̓̂ще е̓́стъ бо́лѣзнь ꙗ̓ко болѣзнь моꙗ. Въ пла́чѹ і̓еремѣиномъ, главъ а҃...	Ѥкрисаѹ пр҃ркѹль Ї̓еремїꙗ ꙟ ка́ртѣ плънцерїй сале ꙟ глава дентъю, гръиндь: съ вазъ сънгѹри де ꙗ̓сте а̓̂лтꙗ дѹрѣре кѹмъ ꙗ̓сте дѹрѣрѣ меꙗ... **)

*) *Această cazanie vei putea spune şi la a doâ duminecă în postul cel mare, unde să pui tema aceasta.*

**) *Scrisau prorocul Ieremia în cartea plângerii sale în glava dentâiu, grăind: să vază sânguri de iaste altă dureare cum iaste durearea mea...*

Conținutul predicelor din traducerea românească este același ca și în redacția lui Galeatovschi: traducătorul nu lasă netradusă nici o frază; el însă nu este robul textului lui Galeatovschi, nu traduce mot à mot, ci are grijă ca textul să fie înțeles de cetitorii și auditorii români. Unele expresiuni, le localizează în oarecare măsură pentru ca ele să fie înțelese. De exemplu:

La Galeatovschi, f. 128 v.

Й х҃с смѣлыми людей чинит на войнѣ, которыи х҃а на помочъ взъваютъ, чинитъ х҃с смѣлыми на войнѣ, гетманѡвъ, полковниковъ и йншихъ рыцерѡвъ, которыи х҃а просѧтъ ѡ помочи...

Видѣли єдногѡ часȣ 'Іер҇лимлѧне на повѣтрȣ войска въ золотыхъ шатахъ, в прилбицахъ, зъ тарчами й зъ мечами добытыми, которыи бѣгали на повѣтрю й зъ собою сѧ потыкали...

(f. 158 r.)

Ediția românească, f. 89 r.

Ши домнȣлъ нострȣ х҃с фаче ѡамений ꙟдръзнеци ла ръзбою, карїи кіамъ пре х҃с ꙟтрацȣторю, фаче х҃с ꙟдръзнеци ши кȣтезътори пре ꙟпъраций, пре край, пре алци витѣжи карїи съ роагѫ лȣй х҃с де ацȣторю...*)

Вѧзȣтаȣ ѡдатъ четъцѣнїи іерȣсалимȣлȣй ѡщи ꙟ въздȣхь, ꙟбръкаць ꙟ хайне де аȣръ, ꙟ платоше, ꙟ зале, кȣ павезе ши сабіи змȣлсе, каре ѡасте алергà кȣ каїи ꙟ въздȣхь ши съ бътѣ ȣнїи кȣ алцїи... **)

(f. 101 v.)

Ceea ce este mai interesant pentru noi este faptul, că traducerea românească este mai bună ca originalul. Fraza este scurtă, concisă și precisă, în ea nu se simte școala scolastică,

---

*) *Și domnul nostru Hs face pre oameni îndrăzneți la războiu, carii chiamă pre Hs într'agiutoriu, face Hs îndrăzneți și cutezători pre împărați, pre crai, pre alți viteaji, carii să roagă lui Hs de agiutoriu.*

**) *Văzutau odată cetățeanii ierusalimului oșci în văzduh, îmbrăcați în haine de aur, în platoșe, în zale, cu paveze și sabii smulse, care oaste alerga cu caii în văzduh și să bătea unii cu alții.*

Traducătorul în loc de « hatman », « colonel » și « cavaler » (medieval), întrebuințează cuvinte: « împărat », « crai », « viteaz ».

prin care a trecut Galeatovschi; fraza lui întortochiată, adeseaori confuză este prescurtată, simplificată. Exemplele:

I. Galeatovschi, ed. 1665,
f. 17 r.

Казанье въ недѣлю ѡсмꙋю, по сошествїи стаго дха.

Дасть ꙋчникѡмъ хлѣбы, ꙋчиници же народѡмъ, и ꙗдоша вси и насытишасѧ. Маѳ. дї.

Великꙋю похвалꙋ страннолюбїе мает̾ъ, бо Ꙗвраамъ патрїарха старозаконный, и лѡтъ сыновецъ єго былй страннопрїемцами, прїимали въ домъ свой страныхъ людей, гостей, пелъгримовъ, кормили ихъ и поили, длѧ того зостали годными аггеловъ ꙗкѡ гостей мѣти въдомꙋ своемъ, такъ мовитъ апль Павелъ: страннолюбїѧ не забывайте, тѣмъ бо вѣдѣшасѧ нѣцїи прїемше аггли [Євреи гі] и хс на страшномъ сꙋдѣ людей прныхъ ѡзметъ до нба на вѣчное мешкане, и бꙋдетъ до нихъ

Ediţia românească dela 1678,)*
f. 16 v.

Казанїе ла а ѡпта Дꙋминекъ дꙋпъ погорърѣ дхꙋлꙋй сфинтъ.

Скрїе сфнꙋл мавей еѵангелистъ ꙟ дї капете, гръиндъ: дѣде хс пьйне ꙋченичилоръ, ꙗрѫ ꙋченичїи дѣдерѫ нъроаделѡр мѫкаре тоци ши сѧ сътꙋрарѫ:

Маре лаꙋдѫ аре прїимирѣ де стреинй кь авраамь патрїархꙋль леџїи чей веки ши лѡть непотꙋл лꙋй де фрате, ера юбитори де прїимире стрейнилоръ кълъттори: кь пре тоци кълътторїи прїимїѧ ꙟтрꙋ каселе лор, карїи ера ѡамени стреинь, ѡаспець, ши кълътори Дечи ꙗꙋ ѡспътать ши ꙗꙋ адъпат: ши пентрꙋ ачѣѧ саꙋ сподобит де аꙋ фость дестоиничї а ѡспъта ши пре ꙟџери, ка пре нище ѡаспеци ꙟтрꙋ каселе лорь. кь аша скрїе сфинтꙋль павел апостол, ла картѣ кътръ ѡврѣй ꙟ гі капете гръиндь: [прїимирѣ де стреини съ нꙋ ꙋйтаци: кь кꙋ ачѣѧ въздꙋсъ ѡаре карїи прїимирѫ ꙟџерїи] ши хс дмзеꙋль нострꙋ ла жꙋдеката лꙋй чѧ страшникъ, пре ѡаменїи чей дирепци ва лꙋа ши ва

*) *In transcripţie modernă; ediţia românească dela 1678, f. 16 v.:*
Cazanie la a opta Duminecă după pogorârea Duhului sfânt.
Scrie sfântul Matvei evanghelist în 14 capete, grăind: deade Hs păine ucenicilor, iară ucenicii deaderă năroadelor şi mâncară toţi şi să săturară.
Mare laudă are priimirea de streini că Avraam patriarhul legii cei vechi şi Lot nepotul lui de frate, era iubitori de priimire streinilor călători: că pre toţi călătorii priimea întru casele lor, carii era oameni streini, oaspeţi şi călători. Deci iau ospătat

мо́вити: странен҄ъ бѣ́хъ и҆ вывє-
до́сте менѐ; грѣ́шныхъ засъ пош-
летъ до пе́кла на вѣ́чныи мȣ́ки,
и҆ бȣ́детъ до̀ ни́хъ мовити: стра́-
ненъ бѣ́хъ и҆ не въведо́сте менѐ,
и҆ самъ х҃съ страннолюбі́е захова́лъ,
гды мно́гїи на́роды до него̀ при-
шли̑ на мѣ́сцѣ пȣ́стое, где не мѣли
чого̀ ѣсти и не доста́ли кȣпи́ти,
Х҃с накорми́лъ пѧтъма̀ хлѣ́бами
пѧть тысѧче́й на́родовъ, ѻ҆про́чь
жонъ и дѣте́й, и҆ ꙗ҆ ѿ х҃а навчи́в-
шисѧ страннолюбі́ѧ, хочȣ накор-
ми́ти касъ хлѣ́бом дховнымъ, бо
всѣ люде и҆ вы є҆́стете го́стѧми и҆
приходнѧми на земли̑, хнба̀ въ
нб҃ѣ ѻ҆быва́телѧми бȣ́дете...

I. Galeatovschi, ed. 1665,
f. 40 r.

дȣче ла ꙟпъръці́ѧ че́рюлȣй, ши ка
зи́че кътръ дѫнши: [стреи́нь а҆мъ
фо́сть, ши ма́ць прі́имить ꙟ ка́селе
воа́стре] ши пе ѡ҆́аменїи чеи пъкъ-
то́шии ꙗ҆ръш ꙟи ка тримите ꙟ ꙗ҆́дь
ла̀ [f. 17 r.] мȣ́нчиле чѣле де вѣчи
зикѫндȣле лѡръ [стрі́инь а҆мь
фо́стъ ши нȣ маць дȣс ꙟ каселе
воастре]; ши сингȣрь х҃с а҆ȣ цинȣтъ
юбирѣ де стрі́инь кѫндь а҆ȣ венить
ла дънсȣл нъроаде мȣлте ла ȣнъ
лѡкъ пȣстіȣ ѻ҆у́нде навѣ є҆и че
мънка, ничи а҆вѣ де ѻ҆у́нде съ
кȣмпере, а҆тȣнча х҃с а҆ȣ сътȣра́ть
кȣ є҃ пите чинчи мїи де ѡ҆амени,
фъръ де мȣе́ри ши̑ фъръ де коконь.
ши є҆ȣ ꙟвъцьндȣмѫ дела̀ х҃с пе́нтрȣ
юбирѣ стрі́инилорь, пофте́скь ка
съ въ ѡ҆спетезь пре дȣмнѣвоа́стръ
кȣ пѫи́нѣ ча́ сȣфлетѣскѫ, кѫчи
къ то́ци ѡ҆аменїи ши вои̑ сѫнтець
ѡ҆аспѧци ши немѣрничи ꙟнтрача́-
стъ лȣме: нȣмаи̑ ꙟнтрȣ ꙟпъръці́ѧ
черіȣлȣй веци̑ фи̑ лъкȣито́ри десъ-
върши́ть...

*« Cheia înțălesului » din 1678, *)*
f. 38 v.

Казанье, въ неде́лю двадцатъ
се́дмȣю, по соше́ствїи с҃таго д҃ха.

Казаніе ла дȣминека а҆ кз дȣпъ
погоръ́рѣ дхȣлȣй сфнтъ:

şi iau adăpat: şi pentru aceia s'au spodobit de au fost destoinici a ospăta şi pre îngeri, ca pre nişce oaspeţi întru casele lor. Că aşa scrie sfântul Pavel apostul la cartea cătră ovrei în 13 capete grăind [priimirea de streini să nu uitaţi: că cu aceia văzăndusă oare carii priimiră îngerii] şi Hs Dumnezeul nostru la judecata lui cea straşnică, pre oamenii cei direpţi va lua şi-i va duce la împărăţiia cerului, şi va zice cătră dânşi: [Strein am fost, şi m'aţi primit îu casele voastre] şi pre oamenii cei păcătoşi iarăşi îi va trimite în iad la [f. 17 r.] *muncile ceale de veaci zicăndule lor: [striin am fost şi nu m'aţi dus în casele voastre]; şi singur Hristos au ţinut iubirea de striini când au venit la dănsul năroade multe la un loc pustiu unde n'avea ei ce mănca, nici avea de unde să cumpere. Atuncea Hs au săturat cu 5 pite cinci mii de oameni, fără de mueri şi fără de coconi. Şi eu învăţăndumă dela Hs pentru iubirea striinilor, poftesc ca să vă ospătez pre dumneavoastră cu păinea cea sufletească, căci că toţi oamenii şi voi sănteţi oaspeţi şi nemernici într'această lume: numai într'u împărăţia ceriului veţi fi lăcuitori desăvărşit...*

**) Cazanie la Dumineca a 27-a după pogorărea Duhului Sfânt.*

Шесть днїй, въ нѧже достóитъ дѣлати, въ ты ѹ҆бо приходѧще цѣлитесѧ, а҆ не въ днь сꙋбботный.   Лꙋка, гі.

Мовилъ Хс: Блаженъ иже не соблазнитсѧ ѿ мнѣ, але жиды не могꙋтъ благословéнными назватисѧ, бо ѡ҆нй соблазнѧлисѧ, горшилисѧ зъ Ха, такій былъ старѣйшина собóрꙋ жидóвского, котóрый згоршилсѧ зъ Ха, же Хс пришовши до божницѣ жидóвской въ сꙋбботꙋ, ѹ҆здоровилъ тамъ невѣстꙋ скóрченꙋю, мóвѧчи ей: жéно ѿпꙋщена еси ѿ нéдꙋга твоего, и возложи на ню рꙋцѣ, и а҆бїе простресѧ и славѧше Бга, видѧчи тое прелóженый жидóвскїй, почалъ мовити: Шесть днїй, естъ въ нѧже достóитъ дѣлати, въ тыⷩ ѹ҆бо приходѧще цѣлитесѧ. а҆ не въ днь сꙋбóтный, але емꙋ Хс ѿказалъ: Лицемѣре кóждо васъ въ сꙋббóтꙋ не ѿрѣшаетъ ли своегo волà или ѡ҆слà ѿ ꙗслей, и вéдъ напаѧет, сїю же дщéръ

Зисаꙋ ѹ҆нъ май маре алъ съборꙋлꙋй, кътръ ѡ҆амени, прекꙋмъ мъртꙋрисѣще сфнтꙋлъ еѵⷢлисть Лꙋка ꙟ гі капете гръиндъ. Шасе зиле сънтъ, ꙟтрꙋ каре съ каде а҆ лꙋкрà, дечи ꙟтрачѣлѣ вениндъ въ тъмъдꙋиций (pe marginea paginei: «виндекаций) ꙗрѫ нꙋ ꙟтрꙋ зіⷨѡà сьбетей:

Зисаꙋ домнꙋлъ нострꙋ іс хс феричѥ де чела чè нꙋ съ ва сминти пéнтрꙋ мине, даръ ѡ҆врѣий нꙋ съ потъ кїема феричиⷰ: къчи къ ей саꙋ сминтит: къ наꙋ юбитъ прè хс. ѹ҆нꙋлъ ка ачéла ера май мареле събóрꙋлꙋй ѡ҆врéескъ, кърꙋѧ наꙋ плъкꙋтъ хс. къчи вениндь хс ꙟ капищѣ ѡ҆врѣилѡръ ꙟтро сⷨъбътъ, аꙋ тъмъдꙋитъ акóлѡ пре ѡ мꙋѧре сгъⷬчитъ, зикъндъ кътрѫ дынса: мꙋѧре слóбодъ еши де непꙋтинца тà ши пꙋсе мъйниле сале пре дынса: ши нꙋмай де кътъ съ ꙟтинсе (pe marginea paginei: съ ꙟндирептъ) ши слъвїѧ пре Дмнзеꙋ. дéчи възъндъ ачѣѧ май мареле ѡ҆врѣилор: ꙟчепꙋ а гръй. шасе зиле сънтъ ꙟтрꙋ каре съ каде а лꙋкрà, дéчи ꙟтра чѣлѣ вениндъ въ виндекаций, ꙗръ нꙋ ꙟтрꙋ зиⷨѡа събетей. ꙗръ хс ръспꙋнсе кътръ дыⷩсꙋль. фъцарничѥ де аꙋ фⷲїете кареле

Zisau un mai mare a săborului către oameni, precum mărturiseaşce sfântul Evanghelist Luca, în 13 capete grăind: şase zile sănt întru care să cade a lucra, deci într'acele venind vă tămăduiţi, iară nu întru zioa sămbetei.

Zisau Domnul Nostru Is. Hs.: ferice de acela ce nu să va sminti pentru mine, dară ovreaii nu să pot chiema fericiţi, căci că ei s'au smintit, că n'au iubit pre Hs. Unul ca acela era mai marele săborului ovreesc, căruia n'au plăcut Hs. Căci venind Hs. în capişcea ovreailor într'o sămbătă, au tămăduit acolo pre o muiare sgărcită, zicănd către dânsa: muiare, slobodă eşci de neputinţa ta, şi puse mâinile sale pre dânsa; şi numai de cât să întinse (să îndireptă) şi slăvia pre Dumnezeu. Deci văzănd aceaia mai marele ovreailor, începu a grăi: şase zile sănt întru care să cade a lucra, deci întra cealea venind vă vindecaţi, iară nu întru zioa sămbetei. Iară Hs. răspunse către dânsul: făţarnice, de au fieşce carele de voi nu va deslega sămbătă dela iasle

А҆враамлю сꙋщꙋ ꙗ҆же сказа̀ сатана̀, се осмоенадесѧтѣ лѣто, не достоѧше ли разрѣшитисѧ е҆й ѿ ю҆зы сеѧ̀ въ днь сꙋббѡтный?

(V. planșele Nr. V și VI).

де ко́й нꙋ ка деслегà съмбѧта дела ꙗ҆сле боꙋлъ саꙋ а҆синꙋль съꙋ ка сь лъ а҆дапе пре е҆лъ, шилъ дꙋче делъ а҆дапъ де́чи ши прè àчастѧ фатъ а҆ лꙋй авраамъ пре карѣ а҆ꙋ фо́сть легатъ сатана: ꙗ҆тъ акꙋма сьнтъ ѿптспрезѣче а҆нь: де а҆ꙋ нꙋ съ къдѣ шѝ е҆й кà съ съ деслѣце де легътꙋра àчаста ꙟтрꙋ зїѡà съметей?

Din textele de mai sus se evidențiază, că mitropolitul Varlaam, găsind necesar, « ca să se înmulțească acest dar bun și scump spre înțelegerea neamului nostru »[1]), urmărește de a simplifica opera monumentală a lui Ioannichie Galeatovschi, alegând din ea, cazaniile cele mai scurte și mai clare, tinzând a le reda într'o limbă românească înțeleasă. Dat fiind faptul, că Ioannichie Galeatovschi în predicele sale, este apolitic, dacă s'ar putea spune, că în ele nu se oglindește decât vieața religioasă, că ele sunt abstracte, fără legături mai strânse cu mediul pentru care au fost scrise, că ele se potrivesc pentru cerințele religioase ale oricărui creștin ortodox, — traducătorii nu fac niciun fel de schimbări în textul predicelor.

Dar intenția lui Varlaam și a colaboratorilor lui, probabil că era tipărirea tuturor predicelor lui Galeatovschi, câte una de fiecare sărbătoare. Altfel, nu ne putem explica, de ce toate predicele au fost alese în ordinea, în care ele se găsesc la Galeatovschi și de ce lipsesc în traducerea tipărită predicele la sărbătorile cele mai mari, cum este, de exemplu, Paștele. Pe de altă parte cartea nu are un caracter definitiv, nu se isprăvește cu vre-o însemnare, după cum era obiceiul, ci pur și simplu cu ultima predică. Și nici în titlul și în prefața cărții, nu se vorbește că s'au tradus numai câteva predici alese, sau că s'a tradus din predicele lui Galeatovschi, ceea ce pare curios, luând în seamă, că în ediția românească se publică numai 18 predici din 64.

---

boul sau asinul său, ca să-l adape pre el, și-l duce, de-l adapă Deci și pre această fată a lui Abraam, pre care au fost legat satana, iată acuma sânt optsprezeace ani. De au nu să cădea și ei ca să să desleage de legătura aceasta întru zioa sâmbetei?

[1]) I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 220.

Mitropolitul Varlaam în păstoria lui destul de sbuciumată nici n'a avut timpul material de a-şi desăvârşi opera, căci la 26 Aprilie 1679, adică poate la câteva luni după apariţia cărţii, el fu nevoit să părăsească scaunul mitropolitan[1]).

La exemplarul de care ne-am folosit noi din colecţia Academiei Române, Nr. 4648, sunt anexate în manuscris, încă 12 predici, traduceri din Ioannichie Galeatovschi. Textul tipărit din exemplarul « *Cheiei înţelesului* » din 1678 este legat la un loc, în piele, cu textul manuscrisului în aşa fel, că manuscrisul constitue un fel de continuare a cărţii. Manuscrisul nu are niciun fel de titlu, ci se începe cu titlul unei cazanii. La sfârşitul cazaniilor, pe ultima pagină (f. 199 v.; numerotaţia paginilor se face în continuarea cărţii)[2]) găsim semnătura proprietarului cărţii: «'Ꙗз Стефан Єромнах », adică « *eu Ştefan ieromonahul* ». Aceeaşi semnătură o găsim pe gravura cu titlul cărţii a părţii tipărite; pe interiorul scoarţei a doua cetim următoarea notă:

Adică: « *Această carte iaste a lui Ştefan ieromonah igumen ot Bistriţa*. 7220 (1712) »[3]).

Ca să ne facem o idee despre felul cum este tradus manuscrisul şi ca să putem stabili legătura între această traducere şi cartea lui Varlaam din anul 1678, vom face o mică confruntare a titlurilor şi a unor fragmente din text. « *Cheia înţelesului* » a lui Varlaam se sfârşeşte cu traducerea cazaniei (întâia) la Vinerea Paştilor. In manuscrisul egumenului Ştefan, cazaniile se încep cu sărbătoarea, care urmează în textul lui Galeatovschi, şi anume, cu o predică la « Inviere ». Traducătorul o alege pe acea de a doua cazanie, ca ceva mai scurtă şi mai bună decât cea dintâi.

---

[1]) N. Iorga. *Op. cit.*, pp. 381—382.

[2]) Manuscrisul a fost semnalat de către d-l D. Stănescu, *op. cit.*, p. 87. D-l Stănescu indică numai 10 predici, iar nu 12 câte găsim în manuscris.

[3]) D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 87.

Să vedem ordinea cazaniilor la Galeatovschi şi în manuscris:

Galeatovschi	*Manuscrisul egumenului Ştefan* *)
1. Казанье второе, на вскⷭ҇рнїе Хв҃о. (ff. 177 r.—184 r.)	Казанїе ла .ѫвїѧрѣ доⷨнꙋлꙋй ностру Іс҃ Хс҃. (ff. 109 r.—116)
2. Казанье на вознесенїе гⷭ҇не. (ff. 184 r.—193 r.)	Казанїе ла .ѫнъцⷧ҇арѣ доⷨнꙋлꙋй ностру лꙋй Іс҃ Хс҃. (ff. 116 r.—124 r.)
3. Казанье на сошествїе ст҃аго Дх҃а. (ff. 200 v.—211 r.)	Казанїе ла погоръръ дх҃ꙋлꙋй ст҃ъ. (ff. 124 r.—135 r.)
4. Казанье второе на преѡбраженїе гд҃не. (ff. 233 v.—241 r.)	Казанїе ла преображенїе, адекъ ла скимбарѣ фѣцїи доⷨнꙋлꙋй. (ff. 135 v.—142 r.)
5. Казанье второе на ꙋспенїе прест҃ой Бц҃и. (ff. 251 v.—261 r.)	Казанїе ла адоⷬмирѣ прѣсфⷩ҇теи нъскътоарей де Дꙋⷨнезъꙋ. (ff. 142 r.—151 r.)
6. Казанье второе на Рождество прест҃ой Бц҃и. (ff. 271 r.—279 r.)	Казанїе ла нащерѣ прѣсфⷩ҇тей нъскътоареи де Дꙋмнезъꙋ. (V. planşa Nr. VII). (ff. 151 r.—158 r.)
7. Казанье на введенїе прест҃ои Бц҃и. (ff. 299 r.—306 r.)	Казанїе ла въведенїѧ пресфⷩ҇тей фечоарей Марїеⷭ҇. (ff. 158 r.—164 v.)
8. Казанье на блгвѣщенїе прест҃ой Бц҃и. (ff. 315 r.—325 r.)	Казанїе ла благовещенїѧ прѣсфⷩ҇тей нъскътоарей де Дꙋⷨнезъꙋ. (ff. 164 v.—173 r.)

---

*) 1. *Cazanie la învierea domnului nostru Is. Hs.* 2. *Cazanie la înălţarea domnului nostru lui Is. Hs.* 3. *Cazanie la pogorârea duhului sfânt.* 4. *Cazanie la preobrajenie, adecă la schimbarea feaţii Domnului.* 5. *Cazanie la adormirea preasfintei născătoarei de Dumnezău.* 6. *Cazanie la naşcerea preasfintei născătoarei de Dumnezău.* 7. *Cazanie la*

Și în manuscris, ca și în cazania dela 1678, traducătorul rareori indică citatele din Sf. Scriptură de pe marginea cărții lui Ioannichie Galeatovschi.

Mai cităm unele pasaje, ca exemplu al traducerii românești, care este clară, precisă și uneori chiar frumoasă ca limbă.

Fila 324 r.

Троѧкаѧ ѥстъ честь, ѥдна наибо́лшаѧ: Лѧтрїа, котора́ѧ само́мȣ, Бгȣ нале́житъ, не комȣ инъшомȣ, гды про́симо Бга жебы онъ самъ ѿ себѐ далъ намъ ѿпȣще́нье и цртко нбное, бо написано: само́мȣ Бгȣ че́сть и слава...

Fila 251 v.

Зна́менїе ке́лїе ѩвисѧ на нбси, жена̀ обле́чена въ слнце, лȣна̀ по́дъ ногами ѥѧ, и вѣне́цъ ѿ двона́десѧт звѣздъ на главѣ еѧ [Ѧпол: кі]. Невѣста котрȣю видѣлъ въ нбѣ стый Іwанъ Бгословъ зна́читъ црковъ каѳолическȣю...

Fila 173 v.

Ѫ трей кипȣри іаст чинстѧ, оуна май маре съ кїамъ Лѣтрїѧ карѧ съ кȣвине сънгȣр лȣй Дȣмнезеȣ, їар нȣ алтȣй кȣива, кънд не рȣгъмъ лȣй Дȣмнезеȣ ка съ не дѣ сънгȣр дела сине ертаре пъкателор ши ѫпъръцїѧ черȣлȣи. Къ аша іаст скрис: сънгȣръ лȣй Дȣмнезеȣ чинсте ши мъриpе.

Fila 142 r.

Ѳкрїе сфнтȣл іоан бгослов ѫ апокалипс ѫ ві капете гръинд: оунъ съмнъ маре съ аратъ спре черю: w мȣіаре ѫбръкатъ ѫ соаре, ши лȣнъ сȣпт пичоареле ей, ши кȣнȣнъ динъ доȣъспрезече стѣле ѫ капȣл ей. Мȣіарѣ карѣ аȣ възȣтъ ѫ чер сфнтȣл Іоанъ бгословъ съ ѫцълѣџе сфнта бисѣрикъ православникъ...

---

¹) F. 163: *In trei chipuri iaste cinstea, una mai mare să chiamă Leatria, carea să cuvine sângur lui Dumnezeu, iar nu altui cuiva, când ne rugăm lui Dumnezeu ca să ne dea sângur dela sine ertare păcatelor și împărăția cerului. Că așa iaste scris: sângur lui Dumnezeu cinste și mărire...*

F. 142: *Scrie sfântul Ioan Bogoslov în Apocalips în 12 capete grăind: un sămn mare să arată spre ceriu: o muiare îmbrăcată în soare, și lună supt picioarele ei, și cunună din doăsprezece steale în capul ei. Muiarea care au văzut în cer sf. Ioan Bogoslov să înțăleage sfânta bisearică pravoslavnică...*

F. 173 r. *Cu multe feliuri de lucruri să laudă oamenii în lume, unii cu înțălepciunea, alții cu tăria, alții cu bogăția, dar unii ca aceia fac rău că așa iaste scris la întâia carte împăraților în 2 capete: ca să nu să laude preaînțăleptul cu preaînțălepciunea sa, ca să*

Fila 340 r.

Розмантыми ре́чами на свѣтѣ лю́де хва́лѧтъсѧ, ты́и мдрⷭ҇тїю, ты́и силою, ты́и бога́тствомъ, ӑле зле то ѻ̂нѝ чы́нѧтъ, бо напиⷭ҇сано: Да не хва́литъсѧ премⷣрый премꙋдростїю свое́ю и да не хва́литсѧ силный силою свое́ю, и̂ да не хва́литъсѧ бога́тый бога́тствомъ своимъ [а҃ цар: в҃] [1]) Хвалилисѧ мꙋ̂дростїю Вавνлѡнчикове, а̂ гды не згада́ли снꙋ̂ навходоно́сорового, каза́лъ и̂хъ Навходоно́соръ гꙋбити [Данїиⷧ в҃]...

Fila 173 r.

Кꙋ мꙋⷧте фе́люрй де лꙋ́крꙋрй съ ла́ꙋдъ ѡа́менїй ꙟ лꙋме, оу̂нїи кꙋ ꙟцⷪелечꙋнѣ, а̀лцїи кꙋ търїѧ, аⷧцїи кꙋ богъцїѧ, дар 'оу̂нїи ка а̂че́ѧ фа́къ ръꙋ, къ а̂ша ꙗ̂сте скриⷭ ла ꙟтъѧ кате ꙟпъраⷬциⷧоⷬ ꙟ в҃ ка́пете. Ка съ нꙋсъ лаꙋде преꙟцъⷧетꙋ кꙋ преꙟцъⷧечꙋнѣ са, ка съ нꙋ съ лаꙋде пꙋтѣⷬникꙋⷧ кꙋ пꙋтерѣ са̀ ши ка съ нꙋ съ лаꙋде богатꙋⷧ кꙋ богъцїѧ са. Скрис ꙗ̂сте ла картѧ пророкꙋлꙋй Данїил ꙟ в҃ ка́пете къ саꙋ лъꙋдатъ вавилоненїй кꙋ ꙟцъⷧечꙋне, ꙗⷬ дѣкъ наꙋ пꙋтꙋⷮ гъчи висꙋⷧ лꙋй навохоⷣносоръ, порꙋнчи навоходносоръ ка съй пїарзъ пре еі...

In traducerea românească se găsesc pe alocurea pagini, scrise într'o limbă românească veche, care ca frumusețe întrece cu mult originalul ucrainean. De exemplu (în transcrierea de astăzi):

(ff. 173 v.—174 r.)

Cazanie la zioa sfântului Nicolae dela Mirlichia.

Zisau Domnul nostru Hristos precum mărturiseaşce evanghelistul Maftei în 7 capete grăind: cercați mai nainte împărăția lui Dumnezeu şi dereptatea ei şi aceastea toate să vor adaoge voao » [1]).

nu să laude putearnicul cu puterea sa şi ca să nu să laude bogatul cu bogăția sa. Scris iaste la cartea prorocului Daniil în 2 capete că sau lăudat vavilonenii cu înțălepciune, iar deacă n'au putut găci visul lui Navohodonosor, porunci Navhodonosor ca săi piarză pre ei. . .

[1]) Indicația citatelor la Galeatovschi este scoasă pe marginea paginilor.

Ioafam, feciorul lui Ghedeon, a zis o pildă. Mearseră leamnele să-și aleagă lor împărat, și ziseră maslinului: să fii pre noi împărat. Răspunse lemnul maslinului: au doară voiu putea eu lăsa grăsimea mea carela (sic!) *laudă întru mine Dumnezeu și oamenii, și să fiu împărat pre voi?*
După aceaia ziseră leamnele cătré lemnul smochinului: tu să fii împărat pre noi; răspunse lemnul smochinului: au doară voiu putea eu să las dolceața mea și poamele meale ceale frumoase și să fiu împărat pre voi.
După aceaia ziseră leamnele cătră viță, să împărătești tu pre noi. Răspunse vița: au doară voiu putea eu să las vinul mieu, care veseleaște pre Dumnezeu și pre oameni și să vă stăpânesc pre voi. Precum ziseră toate leamnele mărăcinului: tu să fii împăratul nostru. Răspunse mărăcinul: de vreame ce mă alegeți să fiu vostru împărat, păsați (mergeți) și vă odihniți supt umbra mea. Iară de nu mă alegeți, să iasă focul den mărăcini și să arză chedrii livanului...

Din cele relatate mai sus se impune concluzia, că mitropolitul Varlaam avea pregătită pentru tipar și partea a doua a « Cheii înțelesului », câte o predică la sărbătorile mai importante ale anului. Această a două parte, însă rămâne în manuscris, a cărui copie circulă printre cărturarii de atunci. După mai bine de trei decenii după tipărirea cărții de către Varlaam o copie a manuscrisului ajunge în mâinile egumenului dela mănăstirea Bistrița, care o anexează la cartea mitropolitului Varlaam. Posibil că însăși ieromonahul Ștefan să fie autorul acestei din urmă copii.

V.

Din împrejurări puțin explicabile pentru noi, istoria literaturii românești nu dă aproape nici-o atenție cărții tipărite de către mitropolitul Ungro-Vlahiei. O fi poate la mijloc credința că această carte n'a avut o răspândire mare printre cărturarii noștri din vechime, sau poate faptul că ea a fost tradusă dintr'un autor străin. Dar operele de așa natură din veacul al XVII-lea n'au pecetea unei originalități; însăși cazania mitropolitului Moldovei Varlaam, un splendid monument de limbă românească din acel veac, nu este o operă originală. O cercetare mai amănunțită asupra limbii cărții din anul 1678, operă pe care eu o cred, după unele fenomene linguistice,

tradusă de către colaboratori ai lui Varlaam de origine moldovenească, ar putea dovedi, că această operă și ca limbă românească nu este mai prejos decât celelalte opere din acea epocă. Socotim deci, că mitropolitului Varlaam al Ungro-Vlahiei i se face o mare nedreptate.

Şi într'adevăr, cartea din anul 1678 apare ca ceva nou în literatura noastră din secolul al XVII-lea. « Cheia înțelesului » a eruditului monah ucrainean, după cum am spus și în altă parte, este de o bogăție de informațiuni neasemuită. Citațiuni precise din Sf. Scriptură, din viețile sfinților, fapte din istorie, din științe, nume de autori laici și bisericești din Orient și Apus, toate puse într'o legătură logică și aranjate după o metodă, — toate acestea luate la un loc, cu toate neajunsurile ei, dau cărții un interes deosebit. Farmecul ei o constituie însă bogăția de material narativ, o mulțime de povestiri și de legende în special despre Maica Domnului, care ating nu numai sentimentul, ci și imaginea cetitorului. Toate acestea traducătorii au știut să le redea într'o limbă simplă, dar frumoasă, mlădioasă și plină de armonie, care adeseaori depășește originalul. Cartea lui Varlaam nu putea să nu fi fost cetită. Predicele dintr'însa nu puteau să nu fi fost rostite în fața credincioșilor, mai ales că și conținutul lor este în spiritul dogmei creștine ortodoxe.

Literatura noastră omiletică veche este săracă nu numai în opere originale, dar și în traduceri. După anul 1678, până la Antim Ivireanul, nu găsim decât vre-o trei traduceri de așa natură, și anume: 1. « *Sicriul de aur* », operă tipărită la Sassebeș în anul 1683 [1]), — o colecție de cuvântări la înmormântare tradusă din limba ungurească; 2. « Mărgăritarile » lui Ioan Hrisostom din anul 1691, tradusă din grecește de către frații Greceanu [2]), și « Chiriacodromionul » din anul 1699, tipărit la Bălgrad (Alba-Iulia) [3]).

Şi atunci « Cheia înțelesului » din anul 1678 apare aproape ca singura lucrare de așa natură din ultimul sfert al veacului al XVII-lea. Ca o dovadă că traducerea dela 1678 a avut o

¹) Gh. Comșa. *Op. cit.*, pp. 51, 54.
²) *Ibid.*, pp. 57—59.
³) *Ibid.*, p. 59.

largă răspândire în ţările româneşti, este şi faptul, că din această ediţie nu s'au păstrat decât foarte puţine exemplare, ceea ce denotă, că opera lui Galeatovschi în traducerea românească n'a stat în rafturile bibliotecilor bisericeşti, că ea a fost pe larg folosită de către cărturarii noştri. Cartea a avut o răspândire mare, ea a fost folosită în biserici, din ea s'au copiat predici de către credincioşi.

Am căutat să fac o legătură între « Cheia înţelesului » dela 1678 şi următoarea colecţie de cazanii: « Chiriacodromionul », tipărit la Alba-Iulia în anul 1699 « *cu blagoslovenia preasfinţitului Kir Atanasie, mitropolitul ţării* ».

Nu intră în intenţia noastră de a examina mai amănunţit compoziţia acestei colecţii de predici. După cum se afirmă, « Chiriacodromionul », ar fi o retipărire cu unele modificări a « Cazaniei » mitropolitului Varlaam al Moldovei din anul 1643, « deci este aproape identică şi cu « Cazania » dela mănăstirea Dealul »[1]. O examinare superficială a acestor două opere ne-a adus la concluzia, că alcătuitorii « Chiriacodromionului » într'adevăr împrumută din « Cazania » lui Varlaam o bună parte din predici, o parte însă este culeasă din diferite colecţii manuscrise care circulau pe atunci în lumea bisericească şi din cari unele s'au păstrat în biblioteca Academiei Române (mss. Nr. 4162, 4182 şi 3516), cari manuscrise la rândul lor repetă unele cuvântări din « Cazania » moldovenească dela 1643. Intre cele 81 de predici adunate de către mitropolitul Ardealului în « Chiriacodromionul » său (« Cazania » lui Varlaam are 74 predici), găsim şi ceva din « Cheia înţelesului » dela 1678, şi anume:

« Cazania la Naşterea Domnului ».

« Cheia înţelesului », f. 75 v.

[2]) Доѡо фири маи́ де чинсте аꙋ фъкꙋть Дꙋмнезеꙋ адикъ ча̀ ꙟџе-

Chiriacodromionul, f. 310 v.

[3]) Доаѡ фирь маи́ де чинсте аꙋ фъкꙋть Дмзъꙋ адекъ ча̀ ꙟџеръ-

[1]) *Ibid.*, p. 59.

[2]) Douo firi mai de cinste au făcut Dumnezeu adică cea îngerească şi cea

[3]) Doao firi mai de cinste au făcut Dumnezău adecă cea îngerească şi cea

рѣскъ шѝ чà ѿменѣскъ; кѫчѝ шѝ къ пре ̑ѫџерь шѝ пре ѿмь ꙗ҃ꙋ фъкꙋть дꙋпъ кипꙋл съꙋ...

скъ шѝ чà ѿменѣскъ, кѫчи къ пре ̑ѫџерь ши пре ѻмь ꙗ҃ꙋ фъкꙋть дꙋпъ кипꙋль съꙋ...

Această cazanie este retipărită în întregime, fără nici un fel de modificări în text (ff. 310—323 din « Chiriacodromion »).

O a doua cazanie, pe care o reproduce « Chiriacodromionul » din « Cheia înțelesului », de asemenea în întregime (ff. 329 r. —337 v.) este cazania a doua la Botezul Domnului. Citām din ambele cărți începutul acestei cazanii pentru a putea verifica identitatea textelor:

« *Cheia înțelesului* », f. 104.

[1]) Кѫндь а҃ꙋ фъкꙋть моѵсеи пентрꙋ лъкашь лꙋи Дꙋмнезеꙋ кортꙋль щїинцїи, ̑ѫтра чѣѧ врѣме а҃ꙋ фъкꙋть ѡ меделницъ де спъларе де ̑ѫтрꙋ оглинделе а҃ фъмеїлорь...

« *Chiriacodromionul* », f. 329 r.

[2]) Кѫнд а҃ꙋ фъкꙋт моѵси пентрꙋ лъкашь лꙋи Дмзъꙋ кортꙋл щїинцїи, ̑ѫтрꙋ ачѧ врѣме а҃ꙋ фъкꙋт ѿ меделницъ де спъларе динтрꙋ ѡглинделе а фъменилорь...

Alcătuitorii « Chiriacodromionului » se folosesc nu numai de cartea tipărită la 1678, ci și de traducerile, care n'au intrat în această carte și care se găsesc și în manuscrisul egumenului Ștefan dela Bistrița, despre care am vorbit mai sus. Astfel, ei au retipărit toată cazania la sărbătoarea « Invierii » din manuscrisul acestui egumen, puțin modificată, poate chiar un izvod nou al textului. Confruntăm două fragmente:

Manuscrisul egum. Ștefan.
f. 109 r.

[3]) Възꙋтаꙋ сфтꙋль Іоань кꙋвѫнтъторꙋл де Дꙋмнезеꙋ пре ꙋнъ ̑ѫџеръ

« *Chiriacodromionul* », f. 66 r.

[4]) Възꙋтаꙋ сфтꙋлъ Іѡаннь Богословъ пре кꙋмь скрїе ла апокалипсись гл; і сх: а ѹнь ̑ѫџерь

omenească, căci și că pre înger și pre om i-au făcut după chipul său...

[1]) *Cănd au făcut Moisei pentru lăcaș lui Dumnezeu cortul științii, întracea vreame au făcut o medelniță de spălare de întru oglindele a fămeilor...*

[3]) *Văzutau sfântul Ioan cuvântătorul de Dumnezeu pre un înger pogorănd den*

omenească, căci că pre înger și pre om iau făcut după chipul său...

[2]) *Cănd au făcut Moise pentru lăcaș lui Dumnezău cortul, științii întru acea vreame au făcut o medelniță de spălare dintru oglindele a fămeilor...*

[4]) *Văzutau sfântul Ioan Bogoslov pre cum scrie la Apocalipsis gl. 10 sh. 1*

кареле ера́ ꙟбръкать ꙟтр'ꙋнь норь шй кꙋркꙋбъꙋль ёра̀ ꙟ капꙋль лꙋи, ꙗрь фа́ца лꙋи ера̀ ка̀ соа́реле...

f. 115 v. ... Ꙟтрачѣ чета́те съ ӑфлъ доъспрезѣче темелїи прѐ каре темелїи сънтъ скрисе нꙋмеле а вı҃ апстоль: Ꙟтрачѣле кꙋвинте ꙋли-целе де ӑꙋрь съ ꙟцълегъ ѿаменїи чѐй сфинць ка́ре съ ӑфлъ ꙟ ꙟпъръцїѧ чѐрꙋлꙋи къ пре ѐи ꙗ лъмꙋ-ритъ Дꙋмнезеꙋ, ка нишче ӑꙋрь ꙟ кꙋпторь; ꙟ ачѣстъ лꙋме дꙋпъ кꙋвънтꙋль, лꙋи Соломо́нъ прекꙋмъ скрїе ꙟ картѣ ꙟцълепчꙋнїи са́ле ȋн г҃ ка́пете, гръиндъ...

погоръндꙋсъ динъ черю ꙟбръкат ꙟ нꙋѡрь ши пре капꙋль лꙋй ера̀ кꙋркꙋбеꙋ, фа́ца лꙋи ера̀ ка соареле...

f. 73. ... Шй ꙟтрꙋ ачѣ четате съ ӑфлъ вı҃ темелїи пре ка́ре сънтъ скрисе нꙋмеле ӑ до́аоспрезѣче ӑпо-столь. ꙟтрꙋ ачесте кꙋвинте ꙋли-целе де ӑꙋрь съ кїамъ ѡаменїи чей сфинць карїи съ ӑфлъ ꙟ че́рїꙋ, къ пре дъншїи ꙗꙋ лъмꙋрить Дꙋмне-зъꙋ ꙟ лꙋме, ка ӑꙋрꙋль ꙟ кꙋпторїꙋ; пре кꙋмь гръѣще Соломо́нъ ла ка́ртѣ ꙟцълепчꙋнїи сале гл҃: г҃ зикъндь...

Aproape sigur, că aici nu avem de a face cu o nouă traducere a cazaniei lui Galeatovschi, ci cu traducerea veche simţitor modificată de către copişti.

Ceea ce este însă mai surprinzător pentru noi este faptul, că în « Chiriacodromion » găsim şi traduceri noui din Ioannichie Galeatovschi, care nu intră nici în « Cheia înţelesului » a lui Varlaam şi nici în manuscrisul egumenului Ştefan. Sunt două cazanii şi anume, prima, « Cazania a doua, iarăşi la Rusalii » (ff. 110 v.—121 r.) şi « Cazania la ziua Sf. Ilie » (ff. 384 v.—321 v.). Şi una şi alta nu sunt adaptări sau prelucrări a textului lui Galeatovschi, ci sunt simple traduceri, frază cu frază. Ca să ne convingem în cele spuse, colaţionăm câte un fragment din începuturile acestor cazanii.

cer carele era îmbrăcat într'un nor şi curcubeul era în capul lui, iar faţa lui era ca soarele...

F. 115 v.: *Intr'acea cetate să află dodsprezeace temelii pre care temelii sănt scrise numele a 12 apostoli. Intraceale cuvinte uliţele de aur să înţăleg oamenii cei sfinţi care să află în împărăţia cerului că pre ei ia lămurit Dumnezeu ca nişce aur în cuptor; în această lume după cuvântul lui Solomon precum scrie în cartea înţălepciunii sale în 3 capete grăind...*

un înger pogorăndusă din ceriu îmbrăcat în nouri şi pre capul lui era curcubeu, faţa lui era ca soarele...

F. 73: *Şi întru acea cetate să află 12 temelii, pre care sănt scrise numele a doaosprezeace apostoli. Intru aceaste cuvinte uliţele de aur să chiamă oamenii cei sfinţi carii să află în ceriu, că pre dânşii iau lămurit Dumnezău în lume, ca aurul în cuptoriu; precum grăiaşce Solomon la cartea înţălepciunii sale gl. 3 zicănd...*

Cazania la Rusalii.

I. Galeatovschi, f. 212 r. [1])

Написа́лъ Соломо́нъ въ при-по́вѣстѧхъ: трꙑ ре́чꙑ сꙋ́ть мнѣ̀ трꙋдныи; дорога ѻ҆рла̀ на повѣтрю, доро́га ѹ҆жа на ка́мени, и҆ доро́га кораблѧ на мо́ри...

«*Chiriacodromion*», 1699, f. 110 v.

[2]) Скрисаꙋ Соломо́нъ ꙟ пилделе лꙋи кап : л сх : ѳі зикѫ къ трей лꙋкрꙋри сѫнтъ міе ма́и грѣле. Ка́лѣ вꙋлтꙋрꙋлꙋй ꙟ въдꙋхъ, ка́лѣ шарпе-лꙋй пре пїѧтръ, калѣ коръбїей пре маре...

Cazania la ziua Sf. Ilie.

Fila 396 r.

Вшела́кая рѣчъ легкая до горꙑ поноситсѧ, тѧ́жкаѧ на до́лѣ хилитсѧ. Фараонъ кроль Єгvпет-скїй и҆ во́йско є҆гѡ ѿбтѧже́нꙑ бꙑли грѣхами, длѧ того̀ въ мо́ри чер-во́нномь на дно нахилилисѧ...

Fila 334 v.

[3]) Тотъ фѣлю де лꙋкрꙋ ѹ҆шорь съ ꙟнаць ꙟ сꙋсь, ꙗ҆ръ чель гре́ꙋ съ плѣкъ ꙟ џосъ. Фараѡн ꙟпъратꙋль Єгvптѣнилоръ ши ѡ҆́стѣ лꙋи є҆раꙋ ꙟгреꙋѧ́цй де пъкате, пе́нтрꙋ ачѣѧ саꙋ плекать спре фꙋнд ꙟ ма́рѣ роши́е...

Observăm și în aceste traduceri același procedeu de a întrebuința cifra capitolului și a versetului în textul cazaniei, nu pe marginea paginilor, ca la Galeatovschi. Textul acestor cazanii din cartea din anul 1699, de sigur, n'a fost tradus de către autorii « Chiriacodromionului », ci a fost luat din manuscrisele care circulau.

Cercetând « *Chiriacodromionul* » apărut la București în anul 1732, am constatat că el reproduce cu mici modificări textul « Chiriacodromionului » din anul 1699. Și aici se repetă textual cele 5 cazanii, traduceri din I. Galeatovschi, și anume: « *La înviere* » (ff. 68 r.—75 v.), la « *Nașterea Domnului* » (ff. 311 v. —320 v.), la « *Botezul Domnului* » (ff. 330 r.—338 r.), la

---

[1]) Noi pretutindeni cităm după ediția lui Galeatovschi din anul 1665.

[2]) *Scrisau Solomon în pildele lui cap. 30 sh: 19 zicând că trei lucruri sânt mie mai greale; calea vulturului în văzduh, calea șarpelui pre piatră, calea corăbiei pre mare...*

[3]) *Tot fealul de lucru ușor să înalță în sus, iară cel greu să pleacă în gios. Faraon, împăratul Eghipteanilor și oastea lui erau îngreuiați de păcate, pentru aceàia sau plecat spre fund în marea roșie...*

« *Rusalii* » (ff. 112 r.—122 r.) şi la ziua « *Sf. Ilie* » (ff. 385 v. — 393 v.). Notăm că a treia ediţie a « Chiriacodromionului », acea dela 1801 (Bucureşti), este o traducere de pe un original grecesc şi n'are nimic de-a-face cu cărţile de mai sus.

Dar în literatura noastră religioasă veche mai găsim urme din opera lui Ioannichie Galeatovschi. Intr'un manuscris din biblioteca Academiei Române, dăm peste câteva cazanii identice cu cele din « Cheia înţelesului » din anul 1678 şi din manuscrisul egumenului Ştefan. Manuscrisul este înregistrat în biblioteca Academiei Române sub numărul 4130 şi la ultima pagină are următoarea însemnare (în transcripţia modernă):

« *Scrisau această dumnezeiască carte în sat în Apateu* [1]) *lângă hramul sfântului arhanghel Mihail şi Gavriil. Deci carii vă veţi întâmpla a ceti pre această sfântă carte să vă bucuraţi în Domnul Hristos şi de veţi afla vr'o sminteală îndereptaţi cu duhul blândeţelor, iară nu blăstămaţi ca să luaţi plata dela milostivul Dumnezeu şi spasănia sufletelor voastre.*

Scrisam eu, smeritul şi mult păcătosul robul lui Dumnezeu anume Ioan Muncacianul, când am fost diac în sat în Apateu lângă prestevitul [2]) *popa Florea, o au început şi o au vigăzuit* [3]), *adică săvărşit în luna lui Avgust în 20 de zi. Roc Boj* [4]) *1737* ».

Cercetând mai amănunţit acest manuscris am putut constata, că el nu este altceva decât o copie fidelă a « Chiriacodromionului » din anul 1699. Se reproduce în întregime toată cartea, până şi nişte versuri pe cari le găsim în « Chiriacodromion » la « *Cazania la Dumineca a 2-a după Rusalii* ». Găsim o singură mică deosebire, şi anume: la sărbătorile « Invierii » şi a « Naşterii Domnului » în cartea tipărită în anul 1699 găsim câte două cazanii, pe când copistul Ioan Muncăcianul transcrie numai câte una. In acest manuscris se

[1]) In Ardeal sunt patru comune cu denumirea de Apateu: una lângă Arad, a doua — lângă Satmar, a treia — în Bihor şi a patra — Apateul unguresc. V. Silvestru Moldovan şi N. Togan. *Dicţionarul numirilor de localităţi cu populaţie română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 8.

[2]) « răposatul » dela cuvântul slav „Представленный".

[3]) Ungurismul *vègzett*.

[4]) « Anul Domnului » din limba ucraineană.

reproduc fără niciun fel de modificări și predicele lui Galeatovschi din « Chiriacodromion », și anume:

1. La Inviere (ff. 63 r.—69 r.).
2. La Rusalii (ff. 103 r.—113 v.).
3. La Naşterea Domnului (ff. 267 r.—278 r.).
4. La Bobotează (ff. 244 r.—251 r.).
5. La Sf. Ilie (ff. 332 r.—340 r.).

Influenţa operei lui Ioannichie Galeatovschi asupra predicei noastre vechi, probabil, a fost cu mult mai mare. In biblioteca muzeului Societăţii de istorie şi arheologie bisericească din Chişinău se păstrează sub Nr. 3416 un fragment dintr'un manuscris de pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Prima parte a manuscrisului conţine « *Minunile Maicii Domnului* » din « *Mântuirea păcătoşilor* », începând cu minunea a 11-a şi terminând cu acea a 69-a (ff. 26—162). Pe verso f. 162 cetim următoarele cuvinte (în transcripţia de astăzi):

« *Sfârşitul minunelor preacistei, şi s'au scris prin osteneala mea mult păcătosului şi nevrednicului Nicolae, în anul 1797, Iunie 9* ».

Primele 25 file conţineau cele dintâi zece minuni şi un fragment din minunea a 11-a. Mai departe, dela f. 163 r. manuscrisul conţinea un număr de cazanii, din care s'a păstrat numai una, la « Vinerea Paştelor », şi aceea fără sfârşit. Această cazanie este o copie de pe o cazanie din « Cheia înţelesului » din anul 1678, ceea ce dă de bănuit că şi următoarele cazanii au fost reproduceri din aceeaşi carte. Redăm începutul acestei cazanii (în transcripţie nouă):

« *Cheia înţelesului* » *1678*, f. 101 v.	*Manuscrisul Nr. 3416 a Muzeului din Chişinău*, f. 163 r.
Scrisau prorocul Ieremia în cartea plângerii sale în glava dentăiu, grăind: să vază sănguri de iaste altă dureare cum iaste durearea mea. Văzutau odată cetăţeanii ierus limului oşci în văzduh, îmbrăcaţi în haine de aur, în platoşe, în zale cu paveze şi sabii smulse, care oaste alerga cu caii în văzduh şi să bătea unii cu alţii...	Scrisau prorocul Ieremia înaintea plângerii sale în capul dintăi grăind: să vază singur de este altă dureare cum este durearea mea. Văzutau odată cetăţenii ierusalimului oşci în văzduh îmbrăcaţi în haine de aur, în platoşe, în zale cu paveze şi cu sabiile goale, care oaste alerga cu cai în văzduh şi să bătea unii cu alţii...

Manuscrisul a fost donat muzeului de către preotul Mihail Friptul, din com. Puhoi, jud. Lăpușna, ceea ce denotă că acest manuscris este de proveniență moldovenească, fapt ce ușor se poate constata și din micile modificări în limbă, puțin îndulcită.

Făcând bilanțul acestor constatări, pe care nici măcar pe departe nu le socotim complete, ajungem la următoarele concluzii:

1. « Cheia înțelesului » a lui Ioannichie Galeatovschi a fost tradusă în întregime, în afară de manualul de omiletică, a cărui urme nu se găsesc în literatura noastră veche bisericească. Autorii traducerii omit numai cazaniile la sărbătorile pur rusești (Acoperemântul Maicii Domnului, Sf. Onufrie, Sf. Antonie, Sf. Teodosie), sărbători cari nu se țin la Români; rămân de asemenea netraduse și cuvântările la înmormântare.

2. Din cazaniile împerechiate a lui Galeatovschi, cu o singură excepție (cazaniile la Rusalii) au fost traduse câte o singură predică.

3. Traducerea a fost făcută de către colaboratorii mitropolitului Varlaam al Ungro-Vlahiei sub îngrijirea lui; din această traducere a fost tipărită o parte (18 cazanii), restul rămânând în manuscris.

4. Atât cartea tipărită în anul 1678, cât și manuscrisul cu predicile netipărite au avut o circulație intensă în țările locuite de Români, începând cu Moldova și terminând cu fundul Ardealului.

5. Opera lui Ioannichie Galeatovschi a avut un răsunet însemnat în literatura noastră religioasă veche.

VI

Ioannichie Galeatovschi a mai avut legături cu vieața noastră religioasă din trecut, legături cari sporesc importanța operelor acestui scriitor pentru noi, cari măresc influența pe care au avut-o ele asupra literaturii noastre religioase. Este vorba de colecția lui de legende despre Maica Domnului, sau de minuni ale Maicii Domnului, publicată într'o carte intitulată « *Cerul*

nou », despre care am vorbit mai sus. Această operă a fost tradusă în limba românească și a avut o mare popularitate printre cetitorii credincioși, lăsând urme adânci în literatura noastră populară cu caracter religios.

D. Stănescu, care s'a ocupat de « Minunile Maicii Domnului », pe căi indirecte încearcă să dovedească, că autorul unei colecții de minuni, care a circulat la noi, ar fi Ioannichie Galeatovschi [1]). Ori în unele manuscrise, de cari s'a folosit și D. Stănescu (Nr. 3692 din biblioteca Academiei Române), avem indicații directe că varianta unei colecții de minuni a fost tradusă în românește din Ioannichie Galeatovschi.

Ca și « Cheia înțelesului », Minunile Maicii Domnului a fost una din cele mai cetite cărți în Ucraina ortodoxă.

In epoca plină de neliniște, de sbucium sufletesc, de lupte religioase, prin care trece lumea ortodoxă și neortodoxă din veacul al XVI-lea și XVII-lea, credința în minuni, în supranatural, era uneori singurul sprijin a celor oropsiți. Conducătorii bisericii înțeleg acest lucru, și folosesc în modul cel mai larg legenda pentru a-i întări în credință pe păstoriții lor. Unii din ei, cum este Toma Mlodzeanovschi, cunoscutul predicator catolic de origine poloneză [2]), și Antonie Radzivilovschi, autor de predici ucrainean, ortodox, introduc elementul de minune în cazaniile lor într'o măsură excesiv de mare. Antonie Radzivilovschi în cartea lui de cazanii la sărbătorile Maicii Domnului « Grădina Născătoarei de Dumnezeu » [« Огородокъ Богородицы ». 1676], întrebuințează o mulțime de legende despre Maica Domnului, culese din fel de fel de colecții apusene, în special din « Gesta Romanorum » și « Speculum Magnum ».

Ioannichie Galeatovschi, reprezentant al curentului nou, în ce privește predica, dă o importanță deosebită legendei. Introducerea legendei în predică urmărea nu numai scopuri moral-religioase; legenda, ca și fabula și anecdota, se introducea ca să se dea o formă mai atrăgătoare învățăturilor, adeseaori rigide, din predici, ca să deștepte și să menție atenția ascultătorilor. Pentru aceste motive I. Galeatovschi tipărește

[1]) D. Stănescu, *op. cit.*, pp. 94—98.
[2]) И. Огіенко. Изданія „Неба Нового", p. 13.

în anul 1660 în adaosul lui la « Cheia înțelesului » un număr de 95 de minuni ale Maicii Domnului. O bună parte din aceste minuni, completate și tipărite aparte în volumul lui « Cerul nou », se găsesc împrăștiate în cazaniile lui din « Cheia înțelesului ». Profesorul I. Oghienco afirmă « *că mai bine de o treime din minunile lui din « Cerul nou » au intrat în conținutul textului « Cheiei înțelesului* »[1]).

Cele 95 de minuni ale Maicii Domnului, pe cari el le tipărește în cartea din 1660 pentru a servi « ca exemple » la « alcătuirea predicilor », Galeatovschi le completează cu minuni noui culese de dânsul cu multă sârguință în decursul mai multor ani; și în anul 1665 el își tipărește volumul său de legende. Facem o scurtă descriere a acestei cărți[2]).

Volumul lui Galeatovschi, tipărit în 4⁰, conține 1+5+2+140 de file, din care una inițială cu titlul cărții și cu blazonul Movileștilor, 5 — dedicația Anei Potoțchi, 2 — niște texte din Biblie și « registrul » minunilor; ff. 1—132 textul minunilor, după care urmează o notă în care autorul arată imposibilitatea de a aduna toate minunile Maicii Domnului și un indice, destul de confuz la conținutul legendelor, iar la sfârșitul cărții găsim un fel de « errata ». Titlul cărții așezat într'un cerc, cu chipul Maicii Domnului sus și cu luna, soarele și stele în jurul cercului (emblemele de pe blazonul Movileștilor), în traducerea românească sună astfel: (V. planșa Nr. VIII).

« *Cerul nou, făcut cu stele noui. Adică preablagoslovita fecioară Maria Născătoare de Dumnezeu, cu minunile sale. Cu sârguința celei mai mici slugi a sa, nedemnului ieromonah Ioannichie Galeatovschi, rector și egumen a fraternității din Chiev. Apărut la lumină în anul 1665, luna Decembrie, ziua 12. In Lwow. In tipografia lui Mihail Sliozca* ».

Pe verso foaiei cu titlul cărții este așezat blazonul familiei Movileștilor despre care am vorbit în altă parte. In dedicația consacrată Anei Potoțchi, Ioannichie Galeatovschi ne explică și scopurile pe care le urmărește cartea lui, și anume: « *din*

---

[1]) И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго“, p. 15.

[2]) In bibliotecile noastre n'am găsit nici un exemplar al acestei opere, în afară de o ediție rusească din anul 1854. Ne folosim de exemplarul Muzeului Național din Lwow Nr. 668, care cu multă amabilitate ne-a fost împrumutat.

aceste minuni pot avea folos și predicatorii la cazaniile dela sărbătorile Maicii Domnului, și la alți sfinți și la Duminici, și la înmormântări, și la fel de fel de ocazii, luându-le și aplicându-le în cuvântările sale, cum se vede și în multe din cazaniile mele» [1]). Galeatovschi însă socoate, că opera lui mai urmărește și scopul de a da o lectură folositoare tuturor credincioșilor, ca ei «*cu aceste minuni să-și întărească credința pravoslavnică și să dea răspuns tuturor ereticilor necredincioși, Evreilor și păgânilor*» [2]).

«Cerul nou» a lui Galeatovschi conține în total 451 de minuni, care sunt împărțite în 29 de capitole sau serii de minuni, în felul următor:

НЕБО НОВОЕ		*In românește.*
1 Чꙋда пртои бци межи сѵвѣлламн.	12 minuni.	Minunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu între sibille.
2 Чꙋда ѡ зачатїи и рождствѣ пречтои бци.	3 m.	Minunile Maicii Domnului la zămislirea și nașterea Pr. Născătoare de Dumnezeu.
3... мешкаючи въ црькви Соломонской.	5 m.	...când trăia în biserica lui Solomon.
4... Почасъ Рождства Хва.	6 m.	...la Nașterea lui Hristos.
5... Ꙋходячои въ Егѵпетъ.	11 m.	...la fuga în Egipt.
6... Въ житїи ей.	7 m.	...în vieața ei.
7... Под часъ ꙋспенїѧ ей.	11 m.	...la Adormirea ei.
8... презъ имѧ ей Марїѧ.	8 m.	...prin numele ei Maria.
9... ѿ шаты и пояса.	6 m.	...dela veșmintele și brâul ei.
10... ѿ перстнѧ ей.	5 m.	...dela inel.
11... ѿ источника ей.	16 m.	...dela izvorul ei.
12... на войнѣ.	8 m.	...la războiu.
13... надъ грѣшниками.	10 m.	...asupra păcătoșilor.
14... надъ заховꙋючими двицтво	11 m.	...asupra celor ce-și păstrează fecioria.
15... над молѧчимисѧ.	32 m.	...asupra celor ce se roagă.
16 .. над неꙋмѣетными.	6 m.	...asupra celor neînvățați.

1) „Небо Новое“, ed. 1665, f. 3.
2) *Ibidem*.

17... над хворыми.	17 m.	...asupra bolnavilor.
18... над оумерлыми.	10 m.	...asupra celor morți.
19... межы поганами.	19 m.	...între păgâni.
20... межы жыдами.	8 m.	...între evrei.
21... межы геретыками.	19 m.	...între eretici.
22... межы злыми дȣхами.	10 m.	...între duhurile rele.
23... ѿ ѻбразѡвъ ей...	60 m.	...dela icoanele ei.
24... въ црквахъ ей...	30 m.	...în biserici.
25... межы законниками.	30 m.	...între călugări.
26... ѿ ѡбраза ивεрскои.	19 m.	...dela icoana Iverscaia.
27... „ „ печерскои.	40 m.	...dela icoana dela Pecersc.
28... „ „ кȣпѧтицкои.	16 m.	...dela icoana dela Cupiatițc.
29... „ „ розныи на розныхъ мѣсцахъ.	16 m.	...fel de fel și în diferite locuri.

(V. planșele Nr. Nr. IX, X, XI și XII).

In literatura rusă s'a stabilit, că « Cerul nou » a lui Ioannichie Galeatovschi, în afară de ediția din anul 1665, se mai tipărește odată la Cernigov în anul 1677 și la Moghiliov în anul 1699 [1]). Profesorul I. Oghienco [2]) stabilește cu date precise, că opera lui Ioannichie Galeatovschi, care, se vede, a avut un succes mare, a fost retipărită cu același titlu și purtând aceeași dată și aceeași tipografie, în anul 1666. Ediția nouă nu se deosebește prin nimic de ediția precedentă în ce privește textul și aranjarea materiei. Se observă numai mici deosebiri în ortografie.

Ediția din anul 1677, la Cernigov, este discutabilă, întrucât din această ediție nu s'a găsit în bibliotecile rusești nici un exemplar, deși bibliografii mai vechi indică cu preciziune existența acestei cărți [3]).

Opera lui I. Galeatovschi, scrisă în limba ucraineană de atunci, cu o mulțime de polonisme nu putea fi înțeleasă de

---

[1]) Н. Ѳ. Сумцовъ. Іоаннкій Галятовскій. *Op. cit.*, pp. 413—414. П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ Великомъ. С. Петербургъ. 1862, vol. II, Nr. 16.

[2]) Изданія „Неба Новаго", pp. 35—54.

[3]) *Ibid.*, pp. 55—58.

către cărturarii ruși, cari erau obișnuiți cu limba slavonă bisericească.

Iată de ce se fac încercări de a traduce « Cerul nou » din limba ucraineană în limba slavonă bisericească, iar mai târziu în limba rusă. Prima traducere, rămasă în manuscris, a fost făcută din « dialectul Rușilor albi (beloruși), în adevăratul dialect larg slavo-rosienesc » în anul 1677, de către diaconul Teofan [1]). O a doua traducere în limba slavă bisericească se face de către niște autori necunoscuți pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și se tipărește la Moghiliov în anul 1699 în tipografia lui Maxim Voșcianca [2]). Această ediție pe foaia cu titlul cărții, cu același cerc modificat în elementele lui simbolice decorative, are următoarele cuvinte:

« *Cerul nou făcut cu stele noui, adică Preablagoslovita Fecioară Maria Născătoare de Dumnezeu cu minunile ei. Alcătuit prin sârguința ieromonahului Ioannichie Galeatovschi, rector și igumen al frăției din Chiev. Iar astăzi scoasă la tipar, în anul 1699, în Moghiliov, în tipografia lui Maxim Voșcianca* ».

Ediția dela Moghiliov nu se deosebește în ce privește conținutul minunilor, a numărului seriilor și legendelor prin nimic de edițiile precedente.

In sfârșit, la Moscova, în anii 1851 și 1854 apar două ediții cu același text a unei traduceri în limba rusă, făcute de către Alexandra Plohovo, o carte « culeasă », după cum spune ea, « *din tradiții adevărate și letopisețe vechi de către egumenul Ioannichie Galeatovschi și tipărită în Cernigov în anul 1677 în limba polono-rusă* » [3]). Edițiile acestea n'au pentru noi nici un fel de interes. Ținem să notăm numai, că în ele o parte din legendele lui Galeatovschi n'au intrat; în schimb s'au introdus minuni noui care privesc icoanele făcătoare de minuni din Rusia [4]).

---

[1]) I. Oghienco. *Op. cit.*, pp. 57, 63.

[2]) *Ibid.*, pp. 59—67. Aici este vorba nu de Moghiliovul de pe Nistru, ci de acel de pe râul Nipru. I. Огієнко. Історія українського друкарства, p. 30.

[3]) Am avut la îndemână ediția din anul 1854 ce se găsește în biblioteca Facultății de teologie din Chișinău Nr. B. IV. 2. 61. Nota citată ne dă un argument în plus, că a existat și ediția din 1677, p. 3.

[4]) Această ediție are 35 de serii de minuni.

Nu s'a făcut până acuma o cercetare mai amănunţită asupra izvoarelor de care s'a folosit Ioannichie Galeatovschi. De sigur că o bună parte din ele au fost culese de el în timpul pribegiei lui prin diferite oraşe ale Ucrainei şi poate şi prin alte ţări, o altă parte el o adună de pe la călugării vagabonzi, cari umblau dela mănăstire la mănăstire. In felul acesta Galeatovschi a putut, de exemplu, culege şi cele două legende cu minunile petrecute în Moldova, la mănăstirea Neamţu.

In mare parte însă el se foloseşte de izvoare cărturăreşti. Şi este cert, că aceste izvoare nu sunt de provenienţă grecească, cum este cunoscuta colecţie de minuni «*'Αμαρτωλῶν σωτηρία*», de altfel tot de origine apuseană, care circula în manuscrise şi în Rusia sub denumirea de «Грѣшныхъ спасеніе», ci din izvoare apusene, în mare parte catolice. Chiar Protoevanghelia apocrifică a lui Iacov, cunoscută în Rusia încă din veacul al XII-lea [1]) şi răspândită la Ruşi sub titlul: «*Cuvânt la Naşterea Maicii Domnului*», operă care stă la baza mai multor legende despre Maica Domnului, nu este utilizată aproape de loc de către Galeatovschi [2]).

Pentru caracterul ei catolic, cartea lui Galeatovschi este privită de către cărturarii moscoviţi cu foarte multă neîncredere [3]). Pe marginea textului, Galeatovschi adeseaori ne indică izvoarele de care el se foloseşte; aici găsim numele lui «*Anselm arhiepiscopul*», «*Cantuari*»; se indică «*Prologul*», «*Speculum magnum*» (Zverţadlo), «*Teatrum*»; fără îndoială Galeatovschi foloseşte «*Gesta Romanorum*», precum şi alte izvoare, ca vieţi ale sfinţilor, scrieri istorice şi în special apocrife apusene. Intre altele, o legendă este luată în întregime din «*Genoveva Palatina*», o piesă teatrală a lui Nicolae Avancin (1612—1685)[4]). Minunile se petrec în diferite ţări apusene: în Italia, Franţa, Anglia, Niederlanda, Spania, Saxonia, în «ţara nemţească».

---

[1]) М. Сперанскій. Славянскія апокрифическія евангелія. Москва. 1895, p. 27.

[2]) С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ. Москва. 1912, pp. 6—8. Extras din „Этнографическое обозрѣніе", 1911, Nr. 3—4.

[3]) И. Огіенко. Отраженіе въ литературѣ „Неба Новаго". Extras din revista „Филологическія записки", Воронежъ. 1912, p. 4.

[4]) *Ibid.*, p. 19. La Galeatovschi această legendă se găseşte la f. 33 (ed. 1665).

Se mai găsește în cartea lui Galeatovschi o legendă foarte răspândită printre popoarele germane cu privire la un pictor, care încearcă să zugrăvească chipul Maicii Domnului, dar care este împiedecat de către diavol și care în cele din urmă este ajutat în opera sa de către Maica Domnului [1]). O mulțime de legende din colecția lui Galeatovschi sunt culese de către Galeatovschi din diferite regiuni ale Poloniei, în special din Lituania și Ucraina, parte din Rusia moscovită și chiar, cum am văzut mai sus, din Moldova, de unde el împrumută cele două minuni cu privire la icoana făcătoare de minuni dela mănăstirea Neamțu, care este cunoscută sub denumirea de « Inchinătoarea » [2]).

Minunile Maicii Domnului din cartea lui Galeatovschi nu sunt redate cu multe amănunte, pe larg, așa cum se face în colecția « *Mântuirea păcătoșilor* ». Ele sunt scurte, concise și clare, fără nici un fel de morală, fapt care le face accesibile pentru cetitori. Cele mai multe din «minuni» nu sunt minuni, la dreptul vorbind, căci n'au nimic supranatural, ci simple narațiuni. Prin aceasta se explică și răspândirea mare pe care a avut-o cartea lui Galeatovschi.

Opera lui Ioannichie Galeatovschi « Cerul nou » a avut un succes mare și printre Români. Ea n'a văzut lumina tiparului; s'a păstrat însă în mai multe manuscrise românești, de pe la sfârșitul sec. al XVII-lea și din sec. al XVIII-lea. E greu de stabilit data traducerii în limba românească, căci manuscrisele pe care le-am avut la îndemână, nu indică în majoritatea cazurilor, nici locul, nici data traducerii și nici numele traducătorilor. Este foarte probabil, că traducerea s'a făcut în jurul anului apariției « Cheiei înțelesului », sau în orice caz în ultimele două decenii ale sec. al XVII-lea.

Vom încerca să facem câteva precizări cu privire la manuscrisele românești, pe care le-am putut studia și în care am putut identifica legende din opera lui Galeatovschi.

---

[1]) Ив. Огієнко. *Op. cit.*, p. 20.

[2]) Melchisedec, episcopul. *Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor în biserica ortodoxă.* București, 1890, p. 41.

Legendele în legătură cu Maica Domnului, pentru care poporul românesc are o veneraţie deosebită, un cult, probabil că pătrund la Români odată cu creştinismul, prin cărţile sfinte, sau mai bine zis, prin Evanghelie. Odată cu răspândirea literaturii apocrifice la popoarele slave, în special cu traducerea în slavoneşte a Pseudoevangheliei lui Iacov, pe care cărturarii de pe vremuri, o considerau ca operă permisă şi care conţine elemente ce se găsesc şi în literatura noastră populară despre Maica Domnului, se răspândeşte şi legenda orală [1]). Cărturarii noştri din vremurile vechi, clericii, mirenii şi călugării, cari cunoşteau slavoneşte şi ceteau aceste apocrife, nu puteau să nu împărtăşească credincioşilor povestirile despre copilăria Maicii Domnului, vieaţa ei, adormirea ei, care se găseau în cărţile apocrife şi care erau mai complete, mai interesante chiar decât cele scrise în Evanghelie. Prin aceasta se explică mulţimea de legende cari circulă în gura poporului, şi mulţimea de obiceiuri care sunt legate de sărbătorile Maicii Domnului şi cari au rădăcini în literatura apocrifică scrisă.

Colecţii însă de legende scrise în legătură cu Maica Domnului, noi nu găsim în limba românească decât pe la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în secolul următor. Posibil, că traduceri s'au făcut şi ceva mai înainte, dar ele nu s'au păstrat. Colecţii tipărite mai vechi noi n'am avut, iar manuscrisele puteau să se piardă şi poate multe din cele ce s'au păstrat nu sunt decât cópii de pe alte manuscrise.

Aceste colecţii au venit la noi pe două căi: din lumea ortodoxă a Orientului, din greceşte, poate uneori prin intermediul Slavilor, şi din Apusul catolic, unde cultul Maicii Domnului era chiar mai răspândit decât la ortodocşi şi unde chipul Maicii Domnului era adeseori materializat. Este suficient să amintim că cunoscutul predicator polonez, iezuitul Toma Mlodzianovschi, îi asigură pe cetitori că Maica Domnului a fost regină a Poloniei, că ea însăşi afirmă acest lucru [2]). In operele iezuiţilor se găsesc descrieri amănunţite ale palatului, în care

[1]) С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ, p. 6.
[2]) Н. Ѳ. Сумцовъ. *Op. cit.*, p. 413.

trăiește Maica Domnului, se enumeră bijuteriile ei, se descriu firele din care a fost țesută haina ei, etc.

Majoritatea legendelor noastre scrise în legătură cu Maica Domnului sunt de proveniență apuseană. Ele pătrund la noi prin Greci, prin cunoscuta colecție de minuni care poartă denumirea de « *Mântuirea păcătoșilor* » (« *'Αμαρτωλῶν σωτηρία* »), despre care s'a vorbit mai înainte, carte care a fost publicată la Veneția, în anul 1641[1]) și care putea să circule la noi în manuscrise imediat după eșirea ei de sub tipar.

In manuscrisele din biblioteca Academiei Române s'au păstrat mai multe traduceri, sau mai bine zis copii românești din această operă, manuscrise care datează dela sfârșitul secolului al XVII-lea și din sec. al XVIII-lea. Unele din ele s'au păstrat în întregime, altele fragmentar, unele din ele intră în colecțiile de minuni ale Maicii Domnului alături de traducerile din Galeatovschi.

Cel mai vechiu manuscris, cu dată precisă, este acela care poartă data anului 1696 și care se păstrează la Academie sub Nr. 2174. Este o traducere a « *Mântuirii păcătoșilor* », făcută din limba grecească. In aceeași bibliotecă se mai găsesc următoarele manuscrise, ce conțin « *Mântuirea păcătoșilor* »: Nr. 2517 din anul 1699; Nr. 1830, 1697, 1386 (« a păcătoșilor spasănie »); Nr. 442, 1387, 3148, 2110, 4811 (un fragment); Nr. 2463 (împreună cu un « otecinic », adică pateric); Nr. 491, cu data de 1781; Nr. 3092 și 2195 (ambele cu titlul: « Minunile preasfintei Născătoarei de Dumnezeu scoase din izvodul Sveatagorei »); Nr. 2178; Nr. 2120, scris de preotul Vasilie Grecul din Turcheș în anul 1782—1787; Nr. 2503 cu text paralel grecesc; Nr. 3191, 2433 și 1630. La acestea mai adăogăm și manuscrisul Nr. 3416, despre care am vorbit în altă parte, din Muzeul din Chișinău, care manuscris conține o bună parte din legende din colecția « Mântuirea păcătoșilor » și care datează din anul 1797.

Colecționarii copiști Români de minuni ale Maicii Domnului, nu fac distincție între minunile din cartea lui Galeatovschi (mai cu seamă că numele autorului aproape întot-

---

[1]) D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 35.

deauna nu este indicat) și dintre minunile din « Mântuirea păcătoșilor ». Ei introduc în colecțiile sale minuni din ambele izvoare. Este drept, minunile împrumutate dintr'un izvor și din altul se copiază aparte. Astfel, în manuscrisul Nr. 1631 minunile luate din Galeatovschi, dela f. 25 v. sunt completate cu minuni din « Mântuirea păcătoșilor ». Manuscrisul Nr. 3231, cam de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, până la f. 123 inclusiv, redă « Mântuirea păcătoșilor ». Același lucru îl observăm în manuscrisul Nr. 2024 (la început din Galeatovschi, iar dela f. 30 din « Mântuirea păcătoșilor »); în manuscrisul Nr. 4379, după textul lui Galeatovschi (până la f. 34) și niște file albe urmează din « Mântuirea păcătoșilor ». In manuscrisele Nr. 2355 (dela f. 25), Nr. 2261 (dela f. 18), Nr. 5055 (după câteva file rupte din textul lui Galeatovschi), Nr. 1796 (dela f. 18 v.), Nr. 1924 (dela f. 15), observăm același lucru. Timpul nu ne-a permis să vedem mai multe manuscrise; suntem siguri că mai există și alte texte. Cele mai multe din textele « Mântuirea păcătoșilor » din manuscrisele de mai sus sunt traduceri direct din limba greacă, unele din izvoadele tipărite la Veneția, iar altele din manuscrise grecești dela muntele Athos. Au fost de sigur și traduceri din slavonește, cum ar fi cazul cu manuscrisul Nr. 1386, care, judecând după unele fenomene ale limbii, a fost tradus din slavonește, căci « Mântuirea păcătoșilor » a circulat, după cum am arătat mai sus, la Ruși în sec. al XVII-lea în mai multe manuscrise sub titlul « Грѣшныхъ спасеніе ». Ar fi interesant de stabilit, redacțiile acestor traduceri, amplificările și abreviațiunile care s'au făcut de către traducătorii și copiștii noștri, locul unde s'au făcut traducerile, etc.[1]). Nu intră în scopurile noastre de a face o analiză mai amănunțită asupra acestor manuscrise[2]); în cazul de față pe noi ne interesează textele cu traducerile din Galeatovschi. Din cele constatate mai sus reiese numai că au existat colecții de minuni ale

[1]) De această problemă s'a ocupat în parte D. Stănescu în opera citată mai sus. Numărul de înregistrare ale unor manuscrise dela Academia Română, pe care le-a studiat D. Stănescu, sunt date greșit.

[2]) Un studiu amănunțit asupra minunilor Maicii Domnului din manuscrisele din s. al XVII și XVIII-lea îl are sub tipar d-l N. Cartojan, profesor la Universitatea din București.

Maicii Domnului combinate din «Cerul nou» a lui Ioannichie Galeatovschi și din «Mântuirea păcătoșilor».

«Cerul nou» a lui Ioannichie Galeatovschi, în întregime sau parțial se găsește în biblioteca Academiei Române în câteva manuscrise, numărul cărora este departe de a fi complet, și anume: Nr. 3692, 1631, 3231, 2044, 4379, 2355, 2261, 5055, 1796 și 1924. In afară de aceasta, mai avem textul unui manuscris publicat în întregime de către D. Stănescu [1]).

Toate aceste manuscrise, în ce privește conținutul lor se pot împărți în două categorii: 1. cele complete, care conțin traducerea întregii opere a lui Galeatovschi și 2. acele care conțin numai o parte din «minunile» lui Galeatovschi. Din categoria întâia fac parte manuscrisele Nr. 3231, 3692 și textul publicat de către d-l Stănescu; din a doua categorie — restul manuscriselor. Iar în ce privește redacția traducerilor, — unul din aceste manuscrise este de proveniență moldovenească, și anume manuscrisul Nr. 3692, o traducere nouă, independentă de celelalte; și restul de origine muntenească, care au la bază un prototip al unei traduceri aparte.

D. Stănescu face afirmația, cum că manuscrisul pe care l-a publicat este scris în anul 1696 [2]) și că acest manuscris ar fi prototipul traducerii în românește a operei lui Ioannichie Galeatovschi. Textul pe care-l publică d-sa, oarecum stilizat și puțin modernizat, nu ne îngădue să facem vre-o apreciere asupra vechimii lui. Socotim că acest text nu este altceva decât o copie de pe un alt text.

Textul D. Stănescu conține în total 413 minuni față de 451 de legende din textul lui Galeatovschi și, după cum se vede, manuscrisul a avut 28 capitole [3]) în loc de 29, câte găsim la Galeatovschi. Până la capitolul XVIII în cartea D. Stănescu se păstrează ordinea minunilor din Galeatovschi, iar de aici ordinea lor se încurcă, împărțirea în serii dispare, minunile din diferite serii sunt amestecate; la sfârșit găsim și încheierea lui Galeatovschi, intitulată: «Конецъ Чꙋдовъ» [4]),

[1]) D. Stănescu. *Op. cit.*
[2]) *Ibid.*, pp. 54, 124, 125, 127.
[3]) D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 103.
[4]) „Небо Новое", f. 132 v.

la D. Stănescu « *Sfârşitul minunilor* ». Un număr de minuni (în total 38) deci au fost omise, fie în manuscris, fie de către D. Stănescu. Aşa, de exemplu, se omit următoarele minuni: 1. la capitolul despre minunile în legătură cu Zămislirea şi Naşterea Fecioarei se omite minunea a doua, în care se vorbeşte despre un învăţător Alexandru Nilcă, care vroia să ştie, cum de a putut naşte Maica Domnului, fără a fi păcătuit; 2. minunea a 5-a din seria minunilor Maicii Domnului în legătură cu vieaţa ei; 3. minunea a 4-a din seria de minuni în legătură cu numele ei de asemenea lipseşte, probabil pentru motivul, că aici se vorbeşte despre un ostaş, care atentează la pudoarea unei fete; 4. la seria de legende despre minunile asupra acelora, ce-şi păstrează curăţenia sunt omise trei minuni, etc. Aceste suprimări au o oarecare raţiune: se suprimă minunile care oarecum lezează sentimentul religios, şi anume: acele cu conţinut prea frivol, cum sunt minunile de mai sus. La capitolul minunilor din vieaţa Maicii Domnului, legenda a 5-a este suprimată, căci în ea se repetă conţinutul minunii a 4-a din aceeaşi categorie, cu un mic amănunt (f. 12 r. la Galeatovschi, la Stănescu, Nr. 51, p. 24). Cele două minuni care s'au produs în Moldova, la Neamţu, la Stănescu formează una singură [1]).

Traducerea este făcută bine, adică ea corespunde întocmai textului ucrainean din cartea lui Galeatovschi, traducătorul păstrându-şi oarecare libertate şi suprimând adeseaori amănunte inutile, care îngreuează textul. Exemplu:

Galeatovschi, f. 2 r.

Сѵвѣлла Самїѧ за справою Д҃ха с҃тго, ѿ пречтой дв҃ѣ такъ пророковала: ѿто на свѣтъ къ намъ прїйдетъ панъ богатыи з н҃ба, народитсѧ зъ убогои дв҃ци, такъ треба, звѣрѧта ємꙋ хвалꙋ бꙋдꙋтъ ѿдавати, н҃бо, землѧ, а҃ггли бꙋдꙋтъ вызнавати...

Textul D. Stănescu, p. 5.

Sibila Laţia cu îndreptarea Duhului sfânt, a proorocit despre sfânta fecioară într'acest chip: Iată va veni la lume către noi Domnul cel bogat din ceruri. Naştesevă din maică fecioară. Aşa se cade, cu învoirile lui Dumnezeu, laudă să-i dăm. Cerul, pământul şi îngerii îl vor cunoaşte...

[1]) D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 125.

Traducătorul suprimă din textul lui Galeatovschi cuvintele « fiarele îi vor face lui laudă ».

Prezicerile sibilelor în textul lui Galeatovschi sunt redate în versuri [1]). Probabil, că din cauza lecturii greșite, numele proprii adeseaori sunt înlocuite cu altele, cum vedem și în textul citat mai sus, iar uneori sunt schimonosite; astfel numele sibilei *Cumea* este redat în românește « *Numea* », « *Tiburtina* » — « *Tibrutina* », orașul « *Liubec* » — « *Liublin* » (Galeatovschi, f. 45 v.; Stănescu, p. 97), « *Nicolae din târgul Tolentin* » — « *Nicolae din Pabutin* » (Galeatovschi, f. 46; Stănescu, p. 99), etc. E greu totuși de stabilit, ce aparține manuscrisului și ce modificări introduce editorul acestor legende.

Cea mai interesantă traducere a cărții lui Galeatovschi se găsește în manuscrisul Academiei Nr. 3231. (V. planșa Nr. XIII). Se pare că din toate manuscrisele pe care le-am cercetat, acesta este cel mai vechiu. Pe o notiță scrisă de mâna regretatului I. Bianu și anexată pe o foaie la începutul cărții se spune, că manuscrisul este de la anul « circa 1700 ». Cât hârtia, atât și scrisul ne arată că manuscrisul ar fi ceva mai vechiu decât data indicată. Manuscrisul a fost găsit în Banat, la Deliblat și, după cum se vede din diferite notițe, a circulat în secolul al XVIII-lea prin nordul Ardealului (com. Macău). Judecând după unele expresii, acest manuscris a fost copiat în Ardeal. Astfel, la f. 145 r. cetim « iar el fugând dinainte... văzu o casă și *curse* la casa aceea să scape ». Manuscrisul nu este o traducere originală, deși în el am găsit câteva omisiuni de cuvinte, în locul cărora copistul lasă loc liber (f. 145 r.); acest fapt însă ne arată, că autorul copiei, n'a înțeles unele cuvinte din manuscris. Manuscrisul conține toate 29 de serii de minuni, în total 444 de minuni; adică sunt suprimate numai 7 legende din cele mai neînsemnate (de exemplu, ultimele două din capitolul « Prezicerile sibilelor », două la minunile în timpul războiului, etc.). Din cartea lui Galeatovschi lipsesc numai prefața lui, indicele legendelor și errata.

---

[1]) V. Dan Simonescu. *Sibilele în literatura românească*, București, 1928. Extras din publicația « Seminarului de istoria literaturii române », București.

Manuscrisul, după cum am relatat, până la f. 123 conţine « Mântuirea păcătoşilor », iar dela 124 se începe direct cu « Minunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu între Sibile ». Titlul cărţii cu indicaţia autorului minunilor lipseşte, o dovadă în plus că manuscrisul este o copie. La sfârşit găsim şi încheierea lui Ioannichie Galeatovschi, care sună astfel:

НЄБО НОВОЄ, *ed. 1.665*, f. 132 v.

Коне́цъ чꙋ́докъ.

Мо́вилъ бг҃ъ до Ѧ҆враама патріа́рха старозако́нного, возри̑ на нб҃о и҆ сочти̑ звѣ́зды а҆́ще возможеши, и҆ глаго́ла е҆мꙋ: та́ко бꙋ́детъ сѣ́мѧ твое̑, и҆ мы гды̑ зъхо́чемъ ѿдшеклє́нноє нб҃о на́шє пречⷭ҇тꙋю дв҃ꙋ Бцⷣꙋ ви́дѣти и҆ зрахова́ти чꙋ́да е҆́й кото́рыи сѧ звѣзда́ми называ́ютъ, неподобнаѧ бы́смо зрахова́ли, зачы́мъ ꙗ҆́къ ст҃ы́й 'Єѵⷢ҇листъ Іѡа́нъ чынѧчи коне́цъ 'Єѵⷢ҇лі́ю свѡ́емꙋ ѿ хрⷭ҇тѣ мо́витъ: сꙋ́тъ же и҆ и҆́нъна мнѡ́га ꙗ҆́же сътвори̑ хс҃, такъ и҆ ꙗ҆ чꙋ́дѡмъ Престо́й Бц҃и конецъ чинѧти мо́влю: Сꙋ́тъ же и҆ и҆́нна мнѡ́га ꙗ҆́же сътвори Пречⷭ҇таѧ дв҃а Бц҃а, ꙗ҆́жа а҆́ще по є҆диномꙋ писана быва́ютъ, ни само́мꙋ мню всемꙋ свѣтꙋ въмѣстити пишемыхъ книгъ. Ѧ҆минь.

Manuscrisul Academiei Nr. 3231, f. 243 v. (în transc. modernă).

Sfârşitul minunelor.

Zisau Dumnezău către Avraam patriarhu din legea veachie: caută la cer şi numără stelele de poţi, şi zise lui: aşa va fi sămânţa ta. Deci aşa şi noi când voim să vedem ceriul nostru, adecă pre Preacurata Fecioară şi să socotim minunile ei carele să chiamă steleale, nu putem să le socotim pentru aceia, după cum sfântul Ioan Evanghelistul făcând sfârşitul Evangheliei zice de Hristos: Sănt şi alte multe, carele au făcut Is. Aşa şi eu făcând sfârşit minunelor Preasfintei Născătoare de Dumnezău zic: sănt şi alte multe carele au făcut preasfănta născătoare de Dumnezeu, carele de s'ar scrie căte una mi se pare că nice în toată lumea n'ar încăpea cărţile carele s'ar scrie. Amin [1]).

Cu aceeaşi exactitate şi claritate se redau în limba românească toate legendele. Citām un exemplu din traducere, una

[1]) Acest text, puţin modernizat, îl găsim şi în manuscrisul publicat de către D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 220.

din cele două legende în legătură cu minunea săvârșită la mănăstirea Neamțu din Moldova:

НЄБО НОВОЄ, f. 77 r.

Въ землѣ молда́вской ѥсть монастырь Нѧмецъ, гдѣ въ црькви Вознесенїѧ хва знайдѹетсѧ ѻбразъ на до́іщѣ древѧной вымальованый, зъ єдной стороны, прєстаѧ Бца Ха на рѹкахъ держачаѧ, зъ дрѹгой сторони стый великомникъ Геѡргїй стоѧчи, и смока ко́пїєю бию́чїй, той ѻбразъ подъ часъ воскрсе́нїѧ гднѧ гды сщенники албѡ стители на проце́сыи но́сѧтъ рѹками держачи, на̀ той часъ прєстаѧ Бца въ рѹкахъ сще́ническихъ албо стителъскихъ бѹдѹчи, кланѧетъсѧ низко до землй нахилѧючисѧ й повстаючй, й жадною мѣрою не могѹтъ рѹками своими сщенники, албо стители, того̀ ѻбраза оудержати (знати же прєстаѧ Бца кланѧючисѧ Бгѹ низко за̀ людмй мо́литъсѧ й причинѧетъсѧ).

Manuscrisul Nr. 3231, f. 193 v.

In țara Moldovei iaste o mănăstire ce să chiamă Neamțul cu hramul Văzneseniei Măntuitorului. Iaste o icoană zugrăvită pe scânduri de lemn. De o parte iaste preacista cu Hristos în brațe, de altă parte iaste stâi Gheorghe, cu sulița ucigând balaurul. Aceasta icoană în ziua pașcilor când fac preoții litie și o poartă în mâini, întru acea vreame icoana Preacistei fiind dusă în mâinile preoților sau ale arhiereilor să închină jos păn la pământ, plecându-să și sculându-să, și nice într'un chip nu pot arhiereii și preoții să o oprească. Cade să acest lucru să să șcie: că Sfânta și Preacurata Fecioară închinândusă, să roagă și să cucereașce lui Dumnezău pentru oameni [1]).

Din confruntările de mai sus reiese clar, că manuscrisul din cartea D. Stănescu, cu toate defectele publicării lui, cu toate schimbările făcute în text, în numărul și chiar în ordinea minunilor, este mai mult sau mai puțin identic cu manuscrisul Nr. 3231. Ele au acelaș prototip, adică aceeaș traducere la bază. Din acest izvod inițial pornesc și alte cópii cari intră în compoziția altor colecții de minuni. Aceste două

[1]) Și această legendă este modificată în cartea D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 125. El unește ambele texte într'o singură legendă. Este evident însă, că textul lui Stănescu provine dela acelaș original al traducerii.

manuscrise reprezintă redacția completă a traducerii în românește a operei lui Ioannichie Galeatovschi.

Manuscrisele Nr. 1631, 2024, 4379, 2355, 2261, 5055, 1796 și 1924, conțin traduceri incomplete din I. Galeatovschi. A existat deci un tip al « Minunilor Maicii Domnului » combinat din minuni din « Mântuirea păcătoșilor » și din minuni împrumutate din « Cerul nou » al lui Galeatovschi. Această colecție a avut, după cum vedem din numărul manuscriselor ce s'au păstrat, o mare răspândire la noi pe la sfâșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea.

Cel mai vechiu din aceste manuscrise, care datează în jurul anului 1700, este manuscrisul Nr. 1631. (V. planșa Nr. XIV). Textul acestui manuscris până la f. 25, conține « minunile » lui Galeatovschi, în acelaș număr la fiecare serie (12 despre sibile, 3 la Zămislire, 5 la biserica lui Solomon, etc.). După fila 25-a urmează câteva foi rupte, fapt care ne împiedecă de a constata, până unde merge textul din Galeatovschi. Urmează mai departe « Mântuirea păcătoșilor ».

Manuscrisul Nr. 2024; la început lipsesc câteva minuni (sunt rupte vre-o câteva file). Urmează textul din Galeatovschi cu numărul complet de minuni în serii (la fuga în Egipt 11 minuni, din vieața Maicii Domnului 6, ca în manuscrisul Nr. 3231, nu 7 ca la Galeatovschi; la Adormire 10, ca în manuscrisul Nr. 3231, iar nu 11 ca la Galeatovschi, etc.). Textul minunilor din Galeatovschi se termină cu capitolul minunilor asupra celor ce se roagă Maicii Domnului, din care se reproduce o singură minune, după care urmează textul minunilor din « Mântuirea păcătoșilor ». Manuscrisul a fost copiat, după cum reiese dintr'o notă dela sfârșitul cărții, « *în zilele prealuminatului Domn Nicolae Alexandru Voevod, Dumisale Tănasie logofătul în anul dela zidirea lumii 7237 (1729) de Stan Logofățelul ot Dumealui Iordache Crețulescul vel dvornic* ».

Manuscrisul Nr. 4379, cu acelaș conținut ca și cel precedent, cu aceleași categorii de minuni și cu acelaș număr de legende, se isprăvește cu seria: « Minunile Preacistei asupra celor ce să roagă sfinției Sale », din care avem o singură minune, până la f. 34, de unde urmează « Mântuirea păcătoșilor ». La sfârșitul manuscrisului (f. 296 v.) cetim

următoarea notă: « *Scrisusau toată cartea aceasta de Toma Gramaticul su: Gorj (jud. Gorj). Fostam și paraclisiarh la sf. ep[iscopie] Râm[nic]. 1792* ».

Manuscrisul Nr. 2355. Și aici găsim aceeași ordine în aranjarea minunilor, cu același număr, ca în manuscrisele precedente. Minunile însă din Galeatovschi se isprăvesc cu capitolul (inclusiv), cu minunile dela izvorul Maicii Domnului (f. 25 v.), iar după acest capitol urmează « Mântuirea păcătoșilor ». La f. 176 v. cetim notița următoare: « *Și am scris această carte cu minunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu, eu robul lui Dumnezeu Ilarion Ieromonah din sfânta mănăstire Bistrița la leat 7244* » (1736).

Manuscrisul Nr. 2261, din sec. al XVIII-lea. In această colecție găsim legendele despre Maica Domnului, până la seria minunilor «asupra celor ce se roagă sf. Sale », (până la f. 18) din care se reproduce numai textul primei minuni. Urmează « Mântuirea păcătoșilor ».

Manuscrisul Nr. 5505 din anul 1787, cu aceleași minuni și până la același capitol (f. 58), după care găsim copia « Mântuirii păcătoșilor ».

Manuscrisul Nr. 1796, din secolul al XVIII-lea, după scara minunilor, urmează același text până la aceeași serie, și cu aceeași ultimă minune (f. 18), după care se începe titlul: « Cuvântare a treia parte pentru mântuirea păcătoșilor ».

Și ultimul manuscris, Nr. 1924, fără început, de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, exact cu același conținut, ca și manuscrisul cu Nr. 1796, dela f. 14 se începe prin « Cuvântarea a treia parte pentru mântuirea păcătoșilor ».

Textul tuturor legendelor din aceste manuscrise provine dela același original al traducerii lui Galeatovschi, dela care pornesc și colecțiile complete de mai sus. Ca să întărim această afirmație, colaționăm câte un fragment din două minuni la fuga Maicii Domnului în Egipt (în transcripția de astăzi):

Textul Stănescu:

1. Când a vrut Irod să ucigă pe Hristos, întru acea vreme s'a arătat îngerul lui Iosif în vis și i-a poruncit lui să ia pe Hristos și pe Precista și să fugă la Egipet dinaintea lui Irod. Și după porunca lui, Iosif a luat pe copil și pe maica lui și a fugit în Egipet. (p. 15)

2. Când a locuit Precista în Egipet cu Hristos, 7 ani, nu departe de un sat ce se chiamă Notoria este și până astăzi un smochin de sus desfăcut în două și de vârf plecat și tupilat în chipul cortului. Acest lucru a făcut în acea vreme când a mers Precista în Egipet să găzduiască în sat în Notoria. Deci Sfântul Iosif a lăsat pe dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Notoria...

(p. 16)

Manuscrisul Nr. 3231 (complet):

1. Cănd au vrut Irod să ucigă pe Hristos întru acea vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să ia pre Hristos și pe Precista și să fugă la Eghipet de naintea lui Irod și după porunca lui Iosif a luat pre cocon și pre maica lui și au fugit în Eghipet.

(f. 130 v.)

2. Cănd au lăcuit preacista cu Hs în Eghipet șapte ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataria este și păn astăzi un zmochin din rădăcini păn sus desfăcut în două și de vârfu plecat și tupilat în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut în acea vreame când au mersu Preacista la Eghipet și vrea să găzduiască în sat în Nataria. Deci sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și sau dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 131 r.)

Manuscrisul Nr. 1631:

1. Cănd au vrut Irod să ucigă pre Hristos, în vremea aceia sau arătat în vis îngerul lui Iosif și i-au poruncit lui să ia pre Hristos și pă *(sic)* Precista și să fugă la Eghipet den naintea lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre Maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 7 v.)

2. Cănd au lăcuit Preacista cu Hristos în Eghipet 7 ani aproape de un sat ce să chiamă Nataria, iaste păn astăzi un zmochin den rădăcină păn în vărfu dăsfăcut *(sic)* în două și plecat de vârfu și pitulat în chipul cortului, care minune s'a făcut pe acea vreme, când mergea Preacista la Eghipet, că vrând să găzduiască în satul Nataria, iar sfântul Iosif o lăsat pre dânsa aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 8 r.)

Manuscrisul Nr. 2024:

1. Cănd au vrut Irod să ucigă pre Hristos întra acea vreame sau arătat îngerul lui Iosif în vis și i-au poruncit lui să ia pre Hristos și pre Precista și să fugă la Eghipet den naintea lui Irod, și după porunca lui și au fugit la Eghipet.

(f. 1 r.)

2. Cănd au lăcuit preacista cu Hristos în Eghipet 7 ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataria, iaste și păn astăzi un smochin den rădăcină pănă sus desfăcut în două și de vărfu plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acestu lucru au făcut întru acea vreame cănd au mers preacista la Eghipet și vrea să găzduiască în sat în Natarea. Deci sfăntul Iosif o au lăsat pre dănsa aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Natarea...

(ff. 1 v.—2 r.)

Manuscrisul Nr. 4379:

1. Cănd au vrut Irod să ucigă pre Hristos în vremea aceia s'au arătat în vis îngerul lui Iosif și iau poruncit să ia pre Hristos și pre Preacista și să fugă din înaintea lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre Maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 9 r.)

2. Cănd au lăcuit Preacista cu Hs în Eghipet 7 ani aproape de un sat ce să chiamă Natareia, iaste și pănă astăzi un smochin din rădăcină pănă în vârfu desfăcut în douao și plecat de vărfu și pitulat în chipul cortului, care minune s'au făcut pă *(sic)* acea vreme, cănd mergea preacista la Eghipet, că vroia să găzduiască în satul Natareia, iar sfăntul Iosif o au lăsat pre dănsa aproape de sat și s'au dus să caute cazdă *(sic)* în Natareia.

(f. 9 v.)

Manuscrisul Nr. 2355:

1. Cănd au vrut Irod să ucigă pre Hristos într'acea vreame s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să ia pre Hristos și pre Preacista și să fugă în Eghipet din naintea lui Irod. Atuncea au luat Iosif pre cocon și pre Maică sa și au fugit în Eghipet.

(f. 13 r.)

2. Cănd au fost preacista cu Hristos în Eghipet au lăcuit 7 ani și aproape de un sat ce să chiamă Natareia, iar un smochin și păn astăzi desfăcut în două din rădăcină păn sus și de vărfu plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acest lucru sau făcut în vremea cănd au fost mergănd precista în Eghipet și au vrut să găzduiască în sat în Natareia, că Iosif au lăsat pre precista cu pruncul aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Natareia...

(f. 13 v.)

Manuscrisul Nr. 2261:

1. Cănd au vrut Irod să ucigă pre Hs întru ace vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să *e* pre Hs și pre precista și să fugă la Eghipet din naintea lui Irod și după poronca lui Iosif au luat pre cocon și pre maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 6 v.)

2. Când au lăcuit precista în Eghipet cu Hs 7 ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataría este și păn astăzi un zmochin din rădăcină și până sus desfăcut în două și de vârfu în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut întru ace vreme când au mersu Precista la Eghipet și vre să găzduiască în sat în Nataria. Deci sfântul Iosif au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 6 v.)

Manuscrisul Nr. 5055:

1. Când vru Irod să ucigă pre Hristos atuncia sau arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să ia pre Hristos și pre Preacista și să fugă la Eghipet dinaintea lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 29 r.)

2. Când au lăcuit în Eghipet preacista cu Hristos 7 ani nu departe de un sat ce se chiamă Nataria, iaste și păn astăzi un zmochin din rădăcină păn sus desfăcut în două și de vărfu plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut întru acea vreame, când au mersu preacista la Eghipet și vrea să găzduiască în Nataria. Deci sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 29 v.)

Manuscrisul Nr. 1796:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hristos, întru acea vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poroncit lui să e pre Hrístos și pre Precista și să fugă la Eghipet dinaintea lui Irod. Și după poronca lui Iosif au luat pre cocon și pre Maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 6 v.)

2. Când au lăcuit precista în Eghipet cu Hristos 7 ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataria este și păn astăzi un smochin din rădăcină și păn sus desfăcut în două și de vărfu în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut într'acea vreme când au mers precista la Eghipet și vrea să găzduiască în sat în Nataria. Deci sfântul Iosif au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 11 v.)

Manuscrisul Nr. 1924:

1. Când au vrut Irod să ucigă pă *(sic)* Hristos, întru acea vreame sau arătat îngerul lui Iosif în visu și iau poruncit lui să ia pă *(sic)* Hristos și pă *(sic)* Preacista și să fugă la Eghipet dănaintea *(sic)* lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pă *(sic)* cocon și pă *(sic)* Maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 3 v.)

2. Cănd au lăcuit preacista cu Hristos în Eghipet șapte ani nu departe de un sat ce să chiamă Natarie, iaste și pănă astăzi un smochin din rădăcină desfăcut în două și din vârfu plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acest lucru sau făcut întru acea vreame cănd au mers Preacista la Eghipet și vrea să găzduiască în Nataria. Deci sfăntul Iosif o au lăsat pre dănsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 3 v.)

Din aceste confruntări reiese clar, că textele din manuscrisele de mai sus au suferit oarecare mici modificări, introduse de către copiști, li s'a dat oarecum coloarea graiului local și a timpului; nu s'a alterat însă nimic din textul traducerii inițiale, care a fost la baza acestor cópii, nu s'a schimbat nimic din construcția frazei, chiar din cuvintele, cari le compun. De sigur, că majoritatea acestor texte sunt cópii de pe alte cópii. Originalul a dispărut, sau poate încă n'a fost găsit.

Manuscrisele de mai sus nu ne procură nici-un fel de date, cari ne-ar indica timpul când s'a făcut traducerea, locul, unde s'a tradus și autorul traducerii. S'au copiat pe la sfârșitul sec. al XVII-lea și în veacul al XVIII-lea, au circulat în Muntenia și unele din ele în Ardeal, și atât. Presupunerea că prototipul ar fi fost tradus în Moldova, cade, deși în manuscris se găsesc multe « moldovenisme »[1]). Ele puteau fi introduse pe de o parte de copiști, iar pe de altă parte, limba cărții de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea era într'o măsură oarecare unificată, iar cărturarii din Moldova treceau ușor în Muntenia și invers. Manuscrisele de altfel poartă și urme vădite ale graiului din Muntenia.

Noi ne permitem să facem o presupunere și anume, că traducerea a fost făcută tot de către mitropolitul Varlaam al Ungro-Vlahiei, cu cărturarii lui, odată cu traducerea « Cheiei înțelesului ». Varlaam, care-l apreciază atât de mult pe Ioannichie Galeatovschi, se gândește la tipărirea tuturor predicelor lui, dar nu reușește din cauza părăsirii scaunului mitropolitan, și predicele traduse rămân și circulă în manuscrise. Același lucru s'a întâmplat și cu « Cerul nou » a lui Galeatovschi, care rămâne și se răspândește în manuscrise.

[1]) D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 117.

Traducerea de sigur a fost făcută de pe una din edițiile dela 1665, nu din cea din anul 1699, dacă luăm în seamă, că manuscrisul D. Stănescu poartă data 1696, și dacă ediția din 1677 este problematică.

O traducere cu totul aparte a «Cerului nou» a lui Ioannichie Galeatovschi găsim în biblioteca Academiei Române Nr. 3692. Este un izvod moldovenesc al minunilor Maicii Domnului făcut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu dată precisă și cu numele, dacă nu a autorului traducerii, a copistului. Redăm titlul manuscrisului, notițele de pe el, precum și conținutul lui. (V. planșa Nr. XV).

*) Чéрꙋл ноꙋ шѝ кꙋ стéле лꙋминоасъ фъкꙋте, каре есте прѣблагословитей Марїей нъскътоарей де Дꙋмнезъꙋ кꙋ минꙋнеле сале.

Прин осърдиа май микꙋлꙋй слꙋџїй сале Їеромонах Иоаникїй Галятовскїй ректоръ шѝ егꙋмен фрацилор. 1665 лꙋна лꙋй Декемврї 12, лꙋмїй сау арътат ѫ типографїа Ливовꙋлꙋй.

La sfârșitul minunilor, la f. 161 r. cetim următoarea notă (în transcripția de astăzi):

Iar acmu prin osărdia și poronca preosfinției Sale Chiriu chir Iacov Episcop Hușului s'au tălmăcit din limba slovenească pre limba moldovenească și tălmăcitor au fost Foma Stamati, nepot preosfinției sale și cu sfinția sa ieromonah cu Feofan, exlisiarh episcopiei Hușului, iară scriitorul au fost Dumnealui Lupul [1]) *Agurii în episcopia Hușului. La let 1787.*

Aceste date însă sunt în contrazicere cu datele din notița următoare dela f. 163 r.:

« *Această istorie ce s'au aflat în scrisorile mitropoliei scrisă de preosfinția sa Gheorghii Mitropolit Moldovei la let 7231, Fev. 16, iar acmu din poronca preosfinției sale Chirio chir Iacov Episcop Hușului sau scris într'această carte* ».

---

*) *Ceriul nou și cu stele luminoasă făcute, care este preablagoslovitei Mariei născătoarei de Dumnezău cu minunele sale.*

Prin osărdia mai micului slugii sale Ieromonah Ioanichii Galeatovschii rector și egumen fraților.

1665 luna lui Dechembri 12, lumii s'au arătat în tipografia Livovului.

[1]) D. Stănescu, *Op. cit.*, pp. 55—95 face unele constatări asupra manuscrisului și numele « Lupul Agurii », îl cetește greșit Agami.

Veracitatea datei de 1787 nu concordă nici cu pecetea episcopiei Hușului, aplicată la f. 173 cu semnătura lui Iacov; în jurul pecetei cu chipul Sf. Apostol Petru și Pavel cetim, în litere cirilice: «*pecete sfintei episcopii Hușului. Iacov episcop 1782 dec. 18*».

Pe ff. 163 r.—173 r. în manuscris se reproduce un articol sub titlul: «*Inșciințare facem pentru obiceiul pământului Moldovii*». Articolul conține niște date istorice mai vechi, din timpul lui Alexandru cel Bun, iar la sfârșit găsim data 7260 (1742). La data 7231 (1723) în calitate de mitropolit al Moldovei era Gheorghii al VI-lea (1723—1729). Iar inscripția lui Toma Stamati este scrisă cu cerneală mai spălăcită și cu literă ceva mai groasă decât cea din manuscris. Credem, că traducerea s'a făcut în anul 1723, și rolul lui Toma Stamati și al colaboratorilor săi se reduce numai la o simplă transcriere, poate cel mult la o revizuire a traducerii.

Autorul traducerii moldovenești ne redă din cartea lui Galeatovschi cele 29 de serii de minuni, în ordinea în care le tipărește I. Galeatovschi; numărul însă a minunilor este ceva mai mic și anume, el traduce în total 430 de minuni, în loc de 451, cât găsim la Galeatovschi și 444 de minuni din traducerea din Muntenia. Și autorul traducerii din Moldova suprimă din textul său minunile cele mai puțin însemnate; de exemplu, din prezicerile sibilelor se traduc numai 8 minuni din 12; din minunile la izvorul Maicii Domnului autorul traducerii suprimă 4 minuni, etc.

D. Stănescu[1]) face afirmația că această traducere ar fi identică cu textul minunilor din manuscrisele muntenești. După cum se va vedea mai jos, această afirmație nu are nici-un temeiu. Aici avem de-a-face cu o nouă traducere românească din Galeatovschi.

Mai întâi de toate, minunile suprimate în textul moldovenesc nu coincid cu cele omise din textul muntenesc. De exemplu, în manuscrisul muntenesc Nr. 3231 sunt redate toate prezicerile sibilelor (12 la număr), pe când în manuscrisul moldovenesc se redau, cum am notat mai sus, numai opt.

[1]) *Op. cit.*, p. 95.

Dovada însă cea mai elocuentă, că textul dela Huşi este altul decât acel din manuscrisele munteneşti, este redacţia traducerii. Ne folosim de acelaşi text, pe care l-am întrebuinţat pentru a verifica asemănarea textelor din manuscrisele munteneşti:

Manuscrisul Nr. 3692:

1. Când au vrut Irod să piarză pre Hristos cel nou născut întracea zi îngerul în vis sau arătat lui Iosif şi au poroncit lui ca să ia pre Hristos şi precurata fecioară maica lui şi să fugă la Eghipet dinaintea lui Irod. Şi după poronca îngerului Iosif au luat pre pruncul şi pre maica lui noaptea şi s'au dus în Eghipet.

(f. 17 r.)

2. In Eghipet unde au trăit Fecioara Născătoare de Dumnezeu cu Hristos, fiul său, şapte ani aproape de satul acela unde se numeşte Natareia, aproape de acel sat este un lemn care se numeşte *figreu* şi din mijlocul lui păn în vârf iaste împărţit în două şi iaste plecat în chipul cortului şi acela s'au făcut când au sosit preacurata fecioară în Eghipet, când Iosif o lăsat-o acolo şi să dusese să caute gazdă...

(f. 18 r.)

In nici o traducere românească făcută în Muntenia nu este trecut cuvântul «*cel nou născut*» pe care-l găsim la Galeatovschi («новорожденного», f. 8 v.), şi în niciunul din manuscrisele munteneşti nu se indică că Iosif a fugit cu sf. Familie «*noaptea*», cum se precizează la Galeatovschi. Cuvântul «дерево... финговое» (smochin) din Galeatovschi (f. 9 r.) este tradus nu prin «smochin» sau «zmochin», ca în redacţia muntenească, ci prin cuvântul «*figreu*», cuvânt necunoscut la noi astăzi, probabil dela «*fig*», care se întrebuinţează în Moldova [1]). Structura frazei, sintaxa, din manuscrisul moldovenesc, este cu totul alta decât acea din redacţia muntenească. Fraza este mai scurtă, mai concisă.

Am mai putea reproduce fragmente din ambele redacţii, care vădesc deosebirea dintre redacţia moldovenească şi cea muntenească. Socotim însă că sunt suficient de convingătoare şi datele de mai sus.

---

[1]) *Dicţionarul limbii române*, tomul II, fasc. II, Bucureşti, 1911, p. 120.

Colecția de minuni ale Maicii Domnului adunată de către Ioannichie Galeatovschi prezintă un material variat de lectură pentru credincioșii din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Legendele lui se deosebesc profund ca formă și ca spirit, de narațiunile în legătură cu Maica Domnului, de legendele Orientului ortodox. Pe când cultul Maicii Domnului în lumea greco-slavă ortodoxă are caracterul unei cinstiri simple și smerite a Maicii Domnului, cu o nuanță de misticism mai bine pronunțată, în Apusul catolic cultul Madonei are un caracter deosebit. Adorarea Madonei, ocrotitoarea tuturor năpăstuiților, amestecul ei în vieața de toate zilele, îi creează în epoca medievală o întreagă literatură de povestiri și legende. Aceste din urmă se caracterizează printr'o bogăție de motive colorate, uneori prea lumești, printr'o abundență de elemente fantastice amestecate cu elemente realiste, printr'o materializare a chipului Maicii Domnului. Aici găsim explicația popularității cărții lui Galeatovschi în Ucraina și la noi. Prof. Sumțov, unul din cei mai buni cercetători istorico-literari ai Ucrainei, găsește că opera lui Galeatovschi a avut o însemnătate din cele mai covârșitoare nu atât din punct de vedere moral-religios cât istorico-literar. « *Unele din narațiunile și legendele religioase* », scrie el, « *care astăzi circulă în popor, au pătruns în Ucraina prin « Cerul » lui Galeatovschi* » [1]).

Cu mult înainte de a cunoaște existența unor traduceri românești ale acestei opere a lui I. Galeatovschi, într'un studiu apărut în limba rusă asupra « Legendelor românești despre Maica Domnului » [2]), autorul acestor rânduri, stabilind izvoarele cărturărești ale legendelor populare românești și legăturile lor cu poezia populară rusă și în special cea ucraineană, a ajuns la următoarele concluzii: « *legendele populare românești au foarte multe motive comune atât cu literatura scrisă rusească, cât și cu literatura populară rusă, în special cu cea ucraineană și cu cea a Rutenilor din Galiția* » [3]). Și pe

[1]) Н. Ѳ. Сумцовъ. *Op. cit.*, p. 415.

[2]) Comunicare făcută în anul 1910 la Universitatea din Chiev. V. Семинарій Русской филологіи В. Н. Перетца, Кіевъ, 1912, pp. 30. Studiul a fost publicat în „Этнографическое обозрѣніе". Москва Nr. 3—4, 1911, С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ.

[3]) *Ibid.*, p. 50.

când legendele Rușilor de Nord sunt sărace în motive, se țin strict de tradiția bizantină, de câteva motive din literatura apocrifică bizantină, legendele Ucrainenilor, alimentate de literatura Apusului cu tendințele lui spre fantastic, spre minune, a creat o literatură bogată de legende, a creat chipul frumos al Madonei. Legenda populară ucraineană, bogată în motive, definită ca formă, completă în amănunte, este aproape lipsită de lirism, de căldură; câte odată ea este pătrunsă de nota umoristică caracteristică poporului ucrainean [1]:

« *Legendele românești, sunt concentrate în jurul câtorva epizoade evanghelice, zugrăvite într'o măsură suficientă în literatura canonică bisericească. Dar e caracteristic, că izvorul acestor legende nu se găsește în literatura canonică, ci în acele opere, care au fost interzise sau au stat aproape de ele, care au fost trecute în indexul cărților false, abandonate de biserică. Legenda populară românească nu este o copiere oarbă a izvoarelor; în ea se vede o atitudine liberă față de izvoare; în ea se simte sborul îndrăzneț al fanteziei: creațiunea populară în aceeași măsură se folosește și de narațiunile apocrifice și de motive din basm; ea n'a ocolit de a introduce în țesătura pestriță a legendei și motive cărturărești, ea creează chiar chipul măreț cu trăsături mitologice al lui Crăciun cu o caracteristică bine definită. Nu mai puțin definit este chipul puțin sever și trist al Născătoarei de Dumnezeu, chipul lui Mater Dolorosa românești. Zugrăvirea artistică a personajelor este caracteristică pentru legenda românească. In această privință legenda românească poate fi considerată ca legendă a caracterelor. Mai departe, legenda românească este pătrunsă de un idealism poetic pur creștinesc. Ea până la urmă este sobră, ca și chipul Maicii Domnului, în ea nu se găsește nici umbră de humor* » [2].

Românii și-au creat în mijlocul popoarelor creștine legenda lor populară aparte, care ca seriozitate se apropie de legenda răsăriteană bizantină, iar ca bogăție de motive și ca frumusețe ține de cea apuseană, întrecând-o chiar pe această din urmă în calitățile ei artistice, în lirismul ei [3].

In studiul din care citez rândurile de mai sus ca și în altă lucrare a mea [4], am făcut constatarea că multe din motivele ce se găsesc în legenda populară românească despre Maica

---

[1]) С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ, p. 52.
[2]) *Ibid.*, pp. 52, 56.
[3]) *Ibid.*, p. 53.
[4]) С. Н. Чебанъ. Миѳъ объ Арахнѣ въ Богородичной легендѣ. С. Петербургъ, 1912, pp. 3, 14.

Domnului sunt împrumutate din opera lui Galeatovschi « Cerul nou » și din « Cheia înțelesului »[1]).

Este clar, că aceste motive au putut pătrunde în legenda noastră populară despre Maica Domnului din textele de traduceri din I. Galeatovschi, din « Cerul nou » și din « Cheia înțelesului », opere care au circulat printre Români în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și în secolul următor.

Traducerea și răspândirea operelor de mai sus a lui Ioannichie Galeatovschi în lumea cărturărească a Românilor, constitue, după cum am văzut, o prelungire a epocii bogate în fapte culturale și în înaltă concepție religioasă ortodoxă a mitropolitului Petru Movilă cu legăturile lui intense cu Țările Românești. Aceste raporturi se mențin și de către mitropolitul Moldovei Dosoftei, care are și legături de rubedenie în Ucraina și care a crescut în atmosfera culturală și religioasă ale acestei țări[2]). El își tipărește « Psaltirea în versuri » și « Acatistul Născătoarei de Dumnezeu » în tipografia mănăstirii Unev, din districtul Lwowului (lângă satul Peremâșlean). Acest fapt nu poate fi considerat ca ceva accidental, căci această mănăstire veche (fondată pe la anul 1400) enumeră printre ctitorii săi mai mulți nobili români[3]). Probabil, că mitropolitul Dosoftei, care cunoștea bine această mănăstire o socotea ca un fel de ctitorie românească, unde pe atunci posibil se găseau și călugări români. Activitatea lui pe terenul religios și cultural în Moldova are asemănări cu activitatea cărturarilor din Ucraina ortodoxă.

---

[1]) С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ, pp. 10, 25, 42, 49, 56.

[2]) V. С. Н. Чебанъ. Досиѳей, митрополитъ Сочавскіи. Șt. Ciobanu. *Contribuții privitoare la viața și moartea mitropolitului Dosoftei.* București, 1919.

[3]) А. С. Петрушевичъ. *Op. cit.*, p. 27. Regretatul A. S. Petrușevici, reproduce o parte din pomelnicul acestei mănăstiri. Intre ctitorii mănăstirii cetim numele: « *milostivul domn, voevodul moldovenesc Petru și boerii lui, din anul 1593, sub arhimandritul Isaia Balaban ; domnul Andrei, marele hatman al Moldovei ; domnul Gavrilaș, logofătul mai mic (al doilea) a Țării moldovenești ; domnul Ghighiu (?), vornicul Țării moldovenești de sub domnitorul Barnovschi în anul 1629 ; Gavriil Moțoc, logofătul Țării moldovenești a cumpărat pentru mănăstirea Unev un Apostol, ediția din Lwow 1573, și unde el este înmormântat* ».

Dar mitropolitul Dosoftei contribuie în mod direct la vieața culturală și religioasă a ortodoxilor Ucraineni. In timpul pribegiei lui forțate în Polonia, Dosoftei în calitate de mitropolit asistat de către doi episcopi ucraineni, ridică, în orașul Jidaceov, în anul 1687, la rangul de episcop de Luțc pe Atanasie Șumleanschi [1]). O altă hirotonie de episcop, a lui Metodie Racovețchi, Dosoftei o face în târgul Strâi, în același an [2]).

Mitropolitul Dosoftei aduce cel mai mare serviciu bisericii ortodoxe Ucrainene, ca și celei din Moscova, prin numeroasele sale lucrări, care privesc problema transubstanțierii Sf. Daruri. Această problemă, care frământă adânc biserica vecinilor noștri dela răsărit, este lămurită de către mitropolitul Moldovei [3]).

Urme de legături dintre poporul românesc și Ucrainenii ortodoxi se găsesc și mai tărziu. In epoca de stagnare a vieții noastre culturale, în secolul al XVIII-lea, se mai fac câteva traduceri din limba ucraineană din tipăriturile secolului precedent. Unele din ele s'au păstrat în manuscrise, în biblioteca Academiei Române (Nr. 2951, 2953, 3545, 3721, 4413 și altele). Aceste traduceri însă nu sunt decât un reflex slab al legăturilor noastre din veacul al XVII-lea. Cu înglobarea unei mari părți a Ucrainei la Rusia se începe epoca de înnăbușire a culturii Ucrainene, iar politica de agresiune a Rușilor față de noi duce la ruperea de legături dintre noi și Ucraineni.

In cadrul acestor considerațiuni, operele lui I. Galeatovschi în traducerea lor românească capătă o importanță deosebită pentru literatura noastră veche.

---

[1]) А. С. Петрушевичъ. *Ibid.*, p. 214.
[2]) *Ibid.*, p. 215.
[3]) С. Н. Чебанъ. Досиѳей, митрополитъ Сочавскій, pp. 80—106.

На старожитный Гербъ Ихъ Мл: ПП: МОГИЛОВЪ.

Й П З В Г

М Г М К В

К

Домъ Могиловъ назвати могу Зодіакомъ,
Гдѣ ся звѣринний цынтинтъ онъ Баволемъ знако.
Назовуй и комъ той домъ, гдѣ ся звѣздон,
Приоздоблѧетъ вполъ Слнцемъ и Луною.
Тамъ на рогахъ Баволехъ сіяетъ Корона,
Бо тамъ Црквы есть слава, честь и оборона.

Blazonul familiei Moviletilor. « *Cerul nou* ». Ediţia ucraineană din anul 1665. Lwow.

Titlul «*Cheiei înţălesului*». Ediţia ucraineană din anul 1659. Lwow.

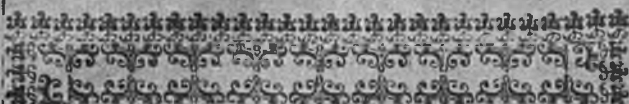
Titlul «*Cheiei înţălesului*». Ediţia ucraineană din anul 1665. Lwow.

Titlul «*Cheiei înţelesului*». Ediţia românească din anul 1678. Bucureşti.

Тоєж казанье повѣдан в недѣли тридцатую, по Сошествїи
стаго Дха, где положи Θема такое:

Онже слышавъ се прискорбенъ быть, бѣ бо
богатъ зѣло, Лука, ні.

КАЗАНЬЕ,
в неделю двадцать седмую, по
Сошествїи стаго Дха.

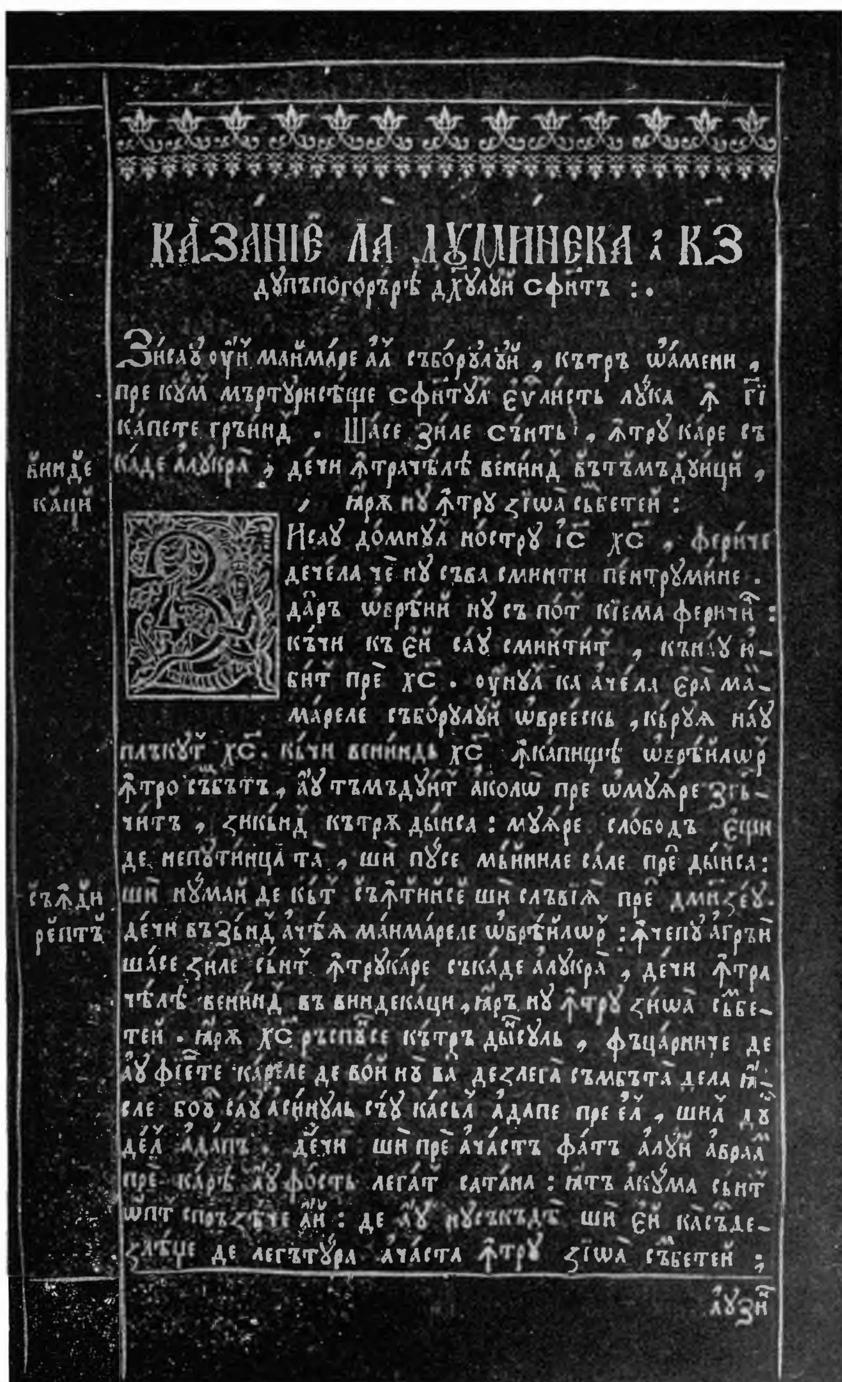
Шесть днїй есть, в няже достоитъ дѣлати,
в тыи убо приходяще цѣлитеся, а не в день
субботный, Лука, гі.

Мовилъ Хс: Блаженъ иже не соблазнитсѧ ѡ мнѣ, але жиды не могутъ благословенными назватися, бо ѡни соблазнялися, горшилися з Ха, такій былъ старѣйшина собору жидовского, который згоршился з Ха, же Хс пришовши до божницѣ жидовской, в субботу, уздоровилъ тамъ невѣсту скорченую, мовячи ей: жено ѿпущена еси ѿ недуга твоего, и возложи на ню руцѣ, и абїе простреся и славляше

Бга,

Inceputul «Cazaniei la Dumineca 27 după pogorîrea Sf. Duh». Ediţia ucraineană din anul 1665.

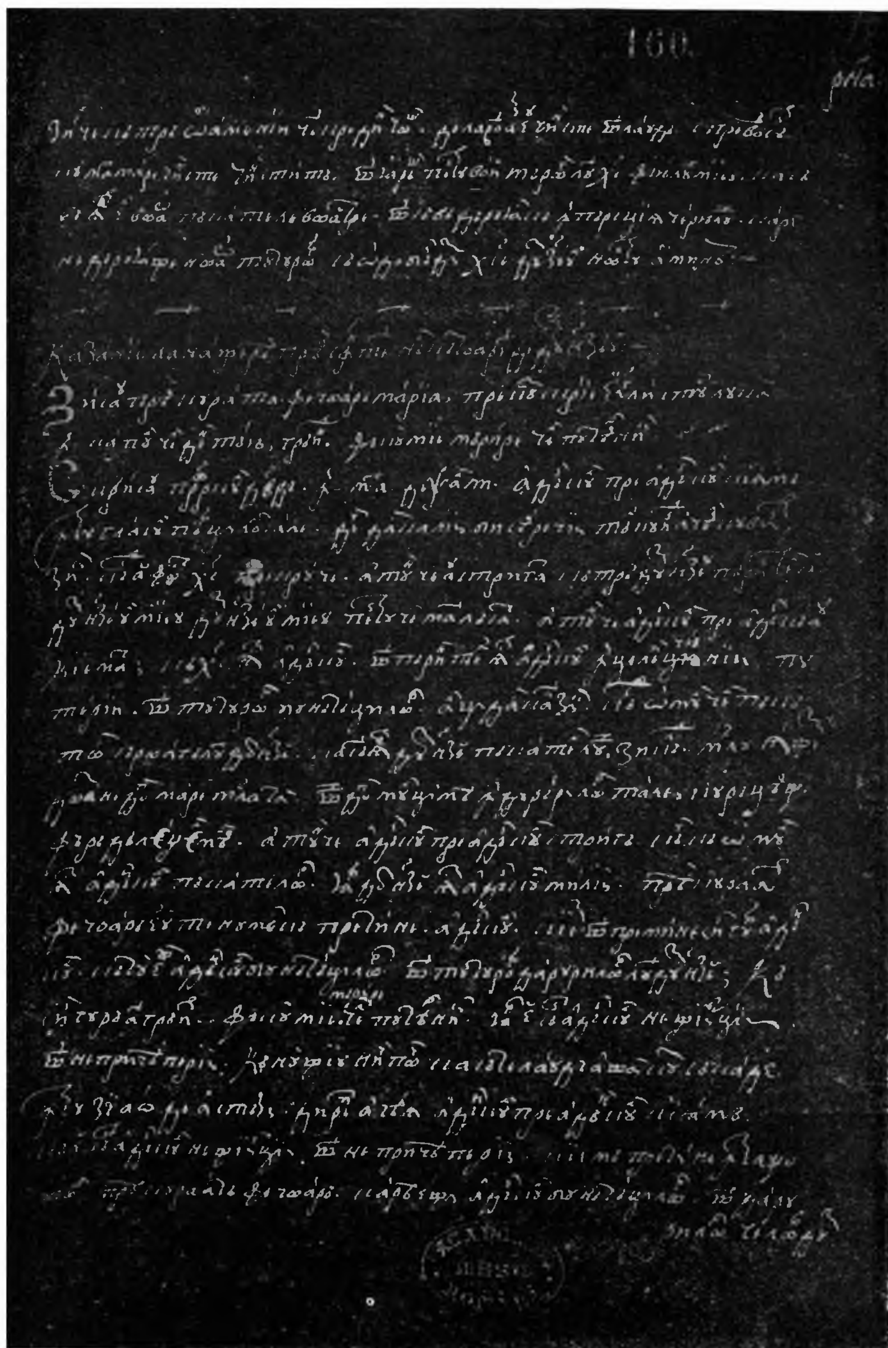
КАЗАНІЕ ЛА ДУМИНЕКА КЗ
дупъпогоръръ дхулуи сфнтъ :.

Зисау оун маимаре ал съборулуи, кътръ оамени,
пре кум мъртурисеще сфнтул еуаггелисть Лука ѫ гі
капете гръинд. Шасе зиле сънть, ѫтру каре съ
винде каци каде алукра, дечи ѫтрачѣлѣ венинд въ тъмъдуици,
иаръ ну ѫтру зиоа съботеи:

Зисау домнул нострy ІС ХС, ферічѣ
дечела че ну съва сминти пентру мине.
даръ оаменіи ну съ пот кіема ферічиі:
кѣчи къ еи сау сминтит, кънду ю-
бит пре ХС. оунул ка ачела ера ма-
мареле съборулуи овреескь, карува нау
плъкут ХС. кѣчи венинд ХС ѫкапищѣ оаменилор
ѫтро съботъ, ау тъмъдуит аколо пре омуѫре згь-
читъ, зикънд кътрѫ дынса: муѫре слободъ еши
де непутинца та, ши пусе мыниле сале пре дынса:
съ ѫдн рептъ ши нумаи де кът съ ѫтинсе ши слъвіѫ пре думнезеу.
дечи възънд ачѣѫ маимареле оврѣилор: ѫчепу а гръи
шасе зиле сънт ѫтру каре съкаде алукра, дечи ѫтра
чѣлѣ венинд въ виндекаци, иаръ ну ѫтру зиоа събе-
теи. иаръ ХС ръспунсе кътръ дынсул, фъцарниче де
ау фіете кареле де вои ну ва дезлега сымбъта дела и-
еле боу сау асинул съу кася а дапе пре ел, шил ду
дела адапъ. дечи ши пре ачастъ фатъ алуи Авраам
пре каре ау фостъ легат сатана: иатъ акума сънт
опт спрезече ани: де ау ну съ къдѣ ши еи касъ де-
злѣце де легътура ачаста ѫтру зиоа съботеи;

аузи

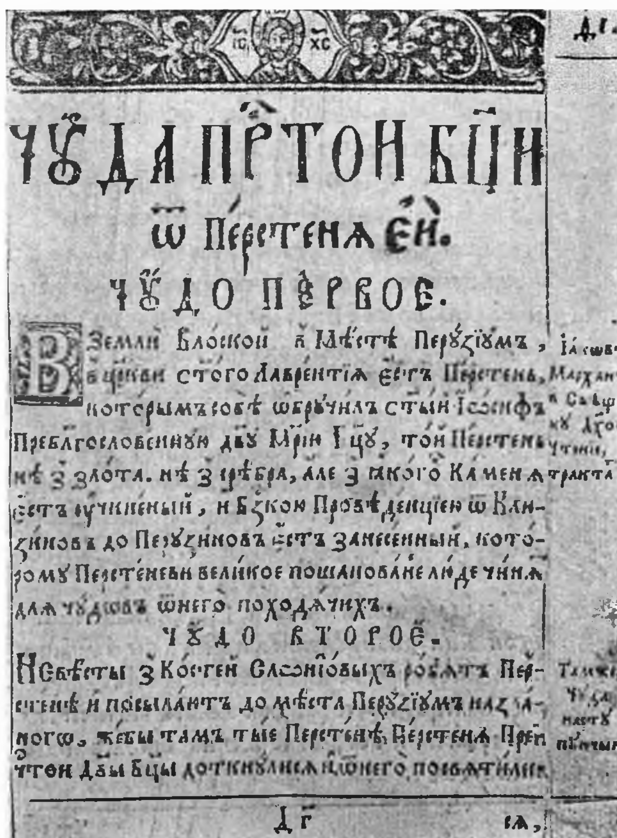
Inceputul «*Cazaniei la Dumineca 27-a după pogorîrea Sf. Duh*».
Ediţia românească din anul 1678.

Inceputul *Cazaniei la «Naşterea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu»*.
Din manuscrisul egumenului Ştefan, f. 160 r.

Titlul cărţii «*Cerul nou*». Ediţia ucraineană din anul 1665. Lwow.

Д і.

ЧꙊДА ПРЧТОИ БЦИ

ѿ Перстеня ея.

ЧꙊДО ПЕРВОЕ.

В Земли Влоской в мѣстѣ Перꙋзїꙋмъ, в церкви стого Лаврентїя естъ Перстень, которымъ собѣ ѡбрꙋчилъ стый Іѡсифъ Преблагословеннꙋю двꙋ Мрїю Іцꙋ, той Перстень не з злота, не з сребра, але з якого Каменя естъ учиненый, и Божою Провидєнцїею ѿ Клюзиновъ до Перꙋзиновъ естъ занесенный, которому Перстеневи великое пошанованє людє чиня для чꙋдовъ ѿнего походячихъ.

ЧꙊДО ВТОРОЕ.

Невѣсты з Коротей Слѡнїовыхъ робятъ Перстенѣ и посылаютъ до мѣста Перꙋзїꙋмъ назна-ного, жебы тамъ тые Перстенѣ Перстеня Пречтои Дѣвы Бцы дотикалися, и ѿнего посвятилися.

Д г ся,

Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului « *Dela inelul ei* ». Ediţia ucraineană din anul 1665.

чꙋда,

Василїй Великїй, и люде иншыи кролевъи тѣхъ копіи ѡбачили.

ЧꙊДА ПРЕСТОИ БЦИ
НАД ГРѢШНИКАМИ,
ЧꙊДО ПЕРВОЕ.

Ѳеѡфилъ запрелъсѧ былъ Хр̃та, и Пре-
ч̃тои Дв̃ы, а гды затое покꙋтовалъ, и
ѡудаваласѧ до Пречтои Бц̃ы, просѧчи еи
жебысѧ зани причинила доХа Сн̃а своего,
показаласѧ емꙋ пречтаѧ Бц̃а, и мовила: Якъ
и маи затобои причинатисѧ до Сн̃а моегѡ,
котороготы запрелъсѧ? тєды Ѳеѡфилъ ѡбла-
чивши пречтои Двꙋ, и почꙋвши голосъ еи, еще
барзеи почалъ Пречтои Дв̃е молитисѧ, и по-

стити

Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului «*Asupra păcătoşilor*». Ediţie ucraineană din anul 1665.

ЧУДА ПРТОИ БЦИ

НАДЪ ОУМЕРЛЫМИ.

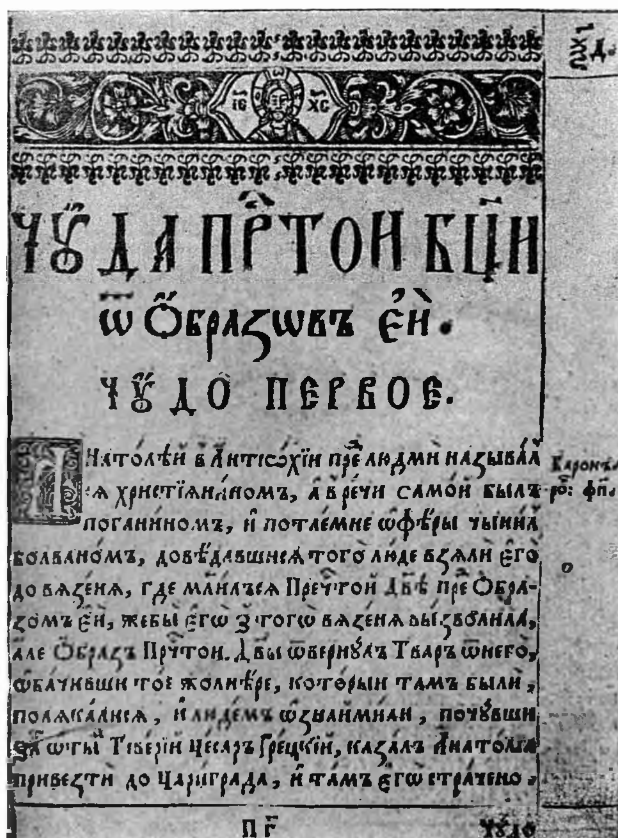
ЧУДО ПЕРВОЕ.

Проп Вар: оучина ω чудахъ Пре: Девы: прикла чи.

В земле Британской єденъ Млоденецъ роспустный былъ, але кождого дня до Пречистой Девы Бци мовилъ Аггелское поздоровлене, потымъ захорелъ и оумеръ, а гды пре долгій часъ оумерлыи лежалъ, знову ожилъ, и заволалъ до невесты блиско себе седячой, зови свщенника якω наирыхлей, которогω гды призвано, почалъ пре всеми людми оный млоденецъ мовити, былемъ порваный пред судъ Хртовъ, где злыи духове за грехи три мене оскаржали, первый грехъ єстъ, жем десятины з моихъ добръ свщенникови недавалъ, другій

грехъ

Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului
« *Asupra celor morţi* ».
Ediţia ucraineană din anul 1665.

Чꙋда Пречистои Богородици

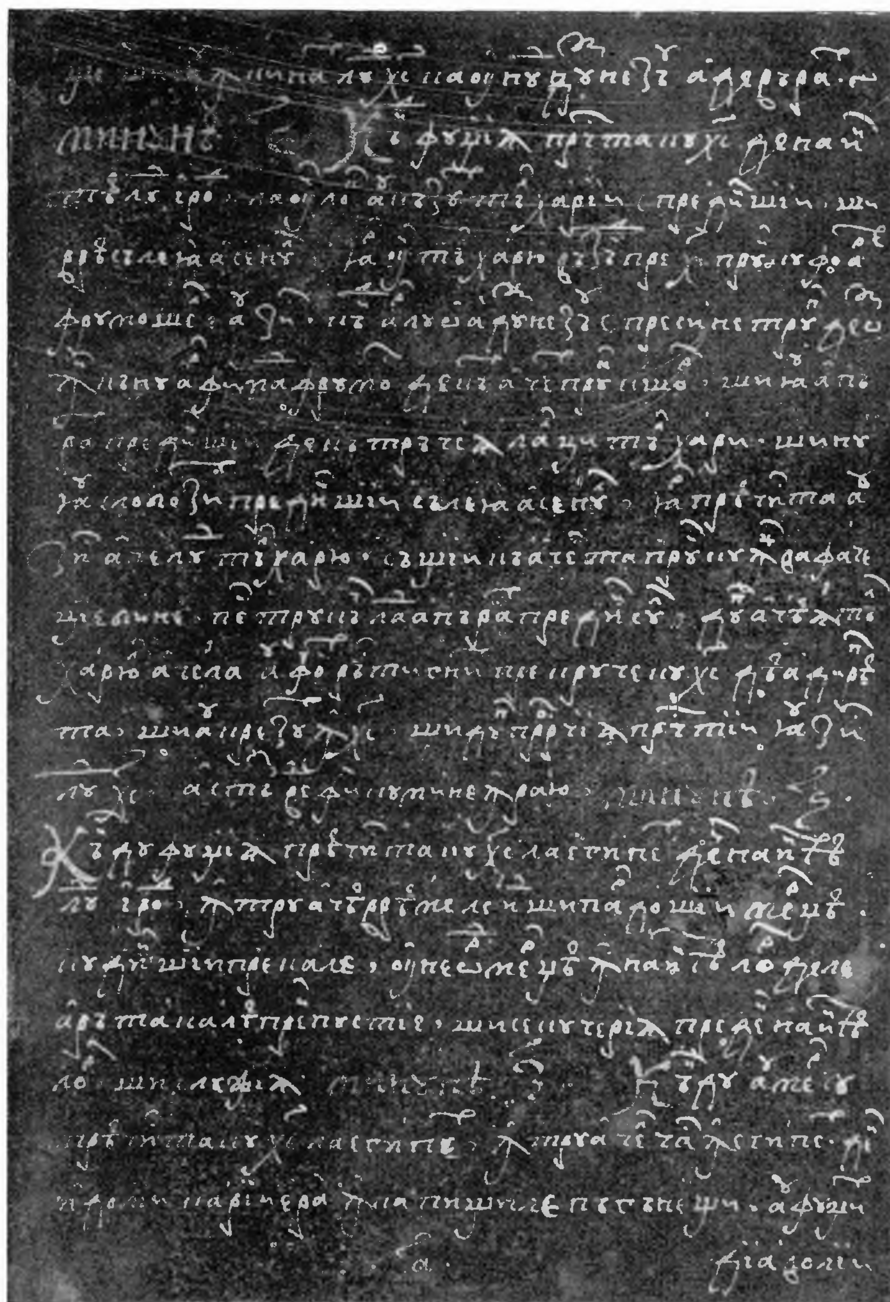
ѡ Ѡбразѣхъ ея.

Чꙋдо первое.

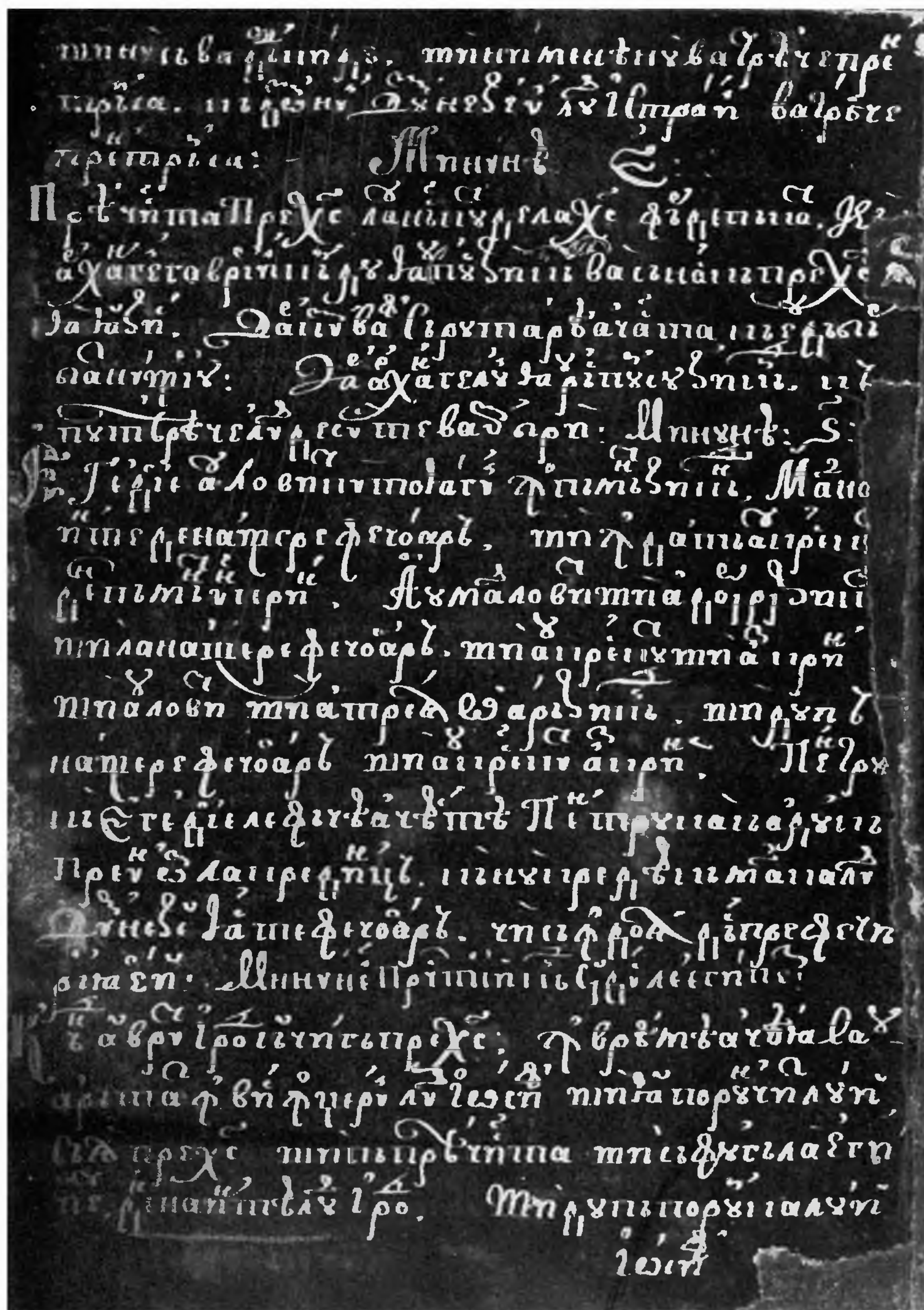
Анатолѣи в Антїохїи пре людми называл
ся христїаниномъ, а в речи самой былъ
поганиномъ, и потаемне ѡфѣры чинилъ
болваномъ, довѣдавшися того люде взяли его
до вязеня, где малился Пречистой Дв҃ѣ пре Обра-
зомъ ея, жебы его з того вязеня вызволила,
але Образъ Пречистой Дв҃ы ѡбернулъ Тваръ ѡнего,
ѡбачивши тое жолнѣре, которыи тамъ были,
позаказалися, и людемъ ѡзнаймили, почувши
же тогды Тиверїи цесаръ Грецкїи, казалъ Анатолїа
привести до Цариграда, и тамъ его страчено.

ПГ Чꙋдо

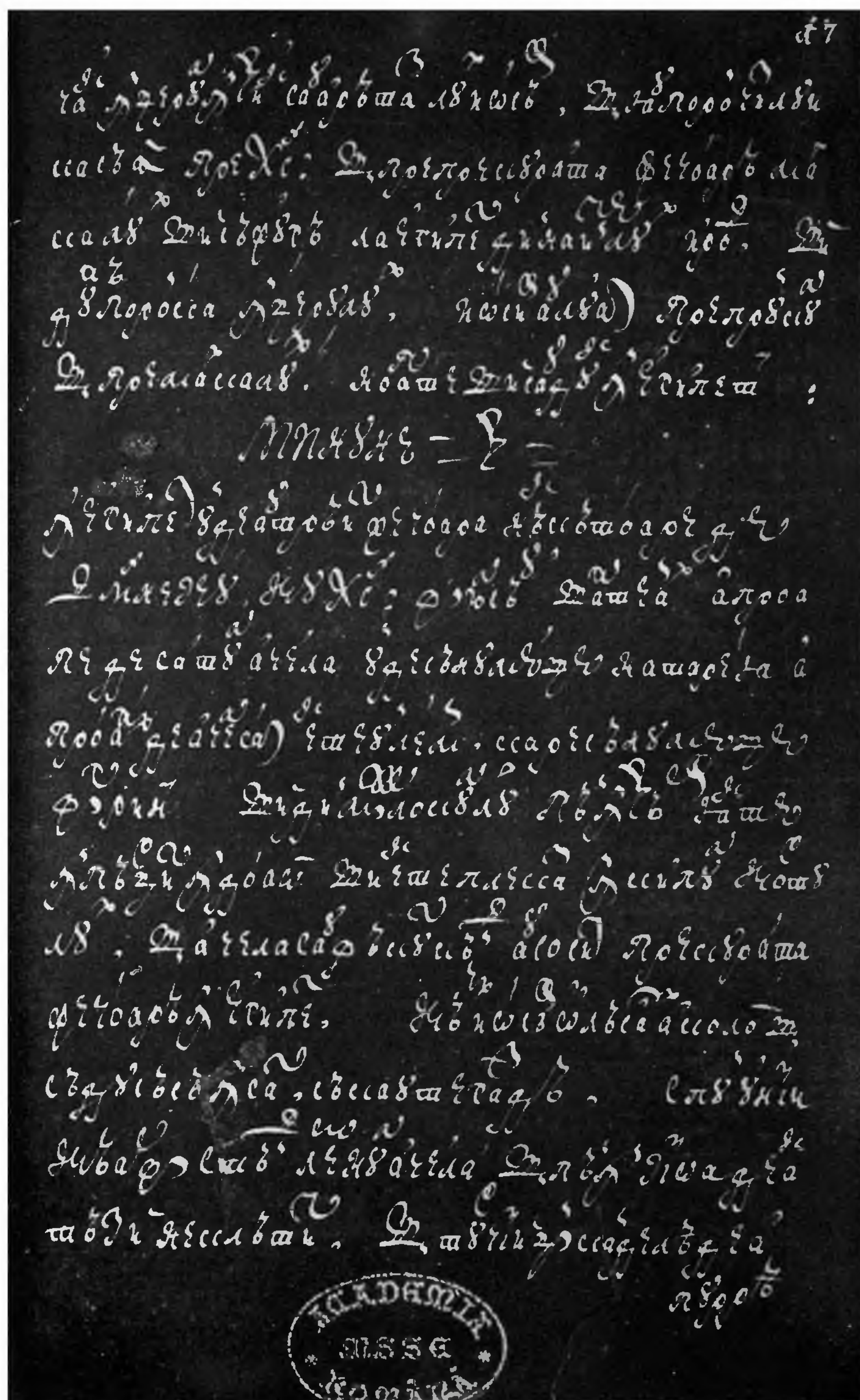
Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului
« Dela icoanele ei ».
Ediţia ucraineană din anul 1665.

Fragment din manuscrisul Academiei Române N 3231, f. 131 v.

Fragment din manuscrisul Academiei Române N 1631, f. 7 v.

Fragment din manuscrisul Academiei Române N 3692, f. 18 v.

COMEMORAREA LUI I. CREANGĂ

DE

MIHAIL SADOVEANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 1 Aprilie 1938

Domnilor Colegi,

Ar părea cel puţin ciudată din parte-mi intenţia de a face, faţă de domniile-voastre, un elogiu explicativ al lui Ion Creangă. Orice coleg al meu, din acest for cultural, cunoaşte fără îndoială şi preţueşte pe prozatorul incomparabil.

Poate greşesc afirmând că valoarea lui Creangă e totuşi mai presus decât preţuirea obişnuită şi convenţională, şi că originalitatea lui e unică şi cu neputinţă de atins; mi-ar fi foarte plăcut să constat că lucrurile stau altfel; însă când văd că, după aproape cincizeci de ani dela moartea lui, se vorbeşte de pe catedre universitare şi se scrie de oameni autorizaţi, în publicaţii serioase, că Ion Creangă stă alături de scriitorii populari; când, în aceşti cincizeci de ani, seminariile noastre de limbă română n'au putut produce o monografie a scriitorului şi au aşteptat ca să vie străinii să ne-o dăruiască, am toate motivele să bănuesc că meşterul fără pereche e subestimat.

O înaltă instituţie ca Academia nu putea să nu vie, chiar şi mai târziu, să recunoască această valoare naţională, pe de o parte premiind lucrarea de sinteză a d-lui Jean Boutière, pe de altă parte asociindu-se la sărbătorirea centenarului. Mă bucur că mi-a căzut mie sarcina agreabilă de a lăuda pe învăţătorul meu. Şi dacă lauda mea e acceptată şi împărtăşită,

atunci se va fi făcut măcar în parte, cel puțin în Academie, dreptate acestui fiu nobil al neamului nostru.

Nedreptatea față de Ion Creangă a pornit chiar din timpul vieții lui. « Poveștile » și « Amintirile » au fost gustate întâiu în cercul restrâns și fin al « Junimii » și au fost cercetate ca o curiozitate, după aceea, de cei mai mulți cititori. Opera lui a fost târziu dată marelui public de către editori, și acești editori au socotit că trebue s'o întovărășească de un glosar. Vă încredințez că, după întregirea României, nici Moldovenii de peste Prut și din Bucovina, nici Ardelenii n'au nevoie de asemenea tălmăciri; așa zisele provincialisme ale lui Creangă circulă în limba marei majorități a poporului nostru. A intra în această bogăție de cuvinte și zicale e o desfătare mai ales pentru cei nefamiliarizați cu graiul popular. Tendința de a izola pe Creangă are explicația pe care am dat-o mai nainte: cu excepții onorabile, cetitorii și comentatorii dela noi stau încă dedesubtul acestui artist.

Un scriitor care dădea, încă înainte de 1880, literaturii noastre o operă de primul rang rămânea obscur și umil în colțul lui de lume; ba era urmărit și de un proces eclesiastic, apoi exclus din învățământ, osândit să nu aibă pânea cea de toate zilele. După jumătate de veac, opera lui avea să constitue o solie de onoare către literaturile apusene. Sărbătoririle centenarului nu mă pot face să uit umilința în care a fost coborît în timpul vieții sale autorul fermecătoarelor « Amintiri ». Se vorbește despre o revizuire de proces și despre o reabilitare a lui Creangă de osânda caterisirii. Nu-i decât o confirmare a unei tristeți de demult și a unei neînțelegeri prezente, căci omul nu mai are nevoie de cele materiale, iar artistul e cu mult deasupra jignirilor.

Acum treizeci de ani am participat la cea dintâiu pomenire oficială în satul de naștere al scriitorului. Humuleștenii nu cunoșteau nimic despre scriitor; unii oameni mai vechi își aduceau aminte despre un diacon cu acest nume, care a fost lepădat de cuviincioasa breaslă eclesiastică; așa încât predica mea, în biserica din Humulești, a avut în ziua aceea drept temeiu propoziția: « Proroc în patria sa cinste nu are ». Neamurile care trăiau în casa veche, primind vizita noastră

a orășenilor, erau încredințate că venim să admirăm transformările pe care le făcuseră, soba nouă în locul hornului străvechiu, mobilele dela târg, gramofonul și celelalte minunății ale lumii; pe când noi căutam relicve ale trecutului. Nu e nevoie să adaog că nepoții nu aveau atunci istorisirile unchiașului lor între cărțile pe care le silabiseau în ceasuri libere. Humuleștii decăzuse, devenind despărțirea a patra sau a cincea a urbei Târgu-Neamțu; se desfăcuse de « Amintiri » și acceptase transacții cu lumea nouă. Dar nu era numai asta. Opera lui Creangă le era străină și pentrucă nu le era adresată lor. Săteanul care pune sforțare evidentă în deslegarea unei tipărituri și care caută pentru puținele lui ceasuri de lectură divertismentul lui Tilubuhoglindă, sau istoria lui Alexandru Machedon, sau îngânarea mistică a Epistoliei, nu e în stare să treacă dincolo de forma cea mai elementară a prozei. (Cel puțin așa era atunci; mâni nădăjduesc să fie altfel!). In fața « Amintirilor », cu toată bunăvoința ce ar avea să le pătrundă, rămâne puțintel nedumerit și desamăgit. Sătenii, chiar și cei necărturari fără îndoială, se pot amuza ascultând o lectură a « Amintirilor » ori poveștilor lui Creangă, căci această lectură e o interpretare, o vorbire. Un om fără cultură nu poate intra în dificultățile acestei proze meșteșugite, întortochiate și speciale, care e propria lui limbă. Proza cărții populare are o anumită ordonanță, e schematică, indiferentă și incoloră; de altminteri poporul nici nu urmărește arta în cărțile pe care le are în raft, ci un învățământ util sau, cel mult, o petrecere comică ori filosofească. Amintirile și poveștile lui Creangă sunt însăși limba vie a poporului, fixată ca într'o misterioasă mutație biologică. Cu cât pregătirea lectorului e mai bună, cu atât muzica ei e mai înțeleasă și sentimentul ei mai pătrunzător. Ca și în cazul lui Eminescu, Creangă e unic în sine, însă divers în cititori. Fiecare găsește în « Amintiri » și « Povești » noutăți și rezonanțe în legătură cu propriul său suflet. Acesta e de altfel privilegiul artei adevărate.

Nedreptatea sinceră și inconștientă pe care o făceau genialului lor consătean Humuleștenii e explicabilă și firească; nu tot așa de explicabilă și firească mi se pare neînțelegerea

repetată și perpetuată a acelor care, de pe catedră, așază pe Ion Creangă lângă Ispirescu și Anton Pann. Nu vreau să micșorez întru nimic pe Ispirescu și pe Anton Pann, dar ei sunt altceva. Avem de a face cu valori ce nu se pot compara.

Insuși d-l Jean Boutière, în foarte meritoasa monografie a sa, comparând pe Creangă cu Perrault și frații Grimm și socotindu-l pe Creangă superior acestora, nedreptățește și pe scriitorul român și pe marii povestitori străini. Căci Creangă iese din zona povestitorilor de basme populare, oricât de măiastră ar fi sintaxa lor. « Capra cu trei iezi », ori « Dănilă Prepeleag », ori « Stan Pățitul » nu sunt basme decât prin tema lor, îndeobște cunoscută și la alte popoare. Creangă nu le face numai românești prin limbă și amănunte caracteristice; el pune în ele o puternică suflare de creație care învie peisagiu, om și animal, care singularizează în purtare și vorbire, care determină momente și scene dramatice de neuitat. Avem de a face de fapt, în unele din poveștile lui Creangă, cu cele mai minunate și mai personale nuvele care s'au scris în literatura noastră.

Acest scriitor e remarcabil și prin fenomenul cu totul rar pe care-l reprezintă. Nu se găsește ceva asemănător nici într'o altă literatură. Apărut după începuturile noastre literare, străin de influențele de imitație ale timpului și într'o perioadă când poporul își păstra încă arta lui orală, Creangă aduce prospețimea sufletului artistic popular, a cântecului și zicalei,— valorificându-le și păstrându-le în putere și pentru epocile de decădere când școala, cartea și gazeta scad spontaneitatea și ofilesc memoria poetului anonim. Astfel putem avea viu în literatura noastră cultă sufletul strămoșilor noștri din veac.

Și mai este încă ceva. Dacă țăranii noștri nu vorbesc și nu pot vorbi între ei ca în proza lui Creangă, fără îndoială că recunoaștem, atât în « Povești » cât și în « Amintiri », esența cea mai subtilă a graiului nostru popular, ca și cum geniul limbii noastre s'ar fi întrupat. In această limbă, în care cântă suferinți și bucurii ale generațiilor și strălucesc metaforele acumulate, de secole, ca într'un tezaur, Creangă a dat la lumină un bun suprem al acestui neam. Țăranii feluritelor

nații au caracteristice comune în legătură cu brutalitatea, lăcomia și natura lor rudimentară, în legătură cu munca lor penibilă, cu asupririle și nedreptățile domnilor lumii. Se găsesc dozate aceste caracteristici și în firea țăranilor noștri. Dar neamul acesta al nostru, încă despărțit de orașe și de viața modernă, pe care încă nu-l prețuim pe cât merită și care până astăzi a fost în chip fals călăuzit, — neamul acesta are anume însușiri de delicatețǎ sufletească și de umor, care-l fac distinct și unic. Tocmai aceste însușiri de sentiment și inteligență se găsesc, printr'o împrejurare minunată, fixate în opera lui Creangă: și prin asta marele meu maistru nu e, cum am spus, numai o solie către neamurile deplin evoluate; ci rămâne în veci, în fața Celui Etern, mărturie că nu ne-am păstrat zădarnic până azi și că dreptul nostru în fața viitorului e un drept de selecțiune și de noblețǎ. Cu toate greșelile guvernanților, cu toate rătăcirile generațiilor, acest neam și-a scris prin Creangă documentul imprescriptibil al dreptului său de valorificare. Dând cuvintelor cumpăna justă și ținând samă de importanța artei, putem opune pe Creangă, ca și pe Eminescu, tuturor restriștilor. Oricât de vitregă ne-ar fi istoria, Dumnezeu a pus în noi semnele sale nebiruite.

Acesta e sensul mai adânc al operei modestului diacon și învățător. Colaboratorii săi la cartea de cetire și-au făcut o plăcere cândva, vorbind de Creangă, să-l arate cât de penibil lucra, ștergând, revenind și asudând pe foi ca la o muncă silnică: pe când ei compuneau cu o dulce ușurință. Sentimentul lor de superioritate s'a păstrat într'o măsură și la comitetele de comemorări și bojdeuci, care au aerul de a proteja amintirea unui biet scriitor năcăjit; de asemenea în timpul nostru se găsesc încă destui care, dacă nu-l socotesc un scrib popular, îi acordă o atenție cântărită cu valoarea socială a caterisitului și solicitantului. Răspunsul la această ultimă formă de nedreptate stă în zâmbetul caracteristic și expresiv al scriitorului, care e și al țăranului nostru — al acestui țăran pe care Nică al lui Ştefan a Petrii Ciubotarul l-a ridicat într'o regiune fără scădere.

Domnilor Colegi,

Academia a întârziat puțin cu participarea sa la pomenirea unei sute de ani dela nașterea lui Ion Creangă. Nu e nicio greșală și e potrivit că nu se face cu fast; e vorba de un umilit și un ofensat al vieții. Această întârziere putea să fie voită, ca să pue un accent mai mult cinstirii ce se face modestului nostru dascăl. Ea îmi adaogă prilejul ca să fac și o rectificare, întemeiat pe un document autentic. Inseși sărbătoririle țării au fost în întârziere cu doi ani. Dela nașterea lui Ion Creangă s'au împlinit o sută de ani în 1935.

Iată aici dovada, pe care am plăcerea s'o dăruesc onoratei Academii. E o fotografie a lui Ion Creangă, din 1877. Pe dosul fotografiei, Creangă a scris câteva cuvinte, între care rețin principala mărturisire: « Pozat în 19 Dechemvrie 1877. In etate de 42 de ani ». Semnat: I. Creangă. Dacă, după mărturisirea sa, Creangă avea în 1877 vârstă 42 de ani, atunci anul nașterii sale e 1835. Fără îndoială că această întinerire de doi ani a făcut-o pentru motive școlare — la intrarea în seminarul dela Socola, într'o vreme când simple declarații și mărturii țineau locul certificatelor de naștere. (Fotografia aceasta mi-a fost adusă de un tânăr funcționar al C.F.R., d. Gh. Ursu, din București).

Ca să încheiu, în legătură cu originea sa, e poate interesant să mai adaog că se găsește, în « Amintiri », un pasagiu în care Ion Creangă, vorbind despre bunicul David Creangă dela Pipirig, spune că bătrânii săi ar fi pribegit din Ardeal, așezându-se nu prea de multă vreme la apa Ozanei. Intâi au pogorît cu turmele la Pipirig și apoi, în lungul apei, au ajuns până în coasta târgului, subt cetatea Neamțu.

Intre neamurile și consătenii lui Creangă, aflăm Oșlobeni. E vorba, în « Amintiri », de un popă Oșlobanu și de un Nică Oșlobanu, camarad al lui Creangă la școala de catiheți din Folticeni.

Deci acești Oșlobeni, cu neamurile lor, între care se aflau și bătrânii lui Creangă, vor fi venit dela localitatea ardelenească Vașlab. Astăzi, oficialitatea chiamă acest loc Vășlăbeni, pe când pronunțarea bună, cum se vede, e alta: Oșlobeni.

In virtutea legii care a creat unitatea limbii și datinelor noastre, Ardelenii au urmat să treacă munții și să populeze văile de dincoace și după epoca întemeerii domniei Moldovei. Fără îndoială că treceau în aceeași măsură și înainte de descălecătoare. Moldovenii sunt strănepoții Ardelenilor şi din vechi timpuri ei au împins stăpânirea lor efectivă, cu turmele lor, până la apa Nistrului. In cursul veacurilor, apoi, cărturari din mânăstirile Moldovei s'au întors în Ardeal la baștină, ca să ție acolo trează legea cea dreaptă. In vremea renașterii principatelor, învățații ardeleni au urmat și ei aceeași cale, pe care o deschiseseră odinioară păstorii. Pe aceeaşi cale a venit neamul lui Creangă la Pipirig și la Ozana, pentru ca acum « Amintirile » și « Poveștile » lui divine să se întoarcă biruitoare la origine. Din acest punct de vedere, opera lui Creangă are o nouă semnificație.

Onorați Colegi,

Asociindu-se la pomenirea fericitei lui nașteri, Academia consacră definitiv lui Creangă loc de frunte între creatorii de valori nemuritoare ai poporului românesc.

în 19 decem-
I. Creangă
în etate de
42 de ani
Zi-i lume şi te mântue.
Ce este lumea?
NESTOR HECK
JASSI
I. Creangă

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE
SERIA III *TOMUL VIII* *MEM. 10*

GEORGE COŞBUC

— 20 DE ANI DELA MOARTEA POETULUI —

DE

ION PILLAT

Şedinţa dela 13 Mai 1938

Domnilor Colegi,

Comemorarea unui mare poet reprezentativ al unui neam întreg — aşa cum ni se prezintă după 20 de ani dela moarte — personalitatea literară a lui George Coşbuc — ni se pare prilejul cel mai nimerit de confruntare a valorilor permanente ale operei sale, precum şi de lămurire printr'însa a unor probleme ce privesc esenţa însăşi a fenomenului poetic şi a rolului poeziei în viaţa unui popor.

Ca orice creaţiune adevărat durabilă, după o puternică şi tinerească afirmare, după succesul răsunător chiar dela apariţia « Baladelor şi Idilelor », şi « Firelor de Tort », care, amândouă, aduceau în lângeda atmosferă convenţională a epigonilor lui Eminescu, un suflet proaspăt de viaţă curată şi nefalsificată, poezia lui Coşbuc a trecut, mai ales, în vremea din urmă, printr'o fază de nedreaptă părăsire.

Anarhismul sentimental şi formal, caracteristic, poeziei moderniste postbelice atât de străină sufletului nostru adevărat, nu putea nici gusta, nici pricepe arta senină şi sănătoasă a poetului. A trebuit să vină reacţiunea necesară şi, apoi, biruinţa mişcării tradiţionale în poezie ca, astăzi, când anii au aşezat judecata lor peste mormântul lui Coşbuc, unanimitatea criticei şi a cetitorilor să se facă în jurul unei opere intrată

definitiv în patrimoniul spiritual al națiunii. Cu ce îmbogățește poezia coșbuciană literatura română? Care e aportul ei specific? Nota originală ce o diferențiază și o impune cu o atmosferă atât de particulară, cu o formă atât de proprie, că e destul să cetim o singură strofă ca să-i și identificăm autorul?

Coșbuc a fost definit de unii ca «Poetul Țărănimii», adică al unei clase sociale și al revendicărilor sale concretizate în faimoasa bucată: «Noi vrem pământ»; alții au văzut într'însul cântărețul tipic al unui ținut special, resfrânt cu oameni și obiceiuri străvechi în poezia satului natal, reliefând, mai ales, în opera sa, Poetul Ardealului; alții, în fine, i-au considerat creațiile poetice drept cea mai armonioasă evocare a însușirilor fundamentale ale neamului întreg, ca proiectarea în basm a întregei concepții de viață eroică și religioasă a românului, ca Poetul specific al rasei însăși. Criticii, când au insistat mai mult asupra Poetului Idilelor, când i-au remarcat în special Baladele, punând accentul precumpănitor, nu pe liric, ci, pe epic. Și, dacă contrastul poeziei obiective și optimiste a lui Coșbuc, față de pesimismul subiectiv al liricei eminesciene a devenit clasic, nu mai puțin i s'a găsit originalitatea în faptul de a fi fost înainte de toate un mare artist formal, un neîntrecut meșter al versului, cel mai iscusit creator de ritmuri și de metre românești.

Pentru mulți, Coșbuc a fost poetul naiv al satului năsăudean și versul lui, un rod firesc al naturii primitive, pe când câțiva prețuesc în el poetul încercat, artistul șlefuit de cultura aleasă a orașelor, care cântă idilic natura cam în felul rafinat al unui Teocrit. Unii l-au ridicat pe măsura în care opera sa era oglinda fidelă a țării și a sufletului autohton, alții, din contră, pentru împământenirea la noi a capodoperilor literaturii latine sau sanscrite și pentru prima versiune poetică a lui Dante, în românește.

S'a vorbit concomitent despre regionalismul ardelenesc din atâtea pasteluri sau idile și despre exotismul oriental din numeroase balade ale poetului. Cu aceeași dreptate au fost lăudate și puterea plastică și farmecul muzical al versurilor sale. Astfel, poezia lui Coșbuc apare astăzi complexă și osebit de bogată. Din sursa ei inepuizabilă, părerile cele mai

diferite, unele chiar contradictorii, au fost extrase şi vor mai fi, de sigur, şi în viitor de către o critică din ce în ce mai dornică să-i împrumute o definiţie atotcuprinzătoare.

Una din vrăjile poeziei adevărate e de a permite cercetătorului descoperiri pururi noui — aş îndrăsni afirmarea: de a ne arăta perspective nebănuite la fiecare recitire, după lumina sau penumbra sufletească pe care le-o dărueşte puterea noastră de atenţie pasionată. Ca o privelişte înnoită mereu şi purtând alte înţelesuri pentru ochii ce-o privesc după lumina ceasului şi a anotimpului, o poezie autentică nu-şi epuizează niciodată mesajul adânc, care răsare tocmai din esenţa fenomenului vital la care participă. Poezia, oglindă superioară a vieţii ridicată la rangul de simbol, devine astfel, la rândul ei, izvor de vieaţă — cel mai înalt îndreptar al sufletului unui neam întreg. Dela această lege, nu s'a abătut nici poezia lui George Coşbuc; şi diversitatea judecăţilor şi a părerilor emise asupra ei ne dovedeşte, cel puţin, autenticitatea, puterea de vitalitate a unei opere în stare să fi împrumutat atâtea interpretări şi să fi fost capabilă de a îmbrăca atâtea năzuinţi.

Să ne încumetăm şi noi să-i răstălmăcim vraja specifică, să-i descoperim cheia adevărată. Poate faptul unei perspective mai depărtate să ne ajute. Am curajul să spun dela început că niciuna din definiţiile date până acuma nu ne satisface pe deplin. Sunt toate, până la un oarecare punct, juste, dar adevărul lor rămâne incomplet — poezia lui Coşbuc le depăşeşte sau nu li se supune decât parţial. Credem că aceasta provine, nu dintr'o lipsă de înţelegere, ci, din tendinţa greşită pe care o avem toţi, inconştient, de a considera limpezimea poetică atribuită unei opere ca un corolar fatal al simplităţii sale, când ea, de cele mai multe ori, nu e decât rodul unui foarte complex proces de decantare sufletească şi de profundă intuiţie spirituală. Apele întunecate nu sunt întotdeauna şi cele mai adânci. Plecând, deci, dela premiza greşită că poezia lui Coşbuc e simplă fiindcă expresia ei e limpede — cercetătorii ei succesivi au căutat să o închidă în formule atrăgătoare tocmai prin simplismul lor: poet al ţărănimii, poet al Ardealului, poet al datinei noastre de neam, poet al rasei şi al credinţei.

De sigur că George Coşbuc a fost toate acestea, cum a fost şi poetul idilic al dragostei, şi poetul epic al vitejiei, şi cântăreţul naturii, şi evocatorul trecutului nostru legendar.

Dar poezia coşbuciană cuprinde pentru cine vrea s'o îmbrăţişeze în total şi să-i prindă legile ascunse, o realitate mai vastă şi mai complexă. Specificul ei provine tocmai din faptul că arta lui Coşbuc, ca şi vieaţa lui — s'a realizat pe un plan dublu în sufletul poetului. Fiul preotului din Hordou, vlăstarul satului şi al credinţii strămoşeşti, copilul codrilor şi poenelor năsăudene, ca şi elevul încă rural al liceului grăniceresc, a fost sortit dela început planului autohton al operii sale. A fost legat cu rădăcini fireşti de pământul şi oamenii ţării, de obiceiuri şi datini, de legea credinţii creştine şi de vechile eresuri rămase din păgâni. Acestei filiaţiuni îi datoreşte poezia lui Coşbuc toată latura de pastel, idilă şi baladă românească de autentică înţelegere a bucuriilor şi durerilor sufleteşti a celor dela ţară, de reuşită evocare în basm, ca în « Nunta Zamfirei » sau « Moartea lui Fulger », de pildă — a unei lumi rămase măsura dreaptă şi nealterată a celei ce trăeşte încă în sânul satelor de sub Carpaţi. Tot de aci, se trag unele virtuţi de măsură, de cumpătare, de bun simţ, dar şi de sănătoasă afirmare a unui optimism robust şi a unui eroism bărbătesc, inerente rasei şi, în special, românului dela ţară; acel clasicism înnăscut versului coşbucian ca şi întregei noastre poezii populare. Din acest punct de vedere, îmi pare foarte dreaptă observaţia făcută că optimismul luminos şi clasic al lui Coşbuc e mai cuprinzător şi mai reprezentativ al sufletului popular românesc, decât romantismul genial, dar oarecum întunecat şi pesimist al lui Eminescu, care se potriveşte în special cu o latură a acestui suflet, cu sentimentul de dor nostalgic, concretizat în « Doină » şi pe care de altminteri, Coşbuc l-a avut şi el.

Dar planul naţional, aş spune etnic, nu e singurul din opera poetului. Ii corespunde şi câteodată i se opune cu aceeaşi intensitate, deşi, mai puţin vizibil la o cercetare superficială, altul: planul universal al artei sale. Ivită mai târziu din preocupările unei lumi intelectuale cu totul nouă poetului şi satului de unde venea şi din sbuciumul sufletesc al unui

desrădăcinat, transplantat în mediul cultural al oraşului (mai întâi, Clujul universitar, apoi, Sibiul şi, în fine, Bucureştii, unde se stabileşte definitiv), tendinţa spre o artă mai largă, universală ca motive şi năzuinţi, Coşbuc a hrănit-o din vastele sale cetiri, mai ales din limba germană, şi din asimilarea temeinică şi superioară a culturii clasice greco-latine, aşa cum, din păcate, prea puţini literaţi români au fost capabili să o facă. Acestui plan cult de artă voită, suprapus planului autohton de inspiraţie populară, îi datoreşte poezia coşbuciană acea ambiguitate care adesea a încurcat părerile criticei cele mai autorizate. Tot lui îi revine meritul unei bogăţii de realizări formale în domeniul expresiei poetice şi a versificării, cum n'o mai regăsim la alt poet al nostru şi acea atmosferă de poezie mare şi perfectă în sensul clasic al cuvântului care era de aşteptat dela tălmăcitorul lui Virgiliu şi al lui Dante. Clasicismul literar al lui Coşbuc s'a integrat dela sine clasicismului propriei lui firi măsurate şi armonioase de român neaoş, şi stăpânirea desăvârşită a unei forme tot mai savante s'a legat rodnic de simţul înnăscut al ţăranului nostru pentru ritm şi vers. Pe lângă bogăţia subiectului, adesea luat şi împământenit din literatura universală, şi alături de o versificaţie de o complexă virtuozitate, care-l face emulul unui Horaţiu, Coşbuc păstrează în mânuirea ritmelor, în clădirea estetică pentru ochi şi ureche a versurilor şi strofelor sale, ceva din simplitatea fără seamăn a motivului decorativ popular. Aci, la această răspântie unde arta savantă şi chiar căutată se întâlneşte cu cea mai spontană inspiraţie autohtonă, se află punctul central al poeziei lui George Coşbuc. Aici, găsim originalitatea ei unică în literatura noastră, dar şi periculoasa ei dualitate de Ianus nebănuit.

Dar, dacă timpul ne lipseşte ca să facem analiza amănunţită a unui fenomen poetic mult mai cuprinzător decât se bănuie, de obşte, când e vorba de lirica lui Coşbuc — am vrea să insistăm puţin asupra unui anume aspect al ei. Pe baza cetirii şi comentării a două poezii reprezentative, ne vom încerca să tragem câteva concluzii valabile pentru Coşbuc şi pentru toată poezia română, faţă de cea universală. Ne

gândim la sentimentul naturii, la cheia de boltă a întregii poezii românești, dela « Miorița » până în zilele noastre. Coșbuc pastelist e azi așezat pe o treaptă mai jos în opinia generală a criticei, decât cântărețul Idilelor sau al Baladelor. Există o tendință de a recunoaște în Coșbuc, mai ales, pe poetul epic, ce nu trebue însă confundat cu poetul didactic din « Cântece de vitejie », de a-i da întâietatea, de a pretinde că aici a realizat el culmea artei sale. Nu împărtășim această părere. Fără a contesta câtuși de puțin geniul epic al poetului, ne permitem să credem că cele mai personale și mai pure versuri ale lui sunt cele lirice: pastelurile sale. La Coșbuc, ca și la toți poeții adevărați ai Neamului, natura n'a fost un simplu cadru întâmplător, ci, leit-motivul însuși al sufletului nostru milenar de păstori și de plugari legați de plaiu și brazdă. Dacă ar trebui să caracterizăm diferitele literaturi naționale — și, în special, poezia — printr'o definiție cuprinzătoare a esenței lor însăși — am reduce lirica germană la un dialog tragic între om și Dumnezeu, pe cea franceză, la conflictul suprem al individului față de societate, iar pe cea română, la cufundarea senină a sufletului nostru trecător în eternitatea atotprimitoare a naturii. Numai un poet german putea scrie « Der arme Heinrich » a lui Hartman Von Aue sau Faust-ul lui Goethe; numai un poet francez, să compună Testamentele lui Villon sau « Les Fleurs du Mal » ale lui Baudelaire, dar singur geniul poporului român a fost în stare să născocească mitul poetic al « Mioriței ». In pastelul liric, în confruntarea poetului cu natura, zărim, deci, întruchiparea cea mai personală și cea mai adâncă a artei lui Coșbuc. Aici, la izvorul însuși al inspirației autohtone, vom avea prilejul să urmărim mai bine și să gustăm mai deplin armonia ei proprie. Vă voiu ceti mai întâi poezia « Pace », adăugată de autor *Firelor de Tort* în ediția dela 1914. Poezia, foarte rar citată e, în ce ne privește, mult superioară prea cunoscutei « Nopți de vară ». Coșbuc, reluînd același motiv al înnoptării, îl tratează aici cu o puritate de stil, la care nu ajunge bucata mai didactică în desfășurarea ei și oarecum mai deslânată din *Balade și Idile*. Și forma e mai muzicală, grație adaosului în strofă a unui vers suplimentar de opt silabe și a lungirii

ultimului vers dela trei la cinci silabe. In sfârşit, inspiraţia e mai concentrată: şase strofe, în loc de zece

Citām întreaga poezie:

Galbene văpăi de soare
Peste deal, acum se scurg,
Şi 'n noptateca răcoare
Peste tot se 'nalţă fumul,
Codri-alene cântă 'n drumul
Vântului de-amurg.

In curând o să s'aline
Truda chinului de azi.
Vei privi prin zări senine
Stelele, sclipind mărunte,
Cum încet de peste munte
Ies de printre brazi

Ca şi ieri rotundă luna
O să ias' acum.
Steag de aur pe cununa
Dealului! Şi iată 'n luncă
Plopii doinitori ce-aruncă
Umbre peste drum.

Coasa va dormi şi sapa
Va tăcea în grâu.
Şi-o s'auzi ca 'n vis cum apa
Pe sub iaz se mai frământă,
Şi privighetori ce cântă
Dincolo de râu.

Noaptea 'ntreag' o să murmure
Apele povestea lor,
Şi eşind de prin pădure
Căprioarele pe creste
Vor căta prin văi de este
Pace la izvor.

Şl va fi! De sus, va face
Dătătorul de vieţi
Parte tuturor de pace.
Şi-o să-ţi uiţi şi tu mâhnirea,
Suflete, - aşteptând ivirea
Albei dimineţi.

Dela început, ne loveşte perfecţia unei arte în care orice sunet, orice cuvânt, orice vers sau strofă colaborează armonios, să creeze acea atmosferă euforică de pace, singură în stare, după truda chinului zilnic, să redea bietului nostru

suflet înalta împăcare, alinarea hărăzită naturii de către Dumnezeu. Toate elementele: stelele şi luna, codri şi apele, toate vietăţile: păsările cântătoare şi sălbăticiunile sfioase, până şi uneltele de muncă ale omului: coasa şi sapa — integrându-se firesc în ritmul mare al naturii, se bucură de odihna ei dumnezeească. Numai împodobindu-se cu acest har venit de sus, sufletul omenesc va putea să se împărtăşească şi el cu pacea acceptării depline şi, în sânul potolit al naturii, să aştepte dincolo de noapte şi de moarte, ivirea « albei dimineţi ».

Iată învăţătura supremă a poeziei lui Coşbuc. E aceeaşi pe care o găsim în mitul « Mioriţei », e cuminţenia însăşi a pământului nostru.

Poezia mai e remarcabilă şi din alt punct de vedere: într'însa se joacă paralel, fără a se amesteca, dar complectându-se reciproc, două succesiuni de impresii diferite, o dramă vizuală a luminii ce se stinge treptat, o dramă auditivă a sgomotelor descrescând în noapte. Soarele, în apus, varsă, mai întâi « galbene văpăi » peste deal şi, odată razele lui scurse, apar, « prin zări senine », « stelele, sclipind mărunte »,— e, deci, noapte, dar întunericul e iar respins de luna, care răsare, « steag de aur pe cununa dealului ». Plopii acum « aruncă umbre peste drum » şi zărim în siluete fine, « ieşind de prin pădure, căprioarele pe creste » gata să coboare în văile tăcute, la izvor. Tabloul e desăvârşit, ca plastică şi coloare, şi nicio trăsătură de penel n'ar putea să-l facă mai sugestiv. Dar armonia muzicală cu care ne vrăjeşte concomitent, nu e mai puţin perfectă. Simfonia începe cu cântecul codrilor « în drumul vântului de-amurg » şi ea se linişteşte treptat cu înserarea. Deodată, cu ivirea lunii « plopii doinitori » foşnesc în luncă. Linişte iar. Totul doarme şi tace. Se aude « ca 'n vis cum apa pe sub iaz se mai frământă »; departe « dincolo de râu » cântă privighetori. Tăcerea revine iar — numai apele o să-şi murmure în surdină de-acum, povestea lor noaptea 'ntreagă.

Am insistat, mai mult poate decât s'ar cuveni, asupra poeziei acesteia atât de frumoase, tocmai ca să puteţi aprecia mai bine toată subtilitatea artei coşbuciene, toată măestria,

într'adevăr impresionantă a unei compoziţii, unde nimic nu e lăsat la voia întâmplării, unde totul se leagă parcă dela sine, şi, totuşi, condiţionat de legi de o inflexibilă rigoare. Dacă priveliştea a fost cercetată cu ochii pătrunzători şi cu urechea iscoditoare a omului dela ţară, dacă ea a fost simţită cu intuiţia « mioritică » a sufletului băştinaş, artistul n'a redat-o cu mijloacele primitive ale arte populare. El se adevereşte, în versificaţie, ca şi în compunere, un adânc şi savant cunoscător al tuturor tainelor poeziei culte, un meşteşugar incomparabil al tehnicei sale, un adevărat poet clasic în toată puterea cuvântului.

Goethe a definit odată, într'o formulă lapidară « superioritatea poeziei clasice faţă de cea romantică, prin comparaţia unui organism sănătos cu altul bolnav. Formula e poate cam sumară, dar în ce priveşte clasicismul coşbucian şi înalta lui sănătate morală, ea se potriveşte de minune. Sănătoasă, această poezie e în toate fibrele ei — şi, ca un corolar firesc al acestui caracter temperamental, ea e normală.

Romanticii, simboliştii şi, acum, în urmă, curentele moderniste, ne-au obişnuit, de un veac şi mai bine, printr'o stranie deviaţie sentimentală, să considerăm demne de înregistrare lirică numai fenomenele sufleteşti ce ies din sfera comună a vieţii: melancolia morbidă şi subiectivismul exagerat ai eroilor byronieni, introspecţia dusă până la bolnăvicioasa sterilitate a admirabilei Herodiade mallarmeene sau inspiraţiile pur patologice în tendinţa lor de întronare în artă a scrisului automat şi a repudierii — ca în anumite boli mintale — a oricărei legături logice din versurile cubiştilor, futuriştilor şi suprarealiştilor de azi. O poezie ca a lui Coşbuc, reabilitează strălucit în ochii noştri drepturile imprescriptibile ale artei clasice; ea proclamă neîndoios superioritatea unei discipline în stare să redea mitul poetic în toată seninătatea şi puritatea lui, desbărată de ajutorul facil, dar suspect, al inspiraţiei bizare şi al unei forme ce caută zadarnic să înlocuiască armonia plastică şi muzicală a versului tradiţional, prin stridenta noutate a unor acorduri barbare la îndemâna, de altminteri, a tuturor.

Din pilda versurilor lui Coşbuc să mai tragem o învăţătură. Ea îmi pare, deosebit de importantă astăzi, când asistăm

la o anumită tendință străină sufletului și simțului artistic al acestui neam de a introduce brutal în poezie expresii respingătoare. Coșbuc, ca și poetul anonim al capodoperilor noastre populare, n'a avut nevoie de trivialul cuvântului sau al sentimentului, — ca să ne redea toată vraja și puterea dragostei, tot clocotul vieții din « Balade și Idile ». De vulgar, ca și de banalitate, l-a păzit simțul estetic și moral al rasei întregi, l-a păzit mai ales bunul lui simț poetic, care, instinctiv și-a dat seama de lipsa de trăinicie a unor opere ce înlocuesc marmura Heladei cu molozul de pe drum.

Ca toți poeții clasici, ca și Alecsandri și Duiliu Zamfirescu la noi, Coșbuc a fost un poet al luminii, un poet solar. Soarele în poezia coșbuciană, are cam același rol pe care îl joacă aevea în priveliștea românească. Cu nesfârșitele gradații și schimbări ale razelor sale, cu jocul minunat de colori, de umbre și de penumbre, în sufletul poetului ca și pe plaiurile țării — el e marele regisor al lumii văzute și nevăzute. El e tălmăcitorul senin al dumnezeirii și cu ajutorul lui singur ne putem împărtăși de harul divin al vieții. Dar tot lumina, cea lăuntrică, de data aceasta, ne va dărui puterea supraumană de a birui taina înfricoșetoare a morții. In poezia: « Vara », poetul ne-o mărturisește lămurit. După ce, printr'un impresionant contrast, în primele două strofe, ne arată sus, pe cer, seninul nemișcat, cu fruntea în soare: Ceahlăul și acel nor singuratic « ca o taină călătoare » — după ce ne face să participăm jos, pe pământ, la tabloul plin de coloare și de mișcare în care spicele, « copilele cu blonde plete », vântul, mieii albi și graurii suri, încing luminos hora minunată a vieții — Coșbuc încheie, în strofa din urmă:

Cât de frumoasă te-ai gătit,
Naturo, tu! Ca o virgină
Cu umblet drag, cu chip iubit!
Aşi vrea sà plâng de fericit,
Că simt suflarea ta divină,
Că pot să văd ce-ai plăsmuit!
Mi-e inima de lacrămi plină,
Că 'n ea s'au îngropat mereu
Ai mei şi-o să mă 'ngrop şi eu!
O mare e, dar mare lină —
Natură, în mormântul meu
E totul cald, că e lumină!

Admirabile şi turburătoare versuri cu care am vrea să sfârşim. Poetul a condensat în ele tot sufletul poporului său — toată înţelepciunea preistorică parcă a românului faţă de natură, de viaţă şi de moarte.

Da, în opera lui Coşbuc, ca şi în mormântul acela din versurile sale, mai trăeşte şi azi şi va trăi şi mâine, tot atât de caldă fiindcă s'a aprins din jarul sufletesc al neamului întreg, lumina curată a poeziei.

C. 51.240

PREŢUL: LEI 5.

VECHI LEGĂTURI CU ANGLIA

DE

MARCU BEZA

Ședința dela 8 Mai 1938

Cu prilejul vizitei ce era s'o facă Măria Sa Regele nostru în Anglia, am căutat să adâncesc și să extind cunoștințele asupra relațiilor demult între Anglia și Țările Românești, luând în cercetare manuscrisele dela British Museum.

Cel mai vechiu document e o scrisoare de călătorie, ceeace numim astăzi un *laissez-passer*, a Reginei Elisabeta, cu data de 1592, care începe astfel:

Ex Orientalibus Europae partibus in Angliam ad nos nuper venit Illustris vir D: Ioannes Boydan Princeps Moldaviae et ordinis in Gallia honorati sancti...[1]).

E vorba de pretendentul Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. Sosirea-i la Londra va fi impresionat mult, deoarece a pătruns ca un personagiu în două piese engleze ale timpului — în *The Silent Woman* a lui Ben Jonson și în *The Knight of the Burning Pestle*. Aci autorii, Beaumont și Fletcher, ne înfățișează o sală în palatul regelui Moldovei, a cărui fiică, Pompiona, grăește astfel cavalerului oaspe:

« Bun-sosit, Cavalere, la Curtea tatălui meu,
Rege al Moldovei; la mine, Pompina,
Fiica lui scumpă! »[2]).

[1]) Man., Nr. 36.774, f. 19.

[2]) Vezi: N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea, Mem. Ac. Rom. XIX 1897*; precum și *Papers on the Rumanian People and Literature*, de M. Beza, p. 21, Londra 1920.

Pe Ştefan Bogdan l-a întâlnit mai târziu călătorul englez William Lithgow la Constantinopol, unde s'a făcut Turc [1]. Dar înainte de aceasta, Ştefan Bogdan mai fusese la Londra, fiindcă am dat de scrisoarea unui Englez dela Curte, care împărtăşeşte următoarele prietenului său Sir Edward Hoby, la 1607:

There is also a Prince of Moldavia arrived, who was here in the Queen' s time, to request Her mediation to the Grand Sing-r for his restitution to his inheritance. The Queen sent him to Her Amb-r Lille, who during Her time used him kindly and kept him at his owne table, but as soon (some say) as he heard of Her death, he sold him to some Turkes for 3000 chekins: from whom since breaking prison he is now come with the Emperor's letters to gett himself righted.
Strand this Tuesday Morning 1607 [2].

Traducerea:

« A mai sosit un Prinţ al Moldovei, care fusese aci în timpul Reginei, să se roage de mijlocirea Ei pe lângă Marele Senior, pentru a-i se restitui moştenirea. Regina l-a trimis Ambasadorului Ei Lille, care l-a tratat cu bunăvoinţă şi l-a ţinut la masa lui, dar, cum a aflat de moartea Ei (spun unii), l-a vândut unor Turci pentru 3000 de cechini: din închisoarea cărora scăpând, a venit acum cu scrisorile Impăratului să-şi capete dreptate ».

Un alt manuscris poartă semnătura lui Petraşcu Voevod sub câteva rânduri, adresate lui Wolleys, secretarul Regine Elisabeta:

Amica salutatione premissâ,
Prestantissime domine, ego
Petrasco Princeps Petri Palatini
de Velachie... [3].

[1] *The Totall Discourse of the Rare Adventures*, p. 140, Londra, ed. 1632.
[2] Man. Nero. B., XI, f. 245.
[3] Man. Sloane, Nr. 3299, f. 52.

Scrisoarea cere un răspuns altora, înmânate de un curier ce nu-l cunoaștem; dar trimițătorul ar putea fi Petru Cercel sau al doilea fiu, natural, al lui Petrașcu-cel-Bun, de asemeni un Petru.

Al treilea document e tot o scrisoare din anul 1666 a Regelui Angliei Carol al II-lea către Sultanul Mahomet, rugându-l să aibă milă și iertare față de greșitul Domn Gheorghe Ștefan, pe care-l numește: « bunul nostru prieten », căzut în mare necaz, și să-l ridice iar pe scaunul pierdut al Moldovei. Dau întreaga scrisoare în originalul englezesc:

Charles the Second By the Grace of God King of England Scotland France and Ireland Defender of the Faith To the most High and Mighty Emperor Sultan Mahomet Cheife Lord and Commander of the Musulman Kingdome Sole and Supreme Monarch of the Easterne Empire Sendeth Greetings; Most High and Mightie Emderor, Our good freind Georgius Stephanus late Prince of Moldavia, having informed Us of his uuhappines, to have fallen some yeares since into your disfavor whereby he became dispossessed of his said Principality and reduced by consequence into extreame misery under which he yet suffers, and having besought Our Mediation in his favour in the greate compassion Wee have of his distresse remembring how much it is the part of Princes to preserve from contempt and Want, those that have themselves sometimes worne that character, Wee could not refuse him in that suite and have therefore commanded Our Ambassador Extraordinary to your Court, Our Right Trusty and Right Welbeloved Cousin the Earl of Winchelsea, in our Name to beseech your pardon to the said unfortunate Prince, who ownes his happiness to be in your favor, and by it alone desires to receive restauration to his Estate and dignity, which he promises, shall be ever imployed, in deserving that Grace Wee now aske for him, this Wee have commanded Our Ambassador to say more at large whome we beseech you to heare patiently that and whatever else he hath in charge from Us, and to believe intirely in what he shall say especially when he assures you of the continuance of Our

inviolable Friendship and Kindness: And so Wee bid you High and Mightie Emperor most heartily farewell. Given at Our Royall Palace of Whitehall the fifth day of June in the eighteenth yeare of Our Reigne and of the Incarnation of Our Lord 1666.

Your most affectionate friende Charles R.[1]).

Un manuscris în chip de album se intitulează: *Habitus variarum nationem in Regno Transylvanio propriis depicti coloribus*. Nu are dată; însă, după slovă și hârtie, ar fi din începutul veacului al XVII-lea. Cuprinde tipuri și costume ale neamurilor Transilvaniei, din care am ales numai pe cele românești [2]).

Intr'o colecție de rugăciuni în diferite limbi am găsit și un *Tatăl nostru* cu litere slavone, fără dată, sub lămurirea: *Oratio Dominica Valahica* [3]).

Vin la rând două manuscrise: O scrisoare în limba italiană, trimisă din Târgoviște Generalului Steinville [4]); apoi o descriere în franțuzește, cu două limpezi diagrame, a bătăliei dintre Larga și Zicanca, Moldova, la 18 Iulie 1770 [5]).

Am transcris patruzeci și șapte pagini de scrisori ale Companiei Indiene, aparținând Englezilor, asupra necesității înființării unui consulat britanic la București [6]). Sunt aci amănunte numeroase cu privire la împrejurările începutului veacului al XIX-lea în Țările Românești.

La British Museum e un departament al hărților. Având la îndemână atlasul de hărți românești alcătuit de d. D. Dimăncescu, am ales trei dintr'acele necuprinse în atlas: una ce înfățișează cursul Dunării din Belgrad la Pontul Euxin, datată 1665; alta cursul Oltului, scoasă la 1707; și a treia, întăriturile Hotinului, cu o frumoasă miniatură a predării cetății de către Turci în 19 August 1739.

---

1) Man., Nr. 1042, f. 157.
2) Man., Nr. 5257.
3) Man. Harl., Nr. 7013.
4) Man. Add., Nr. 37.358, f. 389.
5) Man. Add., Nr. 25.490.
6) Man. Add., Nr. 38.239, ff. 107—154.

Dar la British Museum se mai află o seamă de manuscrise ale noastre ce și-au făcut drum în diferite vremi acolo:

Un hrisov din 1607 a lui Simeon Movilă despre o împroprietărire în « Țara noastră a Moldovei o săliște pustie la fântâna lui Știucă între Bolota și Dolozi » [1]. Mi l-a tradus cu multă bunăvoință d. Bogdan Damian:

« Din mila lui Dumnezeu Noi Io Simeon Movila Voevod, domn al Țării Moldovei, facem cunoscut și cu această carte a noastră tuturor cari o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că acest adevărat al nostru credincios Cărăiman, mare ceașnic, a slujit nouă drept credincios. Deci noi, văzând a lui dreaptă și credincioasă slujbă către noi, l'am miluit cu a noastră osebită milă, i-am dat și l'am miluit pe el dela noi în Țara noastră a Moldovei cu o săliște pustie la fântâna lui Știucă între Bolota și Dolozi dela răsărit, mai sus prin Bolota spre dumbrava domnească să-și așeze acolo satul. Și a dat Domniei-mele doi cai turcești foarte buni, pe cari i-am prețuit la 600 de ughi, în trebuința Domniei-mele, că acea mai sus* scrisă săliște din pustie a fost a noastră dreaptă domnească și a fost dată schimb lui Onice Caskoe, lui Pântia, lui Mihăilă și lui Ion Beleiu și lui Crăciun și lui Ivan, de răposatul Alexandru Voevod pentru un alt loc pustiu ce a fost luat dela ei pentru ocolul Zăradinei, anume Căineni. Iar apoi, Onice Caskoe, Pântea, Mihăilă, Ion Beleiu, Crăciun și Ivan au lăsat acea săliște ce-i la fântâna lui Știucă și li s'a întors lor iarăși locul lor. Iar acea fântână lui Știucă a rămas tot domnească. Intru aceasta s'a sculat* Miron aprodul dela Bolota și a pârât înaintea noastră și înaintea sfatului nostru pentru acea mai sus scrisă săliște și astfel a spus înaintea noastră că acea săliște este în hotarul lui din satul Bolota și acolo la acea fântână ce se numește Știucă, niciodată acea săliște n'a fost în afară de hotarul lui. Pentru

[1] Man. Add., 44.660. Orig. slav, piele, cu pecetea bine păstrată, pe care se ceteștc următoarea legendă:

* матїю бжїю Iѡ Сѷмешнъ Могила воевода и господаръ земли молдавской Din mila lui Dumnezeu Io Simion Movilă Voevod și domn al țării Moldovei.

aceasta Domnia-mea și cu sfatul nostru am judecat pe ei cu dreaptă judecată după legea Țării și au dat lui Miron aprod să jure cu 24 de oameni buni pentru acea săliște, că este a lui și dobândită de el. Deci când a fost la zi, iar el n'a putut să jure pentrucă oamenii lui n'au venit. Insă iarăși s'a pârât cu al nostru credincios Cărăiman ceașnic, iar întru aceasta mai sus scrisul Cărăiman ceașnic a scos un ispisoc de schimb dela răposatul Alexandru Voevod ce-l aveau mai sus scrișii Onice Caskoe și ceilalți ai lui mai sus scrișii tovarăși pe acea săliște dela fâtâna lui Ştiucă și s'a aflat că Miron aprodul pe nedrept vroia să capete acea săliște și a rămas dela toată legea noastră. Pentru aceasta de acum înainte să nu aibă mai mult a pârâ și nici a dobândi acea mai sus scrisă săliște, ci ea să fie a credinciosului nostru Cărăiman ceașnic și surorilor lui Ana și Ciurla și Nastasia, feciorii lui Dumitru Berhiaci. Şi de asemeni Agafia lui Ciril și de asemeni Luca și fratele lui Mihail și sora lor Antemia și Teodora, feciorii lui Ilie și de asemeni Gavril și fratele său Gherasim și surorile lor Moica și Anesia și Erina, feciorii lui Bârcaci și Hiliman și fratele său Lupul și Gligore și Ionașcu și sora lor Anghelina, feciorii Purcarului, de nimeni nesiliți și nici asupriți și au vândut a lor dreaptă ocină baștină din tot satul Bursuciani a șeasea parte ce-i acel sat în ținutul Sorocii la gura văii Bursucea pe Căinari spre asfințit în fântâna cu iez și cu mori pe Căinari, din privilegiul ce l'au avut părinții lor dela Alexandru Voevod. Deci au vândut credinciosului nostru Cărăiman ceașnic cu șease sute de taleri. Insă o parte dintr'acel sat mai sus scris, Bursucii, a rămas nevândută cât este a șeaptea parte iar celelalte părți ce sunt mai sus pomenite, ei le-au vândut și de baștină cât au avut și de cumpărătură în acel sat. Şi le-au plătit lor deplin dinaintea noastră. Deci noi, văzând a lor bună voie și plata deplină, noi de asemeni am dat și am întărit credinciosului nostru mai sus pomenitul Cărăiman ceașnic aceste mai sus scrise părți din Bursuceni și acea săliște mai înainte pomenită ce este la fântâna lui Ştiucă între Balota și Dolozi dela răsărit mai sus prin Bolota spre

dumbrava domnească, ca să-i fie lui dela noi moșie și cumpărătură cu tot venitul lui și copiilor lui și nepoților și strănepoților și întregului lui neam, care-i se va alege mai de aproape neclintit niciodată în veci. Iar hotarul acelei săliște mai sus scrise și acelor șease părți din Bursuceni să le fie lor hotarele din toate părțile după vechile hotare, pe unde din veac au viețuit. Iar la aceasta este credința Domniei-noastre mai sus scrisului Io Simeon Movilă Voevod și credința prea iubiților feciori ai Domniei-mele: Mihail și Gavril și credința panilor noștri: credința panului Nistor Ureche vornic și credința panului Cârstea Ghione vornic și credința panului Gheorghe pârcălab al Hotinului și credința panului Gheorghe pârcălab al Neamțului și credința panilor Udrea și Cârstea pârcălabi Cetății-Nouă și credința panului Orăș portar al Sucevii, credința panului Chiriță postelnic, credința panului .... spătar, credința panului Isac Balica vistiernic, credința panului Gligore Stolnic, credința panului Grigore ceașnic, credința panului Vorona comis și credința tuturor boerilor noștri mari și mici. Iar după moartea noastră cine va fi domn dintre copiii noștri sau din ruda noastră a Moldovei, acela lui să nu-i strice dania și întărirea noastră ci să-i o dea și să-i o întărească, pentrucă îi este lui dela noi miluire și cumpărătură. Am poruncit credinciosului nostru pan Lupul Stroici logofăt a scrie și pecetea noastră a lega cătreaceastă carte a noastră. A scris Cernat în Iași în anul 7115 Iunie 7».

Și e iscălit (ss) Lupul Logofăt.

Un manuscris grecesc poartă titlul: *Ἀποκλεισμὸς τῆς Βιέννης* *Impresurarea Vienii* [1]). E traducerea lui Ieremia Cacavela, făcută din îndemnul lui Constantin Brancoveanu, cu o dedicație slăvitoare către Șerban Cantacuzino. La întâia pagină spune o însemnare românească:

A lui Costandin Brâncoveanul vel spătar, scoasă de Ieremia Cacavela, dascalul și egumen Plăviceanilor du pe limba

[1]) Man. Add., 38.890.

frăncască pe limba grecască. Şi scrisă de popa Necula la Noem. 1 d[in] leat 1686.

Aparţinuse Englezului Frederic North, care o dete muzeului Britanic.

Avem apoi trei evanghelii:

In slavoneasca veche, datată 1355—1357, cunoscută cercetătorilor Bulgari, privindu-ne însă şi pe noi [1]). La pagina cincea găsim inscripţia slavonă:

† сн҃ь стефа҃ воеводе

† іѡанъ алеѯандръ въ хрⷭ҇та бг҃а вѣрный воево-
да и гн҃ь. всеи земли молдовскои
ѡкупи сьі тетроевгль. иже бьіль
взалоге. бг҃ь да г҃а прости, и да моу
даруе живот вѣчный. и зде мно
лѣтни живо

† Fiul lui Ştefan Voevod

† Ioan Alexandru întru Hristos Dumnezeu credincios voevod şi domn a toată Ţara Moldovei a răscumpărat acest tetravanghel ce a fost în zălog. Dumnezeu să-l ierte şi să-i dăruiască viaţa vecinică. Şi aici viaţă îndelungată.

O altă inscripţie românească sună:

† Scris-am eu Gavril irodiacon sud Vlače Ţara Românească find aici la Aghie Pavel. Şi cine va să zică Dumnezeu să-l ierte.

(ss) *Gavril irodiacon.*

[1]) Man., Nr. 39.627.

Rândurile ar fi să se ieie în sensul, că acest Gavril ierodiacon a făcut o copie din tetravanghel ce fusese el însuși izvodit după un mai vechiu model bizantin. Aghie Pavel este mănăstirea Athosului, de unde îl aduse, dăruindu-l Muzeului Britanic, călătorul Englez Robert Curzon.

2. Tot slavonească [1]). O avuse Moses Gaster, care a scris pe întâia pagină: «Este din veacul al XV-lea».

3. Această a treia evanghelie [2]) de 276 pagini, cu frontispicii migălos împletite și colorate, cu inițiale aurii, prezintă un osebit de mare interes pentru graiul ei românesc ce datează din veacul al XVI-lea. Intr'adevăr, iată ce mărturisește o însemnare grecească la sfârșit:

> *† Această evanghelie Românească este a mea, a lui Marcu Voevod fiul lui Petrașcu Voevod și cine o va lua să aibă afurisenia celor trei sute optsprezece părinți purtători de har ai soborului Nicean* [3]).

Petrașcu nu-i decât Petru Cercel. Dar și celalt Petrașcu—Radu Paisie, împreună cu fiul său Marcu, trebue să fi avut legături cu Anglia; pentrucă la un muzeu din Londra, Victoria și Albert, căutând prin broderiile ascunse în sertare, am dat și de orariul cu inscripția:

> *Io Pătru Voevod și fiul său Marcu Voevod, în anul 7046* (= *1538* [4]).

Deasupra inscripției între arhangheli apare de amândouă părțile cuvântul ΑΓΙΟϹ — ΑΓΙΟϹ, pe un fond de in, având măiestrit îmbinate firele în argint și aur.

---

1) Man., Nr. 37.233.

2) Man. Harl., 6311 B. A studiat-o B. P, Hasdeu în *Columna lui Traian*, 1882.

3) *† ετούτον τώ εβανκγέλυων ἤναι ἔμου του Μάρκου Βοηβόδα του ηγύου του Πετράσκου Βοηβόδα καὶ ἤτος το ἠστερίσυ ἐξ αὐτὸν νὰ ἔχυ τὰς αρὰς τὸν τρήᾶκοσϊον δέκα καὶ ωκτὸ θεοφόρων πατέρον του εν τὶ νικύα συνόδου αμὴν*

4) І҃ѡ Пѣтрꙋ воєвод и с҃нъ єго Марко воєвода в҃ҁм҃ѕ

Ex Orientalibus Europae partibus in Angliam ad nos
nuper venit Illustris vir D: Joannes Boydan Prin=
ceps Moldaviae et ordinis in Gallia honorati Sancti .....
miles qui has literas exhibet multis ac verisnotis nobis egregie
commendatus. Is in Patriam reuersurus et per alias multas
Europae partes transiturus a nobis summe petiit ut cum ge-
nerali nostra commendatione apud omnes principes nobis ami=
cos iuuaremus: Vestras igitur Ser^tes Mag^cias, D:^nes omnes
summopere oramus, ut in vestra regna prouincias maria districtus
iurisdictiones omnes perueniens non solum humaniter habea-
tur sed omni cum benignitate et gratis officiis pertractetur
ut nram commendationem magno sibi usui ac ornamento
fuisse sentire possit. Cuius vestri officii nostro rogatu
in Illustrem hunc principem praestiti cum pro re nata acciderit
ut nobis vicissim gratificari possimus nunquam immemores
futurae sumus. Dat. Gulfordiae die mensis Augusti
Anno Domini 1592 Regni vero nostri xxxiiij

Scrisoarea Reginei Elisabeta, 1592.

Prudentissimo ac Nobilissimo Domino 52
D. X. Wolleys. Serenissimae Reginae
Elizabetha. Secretario S.

Amica salutatione premissa, Prestantissime domine, ego Petrasco Princeps Petri Palatini de Vallachie, plurimum me V. Cels. commendo. atque ex animo peto ac obsecro, ut V. C. placeat ad illas litteras, quas servus meus Serenissime Regine presentavit, aliquod responsum dare, atque ut certior esse possim de responso, litteris illud ac sigillo suo consignatum, dominum meam [illegible] granatum mittere, ne (quod negocia mea non bene patiuntur) dubius semper hereant, utque certo scire possim, quid mihi deinceps hac in re agendum sit. Quod si V. Cels. fecerit, rem mihi faciet gratissimam.

In fanchurch streat, At the house of an Italian, whose name is Bonifacius.

Scrisoarea lui Petraşcu Voevod, adresată secretarului Reginei Elisabeta.

157

Charles the Second By the Grace of God King of England
Scotland France and Ireland Defender of the Faith &c
To the most High and Mighty Emperor Sultan Mahomet
Cheife Lord and Commander of the Musulman Kingdome
Sole and Supreame Monarch of the Easterne Empire Sendeth
Greeting; Most High and Mightie Emperor Our good
friend Georgius Stephanus late Prince of Moldavia, having
informed Us of his unhappiness, to have fallen some yeares
since into your disfavor whereby he became dispossessed
of his said Principality and reduced by consequence
into extreame misery under which he yet suffers, and
having besought Our Mediation in his favour In the
greate Compassion Wee have of his distresse remembring
how much it is the part of Princes to preserve from
contempt and Want, those that have themselves sometime
worne that Character, Wee could not refuse him in
that suite and have therefore commanded Our
Ambassador Extraordinary to your Court, Our Right
Trusty and Right Welbeloved Cousin the Earle of
Winchelsea, in our Name to beseech your pardon to the
said Unfortunate Prince, who ownes his happiness to be
in your favor, and by it alone desires to receive restau=
=ration to his Estate and dignity, which he promises, shall
be ever imployed in deserving that grace Wee now aske
for him, this Wee have commanded Our Ambassador to
say more at large whome wee beseech you to heare
patiently that and whatever else he hath in charge
from Us, and to believe intirely in what he shall say
especially when he assures you of the continuance of
Our inviolable Friendship and Kindnes: And so Wee
bid you High and Mightie Emperor most heartily
farewell Given at Our Royall Palace of Whitehall the
fifth day of June in the eighteenth yeare of Our Reigne,
and of the Incarnation of Our Lord 1666.

Your most affectionate frinde

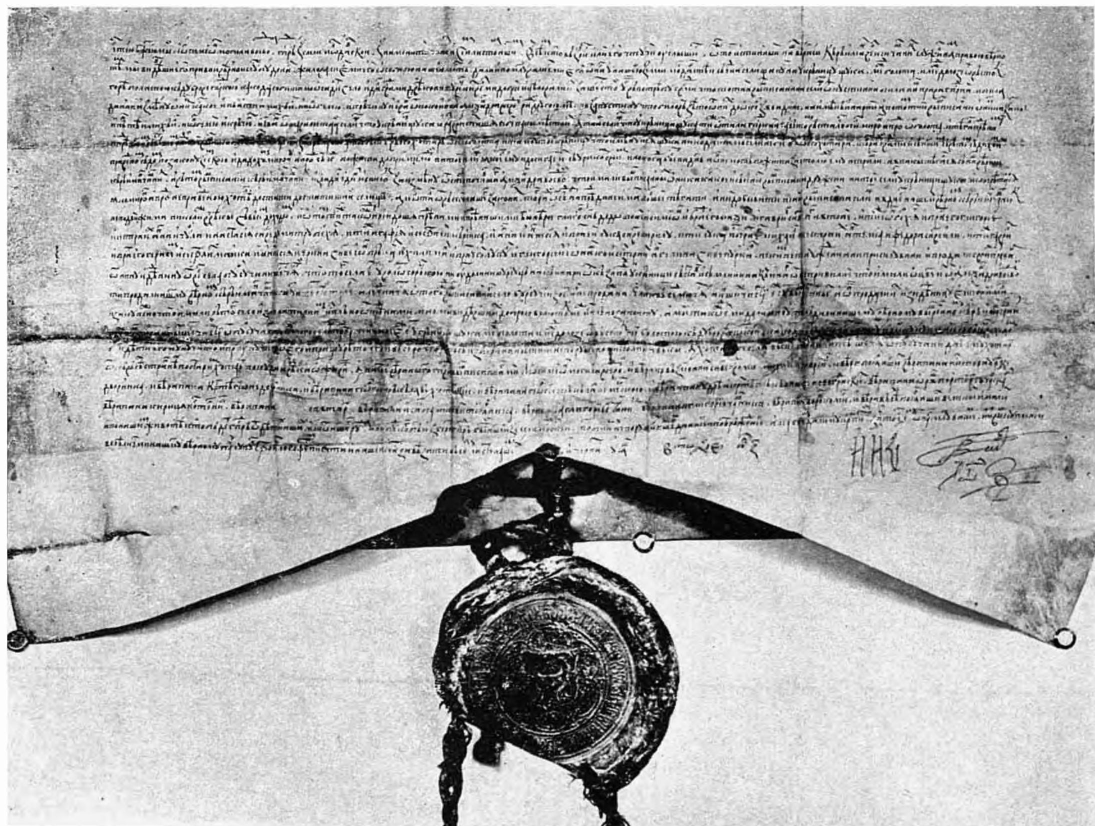
Charles R.

See the Superscription on the other Side.

Scrisoarea Regelui Angliei Carol al II-lea către Sultanul Mahomet, 1666.

Intrările Hotinului 1739.

Hrisovul lui Simeon Movila din 1607.

Intâia pagină din « Impresurarea Vienei », traducerea lui Ieremia Cacavela.

онеже оубо мнѡѕи на
чашѧ чинити повѣст
ѡ извѣстованныхъ
въ насъ вещехъ, ꙗкоже
предашѧ намъ иже и
сперва самовидци и слугы бывше
словеси изволисѧ и мнѣ послѣ
довавшꙋ выше всѣхъ испытно,
порѧдъ писати тебѣ державны

Pagină din evanghelia slavonă, veacul al XV-lea.

Intâia pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

Pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

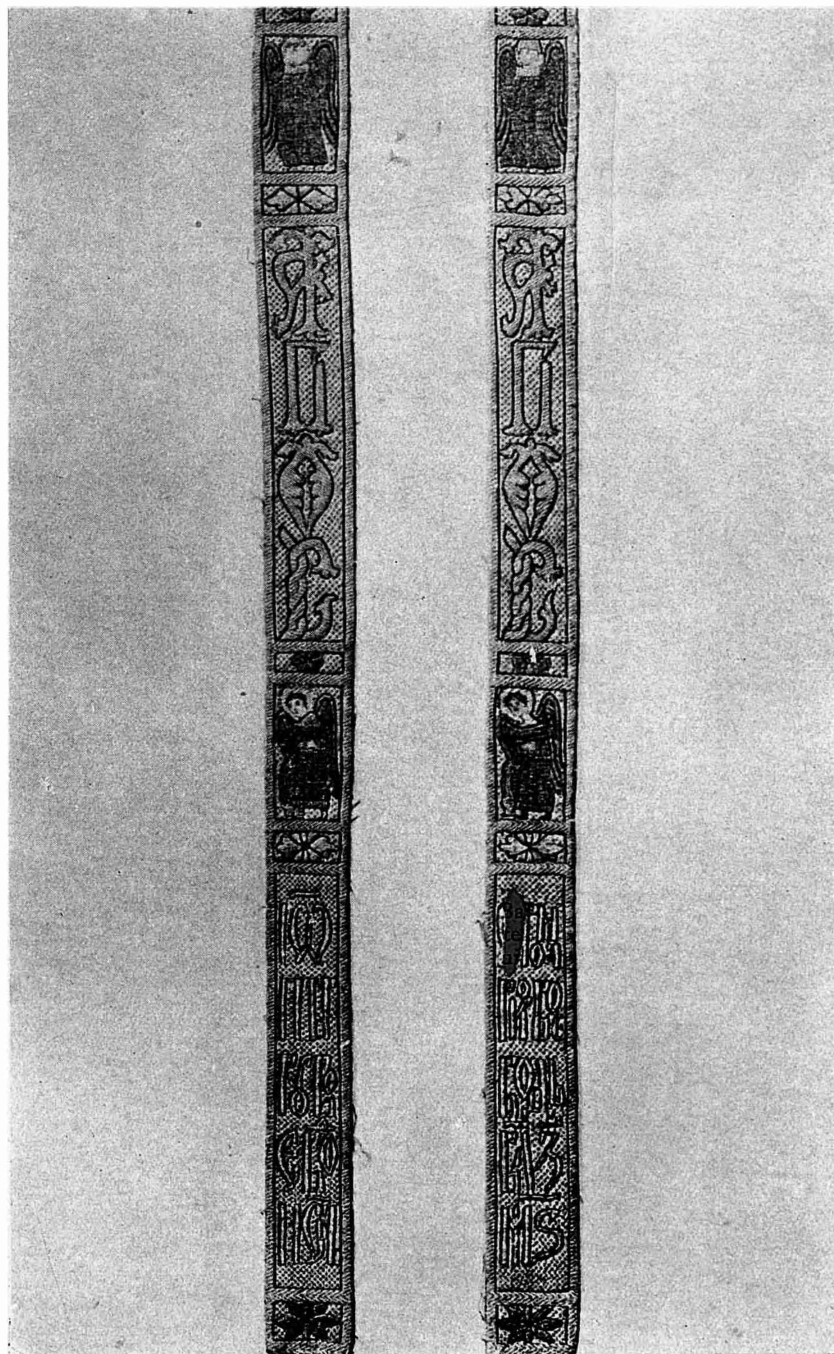

Ѫчепоутоу єѵⷢлїеи а лоу ісхс фїю
лоу доумнезеꙋ. коу моу е скрй
сь ѫтроу пррочи. адекъ еꙋ тре
мите воꙋ ѫӂероу мїеоу наинтѣ
фѣцей тале. ши ва гъти калѣ
та наинтѣ та. гласъ стригъ ѫ
поустїе. гътици калѣ домноулꙋи.
дерѣпте фачеци кърърилє лоуи. Єра
їѡаннъ ботезѫ ѫ поустїе ши споунѣ
ботежоунѣ де покъинцъ ѫтрꙋер
тъчюнѣ пъкателѡр. ши єширъ кѫ
тръ єлъ тоате латꙋриле ѡврѣилѡр.

Pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

Pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

Orariul lui Radu Paisie şi fiului său Marcu, 1538.

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I, (1923—24): Lei 120

I. C. NEGRUZZI. Autografe române . . . . Lei 6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuţă, Al. Xenopol şi manuscripte ale lor . . . . » 5
ANDREI BÂRSEANU. Catechismul luteran românesc . . . . » 5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV . . . . » 15
DRAGOŞ PROTOPOPESCU. Unkonown Congreve, a sheaf of poetical scraps . . . . » 12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr . . . . » 40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII . . . . » 40

TOMUL II, (1924—25): Lei 175

AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI. O operă de mare valoare . . . . Lei 8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni şi Românii . . . . » 40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rătăcitori . . . . » 40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân . . . . » 30
ŞTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia . . . . » 50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi . » 8

TOMUL III, (1925—27): Lei 200

Dr. A. VERESS. Cântece istorice vechi ungureşti despre Români . . . Lei 15
AL. VICIU. Suplement la « Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal . . . . » 10
N. CARTOJAN. Legendele Troadei în literatura veche românească . . » 30
PER. PAPAHAGI. Numiri etnice la Aromâni . . . . » 15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticei româneşti a lui I. Eliade-Rădulescu . . . . » 8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă (1577—1580) . . . . » 12
S. PUŞCARIU. Dicţionarul Academiei . . . . » 15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia . . . . » 40
AL. MARCU. V. Alecsandri şi Italia . . . . » 85
Dr. A. VERESS. Note şi scrisori Şincaiane . . . . » 15

TOMUL IV, (1928—29): Lei 250

ION COLAN. Vieaţa şi opera lui Ion Barac . . . . Lei 45
N. CARTOJAN. « Fiore di virtù » în literatura românească . . . . . . » 60
ŞTEFAN PAŞCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenţi din diferite regiuni . . . . » 32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română . . . . » 6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri şi saşi despre istoria Românilor (1760—1787) . . . . » 50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu » 6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre « Lexicon Marsilianum » . . . . . » 15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás şi Românii . . . . » 40

TOMUL V, (1930—31): Lei 330

W. MEYER-LÜBKE. Rumänisch und romanisch . . . . Lei 20
RAMIRO ORTIZ. Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783—1928) » 20
IOAN BIANU. Inscripţii în limba gotică şi în caractere runice descoperite lângă Folticeni . . . . » 20
Dr. ANDREI VERESS. Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785) » 18
N. N. CONDIESCU. Istoria lui Alţidalis şi a Zelidiei . . . . » 40
G. F. CIAUŞIANU. Glosar de cuvinte din jud. Vâlcea . . . . » 75
ARTUR GOROVEI. Contribuţiuni la biografia lui Constantin Stamati . . » 12
ION GHERGHEL. Goethe în literatura română . . . . » 130

TOMUL VI, (1932—34):	Lei 280
LIVIU MARIAN. Alexandru Hasdeu şi Academia Română	Lei 60
C. T. HARLEY WALKER. Limba irlandeză sau gaelică	» 6
ARTUR GOROVEI. Artistul Matei Millo	» 25
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre « Lexicon compendiarium latino-valachicum »	» 10
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstireşti în Palestina	» 5
SEXTIL PUŞCARIU. B. P. Hasdeu ca linguist	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstireşti în Palestina, Chipru şi Muntele Sinai	» 5
D. R. MAZILU. Sfânta Filoteia dela Argeş. Lămurirea unor probleme istorico-literare	» 60
ARTUR GOROVEI. *Contribuţii la istoria literară*	» 30
TUDOR VIANU. Influenţa lui Hegel în cultura română	» 60
ARTUR GOROVEI. Ierotheiu Episcopul Huşilor	» 20

TOMUL VII, (1934—36):	Lei 350
ONISIFOR GHIBU. Contribuţii la istoria poeziei noastre populare şi culte	Lei 25
MARCU BEZA. Trei săbii moldoveneşti din vremea lui Ştefan-cel-Mare	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstireşti la muntele Athos	» 30
N. CARTOJAN. Poema cretană Erotocrit în literatura românească şi izvorul ei necunoscut	» 60
G. MURNU. România şi Elada	» 5
ALEXANDRU MARCU. Simion Bărnuţiu, Al. Papiu Ilarian şi Iosif Hodoş la studii în Italia	» 100
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstireşti în Epir, Rodos şi Paros	» 5
ARTUR GOROVEI. Elementul popular în literatura cultă	» 15
AL. CIORĂNESCU. Alexandru Depărăţeanu, studiu critic	» 100

TOMUL VIII, (1936—1938):	Lei 200
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstireşti în Patmos	Lei 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstireşti în Siria, Atena şi Insula Hios . .	» 10
General R. ROSETTI. Termenii militari din dicţionarele şi enciclopediile noastre	» 10
I. PETROVICI. Privire asupra operei şi personalităţii lui Descartes . . .	» 10
GH. ADAMESCU. Adaptarea la mediu a neologismelor	» 50
I. PETROVICI. Determinismul şi indeterminismul în lumina criticei filosofice	» 5
† I. BIANU. O comunicare obştească a condiţiilor păcii dela Kuciuc-Kainargi (1774)	» 20
ŞT. CIOBANU. Din legăturile culturale româno-ucrainiene: Ioannichie Galeatovschi şi literatura românească veche	» 80
MIHAIL SADOVEANU. Comemorarea lui I. Creangă	» 10
ION PILLAT. George Coşbuc — 20 ani dela moartea poetului	» 5
MARCU BEZA. Vechi legături cu Anglia	» 30

C. 53.104.